

ІВАН ГЛАДУН

ІНКОЛИ Й ОДИН
У ПОЛІ ВОЇН

ASSOCIATION FOR LIBERATION OF UKRAINE
No. 27

IVAN HLADUN

**SOMETIMES ONE IS
ALONE WARRIOR**

Published by
Howerlia Publishing Co.
Mississauga, Ont., Canada

Спілка Визволення України
Випуск 27

ІВАН ГЛАДУН

ІНКОЛИ Й ОДИН У ПОЛІ ВОЇН

Нью-Йорк-Торонто-Сидней
1990

diasporiana.org.ua

Видавництво „Говерля”

HOVERLA PUBLIK COMP
ST B BOX 1448 L4Y 4G2
MISSISSAUGA ONT CANADA

СЛОВО ВИДАВЦЯ

Видавець висловлює свою крихітку жалю в своїй поемі за свій нарід і свою родину, в якого відібрано його волю і Батьківщину. Оставивши його на поталу тренірованим хижакам, (фахівцям чорного ремесла. Нарід залишившись без державности, остався як кругла сирота, бючись як риба на леді шукаючи правдивої справедливости, (пізнай правду, а правда визволить Тебе).

Ця праця покаже Вам одних із злих духів надсатанського досягнення, і відкриє перед дорогим читачем панорамну частину наших подій.

ІНКОЛИ Й ОДИН У ПОЛІ ВОЇН

*Плакав маленькій Ярема в чудові травневі ці дні,
Мати за ґрат виглядала в Станіславській німецькій тюрмі.
Плакав маленькій Ярема, з болю і з жалю не спав,
Як тобі рідна Мати принесе щось з'їсти
В той страшний Станіслав.*

*Пішки дитина триптала в 35-кілометровий похід,
Щоб Мати менше страждала в муках, в неволі, в тюрмі,
Довго не довелось ходити, в горячу ту літню пору,
Бо німці уже постарались, забрали Матір в далеку велику тюрму.*

*Доле моя жорстокая, всіх тобі не зрівнять,
Приходив на нашу Батьківщину, білий, червоний і чорний кат,
Всі вони Тебе доценту плундрували,
Людськість і ніжність Твою, від дітей Матерів забирали,
І будували огидну смертельну тюрму.*

Ярема К.

22 липня 1989 р., Торонто, Онтаріо, Канада

Видавець Ярема Коломиць

ПРО ВИДАВЦЯ Й ВИДАВНИЦТВО

Видавець цієї праці є високо свідомою та відданою людиною, яка не марнує свій вік лише переживанням поживи, але старається сповняти свій обов'язок у боротьбі за кращу долю свого народу. З тією метою він оснував видавниче підприємство „Говерля” для видавання та перевидавання важніших праць з українського письменства.

Видавець народився в Західній Україні, в місті Калуш, у родині шахтарів — Якова та Марії Коломиєць. Почав вчащати в школу в часі як налізли московські наїзники та виперли польських наїзників. Було це в 1939 році. У 1941 році налізли німецькі наїзники та виперли московських.

У 1942 році німці забрали матір до невольничого табору та оставили малого Ярему опікуватися трьома сестричками бо батько працював сім днів у тиждень та по 16 годин на добу.

У 1944 році москалі знова налізли та виперли німців. Мати повернула з неволі у 1945 році, але тому, що була в Німеччині, то так як усі подібні невольники, була заслана в московські невольничі табори. Решта родини, хоч і були жорстоко переслідувані, все ж таки уціліли. Молодий Ярема навіть і успів закінчити технічну школу в 1951 році.

Молодий Ярема міг був сьак-так провадити мізерне існування, але не міг стерпіти того дикого, нелюдського знущання над його родиною та над мирним українським населенням. Мучила його свідомість про те, що не може нічогосінько вдіяти проти того, бо пропав би в неволі. тому вирішив втекти з того пекла у вільний світ звідкілля міг би помагати родині матеріально та допомагати поборювати дикий московський комунізм.

Рішив податись у Кавказ, щоб звіти якимсь чудом продертись через московську залізну межу та до Туреччини. З великими муками та надзвичайними пригодами він, нарешті прорвався через ту залізну межу та опинився на турецькій землі. Турки казали йому, що його подвиг набагацько перевищив подвиг людини, яка вперше полетіла була у вселенний простір.

Видавець приготував та видасть книжку про свою втечу. Йому так порадили ті, які слухали оповідань про цю втечу. Можна сміло сказати, що ця книжка буде вельми цікавою хоча б і з того огляду, що опише рідкісну подію.

Іван Гладун

Автор Іван Гладун

ІНКОЛИ Й ОДИН У ПОЛІ ВОЇН

*У всякого своя доля
й свій шлях широкий
Т. Шевченко*

Починається моя доля

У всякої людини є певне призначення; одна переживе свій вік неначебто її зовсім не було на світі; інша не доживе до старого віку, але в молодості відходить зі світу, а ще інша попаде на шлях, який поведе її, не лише до боротьби за хліб насущний, але й до боротьби за кращу долю свого народу, за кращу долю для людства.

Я не мав найменшого поняття про те, яка доля судилася мені, та навіть і не був свідомим того чи в мене є доля. Казали мені, що як я народився, то моя небіжка бабуня, Катерина Струсь, вмить всунула мені в руки олівець та кусник паперу та почала молити Всевишнього, щоб Він допоміг мені стати письменним. Казали мені, що бабуня купила була той олівець ще три місяці перед моїм народженням. Мої батьки, Гануся та Пантелеймон, були неписьменними, отже небіжка бабуня та покійна мати вирішили, щоб таким чином охоронити новонароджену дитину від недолі — неписьменності.

Народився я на початку цього століття у фермерській околиці, що звалася Лейдівуд. Та околиця находилась около тридцять п'ять миль на північно-східній віддалі від міста Вінніпег, столиці провінції Манітоба в Канаді.

Мої батьки прибули з Галичини до Канади ще в 1896 році. Батько народився та виростав у селі Городок заліщицького повіту, а мати народилася та виростала в селі Новосілка підгаєцького повіту. Батьки подружилися вже в Канаді та осіли на фермі. Як відомо, в Галичині було обмаль лісів, отже батько вибрав був ферму геть чисто зарослу великим лісом де росли величезні дуби, берести, ясені, тополі та сосни. „Буде чим побудувати всякі будинки та й опалу буде по віки,“ — говорив батько.

Казали мені, що як я вже почав ходити, то мав, невгамовану звичку блукати по лісах. Часто відходив досить далеченько від дому. Хто зна що було б сталося зі мною, якби не наші чотири собаки, що невідлучно ходили зі мною. Ведмедів та інших звірів було тоді багато по лісах, тому небіжка мати дуже переживала, як тільки я щезну з її виду.

Мабуть доля не судила мені щезнути й я так підростав до віку, коли вже міг зрозуміти, що всяка така мандрівка невідмінно закінчиться тим, що мати здорово випарить мене лозовим прутом. Тому я й вирішив, що мандри, хоч які принадні, то все ж таки страшенно невідповідні були для мого задного тіла. Тому то й перестав мандрувати. Мандрувати перестав, але захопився чимсь іншим.

На фермі був суцільний ліс; було чим побудувати будинки та й опалу було без кінця, але не було чистого місця, де можна б було посадити бараболину та іншу городину, а про збіжжя, то й мови не було. Треба було зводити велику боротьбу з лісом, щоб вибороти якусь п'ядь землі. Ото ж у батька не було іншого виходу як рубати ліс на балани до розпилювання на будівельний матеріал та продавати його, а верхи тих дерев різати на дрова для продажу в місті.

Кожної зими батько наймав шість або вісім лісорубів до роботи в лісі. Ті лісоруби жили та харчувалися разом з нами. Була в нас мала хатина, в якій лісоруби ночували. Майже кожного вечора як тільки повечеряють лісоруби, то зараз же починають оповідати прерізні казки. Один оповідає, а решту слухають, у тому числі і я. Деякі з них могли говорити годину, а то й більше та тримати всіх зацікавленими. Були це люди неписьменні або малописьменні, але за те були мистцями живого слова. Були казки про турків і татар, про зачаровані замки, про кріпаків та шляхту, про Довбуша та опришків, про козаків, про мавок та відьми та безліч інших народних переказів (легенд) з таємного, зачарованого, невидимого світу. Це були величезні скарби народної творчості.

Я завжди сидів мов зачарований та переслухував геть усе чисто. Та не лише переслухував, але й творив певні образи з усього того в моїй уяві. Чув теж казку про папоротів цвіт, який розцвітає тільки у півночі під Івана Купала. Казали, що як кому вдасться зірвати той цвіт, то матиме чарівну силу дістати всього чого лише захоче. Лихо в тому, що чорт теж буде пробувати зірвати той цвіт, отже треба бути вельми обережним. У нашому лісі було безліч папороті, отже я вирішив був, що як підросту, то конечно мушу зірвати такий цвіт.

Батько брав мене деколи до ліса подивитися як лісоруби рубають дерево. Ось вони підрізують грубезного дуба, високого аж під облаки. Ось уже дорізують. Дуб починає помаленьку хилитися, а тоді чимраз

набирає більшого розмаху та з грюкотом падає в сніг. Дивувався, що такі малі люди змогли повалити такого велетня.

Підростав я рік за роком безжурним дитячим життям. Було вже мені шість літ, коли одної зими був у нас лісоруб, що звався Онуфрій Гнатчук. Був це письменний чоловік, та мав зі собою добру пачку книжок. Він теж передплачував часопис, який звався „Канадійський фармер”. Тієї зими лісоруби вже мало оповідали казки, за те Онуфрій читав книжки в голос, а всі решту слухали. Часами він читав і кілька годин аж поки не закінчить якогось оповідання. Читав „Кобзар” Тараса Шевченка, твори Кащенко, Стороженка, Чайківського та інших.

У мене ще змалку жевріло одне, негасиме, прагнення, а саме — мати скрипку та вміти на ній грати. Ще з малої дитини я страшно любив слухати гри на скрипках; міг стояти годинами біля музик та слухати гри. Цим разом виникло в мене друге, негасиме прагнення, а саме — навчитися читати. Але яким то чудом навчитися читати?

(Хочу тут, мимоходом, спізнати про те, що за кілька літ мені таки вдалося роздобути скрипку та навчитися грати. Я описав свою „музичну кар’єру” в оповіданні „Скрипка в Лісі”).

Одного вечора я все ж таки набрав відваги запитати Онуфрія:

— Чи то дуже трудно навчитися читати?

— Ні сину; зовсім не трудно, — відповідає.

— Я хотів би навчитися читати — кажу.

— Добре. Я навчу тебе. Насамперед треба знати букви.

— Бере Онуфрій книжку та починає показувати мені букви.

Так то день за днем я вже почав пізнавати букви. Як уже пізнав усі, то Онуфрій тоді почав заставляти мене вимовляти трьох-буквові слова. І так день за днем я почав „пролазити” деякі речення. Боже! Що то за радости було тоді! Я так був захопився читанням, що майже безперестанно занурювався в Онуфрієві книжки. Мені особливо подобалися були твори Чайківського: „Козацька пімста”, „За сестрою”, та інші. По місяці часу я навіть успів дочитати „Захар Беркут” Івана Франка. Був то вже дещо більший твір і я не успів дочитати його навіть до половини, як надійшла весна й лісоруби почали відходити від нас на літні роботи.

Онуфрій збирає свої речі, як рівнож починає складати книжки в пачку. Я став та дивлюся як ті книжки, одна по другій щезають мені з виду, так неначе б то Онуфрій кладе їх у могилу. Нічого не кажу, тільки сльози ринуть з очей. Онуфрій глипнув на мене та питає:

— Чого ти плачеш, Івасю?

Нічого не кажу тільки ще гірше розплакався, та ще й в голос.

— Скажи, може щось тебе болить, то зараз підемо до мами.

Я дальше ревно хлипаю та кажу:

— Я плачу за книжками.

— Слухай Івасю. Перестань плакати. Як ти так любиш книжки, то я подарую тобі їх усіх.

Це було чимсь таким несподіваним, що я на хвилинку не міг прийти до себе. Як тільки трішки опритомнів, то знова почав плакати, але тим разом уже з радості, Обіймаю Онуфрія та цілую в руки. Бачу, що в нього теж протискаються сльози. Він тоді каже:

— Бери всю цю пачку та тащи її мерщій до хати, бо я мушу позбирати решту своїх речей.

Пачка була важкувата, але я вхопив її та подвигав до хати. Засунув пачку геть далеко під постіль, щоб, часами, діти не стали порпатися в ній. Був я в такому піднесеному настрою, неначе б то я тільки зійшов з неба. Боже! Це все є вже моїм дорогим майном; це моя святая святих. Походив трохи по хаті, а далі не втерпів щоб не заглянути до моєї, прецінної, пачки. Сів у куточку та перебираю книжки. Находжу такі, яких я ще не бачив, ані Онуфрій не читав у голос. Ось тут Історія України Крип'якевича — більша розміром книжка. Огоо! То Україна має історію! Буду читати її.

Не було дня, коли б я не заглянув до своїх книжок. Онуфрійів часопис, отой „Канадійський фармер”, дальше приходив до нас, бо Онуфрій не змінив адреси. Я теж читав і той часопис, часто в голос — батькові та матері. Батьки тішилися та казали, що мені ось збиралось сім років, і треба буде записати мене до школи.

Школа та родинне нещастя

Як сповнилось мені сім літ, то мати завела мене до школи, що звалася Іван Ардан. Вона була віддалена на одну милю від нашої ферми. За пару місяців перевели мене до початкової школи в Лейдівуд, яка була віддалена на три й пів милі від нашої ферми. Підводи не було, отже треба було ходити пішком. Це не було трудним у літі, бо я міг, босоніж перебігти ту віддаль за пів години. Зимою, то справа була іншою. У тих часах падали великі сніги та були пекучі морози. Треба було добре одягатися та мати теплу обув. Бігти вже не можна було, отже забирало мені годину, а то й більше доходити до школи. Все ж таки до школи треба було ходити, хіба як була заверюха.

Батько нераз жартома говорив:

— Ходи Івасю до школи та вчися добре. Як підростеш, то пішлемо тебе до вищої школи у Вінніпегу. Там може вивчишся на лікаря. Якщо не здолаєш вивчитися на лікаря, то може вивчишся на інженера. Якщо

не на інженера, то може на правника, якщо не на правника то тоді хоч на вчителя. Але як на вчителя не здолаєш, то ти завжди можеш стати священиком.

Лейдівуд та сусідні околиці були заселені переважно українцями. Були теж німці з Галичини, чехи та українські римо-католики, що звали себе поляками. Пануючою мовою була українська. Німці не знали чеської мови, а чехи не знали німецької, отже мусіли порозуміватися українською мовою. Англійської мови знали дуже, дуже мало. Був у Лейдівуд навіть і один ірляндець і він теж не зле говорив по-українськи. Його діти говорили краще по-українськи чим по англійськи. Пізніше він виїхав геть з Лейдівуд, бо не хотів, щоб його діти утотожнювалися (асимілювалися) з українцями.

Діти в школі були лагідними та розмовляли по українськи, але на зайняттях треба було вчитися та говорити по-англійськи. На щастя місцева шкільна управа складалася з українців та завжди наймала вчителя українця. Учителю міг пояснювати нам все по українськи.

Найбільше клопотів було нам з тим, гаспидським, „спеллінгом”. Я часто дивувався чому то англійська мова є така кострубата. Чому вона не може бути такою вигідною як українська. де кожна буква має своє, притаманне значіння. Чому то різні букви в англійській мові дуже часто зовсім щезають при вимові слів. Та це ж даремна витрата чорнила, паперу та часу. Але що зробиш? Така то вже вона і є. Діти ненавиділи тієї мови.

Помимо труднощів з мовою, я все ж таки успів вибитися далеко наперед від інших у моїй класі. Вибився так, що на наступний рік учитель перевів мене, не до другої класи, а відразу до третьої.

Звичайна річ, що діти в школі виробляють собі приятелів та ворогів. На щастя, ворогів у мене не було, але приятелів мав я підстатком; деякі справжні а деякі підлесні, щоб допомагати їм у задачах. Найближчими приятелями були в мене Іван Гринюх, Іван Козяр та Андрух Храпливий. Ми часто відвідували один одного.

Коли я бував у домах своїх приятелів, то зауважував, що в їхніх батьків було багацько книжок. Я вже через довший час не читав, бо не мав нових книжок. Старі поперечитував по два, а то й три разів, та знав їх майже „на пам'ять”. Частенько читав „Кобзаря” Шевченка, бо це було в мене щось у роді молитовника.

Одного дня я був у домі Івана Гринюха та насмівився спитати його батька чи не позичив би він мені декілька його книжок. Кажу йому, що я міг би позичити йому своїх. Він радо погодився та казав мені вибрати собі скільки захочу. Я перечитав Гринюхові книжки, а пізніше повторив подібний перевід (процедуру) з Козярем та Храпливим.

Був я вже в п'ятій клясі, як батько дуже поважно захворів. Він був вельми працьовитим і в часі праці щось приключилось йому. Упав та вже не міг ходити. Лікарі ніяк не змогли збагнути тієї недуги. Помучився бідолашний рік часу та й помер. Оставив матір та нас четверо дітей, три хлопці і одну дівчину. Мати витратила чимало гроша на лікування батька й таким чином ми опинилися в недостатках.

Пам'ятаю, що як ми мали хоронити батька, то мати поїхала була до містечка Воузижур дванадцять миль від нашої ферми, щоб там найняти о. Андруховича відправити заупокійну службу. О. Андрухович брав тоді по п'ятдесят доларів за таку службу. Мати пожалілася перед отцем на свої недостатки, що витратила багацько гроша на лікування батька, та остался бідною вдовою з чотирма малими дітьми. Отець тоді погодився взяти тільки двадцять п'ять доларів. Мати не мала грошей при собі та сказала отцеві, що заплатить після похорону.

Приїжджає в неділю о. Андрухович, поглянув по подвір'ї, будинки не погані, є худоба, дріб та свині — значить господарство заможне. Отець мабуть і подумав: „Брехала задрипана баба. Брехала, що бідує, а тут показуються достатки”.

Підходить до матері та каже:

„Бачу, що у вас є порядне господарство. Тому я хочу, щоб ви заплатили мені п'ятдесят доларів, бо як ні, то я зараз же сідаю на бричку та вертаю до Воузижур”.

Мати просить благає та починає плакати. Народу на подвір'ї чимало. Дехто теж просить отця мати совість. Нічого не помагає; отець збирає свої речі та сідає на бричку. Аж тут підходить до нього дядько Юрко — батьків старший брат: винимає п'ятдесят доларів та дає отцеві. Отець злазить з брички та починає правити панахиду.

Як покійний батько тільки захворів, то на мене впав обов'язок виконувати багацько праці в господарстві. Допомогавав нам і мій дідо — Томко Струсь — але не міг робити це весь час, бо мав своє господарство. Не мав я ні хвилини часу, щоб піти кудись на розвагу. Якщо був у мене деколи й вільний час, то я використовував його на читання.

Я навіть почав був вже читати й англійські книжки. З початку легші, а згодом трудніші. У сусідній околиці, яка звалася Грін Оук був учитель українець, Касперський. Мав він досить велику книгозбірню (бібліотеку) українських та англійських книжок. Я, якимось так випадково познайомився з ним та позичав у нього книжок. Згодом мав з ним різні перемови (дискусії). Був це поважний, тямовитий, молодий чоловік та любив розмовляти зі мною.

Ні з дітьми, ні з дорослими

Господарські обов'язки та читання поставили мене в якийсь глупе положення. Не було в мене охоти товаришувати з моїми однолітками, бо я дивився на них як на невігласів. Не міг приятелювати зі старшими хлопцями, бо вони дивилися на мене як на зухвалого підростка. Приязнь з попередніми шкільними приятелями якось ніби „вивітрила”, бо вони не цікавилися такими речами як я. Таким чином я, неначе б то повис був у повітрі. Учитель Касперський зівстав перенесений деінде й я не мав з ким вести всякі перемови. Ще заки Касперський відійшов, то я вже вспів був прочитати та переговорити з ним деякі речі з царини позатілесності (метафізики).

У моїх бувших шкільних приятелів — Івана Гринюха та Івана Козяра були старші брати — Михайло Гринюх та Антін Козяр. Обидва набагацько старші від мене. Були це тямовиті (інтелігентні) парубки, які часто збирали молодь та уряджували забави або вистави п'єс.

Одного дня ті парубки стояли на роздоріжжі біля двору Купчинського та жваво розмовляли. Я надійшов дорогою та став біля них і прислухувався до їхніх перемов. Вони не звертали уваги на мене й далі перемовлялися. Нарешті вони встряли в таємниці позатілесності. Слухав я їх деякий час, а тоді вирішив усунути своїх „два сотики” в їхні перемови. Вони замовкли та слухали мене. Згодом Михайло Гринюх питає:

„А звідкілля ти знаєш про ті речі?”

„Я читав про це в книжках Касперського” — відповідаю.

Постояли ми так можливо годин із дві у жвавих перемовах. Я відчував, що Михайло та Антін відносилися поважно до мене. Таким чином я мав щастя найти душевних друзів, з якими мав спільні погляди та мову. Дружба та тривала аж до часу, коли обидва залишили на стало нашу околицю.

Записуюсь до Народного Дому

Пару літ пізніше свідоміші господарі в околиці Лейдівуд зійшлись були на збори в домі Миколи Паламарчука, щоб обговорити справу будови Народного Дому. Я вирішив був піти на ті збори. Зійшлося більше чим двадцять господарів. Посідали де могли, ну, і я теж найшов собі куточок присісти. Господарі гуторять про всякі діла й ніхто не звертає на мене уваги.

По якомусь часі Василь Козяр відкриває зібрання. Пояснює потребу народного дому та просить присутніх висловлювати свої думки в тій справі. Усі погоджуються, що треба мати народний дім. Козяр тоді

просить присутніх записуватися в члени. Господарі встають один по одному. Нарешті я теж приступаю до запису. Господарі немов би то остовпіли; аж тут обзивається Онищук:

„Иди хлопче на двір гратися з дітьми; не роби тут жартів.”

„Я не роблю жартів; я хочу бути членом народнього дому” — кажу.

Присутні знова немов би то остовпіли. Мабуть подумали: „той хлопчисько бідної Гладунихи очевидно якийсь пришелепуватий бідолаха”. Усі мовчать. Аж тут виручає мене Василь Козяр:

„Панове! Я просив би вас погодитися записати оцього хлопчину в члени. Я вірю, що з нього ще колись будуть люди.”

Але тут почувся якийсь голос з поміж зібраних:

„А звідкіля він візьме грошей на вкладку? П’ятдесят долярів — це не п’ятдесят сотиків. Мати, напевно, не дасть йому, бо сама не має”.

Довір’я Козяра таки на добре одушевило мене. Встаю та вже сміливіше кажу:

„Я думаю, що якимсь способом роздобуду гроші на вкладку”.

„Ну, то запишіть його. Побачимо що то з того буде”.

Я так почувся тоді немов би то вдвоє виріс. Гроші на вкладку якое то роздобуду. Я вже мав певний досвід у роздобуванні грошей тоді як купував скрипку. Між іншим; я вже був навчився несогірше грати на скрипці так, що деколи вже грав з музикантами й вони завжди давали мені по пару долярів. Буду щадити скільки можливо, а в крайньому випадкові спробую попросити грошей у матері. Скажу їй, попросту, що бути членом народнього дому, це є поважне діло, та що вона повинна тішитися з того, що люди приймають мене як рівного собі. Мати була добрячою жінкою та напевно не буде сварити мене.

На щастя лише пару господарів склали з гори по п’ятдесят долярів вкладки, а решту тільки дали завдатки та сплачуватимуть пізніше. У мене було гірко заощаджених десять долярів, отже я теж вклав їх як завдаток у членство народнього дому. Козяр погладив мене по голові та каже:

„Я так і сподівався, що ти поважно ставишся”.

Проминуло два роки часу занім усі господарі посплачували вкладки, але я виплатив свою через півтора року.

* * *

Як я тільки був записався в члени народнього дому, то зараз же почав міркувати, де б то найти якісь, надійні, джерела доходів.

Передтим я складав гроші на купно двоколесника, бо для цього були вельми важливі підстави: поперше — я міг би пересуватися з місця на місце куди швидше чим ходженням пішки; по друге — мати було двоколесник було певним знаменем (символом) вищого стану серед молоді. Хлопці, які мали двоколесники уважалися немов би якісь шляхтичі. Раптом зайшла справа народного дому та геть чисто перекреслила мої мрії мати двоколесник. Та не тільки що й перекреслила, але й затягла мене у великі борги. Думав, думав та, нарешті, надумав: зберу кілька хлопців та заохочу їх учитися музики „по нотах”, цебто вміти грати на струменті з писаної музики. Я вже був, несогірше, засвоїв собі знання писаної музики самотужки та міг, без труду, відчитувати легкі музичні твори. Буду брати в хлопців по двадцять п'ять центів за годину науки. Хлопці повинні мати власні струменти та підручники до науки.

Пускаю чутку між хлопців, що хочу вчити їх музики. Хлопці починають зголошуватися, але кожний з них хоче вчитися гри на скрипці. Мені тоді прийшла думка заохотити їх учитися грати на різних струментах та таким чином створити дійсну оркестру. Кажу їм, що це дало б їм нагоду заробляти добрі гроші. Намовляю, щоб один купив клярнет, інший купив трубку, а ще інший купив саксофон. Бубни, то можна грати без писаної музики. Кажу, що тоді ми мали б дві скрипки, клярнет, трубку, саксофон та бубни. Буде тоді дійсна оркестра з шести музикантів, а це буде далеко поважнішим чим дотеперішні три сільські музики. Хлопці годяться покупувати різні струменти та запопадливо вчитися грати на них.

Але тут знова заковика (проблема); для того, щоб вчити хлопців грати на тих струментах, то я, мусів би самий пізнати їх. Нічого. Яюсь дам собі раду. Куплю всі потрібні підручники, вивчу їх, а тоді й хлопців учитиму.

Купив підручники, переглядаю їх, та бачу, що тут щось не теє; саксофон має стрій С-Мелоді, отже є на рівні зі скрипкою. За те клярнет та трубка мають стрій Б-Моль. Це означає, музику для них треба буде писати іншим ключем від скрипки. Не було іншої ради як навчитися самотужки такі „транспозиції”.

Через кілька місяців мої хлопці вже навчилися „читати” повільну музику. Помалу щезали „гусячі” звуки струментів та почалося чути навіть деколи й приємні звуки. Рішили приготувити десяток танкових річей та пробувати нанятися на якусь незначну забаву.

Перша така забава відбувалася в околиці Грін Бей, у німців. На моє здивування, усе випало досить добре. Хлопці підбадьорені; заробили по п'ять долярів. Незабаром взяли нас грати на німецькому

весілі в тій же околиці. Тим разом ми заробили були вже по двадцять п'ять долярів. Ми вже були неперевершеною оркестрою по всіх сусідніх околицях.

Доходами з музики я спромігся вирівняти членську вкладку в народному домі, купити вже третю, куди кращу, скрипку, купити собі та братам двоколесники, та справити собі порядний одяг. Мав уже також „пару сотиків” при собі на малі видатки.

Якось воно все так велось мені, що безнастанно треба було поборювати всякі перешкоди. Переборов діло музики, а тут тобі нова заковика: хлів, що батько був побудував на початку господарки, показався зараз цілковито за малим. Треба було конечно побудувати далеко більший. Будівельного матеріялу було в нас доволі, але не було за що найняти будівельного ремісника. Лихо в тому, що ремісник брав по триста або й більше долярів за таку будову.

Прийшло мені на думку, що як я зумів дати собі раду з музикою, то чому я не зумів би дати собі раду з будовою хліва?

Опановую будівельне ремесло

Подумав я, що як є підручники до науки гри на музичних струментах, то мабуть і є підручники про будівельне ремесло. Вирішив, що як буду у Вінніпегу, то розпитаю про такі підручники у книжкових крамницях. Незадовго був я у Вінніпегу і найшов кілька дуже добрих підручників із ділянки столярського та будівельного ремесла. Маючи добру вправу в читанні та пізнаванні засад, мені вневдовзі, вдалося засвоїти всі засади розчислювання, рисунків та інших потреб.

Кажу матері, що хочу самий взятися за будування хліва. Мати ніяк не хоче вірити в те, що я зможу дати собі раду. Розрисовую матері вигляд хліва. Мати подобала собі розрисунок, але з жалем каже:

„Слухай сину. Я знаю, що ти маєш добрий намір, але ти ще є за молодим, щоб виконати таку велику роботу. Мусимо якось помучитися, аж поки не зложимо досить грошей, щоб наняти ремісника.”

Покійний батько був добрим столярем та мав добрий запас ремісничого струменту. Я часто вживав той струмент у напрямі всяких речей в господарстві, й таким чином мав уже трохи вправи. День за днем переконую себе та пробую переконати матір у тому, що я таки зможу побудувати добрий хлів. У кінці кінців я таки переконав матір. Мені було тоді уже шістнадцять літ.

Після мого розрисунок, хлів мав бути десять метрів довгим, а сім метрів широким. Насамперед треба було закласти товсті дубові

підвалини. Тут до помочі мені мати наняла сусіду, Михаська. Після того я став уже паном положення. До осені хлів був уже викінчений; гарний, міцний та ніяк не уступав подібним хлівам, що їх будували найкращі ремісники.

* * * *

Члени товариства народного дому не дуже то спішилися з будовою домівки. Це тому, що пан Карпець, власник загальної крамниці у Лейдівуд мав великий, двоповерховий будинок, у якому мав крамницю та помешкання на приземній підлозі, а на другому поверсі мав велику залю. Він часто відпускав нам ту залю на всякі підприємства за дуже малою винагородою, або й зовсім безплатно. Все ж таки господарі нарешті вирішили приступити до будови домівки.

Господарі скликають зібрання та починають радитись якби то розпочати будову народного дому. Радять тай радять, але ніяк не можуть дорадитись як би то почати. Ніхто не має поняття про те як мала б виглядати домівка, якої величини мала б бути, та яке розположення внутрі.

Я тоді встаю та кажу, що попробую зробити розрисунок зовнішнього вигляду, як рівнож внутрішнього розположення та обчислення всякого потрібного будівельного матеріалу. Кажу, що принесу це все на наступне зібрання. Була вже пізна пора, отже присутні, без вагання, погодилися на моє пропозиція.

У моїх ремісничих підручниках були всі подрібні (детальні) вказівки про плянування громадських будівель, подрібні обчислення площин на сидячу та стоячу особу та багато інших вказівок. Беруся робити розрисунок на підставі трьох сотень сидячих місць. Це дає мені напрям для загального обсягу. Потратив я чимало часу на всякі розрисунок та на обчислення матеріалів. Нарешті все вийшло в порядку.

Приходжу на наступне зібрання з оберемком рисунків та обчислень та розкладаю їх на столі. Господарі підходять, оглядають все, задають питання, та не можуть зійти з дива про те, що я приготував усе так старанно. Приймають усе без вагання.

Тоді починають радитись, кого б то найняти на будівельного ремісника. Одні пропонують наняти Юревича, але інші є проти того. Кажуть, що онде він побудував великі хліви й по кількох місяцях криші в них повигинались по середині. Хтось пропонує найняти Шраєра, але кажуть, що Шраєр числить за дорого за свою роботу. Встає наш сусід — Павло Храпливий та пропонує, щоб члени самі будували, жертвуючи по десять, а то й більше днів праці. Господарі годяться, але кажуть, що треба мати когось як керівника. Храпливий тоді каже:

„Панове! Ось наш молодий Гладун поробив добрі розрисунок та обчислення. Мені це виглядає, що він і розуміється на будові. Минулого літа він побудував у себе великий хлів. Багацько з вас бачили цей хлів. Покрівля на ньому не вгнулась по середині так як у хлівах Юревича. Я предкладаю взяти Гладуна на керівника.

Голова, Василь Козяр, тоді звертається до мене та питає:

„Чи ти думаєш, що міг би попровадити будовою?”

„Я думаю, що міг би” — відповідаю.

Члени годяться на те, щоби я був керівником. Рішили дати мені двісті доларів за мій труд. Вибрали будівельний комітет, який мав зайнятися купівлею матеріалів. та вербуванням охотників до праці при будові.

Через три місяці народний дім у Лейдівуд став викінчений як слід.

* * * *

Будова народного дому звичайно принесла мені славу будівельного ремісника. Це набагато причинилось до поліпшення нашого родинного життя. Ми вже не їздили волами так як колись, але мали вже троє добрих коней. Я заробляв гарні гроші як ремісник та музикант. Мати здолала докупити ще кусень землі, як рівнож необхідні рільничі машини. Брати й сестра підростали та допомагали в господарстві. Люди вже не жаліли нас та не милувались над нами. Ми вже були поважними господарями.

Розуміється, що через весь той час я не переставав читати і читав коли тільки міг. Таким способом я придбав собі спору книгозбірню. Не переставав бути в дружних зносинах з Михайлом Гринюхом та Антоном Козярем. Трьох нас творили щось у роді керівного тіла в нашій околиці та ще й поза нею. Ми збирали молодь та уряджували всякі підприємства в народному домі.

Ми переживали душевні болі над долею нашого народу. Ненавиділи москалів та ляхів та мріяли про те як би то бодай крихітку пімститися за кривди, заподіяні нашому народові москалями та ляхами. Сталось так, що все ж таки бажання пімсти бодай частинно здійснилося нашим влучним вибором проти лейдівудських римокатоликів.

Сталось воно так: у Лейдівуд була римо-католицька парохія Свентего Пйотра й Павла. Кожного літа у празник тих святих та парохія справляла величавий фестин (пікнік), на який з'їжджалося дві-три тисячі народу з усіх сусідних околиць та навіть і з Вінніпегу. Мали там преріжні їстивні присмаки, потрібні на те, щоби нагодувати такий здвиг народу. З напйтків головними завжди були около сорок більших

бочівок пива, тай стільки ж то „галонів” доброї самогонки, яку гнали німецькі фермери в околиці Грін Бей.

Чистий дохід з такого фестину йшов на річну оплату попа та на утримання „плебанії” (попівського мешкання). Таким чином та парохія не мусіла оплачувати зі своєї скарбниці. Чисті доходи з таких фестинів завжди були не менш двох тисяч доларів, а то й більше.

Фестин відбувався на площі біля „косцьола”. В одному куті була обширна дерев’яна підлога для танців. Парохія нанимала нашу оркестру пригравати до танців. Звичайна річ, що ми числили їм „солоню” за наші музичні услуги, але вони не мали іншого виходу як платити, бо наша оркестра „притягала” чимало молоді.

Торгівлю провадили так: у будці сидів скарбник та продавав квитки. Квитки були по п’ять, десять і двадцять п’ять центів. За квитки купувалося їжу та напитки. Квитки були звичайними театральними, на яких було написано „ЕДМИТ ВОН” (впустити одну особу), але були різної краски. Звої таких квитків купували в гуртівнях у Вінніпегу. Було по тисячі квитків у кожному звоєві.

Одного літа Михайло, Антін та я рішили „заломити” той римо-католицький фестин. Що ми робимо. Їдемо до Вінніпегу та закупаємо шістдесят звоїв таких квитків (по десять з кожної краски). Коштувало нас це шістдесят доларів, але це нічого. Побачимо які краски будуть продаватися, а тоді „підсиплюмо” своїх.

Так воно й сталося: „закупили” ми нашими квитками багато всякого добра, як рівнож щедро обдаровували всіх приятелів та знайомих тими квитками. Продавці напитоків та іншого добра напевно тішилися такою надзвичайною торгівлею. До вечора майже все було випроданим.

Слідуючого дня, коли піп став обчислювати прибутки з фестину, то оказалось, що мав двадцять шість доларів недобору. Піп напевно догупався, що тут була якась змова.

* * * *

Антін Козяр оженився та виїхав у сусідню провінцію — Саскачеван. Дещо пізніше Михайло Гринюх виїхав до ЗДА. Остався я один як сирота; не було вже з ким поговорити по душі. Щоправда приятелів було чимало; гарні хлопці й дівчата, але не були вони настільки духово розвинутими, як Михайло та Антін.

Моє життя почало набирати якоїсь ніби буденщини. Я вже давно закінчив початкову школу та далі не продовжував, бо не було в нас середньої школи. Нам уже не зле жилося; я провадив оркестрою, як

рівнож нанимався будівельним ремісником. Це приносило поважні доходи, як на той час. Нераз я думав: „яким шляхом поведе мене будучність?“ Уявляв, що через кілька літ оженюся та стану господарювати. Не до смаку було мені таке життя. Я прагнув чогось іншого, чим буденщини. Прагнув різноманітності, щоб всякий день був у мене іншим від попереднього. Почав думати, чи не добре було б мені поїхати до Вінніпегу, найти працю як столяр, записатися на вечірні виклади (курси) та добитися якогось ступеня в науці.

Мати з дітьми вже в силі дати собі раду в господарстві; не мусять мучитись так як я колись мучився. Мати часами натякала мені на те, що слід було б придбати ще поважний кусень землі, бо як прийде час мені оженитися, то мав би на чому сісти. Я не хотів і слухати про те. Женьчяка та господарство стали зовсім неприємливими для мене. Ні! не хочу бути господарем! Піду в світ шукати іншої долі.

Одного гарного дня кажу матері, що хочу покинути господарство та виїхати до Вінніпегу. Кажу, що маю намір працювати там та ходити до школи. Мати слухає й не каже нічого. Вкінці радить мені:

„Де б то ти не був, то старайся добре відживлятися та шануй здоров'я.“

Через кілька днів я був уже готовим до від'їзду. Брат Михайло запряг коні, щоб повезти мене до залізничного двірця в Боузижур. Виїжджаємо помалу з подвір'я. Я оглядаю все неначе б то я вже буду тут останній раз. Майнула в мене думка:

„Чи я ще поверну сюди колинебудь та буду господарювати?“

Забрав скрипку та деякі важніші книжки. Решту книжок казав братові подарувати до кнгозбірні в народному домі. Брат Михайло вже досить добре грав на трубі. Залишаю йому всі зошити нот та кажу, щоб провадив оркестрою як мій заступник. Кажу братові, щоб шанував матір, бо вона посвятилася для нас, дітей тим, що не виходила вдруге заміж, для того щоби ми не мали вітчима.

Несподіваний поворот долі

Прибув я до Вінніпегу та влаштувався в домі дядька Юрка (старшого брата покійного батька). Дядько був добрим столярем та з місця влаштував мене на працю в підприємстві, де він працював. Платили там столярам по стоп'ятдесят долярів місячно. Це були на той час великі заробітки. Для мене — був майже чистий гріш, бо дядько не брав нічого в мене за мешкання та харчі. Дітей в них не було, отже прийняли мене неначе б то за свого.

Записався я на вечірні виклади вищого навчання, та в скорому часі зробив досить значний поступ. Ще далеко до половини викладів переносять мене на вищий ступень. Там були ученики мого віку, а то й старші.

Життя стало куди цікавішим, як це було на фармах. Я міг ходити до церкви що неділі, а не так як у дома, раз у місяць. Міг ходити на різні підприємства по українських домівках, ходити на доповіді, позичати книжки в українських книгозбірнях. Одним словом — людина мала нагоду „розвернутися”.

На викладах я познайомився з одним, дуже поважним, молодим чоловіком, на кілька літ старшим від мене. Як той чоловік інколи виступав у перемовах (дискусіях), то можна було зауважити, що це людина кмітлива, тямовита (інтелігентна). Було приємно поговорити з ним на всякі теми. Тому я не оминав нагоди поговорити з ним. Він не випитував мене про особисті справи, а я не випитував і його. Пізніше навіть дійшло до того, що ми часто зіставалися „по школі” з одним або другим викладачем та довго обговорювали всякі наукові та філософські питання. Ті перемови, мало-помалу, довели нас до питання про комунізм.

Я, відразу, став засуджувати комунізм як суспільний пістряк, як безбожну, нищівну силу. При тому я дивувався чому то великі світові потуги не пішли хрестоносним походом проти того суспільного лиха. Мій приятель був зовсім згідний зі мною, але не міг збагнути, як то таке явище могло прийнятися в народі. Дивується, що москалі все ж таки мають себе за богомільний нарід, а тут вони прийняли щось, що є цілковито протилежним. Доходимо до висновку, що це могло статися тільки засобом безмірного обманства, словоблудства (демагогії).

Я був не зле ознайомлений з боротьбою українських народних сил за волю України. Знав про Січових Стрільців, про Українську Центральну Раду, про Симона Петлюру, про Тютюнника та інших героїв-борців за волю України. Тому я ненавидів москалів кожною клітиною мого тіла. Мій приятель теж показався суворим противником комунізму. Наші перемови про комунізм чимраз притягали більш і більш інших учеників та навіть і викладачів.

Одностайність поглядів про комунізм причинилися до створення вельми дружніх відносин з моїм приятелем. Часто заходили ми „на каву” та радилися як то нам переконувати тих учнів, які ще не виробили собі стійких поглядів на пістряк комуни.

Одного разу мій приятель задав мені незвичайне питання:

„Чи мав би ти охоту зробити щось дійсного проти комунізму? Перешкодити його ростові?”

„Розуміється, що так! Про це не може бути й мови. — відповідаю.
„Як так, то чи мав би ти охоту записатися в члени комуністичного гурту та слідувати, що там робиться?”

Я, здивовано, поглянув на нього та кажу:

„Я не думаю, що міг би пуститися на такий крок, бо яку користь воно дало б”.

Мій приятель подумав хвилину, а тоді каже:

„Я зраджу тобі одну, велику, таємницю, але передтим хочу, щоб ти прирік не говорити про це нікому, навіть і своїй найближчій родині.”

„Добре; я прирікаю.”

„Я належу до товариства Служби Прилюдної Безпеки. Це є таємним тілом, із завданням берегти нашу країну від усяких ворожих сил, що мають завдання повалити існуючий тут суспільний лад. Ми вважаємо, що комунізм є одною із тих ворожих сил, отже нашим завданням є не лише слідити за ним, але й діяти для того, щоб нищити його. Я бачу, що ти ненавидиш комунізм. Це є в порядку, але ти не пошкодиш йому лише тим, що будеш ляяти його. Йому треба шкодити ділом. Комунізм тримається та росте засобами шахрайства, брехні та облуди. Його можна поборювати підступами, цебто приміювати способи, якими він послуговується. Комунізові помагають усі добрі люди, які не діють проти нього.”

„Добре — кажу. — Я готов боротися проти комунізму, але може якимсь іншим способом, бо те, що ти предкладаєш мені, вимагало б великої самопожертви. Я не є певним того чи міг би сповнити такий важний обов’язок.”

Приятель подумав трохи, а тоді каже:

„Я вже говорив про тебе зі своїми зверхниками. Вони цікаві побачити тебе та поговорити з тобою. Чи був би ти згідним зустрітися з ними?”

„Добре. Я можу зустрітися з ними, але я все ж таким не певним є того, чи я надавався на такий обов’язок.”

Через пару днів мій приятель каже мені, що в неділю поїдемо на зустріч з його зверхниками.

Прийшла неділя. Чекаю приятеля на означеному місці. Під’їжджає він автом та каже мені всідати. Всідаю, але якесь дивне почуття обнімає мене. Почуваюся неначе б то я встрявав у щось невідоме, та хто зна що воно буде.

Прийжджаємо перед великий будинок, входимо до середини до обширної кімнати. Там сидять три чоловіки середнього віку. Приятель представляє мене їм, та мені їх. Старший з них, огрядний чоловік, просить мене сідати, а тоді каже:

„Заким приступимо до розмови, то я хочу, щоб ти прирік тут нам, що не будеш нікому казати про нашу зустріч, та про те що будемо обговорювати.”

„Добре. Я розумію та прирікаю.”

„Я думаю, що ти вже маєш деяке поняття про надзвичайну важливість нашої діяльності. Ми посвятили себе для боротьби, щоб хоронити нашу країну від всякої протисуспільної зарази. Комунізм є якраз такою заразою. Тому нашим завданням є унешкідливити, а то й зовсім знищити його. Це не є виключним завдання лише нашої служби; це є завданням кожної, чесноі, людини, кожного чесного громадянина Канади. Нам конечно потрібною є співпраця наших громадян. Лихо в тому, що трудно нам найти відповідних людей — людей, які були б твердими в своїх переконаннях та були відповідно ознайомлені в царині суспільних відносин. Наш молодий діяч ось тут, вірить, що ти є такою, рідкісною, людиною. Ми були б раді якщо б ти погодився співпрацювати з нами.”

Я був досить захоплений тим, що мав нагоду мати відносини до таких поважних людей. Ще кілька місяців тому я був на фермі, де мені навіть і на думку не приходила така можливість. Може й справді треба себе так посвятити. Тут, з одної сторони, я мусів би витерпіти наруги моїх приятелів, родини та взагалі всяких чесних людей. Але з другої сторони, я вже діяв би в ширшому суспільному об'ємі та, можливо, що й причинився б до підірвання цього, протисуспільного лиха. Тоді питаю:

„Але що я міг би робити?”

Керівник видно із задоволенням усміхається та каже:

„Ти зовсім не журися, що та як тобі робити. Ми скажемо тобі що, коли та як треба робити. Нам відомо, що ти тепер працюєш столярем та заробляєш стоп'ятдесят долярів місячно. Ми, від сьогодні, дамо тобі таку ж саму платню та ще й покриємо всякі видатки, зв'язані з твоєю діяльністю. Знаємо, що ти вчащаєш на вечірні виклади. Коли твої виклади кінчаються?”

„Кінчаються за два місяці, а потім іспити,” — відповідаю.

„У порядку. Закінчиш вишкіл та здай іспити. Працой як звичайно, а те, що ти будеш отримувати від нас — буде тобі додатковим доходом. Відкрий вклад у якомусь банку та подай нам число вкладу, щоб ми могли щомісячно вкладати туди твою платню. Ми забезпечимо тебе всякими комуністичними книжками та іншими їхніми матеріялами. Ти повинен вивчити їх. Як будеш вивчати, то не бери їх поважно. Завжди май на увазі, що всі ті писання оперті всеціло на словоблудстві (демагогії) та на способах „подвійної балачки” цебто, коли говорять одне, то

мають на думці щось противного. Усі їхні твердження про небувалий добробут робітників та селян у їхній імперії є суцільною брехнею. Маємо відомості з достовірних джерел про те, що їхній нарід живе в жадливих злиднях. Ти зауважиш, що всі ті писання є свідомо розчислені на побудження пристрастей в людини, а не на здоровий розсудок. Москалі є до скрайності хворобливими (патологічними) брехунами та злодійськими крутіями.”

Керівник даліше сказав, що канадським комуністам перш за все ходить о те, щоб втягати в свої середовища народжених у Канаді молодих людей. Вони, під цю пору, опираються майже виключно на так званих чужинецьких первнях (елементах), головно жидівських, українських та фінляндських. Тому вони, напевно будуть старатися „зловити” тебе на свою вудку, коли занюхають, що ти співчуваєш їм. Питання, як та коли проникнути тобі в їхнє середовище вирішиться пізніше. Каже, що через пару днів отримаю пачку матеріялів про комуністичне „вірую” (кредо).

Мій приятель відвіз мене поблизу дому. Приходжу до дому та починаю думати. Починаю помалу привикати до того, що взяв на себе непересічне завдання. Думка про таємну, підпільну, діяльність почала набирати в моїй уяві певного чудодиву (екзотики).

* * * *

Заки буду даліше описувати свою діяльність, то слід було б „забігти трішки наперед” та пояснити, хто та що були ті люди, що, чомусь, звали себе службою прилюдної оборони.

З початку я че пробував випитувати, що вони за одні. Мені було досить того, що вони прекрасно знали про комунізм та ненавиділи його. У мене навіть було підозріння, що вони належать до якоїсь таємної державної установи й тому то носять таку назву.

Довідався я про них основно тоді як вона почала другий, посиленій, наступ на канадських комуністів. Вони тоді самі пояснили мені, хто вони такі, та що мають на меті.

Насамперед вона не була жодною державною установою, як рівнож не заступала жодних промислових, торговельних чи фінансових згуртувань. Іншими словами, вона не діяла в користь або на приказ „капіталістичної кляси”. Щоправда служба складалася пересічно з середньо-заможних фахівців та торговельних підприємців. Були вони високо духово розвиненими, моральними, людьми, посідали глибоку самоосвіту та мали вельми рідкісний дар одержимості у відданості і самопосвяті для добра людства. Находили небувалу радість у боротьбі

проти сил зла. Вони знали яке лихо затівають сили зла та старались, як мога, нівечити їхні наміри. Знав я одного з них, що був власником великої лікарської крамниці (аптеки). Був він самітним та не мав близьких рідних. Віддавав переважаючу більшість доходів з крамниці на потреби „служби”, а самий жив скромно в малому помешканні над своєю крамницею.

Тут знова може виринути питання: хто та що це за сили зла, проти яких ті добрі люди вели завзяту боротьбу?

Сили зла, або як я називаю їх: міжнародна мафія сил зла — це люди знані, як безбожники та матеріялісти; це люди всякого стану: багаті, бідні, вчені, напів-учені або й недовчені, що не вірять у Бога, не вірять у те, що в кожній людині знаходиться *зерно душі*, яке людина може занедбати або й зовсім приглушити, або може виплекати та розвинути те зерно, щоб воно виростило та стало *пануючою дійсністю* людини, а тіло було б лише тим храмом, у якому перебуває та дійсність. Матеріялісти не вірять у те, що людська душа є неперервним звеном із Творцем, та що зерно душі можна розвинути до висоти, коли людина може стати образом та подібністю Творця.

Міжнародна мафія сил зла наполегливо обстоює віру в те, що людина не є нічим іншим як тільки твариною, яка посідає надзвичайно розвинуті тваринні інстинкти та тваринну понятливість. Тому вони уважають, що людину можна виплекувати та вишколювати зовсім так як виплекується та вишколюється якунебудь свійську тварину. Рівнож кожную непридатну людину можна сміло позбавити життя.

Останніми часами міжнародна мафія сил зла поважно затривожилася тим, що світ стане вельми перелюдненим, та що в наслідку того не стане середників виживлення. Тому то тайні круги тих сил почали вже були в минулому столітті застановлятися над тим, якими би то способами припинити приріст населення світа. Дійшли до висновку, що війни, пошесті, всяка деморалізація, включно з наркотиками, не знищать досить народу, щоб припинити приріст світового населення. Рішили тоді прийняти гостріші міри для досягнення тієї мети. Треба вбити всі здобутки очоловічення (цивілізації) людства та повернути його до первинного стану дикунства, в якому людина буде змушена жити та поводитися тільки тваринними інстинктами, а не моральними засадами. Рішили, що це може створити тільки такий державний улад (система), який буде наскрізь матеріялістичним та безбожницьким. Тому то пустили в рух той хитро обдуманий, ніби набоженський (релігійний) блахман комунізму.

Московський комунізм, а пізніше комуністичний улад (система) в інших країнах були й є потихо, але поважно підтримувані міжнародною

мафією сил зла. Показалося, що московська комуністична імперія більш чим виправдала сподівання мафії. За час свого, плюгавого, існування московська імперія встигла вигубити не менш 60 мільйонів людей, головню українців та інших осадних (колоніальних) народів. Як московські комуністи нищили людей, то міжнародна мафія сил зла старанно подбала про те, щоб відомості про таке поголовне вбивство ніяк не доходили до відома людству некомуністичного світу. Як в Україні вигублено було не менш сім мільйонів людей штучним голодом, то ніякий часопис, ніяке радіо, ніякий піп чи проповідник не спімнули словечком про ту загибель.

Міжнародна мафія сил зла видвинула була ще один витвір розчислений на вигублювання людства. Був це Гітлер та його улад (система) націонал-соціалізму. Помимо того, що той витвір оказався не менш успішним у вигублюванні людей, то його було знищено тому, що він став бути непокірним. Збережено лише комунізм не тільки тому, що він є людо-погубним, але ще й тому, що він став притокою до безконечних малих та більших воєн у світі, як рівнож до величезних витрат „на оборону”, цебто на підготовку до нової „світової війни”.

Мої приятелі зі Служби Прилюдної Безпеки не вияснили були мені того передтим. Розказали мені про те аж у 1946 році, коли треба було повести другий наступ на комуністичну язву в Канаді. Я ніяк не міг зрозуміти того, чому Америка та Англія не поклали кінець московській імперії зараз же по війні, тоді як імперія лежала безсилою на лопатках. Та не лише не поклали її кінець, але дали її половину Європи та мільярдovu допомогу з Америки засобом так званого „ленд-лійз” (позика-винайм). Була це проста даровизна під прибраним іменем. Дивно було мені чому аліанти поголовно перли втікачів назад до комуністичного ярма. Мої приятелі тоді вияснили мені цілу закулісову справу.

Цей другий наступ на комуністичну язву в Канаді я описав у другій частині, яку я назвав: „І САТРАПА В МОРДУ ЗАТОПИВ”. Цей другий наступ вдався мені не менш чим цей перший.

Помимо того, що я та мої приятелі доценту розкрили обличчя комунізму, то правлячі круги Канади не змінили свого прихильного наставлення до комунізму. Ми пояснювали це тим, що вони є, або безнадійно туполобими, або діють під впливом сил зла та постановили, що не спічнемо, а будемо старатися всіми силами боротись проти того нелюдського творива, що зветься комунізмом.

* * * *

Буду „товкти” комуністичні прсрочтва

Через пару днів отримую пачку комуністичної письменності (літератури). Відкриваю пачку та починаю переглядати те все. Є менші та більші книжки, брошури, журнали, часописи та навіть і летючки. З книжок були: перший том „Капіталу” Карла Маркса, „Антидюрінг” Енгельса, „Злидні Філософії” Маркса, „Початки Родини, Держави та Приватної Власності”, „Політична Економія” Богданова, твори Леніна, такі як „Діалектичний Матеріялізм, „Держава й Революція”, „Матеріялізм та Емпіріокритицизм”, та ще пару інших. Що за диво? Невже ж той комунізм є таким усеобіймаючим, що його треба описувати в такому множестві книжок? Я вже давніше знав про те, що Маркс написав свій „Капітал” аж у чотирьох великих томах, а Ленінові твори зібрані були в двадцять чотирьох томах, а тут ще й Енгельс, Богданов, Ля Салль та Бухарін. Коли ж я поперечитую те все?

Але нічого. Треба братись та читати скільки буде можливим. Я теж знав, що Маркс був першим, головним, пророком комунізму. Тому я вирішив взятися насамперед до його „Капіталу”.

Читаю та читаю та ніяк не можу бачити ані кінця ані толку. Що за мара? Я ж не був у тім’я битим; я прочитав вже був сотні й сотні книжок у своєму життю, та вже міг не зле второпати те о що письменникові ходить. А тут тобі ні в зуб. Почувався неначе б то я заліз у якусь баюру та не можу вилізти з неї. Пробую доглубатися, що він властиво хоче сказати тією безконечною зливою слів. Сотні тисяч слів, а суті чорт ма.

Проліз я цю книгу десь до половини та таки так занудився, що далі нікуди. Залишаю, покищо, той нудний „Капітал”, та берусь за „Злидні Філософії”. Все ж таки тут пахне чимсь загадочним, бо філософія є завжди загадковою. Читаю ті злиденні „Злидні” та рівнож не в силі збагнути про що там ходить. Бачу, що Маркс засуджує там набоженство (релігію) як „опіум народу”, але ніде не бачу на підставі чого він чинить такий засуд.

Складається в мене враження, що ані той „капітал” ані ті „Злидні” не мають якогось хоч би й напів-наукового підходу. Залишаю „Злидні” недочитаними та берусь за Ленінові твори. Читаю його „Діалектичний Матеріялізм” та те ж бачу, що тут лише „велика сила великих слів”, а суті ні трішки. Пробую читати інші його твори — теж те саме, але, на диво, доходжу до місця, де Ленін захоплюється суспільним устроєм муравлиська та пише, що такий устрій можна б примінити в людських суспільних відносинах. Ну! Нарешті тут є щось „намацального”.

Зустрічаюся з керівником Служби Безпеки та скаржусь, що ніяк не можу второпати писанину в тих, бузувірних творах. Не в силі я найти там якихось основних засад. Керівник усміхається та каже:

„Не журися друже! Всі ті твори не є писані для того, щоб їх розуміти. Вони є писані з виразним намаганням заступати факти словами, укладаючи слова в хитрий спосіб, щоб творити враження фактів. Намножать силу-силенну слів, а вкінці творять висновок, який ніяк не відповідає змістові твору. Таким чином творять враження, що суть може зрозуміти тільки якась вибрана людина, а не будьякий невіглас (профан). Іншими словами; низовим комуністам виразно натякається, що всі головні твори є, так би мовити, внутротаємничого (езотеричного) порядку, зрозумілими тільки високим колам миропомазаної комуністичної шляхти, що вміє второпати глибоко закопані там таїнства. Прості, рядові, комуністи ніколи не читають тих творів, та багачко з них навіть і не чули про них. Для простих пішаків-комуністів так звані поверхові (екзотеричні) речі розчислені на викликування пристрастей та на душевне збочення, як рівно ж на побуджування нищівних тваринних інстинктів.”

„У своїх масових брошурках та летючках комуністи покликаються на Маркса та Леніна, прекрасно знаючи, що рядовий пішак-комуніст не читав та ніколи не буде читати твори тих пророків облуди. Навіть якщо б якийсь пішак-комуніст і прочитав би якимсь чудом ті твори, то він нічогосінько не розбере там. Бачиш; уся їхня „релігія” є побудована на сліпій вірі у вождів, а вожді „продають” людям привиди чогось, що зовсім не існує й не буде існувати.”

„Ти можеш читати ті твори роками, але нічого путнього там не знайдеш. Ти зверни більш уваги на їхню хитру техніку творення так званої „пропагандивної літератури”. Налишуть те чого потрібно їм на часі та припечатують твердженням, що то Ленін так проповідував, бо знають, що Леніна почитається як божка (ідола).”

Ми вже наскрізь перевірили всі ті твори й, так як ти, не нашли в них нічого річезового, нічого путнього. Отже не перенимайся тим, що ти там нічого не второпав. Я хочу дати тобі признання за те, що ти отверто признався в тому”.

Я переконався, що керівник є високо освіченою, тямовитою (інтелігентною) людиною. Це додало мені чимало духа та охоти досягнути такого рівня. Буду служити так, як це роблять ті мої приятелі для добра людства та за крашу долю свого народу.

Починатиму „революційну” діяльність

Закінчуються мої виклади та здаю іспити. Через пару днів сходимося з керівником Служби Безпеки. Кажу йому, що я вже менш-більше второпав той хитрий та облудний спосіб писанини комуністичних пророків.

Тепер уже треба було ділово подумати яким би то способом проникнути мені в комуністичне середовище. Думали та думали та вкінці додумались, що було б добре податись мені в якусь глуху місцевість у Канаді, де знаходиться відділ комуністичного товариства та там почати ставитися прихильно до „революційного руху” та до розбудови „соціалізму” в московській імперії. Тут раптом прийшло мені на думку, що в нас на фармах, у сусідній околиці — Броукенгед є кількох фермерів, які передплачують комуністичні часописи. Ті фермери були знайомими мені, бо походили з того села звідкіль походила й моя мати. Ніхто не питав їх або дорікав їм за передплачування тих часописів, бо вони не пробували ширити московської намови (пропаганди) ані хвалити „радянську Україну”. Вони поводитися як усталені (нормальні) люди, ходили до своєї церковці та молились Богові.

Кажу керівникові, там можна б було започаткувати якусь культурно-освітню діяльність та запрошувати туди комуністичних верховодів для виголошування доповідей. Керівник подумав та каже:

„Це є знаменита думка. Такий підхід не творив би якогось підозріння про те, що ти навмисне стараєшся пролізти в їхні ядра. Можеш виїжджати туди та починати діяльність. Роби все помалу та уважно. Не поспішай. Побачиш, що воно само буде укладатись так як треба. Добре було б, щоб ти хоч раз на місяць приїхав до Вінніпегу та поговорив з нами. Кошти подорожів будуть оплачені.”

Кажу дядькові Юркові, що хочу взяти відпустку з праці та поїхати до дому. Тепер якраз на фармі буде багацько роботи, отже хочу допомогти братам та матері. Дядько нічого не каже. Звільнююся з праці, збираю книжки (було їх уже чимало) та інші речі та від'їжджаю в суботу.

Приїжджаю до дому. Мати й діти врадувалися. Було в нас чотири собаки та й вони теж врадувалися. Питає мати чи то я вже повернув на стало. Кажу, що не знаю як за довго побуду.

Треба було побудувати нову комору на збіжжя. Берусь негайно будувати її. Ввесь час передумую як то би мені почати щось серед тих передплатників комуністичних часописів в околиці Броукенгед. Нарешті попадає мені щаслива думка: у тих же фермерів є сини та дочки. Чому

б то не зібрати їх та приготувати з ними якесь підприємство. Це було б, так би мовити, натяком на те, що я прихильно ставлюся до них:

Запрошую до себе кілька більш жвавих хлопців та піддаю їм думку про устроєння якогось мистецького підприємства в околиці Броукенгед Хлопцям припала дуже до вподоби така думка, бо всякі такі підприємства завжди відбувалися в околиці Лейдівуд. Обіцяють зібрати пару десятків молоді на наступну неділю.

Слідуючої неділі зійшлося у мене майже сорок хлопців та дівчат. Предкладаю їм творити хор. Пояснюю, що хор буде так званий — мішаний, цебто буде розложеним на чотири голоси; сопрани, альти, тенори та баси. Хлопці не кажуть нічого, але всі дівчата хочуть співати сопранами. Треба було чимало зусилля, щоб переконати їх про те, що кожний голос є однаково важним, що сопрани нічого не варті без альтів. Дівчата погоджуються приймати такі місця, які я їм укажу. Пробую голоси та вставляю їх так як треба. Даю кожній частині голос та кажу прогомоніти акорд. Це для того, щоб вони почули гармонійний звук. Це подобалось молоді. Кажу, щоб не кричали, а пробували добувати голоси „з глибини”.

У мене був запас легких хорових пісень з підприємств у Лейдівуд, отже я рішив управляти: „Реве та стогне Дніпр широкий”, „Не пора”, „Ой ходив чумак”, „Широке болонячко”, „Ой Джигуне”, та „В сусіда хата біла”. Далі думаю приготувати пару двомовок (діялогів) та якусь одномовку (монолог). Підприємство пічну та закінчу славнем „Не Пора”.

Молодь так була захопилася співом, що співали майже шість годин без перерви. Були це прості, невироблені, голоси, але натомість тут чулось піднесення приспаного українського духа. Той дух виливався просто із сердець.

Наступної неділі прийшло ще більш молоді; усі хочуть співати. Добре. Співайте, будь ласка. підчас перерви раджуся, де б то нам урядити підприємство.

Хлопці кажуть, чи не добре було б відбутися його у Броукенгед школі. Батьки трьох із хлопців є шкільними радними, отже не повинно бути великих труднощів дістати дозвіл на ужиток школи. Хлопці далі кажуть, що постараються збудувати підвищення та зробити якусь заслону. Рішили відбутися слідуючу пробу хору в домі голови шкільної ради.

На ту пробу запросили інших шкільних радних з метою договоритися з ними про школу. Крім радних прийшло ще пару старших людей. Любуються співом хору. Господар постарався про добру закуску. Підчас перерви з закускою. господар питає мене:

„А чи ти думаєш брати якийсь вступ на те підприємство?”
„Та розуміється, що треба буде брати якийсь вступ.” —
відповідаю.

„А як за високим мав би бути той вступ?” — питає.

„Або я знаю. Може хоч по п'ятдесят центів від особи”. —
відповідаю.

„Це досить поміркований вступ, але куди б пішли гроші зі вступу?”
— питає.

„Або я знаю. Треба буде подумати куди б то їх віддати”. —
відповідаю.

„А чи був би ти згідний з тим, щоб гроші зі вступу віддати на
пресовий фонд доброї фермерської газети?” — питає.

„А чому ні. Як уважаєте, що це було б добре, то давайте на ту
газету”.

„А чи ти бачив ту газету колинебудь?” — питає.

„Ні. Не бачив.” — відповідаю.

„Ну, то ходи зі мною, я покажу тобі її”. — каже.

Входимо до одної кімнати. Він бере оберемок часописів з
полиці, розкладає їх та починає пояснювати:

„Оце, то „Фармерське життя”. Ця газета видається раз у тиждень.
Вона є дуже доброю газетою для фермерів, бо часто подає ринкові ціни
на фермерські товари. А тут маєш „Українські Робітничі Вісті”. Це
газета для робітників, але я передплачую її, бо вона подає багато вістей
зі світу. А тут є журнал „Робітниця”. Він видається для жінок. Я
передплачую його для своєї жінки. Тут знова є журнал, що зветься „Світ
Молоді”. Я передплачую це для своїх дітей.”

„Ов, то ви маєте що читати.” — кажу.

„Та де там є в мене часу перечитувати те все. Я читаю тільки те,
що є цікавим, але я передплачую їх тому, щоб підтримувати їх, бо це
добрі газети”.

„А чи можу я позичити їх у вас?” — питаю.

„Ти можеш забрати їх усіх. Я вже попередчував дещо з них. Якщо
вони подобаються тобі, то можеш передплачувати їх. Я, якраз, і збираю
передплати. Або знаєш що? Я передплачу тобі всі чотири з грошей, що
зберемо зі вступу на підприємства. Це буде тобі нагорода за твій труд.”

Не знав він, бідолаха, що я вже давно „перетовк” ті „газети” кілька
місяців тому, але тут треба було вдавати з себе як несвідому жертву.
Далі кажу йому:

„Я вдячний вам за таку милу несподіванку та рівночасно я просив
би вас зайнятися збиранням вступу, бо я та хлопці й дівчата будемо
заняті.”

„Добре. Я не тільки займуся збиранням вступу, але й допоможу хлопцям урядити підвищення в школі. Я те ж напишу до газети допись про ваш виступ та про те, що дохід з нього є призначений на пресовий фонд.” — каже.

Дехто з лейдівудської молоді питали мене чому я рішив займатися з молоддю у Броукенгед, а не з ними у народному домі. Кажу їм, що тамтій молоді теж треба підтримувати нашу культуру. Вони ж є нашими братами-українцями.

Таким чином мені вдалося зробити перший, важливий, крок без будьяких поважних неприємностей. Це було далеко лекшим як я припускав. Моя родина та приятелі не бачили в тому нічого лихого, що я поширюю культуру свого народу серед ширших кругів молоді.

Підприємство випало навіть досить добре. Школа була битком набита людьми. Викликували повторити кожную точку виступу. Я розпочав був підприємство славнем „Не пора, не пора москалеві й ляхові служити”, та й закінчив його ним. Ніхто не звернув і найменшої уваги на те, що той славень заборонений москалями. У їхньому часописі — „Фармерське життя” появилася довша допись про те, що в Броукенгед відбулося підприємство, з якого дохід був призначений на пресовий фонд тієї газети. Рівнож було написано, що я був упорядчиком того підприємства.

При першій нагоді іду до Вінніпегу дати звіт керівникові Служби Безпеки.

Розказую керівникові про все, що мені вдалося зробити догепер, як рівнож показую йому й те число „Фармерського життя”, в якому появилася моє ім’я. Він радіє та каже, що краще не могло статися. Далі каже, що моє ім’я є, напевно, вже на списку жертв для ловлі на їхній гачок. Каже не поспішати, а далі уряджувати підприємства та давати доходи „на пресовий фонд”.

Побачиш, що, скорше чи пізніше, хтось із більших риб їхнього середовища зголоситься до тебе та намовлятиме тебе вступити в їхне середовище.”

Будуємо „робітничо-фармерський дім”

Повертаю з Вінніпегу до дому та негайно скликаю молодь для підготовки другого підприємства. Молодь радо сходиться, бо кожного кортить пописуватися на підвищенні перед народом. Предкладаю, щоб, в міжчасах, заряджувати танці в школі. Зустрічаюся з Антошком, оттим головою шкільної ради, та кажу йому про рішення відбувати танці в школі. Він не має нічого проти того, бо знає, що буде збирати

гроші зі вступу та відправляти їх на „пресовий фонд.” Розмовляю з Антошком про різні діла, аж тут впадає мені блискавична думка. Кажу Антошкові:

„Знаєте що? Чи не краще було б обернути доходи з підприємств та забав на побудування громадської домівки. Там було б багато зручніше уряджувати забави та різні підприємства чим у школі.”

Антошко подумав хвилинку та каже:

„І чому я відразу не подумав про те? Ми мали вже сто двадцять долярів з підприємства і я міг був затримати їх, як початок коштів на будову. Але нічого. Їм там теж потрібні гроші на видавання газет. Все ж таки, від тепер, то складатимемо гроші на будову домівки.”

„Але вам треба тоді буде мати якийсь комітет, щоб знявся справою будови.”

„Правду кажеш. Я скличу передплатників наших газет та ще декого та обговоримо справу комітету.”

У найближчу неділю зібралось в Антошка двадцять два фермерів. Антошко представив їм справу домівки. Каже, що молодь мала б збиратися та уряджувати підприємства та забави. Так само як це в Лейдівуд. Як Лейдівуд може мати таку домівку, то чому Броукенгед не може мати? Чи ж ми є гіршими від них? Каже, що треба вибрати комітет, який доглядав би будови як рівнож охотників, які допомагали б у будові, та були б членами домівки. Записуються всі присутні. Дехто каже чи не слід було б негайно починати будову. Семко встає та каже:

„Чого тут чекати — суботи? Я зараз відступаю один акер землі з рога моєї фарми, оттам через дорогу напроти церкви, а решту хай жертвують будівельний матеріял. Далі, то всі ми повинні пожертвувати по кілька днів праці при будові. Побачите, що через місяць часу матимем домівку як скрипку.”

Семкова рішучість таки добре вплинула на присутніх. Один по одному встають та підтримують його пропозиція та обіцяють жертвувати будівельний матеріял (у тих околицях були порядні праліси, отже завжди було подостатком будівельного матеріялу). Обіцяють теж жертвувати по кілька днів праці при будові. Не було іншого виходу, як вибрати управу та приступати до діла. Звичайно, що треба буде купити матеріялів на покрівлю, на внутрішнє викінчення, вікна, двері та інші матеріяли. Гроші на те, мали б прийти із забав та підприємств. Якщо остануться якінебудь борги, то їх покрийється збіркою на здвигу в часі торжественного отворення домівки.

Усе те йшло з такою, несамовитою, швидкістю, що я відчував неначе б то воно обганяє мене. Я припускав, що справа домівки потриває довший час, а тут то вона вже почалася.

Антошко встає та каже:

„Але нам зараз треба вибрати управу для того, щоб вести всю цю справу.”

Питають мене скільки людей потрібно до управи. Кажу, що має бути голова, заступник голови, писар, скарбник та господар. Рівнож треба мати трьох людей до перевірювання діяльності управи. Питають мене чи я був би згідним бути головою. Відповідаю, що не мав би змоги виконувати такий обов'язок, бо буду зайнятим підготовкою.

Вибирають Антошка на голову, а Семка на містоголову. Потім вибирають решту членів управи та провірної комісії. Хтось питає коли має розпочатися будова домівки. Семко встає та каже:

„Починати можна би й завтра. Насамперед треба прочистити площу та обгородити її. Тоді почати негайно звозити будівельний матеріал. Хто вийде завтра помагати мені прочищувати площу?”

„Агов Семку Ви вже починаєте копати пивницю та закладати підвалини, а ми ще не знаємо якої величини буде домівка, та який вигляд матиме. Нам треба мати плян будови, а опісля наняти будівельного ремісника для провадження будови.”

„Або що? Не маєте ремісника? А ось сидить Іван. Він жеж побудував народний дів у Лейдівуд. Кого іншого вам треба?” — каже Семко.

„Але ми ще не домовилися з Іваном.” — каже Антошко.

„Ну, то договорюйтеся. Чого чекаєте? Суботи?” — каже Семко.

Той Семко, це був вихор не чоловік; попросту не давав людині віддихнути. Не було ради; питають мене чи я був би згідним провадити будовою та скільки взяв би за свій труд. Кажу, що візьму двісті долярів так, як узяв був за провадження будовою народного дому у Лейдівуд. Усі, без вагання, годяться. Питають якої величини мала б бути домівка та як мала б виглядати. Відповідаю, що мала б бути, менш-більше такої величини як лейдівудський народний дім, але, що зроблю зовнішню відміну вигляду. Далі кажу, що візьму розрис народного дому як основу, а зовнішній вигляд розрисую та представлю до ухвали на наступному зібранні.

„От бачите — каже Семко — Уже маєте все готовим. Треба буде починати завтра, бо як ні, то захопить нас зима, а тоді треба буде чекати аж до другого літа. Хто з вас виходить завтра допомогти мені прочистити та огородити площу?”

Зголосилось чотирьох чоловіків. Семко каже їм, щоб були вже там у сьомій годині ранку, бо хоче відчинити церкву та відмовити молебень за щасливий початок будови. Семко був дяком; був чесним та богомільним (релігійним) чоловіком. Діло в тому, що ті фермери, хоч і читали комуністичні часописи, то дуже мало розбирали про що там

ходить. Байки про небувалий добробут у „радянській Україні” не дуже то цікавили їх. Знали, що „газету” треба було мати в хаті для того, щоб знати по чому свині або худоба платиться, бо як не знаєш, то приїде рудий Сруль та візьме ті дорібки за пів ціни. Ті люди не мали часу займатися „політикою”, але домівку треба було мати, бо зможуть тоді почути там рідну пісню, яку співатимуть їхні діти. Якщо Лейдівуд може мати домівку, то чому Броукенгед не може мати? „Або ми що? Від мачухи?”

Мені чомусь жалко стало, що мушу використовувати оттих, чесних, добродушних рільників для того, щоби пролізти в недра тих бузувирів, які стараються звихнути їхні душі. Постановив, що буду старатися скільки зможу не робити нічого такого, що сприяло б тут до сприймання комунізму. Доки буду тут, то вчитиму рідної пісні та починати й кінчати всякі підприємства славнем „Не пора, не пора москалеві й ляхові служити”.

Через два дні Семко з товаришами гарно прочистили площу та огородили її. Вечором приїжджає Семко до мене та просить прийти раненько та визначити, де мають копати пивницю та рівчачки на бетонні підвалини. Каже, що має вже шістьох охотників, що прийдуть з лопатами та копатимуть.

Приходжу раненько на площу та вже застаю всіх. Витикую розміри та кажу як за глибоко копати. Люди вмить беруться жваво за копання., Семко каже, що Антошко має вже кількох людей, які незабаром мають довести бетон та шутер. Викопану землю розвозять тачками по площі, щоб таким чином досконало вирівняти її. Кажу Семкові, що треба дощок на форми до бетону.

„Юрко має незадовго привезти дощок, але передтим казав, що поступить до крамниці купити цвяхів.” — каже Семко.

Через пів години прийшло ще кількох чоловіків з лопатами. Копали так обильно, що до сумерку все було повикопувано.

Приходжу раненько другого дня, а тут вже десяток хлопців з лопатами готові мішати бетон. Кажу їм роздобути пару бочок та нанести в них води з ріки Броукенгед, що плила зараз через дорогу. Тим часом вештаємось коло вставлювання форм. Хлопці звихаються мов несамовиті. Десь біля полудня Антошко та його сусід Володко привозять кошики з перекускою. Ми всі голодні, отже хоробро накидаємось на перекуску. Перекусили та працювали знова аж до сумерку, аж поки весь бетон не залито. Мені рідко коли доводилось бачити таку, настирливу, працю.

Через пару днів люди навезли купи дощок, брусів, та бельків для основного строю. Основний стрій ішов досить швидко. Кожного дня

приходило п'ять, а то й десять людей з молотками та пилками. Спішимо як мога, бо ось надійдуть осінні, слотливі дні. Треба було спішити для того, щоби викінчити все чисто на зовні, бо в середині можна буде робити в часі слоти.

Правдоподібно Всевишній вислухав Семкові молитви за щасливу будову домівки, бо погода сприяла аж поки не викінчено було все на зовні. Як тільки викінчили все на зовні, то незабаром почалися осінні сльоти та пізніше стали переходити на мішанину дощу із снігом. Усі були раді тим, що втекли від „хляпавки”.

Внутрішнє викінчування йшло вже повільніше, бо не досить уже було мати пилку та молоток. Треба було мати певний столярський хист та відповідний струмент. Таких охотників було вже обмаль, отже праця було зваленою на мене.

Все ж таки за місяць діло доходило до кінця. Чим день, то все більш та більш хлопців приходили, не так до роботи, але теж для того, щоби поспівати, бо відголос (акустика) в домівці була досить добра.

Я знав, що як закінчиться домівку, то треба буде зробити якесь торжественне відкриття. Тому я вже підготовив був молодь до відповідної вистави. Управа рішила зробити відкриття в половині місяця грудня. Рішила теж (за моєю порадою) запросити товариша Дмитра Присташа, редактора „Фармерського життя” виголосити промову. Всі нетерпеливо ожидали того великого дня. Молодь підготовлялася як ніколи передтим.

Товариш Присташ прибув до Броукенгед ще день перед відкриттям. Того вечора управа скликала засідання. Товариш Присташ ніяк не міг зійти з дива, що кілька місяців тому було тут тільки кількох передплатників „Фармерського Життя”, а тут раптом виросло й товариство та вже й домівку мають. Та не лише домівку, але й поважний гурт молоді та ще й мішаний хор. Це, що не кажи, а все таки є великою рідкістю на фармах.

Члени управи тоді з гордістю вказують на мене, як на головного заправила того діла. Товариш Присташ питає мене, де то я так вивчив музичне діло, що зумію провадити мішаним хором. Кажу, що навчився самотужки. Він дивується з того, що я ще, так би мовити, хлопчисько, а вже став добрим будівельним ремісником.

Антошко каже, що товариство має близько тисячі доларів боргів. Товариш Присташ радить їм звернутись до присутніх на відкритті о пожертви. Засідання кінчається; товариш Присташ каже мені, що хоче поговорити зі мною про дещо...

„Я бачу, що ти є досить талановитою людиною. Тому не слід було б тобі тратити час на фармах. Нам дуже потрібні такі молоді люди

як оце ти. Маємо десятки відділів нашого товариства, де провадимо дитячі школи науки української мови, мистецтва та музики. Нам дуже потрібні добрі вчителі. Чи не мав би ти охоти записатись на наш Вищий Освітній Вишкіл. Цей вишкіл розпочнеться в місяці квітні наступного року та триватиме шість місяців.”

„Я не думаю, що міг би скористати з цього, бо немає в мене засобів на утримання.”

„Про утримання не потрібно тобі журитися. Наше товариство дає повне утримання ученикам, включно з помешканням, харчами, одіжжю та навіть дає певну готівку на дрібні видатки. Я поговорю про це з нашою головною управою, а вони тоді зв'яжуться з тобою.”

„Ну, коли так, то я погоджусь.”

Торжественно відкриваємо домівку

Другого дня, цебто в неділю, в нас є величаве відкриття домівки. Початок має бути в другій годині пополудні, але вже пів години передтим домівка вщерть заповнена; немає де навіть і стати. Сидження відпускали старшим, а молодші стояли. Відкриваю славнем „Не Пора”. Після пару точок, Антошко покликає товариша Присташа до слова. Товариш Присташ хвалить господарів за будову домівки, далше до щенту дає „капіталістичну систему”, та попід небеса вихвалює „диктатуру пролетаріяту в радянському союзі”. „Там — каже — люди живуть у щасті, без ніяких турбот, бо немає там капіталістів, які б їх визискували. Одним словом — там є „квітучий рай на землі.”

У кінці промови товариш Присташ закликав присутних записуватися в члени, як рівнож складати пожертви на сплачення боргів. підприємство випало дуже добре. Зі вступу зібрано майже шістсот долярів та чотирьох людей записалися в члени. Були теж пожертви.

Несподіваний поворот для мене

Усе, що сталося протягом тих пару днів, було великим та несподіваним поворотом для мене. Усе пішло гей би то самочинно. На мене був уже закинтий шнурок, так як то передбачав керівник Служби Безпеки. Мушу поїхати до Вінніпегу та розказати керівникові про все що сталося. Через пару днів їду до Вінніпегу та просто до керівника. Розказую йому що сталося та, що мене, дуже правдоподібно, візьмуть комуністи на вищий освітній вишкіл. Керівник аж руками сплеснув та каже:

„Це все йде так немов би по прописі, а то навіть і понад нею. Не спішишь. Хай від тепер усе йде самотоком”.

Перебув у Вінніпегу пару днів, бо треба було закупити нових хороших творів та деякі легкі п'єси для вистав. У Вінніпегу була тоді велика українська книгарня, якої власником був чех — Доячек. Закупив що треба та вертаю до дому.

Я відчув, що та зима буде вже останньою для мене на фермі. Тому я вирішив, оскільки можна, пережити свої ранні дні. У мене жива пам'ять про те, коли я був ще десятилітнім хлопчиною з обов'язками дорослого, коли я згодом ходив у ліс рубати дерево на балани та на дрова, які возив саньми та волами дванадцять миль до містечка Боузижур на продаж по два кубометри за два доляри. Коли я, до загину, прагнув мати скрипку та мучився цілий рік, заким призбирав одного доляра й двадцятьп'ять центів на купно миршавенької скрипки. Купив її, але так, щоб мати не знала, бо ми були тоді в недостатках, отже витрати одного доляра й двадцятьп'ять центів була тоді великою сумою. Я прагнув бути музикантом та прямував до того з небувалою впертістю. Добре пам'ятаю, коли я перший раз заграв на скрипці на весіллі та люди танцювали під мою музику, я був ще хлопчиною тоді. Тепер уже не те, що було колись. Я вже поважний парубок, не кепський музикант, маю добру оркестру, та ще й до того є незлим будівельним ремісником. Маю вже поверх тисячі долярів у банку в Вінніпегу та стою на шляху в невідоме, але на шляху боротьби за кращу долю людства, за кращу долю свого народу.

Буду ходити до ліса та рубати дерево на балани та дрова. Молодший брат Михайло, возитиме ті дрова до Боузижур на продаж. Не возитиме волами так як то я возив колись, але парою добрих коней. Не продаватиме дрова по два доляри, так як я колись продавав їх, але продаватиме по шість долярів.

Кожної неділі вчитиму молодь нових хороших пісень, як рівнож і підготовляти пару п'єс. Отримую відомість від головної управи Товариства Український Робітничо-Фармерський Дім (у скороченні — ТУРФДім). Повідомляють мене, що за припорученням товариша Присташа, прийнято мене на Вищий Освітний Вишкіл.

Читаю комуністичні часописи та журнали, що їх передплатив був для мене Антошко. Пробую второпати їхній підхід до всяких питань та їхній спосіб думання. Бачу, що лають капіталістів, але немає в тих лайках будьяких річевих підстав. Бачу, що лають „українських націоналістів”, називаючи їх „патріотами”, „жовтоблакитниками”, „петлюрівцями”, „буржуазними лакеями”, та всякими іншими вуличними п'ятнами. Це для мене не являється нічим іншим як виявом

підлості, виявом душевного збочення, виявом браку чесного виховання.

У мене твориться враження, що комуністи є, в засаді галапасами (паразитами). Вони, або ледарі, або не є здібними порадити собі в житті та хочять, щоби їх хтось утримував. Ненавидять таких, що розумом та обильною працею забезпечують собі життя. Порівнюю те з тяжким положенням нашої родини, коли помер був батько та оставив матір з чотирма малими дітьми.

По правилам комуністів — мати повинна була б з місця почати лаяти „куркулів”. Мати повинна була б називати сусідів кровопійцями та вимагати від них утримування. На жаль мати не знала про ту „політику” комуністів; вона з дітьми почала гарувати й таким чином, не тільки що втрималась при життю, але й згодом розвинула господарство. Я ходив до ліса та рубав його як міг, та возив волами до міста продавати за пару грошей. Я не лаяв капіталістів-куркулів, та верещав, що я бідний і мені належить утримання. Я доказав що можу дати собі раду тяжкою, наполегливою працею.

Чим більш читав я ті комуністичні часописи та журнали, тим огиднішим вони ставали мені. Все ж таки треба було їх читати й таким чином приспособлюватись до їхнього способу думання та поведження.

Ходимо з братами до ліса та рубаємо його. Підчислюємо, що з баланів, які розпилиться на будівельний матеріал та на дрова повинно прийти около п'ятьсот доларів. Це були поважні гроші, як на ті часи. І так місяць по місяці доходить уже до весни.

Усім відомо про те, що мене прийнято було на вищій освітній вишкіль, та що я виїду до Вінніпегу при кінці місяця березня. Управа товариства в Броукенгед рішила влаштувати концерт у останню неділю березня. Це мав би бути, так би мовити, прашальний вечір для мене.

Надійшла так знаменна неділя. Домівка вщерть забита людьми. Молодь у хорі співала як ніколи передтим. Попросили мене сказати пару слів. Починаю говорити, але не можу, бо щось наче б то стискало грудь. Голова — Антошко підходить до мене та вручає мені гарний, шкіряний, портфель. Я заледви стримую сльози.

„Бідолахи ви — думаю. — Не знаєте, що в мене є певне завдання ради Служби Безпеки, за порадою якої я мусів заманити вас до цього, підозрілого, руху.”

Все ж таки я прийняв портфель із вдячністю та сказав, що ніколи не забуду цього вечора.

Вищий Освітний Вишкіл

Приїжджаю до Вінніпегу ще день перед початком вишколу. Заходжу до домівки Товариства Українського Робітничо-Фармерського Дому (ТУРФДІМ). Домівка приміщена на розі вулиць Причард і Мик Грегор. Це величавий будинок, в якому є дві обширні залі; одна для підприємств, з'їздів та більших прилюдних зібрань, а друга для дитячої школи. На другому поверсі десяток чи більше кімнат для головної управи, та для редакторів та управителів видавництва. Є дві пивниці: в одній поміщена друкарня, а в другій велика харчівня. Неабиякий собі буржуазний будинок з усіма вигодами для провідників революційного руху. При головному вході поміщений „буфет” з усіма ласощами.

Заходжу до „буфету” та питаю старого товариша Немилівського, продавця в „буфеті”, де можу знайти товариша Кобзея, писаря головної управи ТУРФДІМ. Каже піти на другий поверх шкільної залі. Заходжу до кімнати товариша Кобзея. Він увічливо привітався зі мною та почав говорити про ділові справи. Каже мені, що мешкатиму в домі одного товариша поблизу домівки. Господиня того дому пратиме мені білизну. Харчуватися буду в домівці. Тоді дає мені двадцятьп'ять долярів на „дрібні видатки.”

Прошу товариша Кобзея завести мене до кімнати товариша Присташа. Він завів мене туди. Товариш Присташ відразу впізнав мене, та ввічливо привітався. Погупорили ми деякий час та розійшлись. Я пішов до свого помешкання. Господиня теж ввічливо прийняла мене. Оставляю своє „майно” в кімнаті та подаюся у місто потелефонувати до керівника Служби Безпеки та сказати йому, що я вже влаштувався.

Другого дня у восьмій годині ранку я вже в шкільній харчівні. Там уже зібралось досить людей; старших та молодших учеників вишколу. Люди гупорять між собою; мабуть знайомі. Я не знаю жадних з них, отже тільки приглядаюся та слухаю.

По сніданні люди подаються до шкільної залі. Позасідали в поодиначні лавки та чекають. Я, як незнайомий та наймолодший, мусів сісти в самому задньому ряді лавок.

Незадовго входить до залі товариш Кобзей, а за ним може з десяток чоловіків. Засідають за переднім столом. Товариш Кобзей починає представляти тих людей: оце товариш Навізівський, голова ТУРФДІМ; оце товариш Попович, управитель видавництва та друкарні; оце товариш Мирослав Ірчан, редактор журналу „Робітниця”; оце товариш Шатульський, редактор „Українських Робітничих Вістей”; оце товариш Вірський, редактор „Світу Молоді”; оце товариш Сембай, який викладатиме історію революційного руху, природознавство, історію України та українську мову, оце товариш

Карач, який викладатиме марксизм та ленінізм, засади (принципи) державної господарки (політичної економії), історію профспілкового руху та державний лад диктатури пролетаріату в Радянському Союзі; оце товариш Патек, який викладатиме музику, провадження хорами та мандоліновими оркестрами.

Огоо! Та це ж тобі брате неабиякий загін високопреподобних світочів революційного руху. Ось цей товариш Мирослав Ірчан — це бувший підстаршина Українських Січових Стрільців та видатний письменник. Січові Стрільці були навіть і склали пісню про нього — „Гей гей Ірчик, Ірчик, личко в тебе як папірчик”. А ось той Сембай. Високий, стрійний чоловік; бувший старшина Українських Січових Стрільців, колишній гімназійний професор у Галичині. Ось цей Карач — бувший галицький правник (адокат). А от цей Патек — бувший викладач у музичній школі в Кракові. Решту преподабних товаришів теж посідають певні відзначення. Товариш Кобзей каже, що час від часу, усі провідні товариші даватимуть довільні доповіді.

Товариш Кобзей починає викликувати учеників по імені та просить кожного викликаного встати, щоб решта товаришів побачили хто він такий. Потім каже, що дадуть нам всякі потрібні підручники та інші прибори до науки. В кінці покликає кожного з вельможів сказати „пару слів.” Урочистості (церемонії) закінчено якраз перед обідом.

По обіді повертаємо до шкільної залі. Підчислюю присутних учеників; є їх п'ятдесят один; між ними вісім жінок та дівчат. Товариш Навізівський має виступити з промовою про склад товариства. Каже, що основним коренем є Товариство Український Робітничо-Фармерський Дім (ТУРФДІМ), дальше є Робітниче Запомогове Товариство (РЗТ), яке має свою, особливу ділянку, але під доглядом корінного товариства. Далі є Жіноча Секція ТУРФДІМ та нарешті є й Секція Молоді.

Товариш Навізівський каже, що ТУРФДІМ має 60 відділів по цілій Канаді, в яких є около три тисячі членів. Майже кожний відділ має власну домівку. При більших відділах ведуться вечірні дитячі школи навчання української мови, як рівнож є й мандолінові оркестри. Каже, що ТУРФДІМ тісно співпрацює з подібними товариствами інших народностей в Канаді, як рівнож з такими згуртуваннями як Кенейдіян Лейбор Дефенс Ліг (Канадська Ліга Оборони Робітників), Воркерс Юніті Ліг (Ліга Робітничої Єдності), з жидівською робітничою лігою — Поале Зіон, а особливо з Комуністичною Партією Канади. По деяких місцевостях ТУРФДІМ має співдільні (кооперативні) підприємства такі, як молочарні та споживчі крамниці.

Дальше каже товариш Навізівський нашим завданням буде, не лише вчити дітей української мови, гри на мандолінах та провадити хорами. Нашим основним завданням буде поглиблювати „клясову свідомість” у членів, ширити революційну письменність (літературу) головню серед не-членів, які вчашчатимуть на наші підприємства. Для того ми й творили дитячі школи, хори, оркестри, мистецькі гуртки, щоб ними притягати до себе ширші круги людей. Люди приходитимуть на наші підприємства й це треба старанно використовувати для поширювання революційної свідомості. Друковане слово є вельми міцною зброєю.

Відомості та напрямні, що давав їх товариш Навізівський потривали аж до четвертої години (розуміється із звичайними перервами). Вечеря буде аж у шостій годині, але ученики не розходилися, але крутилися біля домівки. Тут вони знайомились, балакали, ходили до друкарні подивитися як друкуються часописи. Надходила шоста година, отже всі подаються до харчівні. Харчі були знамениті та добре приготовленими. Значить, що житимем як пристало пролетарській шляхті.

Починаються виклади

На другий день почалися виклади. До обіду буде викладати товариш Карач, а після обіду викладатиме товариш Сембай. Товариш Патак викладатиме тільки раз у тиждень.

Товариш Карач починає викладати науку про народне господарство (політичну економію). Я відразу відчув, що він був неуком по цьому питанні. Опирається виключно на підручникові Богданова. Я вже давніше „перегриз” був той підручник. Щоправда, споминає Адама Сміта та Рикарда (клясичних британських теоретиків політичної економії), але не вияснює основних засад теорії тих видатних економістів. Мені виглядало, що товариш Карач має на меті лише переповідати Богданова власними словами.

Другим викладом товариша Карача була історія профспілкового (юнійного) руху. Той виклад мав дещо кращий порядок. Все ж таки той виклад був далеким від академічного рівня, цебто не був безбічним (об’єктивним).

По обіді викладає товариш Сембай; викладає історію України, послуговуючись підручником Христюка-комуніста. Була це історія зовсім іншого порядку від історії Грушевського, Аркаса та Крип’якевича, які я вже давно був поперечитував. Але нехай. Що зробиш? Його ж другий виклад був з української мови. Це для мене було цікавішим, бо я передтим ніколи не мав нагоди вивчати докладно українську мову.

Після вечері ученики не розходилися по мешканнях, але, як звичайно, крутилися біля домівки. Більшість молодих учеників були цікавими зустрітися з місцевими дівчатами, а дівчатам, мабуть, було цікаво зустрічатися з тими учениками. Життя почало набирати якогось, ніби своєрідного, порядку. Одного такого вечора підходить до мене молодий товариш, Іван Вірський, редактор журналу „Світ Молоді”. Вітається зі мною та каже мені, що чував про мене від товариша Присташа. Питає чи не мав би я охоти написати щонебудь до його журналу.

„Ходімо на прохід — каже — та поговоримо про деякі справи. Чув я, що ти маєш вищу освіту та знаєш добре музику.”

Виходимо на вулицю Селкирк та балакаємо. Вступили до якоїсь кав'ярні, замовили каву та тісточка. Слово по слові питає мене Іван чи є в мене дівчина. Я покрутив головою що немає. Іван тоді каже: „Треба буде підняти тобі якусь гарну дівчину з нашої Секції Молоді, щоб ти, час від часу, погрався з нею. Це дало б тобі певне відпруження та допомогло б краще вчитися.”

Я подивився на нього із здивуванням. Невже ж він хоче, щоб я звичайно дитину оттак для потіхи собі? Я був вихований в строгих приписах відносно поведінки між хлопцями й дівчатами. Кажу Іванові, що мені не потрібно відпруження. Він очевидно зрозумів, що я не дуже ласий на такі речі, отже перестав говорити про дівчат, та почав говорити про себе.

Каже мені Іван, що він народився в південній частині провінції Онтеріо. Там виростав та вчав до школи. Батьки його стали членами ТУРФДІМ, отже як він почав підростати, то зацікавився був робітничим рухом. У середній школі почав товаришувати з учнями жидівського походження, які були членами Комсомолу (Комуністичний Союз Молоді).

Одного разу ті товариші намовили були його записатися в члени їхнього союзу. Він так і зробив. Як йому минуло вісімнадцять літ, то його перевели в членство Комуністичної Партії Канади. Коли було зайшло рішення ТУРФДІМ видавати журнал для молоді, то зайшла потреба знайти якусь молоду людину на редактора. Найшлося було пару здібних молодих хлопців, але вони не були членами компартії. Для того, щоб дістати якунебудь урядову посаду, то треба бути членом компартії. Він, самотній, був таким членом, отже його було призначено на редактора.

Дальше Іван звернув мені дійсно важливу увагу. Каже, що як я закінчу вишкіл, а не буду членом компартії, то мені ніяк не дадуть посади в якомусь поважнішому місці, навіть якщо б я здав іспити із

стовідсотковим успіхом, але пішлють мене в якусь глуху закутину на фармах. Я слухав та нічого не говорив.

Брав мене Іван „на балак” що вечора та завжди говорив про важливість бути членом компартії. Зустрічаюсь з керівником Служби Безпеки та даю звіт, особливо про Іванову „приятель”, та його пропозиції (пропозицію) знайти якусь молоду дівчину для особистої потіхи. Кажу, що я відхилив те пропозиції. Керівник каже мені, що я мудро зробив, бо це було, мабуть, спробою для того, щоб мене когось пізніше вмішати в якусь халепу (скандал) і таким чином мати мене під загрозливими вимогами (шантажем). Далі каже, щоб я „цікавився” намовами (пропагандою) про компартію і якщо Іван пропонує мені стати членом, то, щоб я не мов то літепло погодився. Це є ясно, що Івана свідомо прикріпили до мене з метою втягнути мене в компартію.

Я почав приятелювати з Іваном таки „на добре”. Він часами запрошував мене до свого помешкання. Туди теж заходила його „дівчина” Галя Салига. Вона працювала в видавництві при розсиланні часописів. Була членкинею компартії. Іван, часами, хвалявся, що Галя „видвинулася” була на це становище завдяки його впливам.

Клопоти викладачів

Тимчасом вишкіл ішов звичайним ходом. Виклади Карача стали вельми нудними, особливо виклади про народне господарство. Заледви діпнявся до марксівського засновку (постуляту) про те, що виробничі зиски творять мниму (фікційну) вартість. Тая мнима вартість іде в кишені капіталістів і таким чином вони згортають мільярди грошей. Далі каже, що чогось подібного не існує в „радянському союзі”, бо там робітники є власниками промислових підприємств. Товариш Карач часто підчеркував те у своїх викладах.

На перемовинах по викладах товариш Карач завжди безнадійно замотувався. Найгірше дошкулював йому товариш Гнатюк, кремезний ученик, около тридцять п’ять літ віку. На голові в нього була буйна, золота грива, за що ученики були прозвали його львом. Товариш Гнатюк ніколи не оминав нагоди „загнати в кут” злочасного товариша Карача. Пам’ятаю один випадок, коли була досить жвава перемога (дискусія) про той мнимий капітал. Товариш Гнатюк встає та питає:

„Ну, скажіть будь ласка товариш Карач, що той капіталіст робить з тими зисками з тієї мнимої вартості?”

„Він згортає їх у свої, бездонні, кишені.” - відповідає товариш Карач.

„Ну, добре — каже товариш Гнатюк. — ті кишені мусять бути дійсно бездонними, щоб помістити всі ті капітали. Але припустім, що через пару десятків літ тисяча або й більше таких капіталістів будуть гребти капітали в свої кишені. Чи не може тоді прийти час, коли всі капітали опиняться в кишенях капіталістів, а між народом не останеться ані сотика? Що тоді буде?”

„Так воно не є — каже товариш Карач. — Бо капіталісти витрачають величезні суми гроша на різні витребеньки. Будують розкішні палати, купують розкішні автомашини, одіж та всякі інші речі. Ну і витрачають гроші на будову нових підприємств.”

„Ну, то це означає, що капіталісти пускають гроші в рух, — каже товариш Гнатюк. — Коли капіталісти купують всякі такі коштовні речі, то платять багацько більше від їхньої основної вартості. Купують бараболю в огородника, а огородник числить їм у двоє більше від основної вартості та робить на тому зиск, отже визискує капіталіста. А по друге: коли капіталісти творять нові підприємства, то чи це не причинюється до зменшування небезпеки безробіття?”

„Ну, товаришу Гнатюк, ви лише повторюєте тут капіталістичну намову (пропаганду). Комуністична програма опирається на засаді, що всі зиски повинні йти працюючим, а не капіталістам.”

„Ну, то тоді пролетарі стануть капіталістами, а капіталісти стануть пролетарями,” — каже товариш Гнатюк.

„Ні товаришу Гнатюк, бо тоді держава, під диктатурою пролетаріату, бере всі засоби виробів і зиски йдуть державі, — каже товариш Карач.

„Ну, то в такому випадкові держава стає капіталістом”, — каже товариш Гнатюк.

Оттакими то перемовами товариш Гнатюк заганяв бідолашного товариша Карача в кут. Товариш Гнатюк, хоч і був членом компартії, то помимо того зберіг був здоровий людський глузд. Він вимагав істини; вимагав чогось суттєвого на чому можна б було опертися. Товариш Карач ніяк не зумів дати йому чогось подібного. Я сумнівався чи хтонебудь з інших партійних вельмож зміг би був вив'язатись краще від товариша Карача.

Предмет державної господарки (політичної економії) вкінці став цілковитим посьміховиськом серед учеників. На місячних іспитах кожний ученик толкував той предмет по своєму. Іспити мали бути писаними і кожний ученик мав читати їх у голос перед цілою школою. Одна молода учениця написала так:

„Політична економія була в одній країні, де були капіталісти. У тих капіталістів працювало дуже багато робітників. Капіталісти платили робітникам дуже мало, а самі забирали всі гроші у свої великі кишені. Таким чином капіталісти забрали всі гроші від людей. Люди тоді не мали за що купити їсти. Тоді мусіли йти на прилюдну допомогу.”

Не краще мався товариш Сембай із своїм предметом природничих наук, особливо з галузею розвитку (еволюції). Очевидно, що завданням тих викладів було переконати учеників про те, що людина розвинулася із спільних пращурів з малпами, а ці пращурі розвинулися з первинних (елементарних) животин. Таким способом убити в учеників будьякі залишки віри в те, що людина є особливою творчістю Дателя Буття та посідає душу, яка є тим неперервним звеном із Сотворителем. Іншими словами, щоб дощенту вбити віру в Бога та уроїти поняття про те, що людина є лише твариною з надзвичайним розвитком тваринних інстинктів та тваринної тьмовитості (інтелігенції). Іншими словами, що людина є тільки улюдною (цивілізованою) звіриною.

Товариш Сембай послуговувався тільки Дарвіном помімо того, що вже в тих часах поважні вчені-природознавці поважно опрокидали Дарвінові здогади (гіпотези). Я вже давніше мав нагоду читати ці опрокинення, але товариш Сембай мабуть навіть і не чув про них. Зрештою не був він жадним природознавцем, а тільки гімназійним професором. Тут йому раптом прийшлося викладати природознавство, отже одинокий вихід у нього був вхопитися за Дарвіна, бо він безбожник (атеїст).

Був між учениками чоловік середнього віку, що звався Степан Шолдра. Походив з міста Ванкувер. Шолдра був вельми діяльним у профспілках того міста, тому й затягнули його комуністи у своє середовище, але це було все. Поза тим товариш Шолдра не мав навіть і середньої освіти. Тому підходив до всяких питань лише „хлопським розумом”. Ані музика, ані інші предмети ніяк не лізли йому в голову. Найгірший клопіт мав товариш Шолдра з отим, гаспидським, природознавством.

Товариш Сембай, очевидно, тримався засади, що всяке діло треба завжди починати з початку. Тому почав був викладати своє природознавство від амеби (кількаклітинної животини, що розмножується самороздвоюванням). Розказує товариш Сембай, що власне від амеби й пішли всі живі сотворіння в світі тому, що розвинулися в різні види та величини. Далі зауважує, що цю амебу можна й зараз находити в калабанях та спостерігати (обсервувати) під маловидом (мікроскопом). Ми слухали того викладу, бо треба було слухати. Можна

було сміло сумніватися, що хтонебудь з учеників уторопав був щось з того, а особливо наш товариш Шолдра.

Очевидно, що товариш Сембай не мав охоти „ковиркатись” довго в зародках життя на землі. Почав пояснювати, що амеба є родом протозої, яка знаходиться в калабанях застоюної води. Каже, що в початках життя на землі ця амеба якимсь способом поступово злучувалася в чимраз більші й більші животини так, що вкінці вийшла з цього риба. Риба вилазила на суходіл у пошуках за поживою. На деревах були солодкі принадні, овочі, отже рибі треба було розвинути руки й ноги для того, щоб порушуватись та навіть і видвигатись на дерево за овочами.

Закінчується виклад та починаються перемови. Встає наш товариш Шолдра та питає товариша Сембая чи та амеба, що знаходиться онтам в калабанях за містом теж розвинеться в рибу, та полізе на дерево.

„Ні — відповідає товариш Сембай. — Та амеба, що в калабані за містом не розвинеться в рибу.”

„А чому та амеба, про яку ви говорили, розвинулася в рибу?” — питає Шолдра.

„Це було дуже давно, то мабуть і оточення було таке, що сприяло такому розвитку,” — каже товариш Сембай.

„Але яким то способом люди довідались про це?” — питає товариш Шолдра.

„Люди не довідались лише припускають, що воно так могло бути.” — каже товариш Сембай.

„Ну, коли воно так, то я теж можу припускати, що на початку була амеба, потім появилася риба, а в кінці появилася Шолдра.”

На залі счинився здоровий регіт.

„Ви, бачу, любите жартувати, товариш Шолдра. Воно так не було. Плазуюча риба розвинулася в чотириногу тварину. Деякі з тих тварин могли вилазити на дерева, а деякі не могли,” — каже товариш Сембай.

„Ну, а як то сталося, що інші тварини не могли вилазити на дерева?” — питає товариш Шолдра.

Товариш Сембай пробував крутити як тільки міг. Загнав його Шолдра на дерево й він ніяк не міг злізти з нього. Інші ученики теж користали з нагоди тримати товариша Сембая на дереві. Загнали бідолашного Сембая в питання про розвиток птахів, муравлів, комах, черваків, гадюк та навіть і рослинність. Товариш Сембай крутив тую, горезвісну „еволюцію” на всі сторони, але чим більш крутив, тим гірше замотувався. Вкінці все ж таки мусів признатися, що самий не розуміє багато з ділянок природознавства та розвитку життя на землі.

„Однак, — каже товариш Сембай — теорія Дарвіна про повстання та розвиток людини є далеко більш правдоподібною чим біблійна казка про сотворення світу.”

Предмет природознавства так і завис на дереві аж до кінця вишколу.

Товариш Патек не мав таких клопотів, як товариші Карач та Сембай. Його завдання було простим і ясным; навчити нас як провадити хорами та мандоліновими оркестрами. Ученики, які не мали жадного поняття про музику, мусіли ще ходити вечорами на особливі, підставові, виклади, як рівнож і вчитися грати на мандолінах. Товариш Патек казав нам, що як будемо підбирати народні пісні для оркестрів або хорів, то завжди треба буде нам старатися підбирати такі, в яких є якінебудь складники „клясової боротьби”, такі як „За городом качки пливуть”, „Ой наступає та чорна хмара”, „Та нема то гірш нікому як бурлаці молодому”, та інші, в яких співається про злидні.

„Музика й пісня повинні бути вжитими як засіб клясової боротьби, а не лише для розваги.” — каже товариш Патек.

Час від часу й товариш Ірчан виголошував доповіді про „жовтневу революцію”, про боротьбу проти „петлюрівщини”, „гетьманщини”, проти „буржуазного націоналізму”, та про те, що „радянська Україна” стала світилом „у союзі радянських соціалістичних республік” про „буйний розквіт української пролетарської культури”, та про всякі інші блага „диктатури пролетаріату”. Між іншим заявив, що старається виїхати в „радянську Україну”.

Вправи в провадженні хорів, мандолінових оркестрів та наукою дитячих шкіл

З початком шостого місяця вишколу ученики мусіли переходити вправи в провадженні хорами, мандоліновими оркестрами та провадженням науки в дитячих школах. Здібніших учеників призначували до провадження першого хору та першої мандолінової оркестри вінніпегської домівки, менш здібних призначували до провадження другого хору та другої мандолінової оркестри тієї домівки. Малоздібних призначували до провадження хорів та оркестри у відділах на передмістях Вінніпегу. Те ж саме було й з дитячими школами; більш здібних учеників призначувано до вищих кляс у Вінніпегу, а менш здібних учеників на передмістя.

Ті призначення не були трудними для мене, особливо з хорами та оркестрами. Я знав музику мабуть не гірше від товариша Патека. У мене був якийсь, ніби природний, дар влучно укладати та гармонізувати

музику та надавати їй певної химерності (фантазії). Я, особливо, любив примінювати так званий надголос (облігато) у своїх гармонізаціях. Таким чином я відходив від звичайної гармонізації та надавав творові певної краски.

Ученики, які були передімною призначені провадити вправи з першим хором та з першою мандоліновою оркестрою, скаржилися, що хористи, а особливо дівчата з першої оркестри поводитись з ними зарозуміло та навіть і зухвало, мовляв: „ви, гречкосії з фармів та з малих міст пнетесь провадити нами високоякісними митцями”.

„Оов — думаю. — Тут тобі не переливки. Треба якось посадити тих „митців” на належні місця.”

За два тижні мене буде призначено на ті вправи. Зі школою яюсь дам собі раду, але над хором та оркестрою мушу винести неоспориму побіду. Сідаю вечорами та до пізної ночі укладаю та гармонізую речі. Для оркестри рішив укласти „Коломийку”, з різними відмінками та з односпівами (солями), двоспівами (дуетами) і всі разом. рішив „переробити” пісню „Ой закувала та сива зазуля” на свій лад, теж з односпівами, двоспівами, та загально. Потім ще дві, легкі, народні пісні. Для хору „опрацював”, на свій лад „Заповіт” Шевченка та „Ой ходив чумак сім літ по Дону”. Кілька разів перевірів, а пізніше треба було розписати на частини для кожного струменту.

Приходить моя черга провадити пробою тієї, знаменної, оркестри. Приходжу на кін. Дівчата вже чекають та побренькують собі на мандолінах. Напевно думають: „ось знова прийшов зелений фармар з лісів, із зайців та має лице провадити нами”.

На столику лежать партитури, з яких я повинен би вибрати, що хочу вправляти. Дівчата питають мене, чи я знаю музику та чи вмію грати на якомуньбудь інструменті. Кажу, що знаю музику та вмію грати. Кажуть мені дівчата брати овертюру „Орфей у пеклі” або „Віллям Телл.” Кажу дівчатам, що маю щось іншого. Питаю, хто з них має високий сопран. Зголошуються дві дівчини. Починаю роздавати їм частини „Коломийки”.

Дівчата яюсь здивовано глядять на мене, але нічого не кажуть. Починаємо пробу. Переграли раз, другий та третій, та так захопились були, що переграли около десять разів. Питаються мене звідки то я дістав таку, захоплюючу річ. Кажу їм, що то моя, власна, робота. Ану, питають, що я ще маю. Даю їм „Ой закувала та сива зазуля”. Вони вже грали ту річ у звичайній гармонізації та укладі, але тут було щось нового. Кажуть мені, що в наступну неділю мають виступати на концерті та просять, щоб я був там їхнім „диригентом” та провадив тих дві музичні речі. Кажу їм, що то не залежить від мене, але від

товариша Патека. Кажуть мені, що примусять товариша Патека пустити мене провадити ними, інакше, то відмовляться виступати. Проба мала тривати одну годину, але протяглась майже до трьох годин.

Другого дня товариш Патек каже мені, що дівчата хочуть знова відбути пробу того вечора, як рівнож, що він згодився на те, щоб я провадив оркестрою на концерті. Того вечора знова проба. Питаю дівчат чи можуть підняти якихсь моторних дівчат, бо хочу купити дві тамборини для того, щоб таким чином додати ритму оркестрі.

Виступаємо з оркестрою на концерті в неділю. Заля, як звичайно, заповнена. Виконали точку „Ой закувала та сива зазуля”. Оплески як ніколи. Присутні вимагають повторити. Після пару інших точок, виступаємо з нашою коломишкою. Дівчата грають та співають мов зачаровані. Тамбурини надають ритму. Як закінчили, то на залі зчинилася просто буря. Даються чути вигуки: „Ще раз! Ще раз!” Повторюємо. Знова буря та вигуки: „Ще раз! Ще раз!” Граємо третій раз, аж тут бачимо, що якийсь дядько не витримав, а таки пішов у присядки якраз перед самим коном. Мусіли грати чотири рази.

Майже подібна історія була в мене із хором. Хор був не злий, але мав нахил за голосно співати. Зладжені мною речі дуже подобались хористам.

Стаю членом Комуністичної Партії Канади

Іван Вірський „тісно приятелював” зі мною та, неминуче, говорив про блага комунізму. Казав, що капіталістичний лад невдовзі пічне валитися й ми, як провісники диктатури пролетаріату, займемо перші місця в новому суспільному устрою. Одного вечора питає мене чи не мав би я охоти записатися в члени Комуністичної Партії Канади. Я вже давно був приготованим на таке пропозиція, отже погодився без більшої надуми.

Через тиждень часу бере мене Іван на зібрання „українського ядра” компартії. Приходимо до дому товариша Навізівського. Застаємо там шістнадцятеро людей, переважно чоловіків, але є й кілька жінок. Майже всі вони знайомі мені. Є там товариш Кобзей, Лобай, Карач, Сембай, Колісник, Хоміцький, Ірчан, Присташ та ще кілька менших світил.

Починають наради; першою точкою нарад є прийняття мене в члени компартії. Ця точка переходить швидко та одногласно. Ну! Нарешті я вже собі не якийсь там фермер, але вже частиною „мозгу революційного руху”. Починають обговорювати про те, кого б то ще

завербувати з поміж учеників. Пересипають тих, які ще не є членами компартії та не знаходять досить, які були б надійними. Покищо спинилися на Ленартовичу та Юрківу.

Товариш Ірчан піддає думку взяти Ленартовича до редакції „Робітниця”, бо вірить, що незадовго від’їде в Україну, отже треба його привчити редакційного діла. Каже товариш Ірчан, що Ленартович закінчив середню школу в Галичині, знає мову та має дещо хисту до писання. При кінці одобрено було пропозиція відбутися спільне зібрання з жидівським ядром компартії в справі відзначення річниці „жовтневої революції”.

Через тиждень часу приходимо на те спільне зібрання в домівці Поале Сіон. Там досить жвавий гамір. Нічого не розумію, бо говорять по жидівськи. Там около сорок людей.

Починаються наради, та будуть провадитись англійською мовою. Предсідником — Яков Пеннер, а писарем Леслі Моррис, правдоподібно англо-саксонець.

Жидівські товариші гостро докоряють українським товаришам за те, що дуже мало присвячують зусиль на вербування людей в ряди компартії. Докоряють українським товаришам за те, що за багацько уваги присвячують культурно-освітній діяльності та витрачають на те силу гроша, який можна б було зужити на користь революційного руху. Писар, товариш Моррис каже, що головна управа компартії Канади вимагає більше грошей від „масових організацій” (ТУРФДІМ, ПОАЛЄ СІОН), щоб таким чином доказати Комінтернові (Комуністичному Інтернаціоналові в Москві), що має тверду владу над тими тілами.

„Масові організації, — каже Моррис — розпоряджають майном з вартістю мільйонів доларів. По правилам компартії, вони повинні бути оподаткованими на десять відсотків їхньої вартості, але Торонто (осідок головної управи компартії Канади) рішило оподаткувати їх лише на двадцять п’ять тисяч доларів.”

Як хтось колинебудь бачив кістку, кинену між голодних собак, то може уявити собі, яку метушню спричинила та „директива” (вказівка) про оподаткування. Тут не було питання, дати чи не дати, бо рішення головної управи компартії було невідкличним. Питання стало — від кого більше вирвати: від хахлів чи від жидів? Жиди почали скаржитися про те, що їхні „масові організації” є бідними, отже українські „масові організації” повинні взяти на себе львину частину того оподаткування. Українські товариші гостро протиставились тому. Після двохгодинної, пристрасної, суперечки було узгіднено, що жиди візьмуть на себе сім тисяч, а українці сімнадцять.

Те зібрання зробило вельми пригноблююче враження на мене. Я тут побачив, що куди не повернусь, то хахла б’ють хто та скільки зхоче.

Але нічого. Побачу що далі буде.

Після того зібрання йдемо з Іваном до кав'ярні „на каву”. Питаю Івана, як це воно так, що компартія сміло оподатковує „масові організації” без їхньої згоди та й навіть і без їхнього відома. Іван пояснює:

„Оповім тобі цілу історію повстання „масових організацій”. З початком цього століття, до Канади прибуло кількох галицьких соціал-демократів. Між ними були: Матвій Попович, Данило Лобай, Іван Навізівський, Іван Колісник, Дмитро Михайлівський. Вони тут були прилучилися до жидівського гуртка галицьких соціал-демократів та почали видавати місячний часопис „Робочий народ”. Як Ленін відірвався від московських соціал-демократів та створив свою партію більшовиків, то канадські соціал-демократи, які склались з вісімдесят відсотків жидів, рішили піти за Леніном. Пізніше як Ленін перезвав свій гурт на Комуністичну Партію Більшовиків, то канадські соціал-демократи перезвали себе на Комуністичну Партію Канади.

„Часопис мав дуже обмежене число передплатників. Наші товариші старалися як могли, щоб збільшити число передплатників, але, на жаль, не мали успіхів. Тимчасом захопила їх перша світова війна. Уряд закрив їхній часопис та арештував товаришів.”

„Війна кінчиться. Московська царська імперія валиться. Ленін та його партія комуністів-більшовиків захоплюють владу та творять Союз Радянських Соціалістичних Республік. Україна, як одна з основних республік, творить свій уряд у Харкові. Товариш Скрипник, близький друг Леніна, стає на чолі того уряду. Канадський уряд випускає наших товаришів з в'язниці. Заіснував тоді певний підйом духа серед більш поступових робітників з приводу визволення України з царської неволі.”

„Наші товариші на чолі з Поповичем, Навізівським та іншими творять свій гурток Комуністичної Партії Канади, окремо від жидівського, але тісно співпрацюють з ним. Починають радитися, яким би то способом найкраще було б використати той підйом духа серед українських робітників. Вони вже були переконалися про те, що просто закликати робітників записуватись у компартію не дасть бажаних успіхів. Рівнож і видавати часопис тільки як речник (орган) компартії теж не дасть успіхів.”

„Вкінці прийшли до висновку, що найкраще буде як вони позірно приховують своє комуністичне обличчя, а виступати будуть тільки як захисники прав робітників. Вирішили теж творити „масові культурно-освітні” гуртки сповидно з метою плекання української мови та культури. Далі рішено видавати часописи, як речники тих „масових організацій”. Звичайна річ, що в тих часописах була комуністична

намова (пропаганда), але так складена, щоб виглядала як захист працюючих. Наші товариші були свідомими того, що наш дядько любить Україну, любить свою рідну пісню та культуру. Отже дамо дядькові Україну, дамо йому його пісню та культуру, але із порядною закришкою комуністичної намови (пропаганди). Він це все поглотить та й навіть не чується як пічне думати так як нам того потрібно. Звичайна річ, що провід у такому рухові мав би триматись строго в руках членів компартії.”

„Був це вельми розумний підхід. Як самий бачиш: маємо велике Товариство Українського Робітничо-Фармерського Дому (ТУРФДІМ), маємо ось тут величавий робітничий дім та більші або менші такі дома по цілій Канаді. Маємо Робітниче Запомагове Товариство (РЗТ), що допомагає членам в разі якогось нещастя, маємо тисячі членів по цілій Канаді, маємо співдільні (кооперативні) підприємства, маємо друкарню та видаємо часописи та журнали, як теж і брошури. Усе це є під строгим верховодством наших членів компартії, яких начисляється около п’ятдесят по цілій Канаді. Тому ми мусимо бути незвичайно чуйними та подвоїти наше число членів компартії. Може зайти положення, що „націоналісти” всунуться в наші ряди та й таким чином захоплять керму простим, дурним способом буржуазного способу більшості голосів.”

„Поширювання та плекання української культури є для нас лише засобом, а не метою. Ми використовуємо мову та культуру для того, щоб притягати до себе несвідомі маси народу та впоїти в них „класову свідомість”. Ми приймаємо в наші ряди всякого українця: богомільного, небогомільного, волокиту та всякого іншого приبلуду. Ось у тебе на фармах є відділ нашого товариства, в якому писарем є дяк. Хай буде. Хай співа собі свої аллилуя, але ми вже маємо його; він уже складає нам лепту. У коротшому чи довшому часі він пічне говорити нашою мовою.”

Іванова проповідь тільки підтвердила те, що я вже давніше припускав, та про що говорив мені Керівник Служби Безпеки. Це скінчена облуда, шахрайство. Якщо в мені ще були маленькі сумніви чи я є правим уживати підступу у боротьбі проти цього суспільного лукавства, то Іван, своєю проповіддю, геть чисто розвіяв їх. Буду діяти так щоб завдати цьому лихові якнайбільш шкоди. Спробую поламати їм той візок, на якому вони хочуть завезти моїх добродуших людей у комуністичний рай.

Здаю іспит з відзначенням та буду учителювати в Кенорі

З кінцем місяця вересня закінчується вишкіл. Ученики рішили влаштувати несподівану пращальну вечірку викладачам у домі товариша Сембая. Товариш Сембай був жонатим із чешкою. Та пращальна вечірка була ще й тим важною, що товариші Сембай та Ірчан мають від'їжджати в Україну. Ученики гурмою влетіли в Сембаєву хату та застали його у ванні.

Помимо того, вечірка випала успішно. Ученики принесли щедрі випивку та закуску. Пращальні промови були дещо зворушливими. Я не давав промови, лише дивувався чого ті люди хочуть покидати Канаду та пускатися в невідоме.

Писар головної управи ТУРФДІМ), товариш Кобзей, каже мені, що мене призначено на посаду вчителя в Кенорі. Це — невелике місто, около сто тридцять миль на схід від Вінніпегу, у провінції Онтеріо. Кенора була славною як відпочинкова місцевість, бо є розположеною над Озером Дерев (Лейк оф ді Вудз), посеред множества озер. Тут є велика вирібня часописного паперу, два млини, вузол залізниць Кенейдіян Песифик, як теж є цілий ряд менших підприємств. Одним словом — місто промислове та відпочинкове. Є там порядний відділ ТУРФДІМ), але немає ні одного члена компартії, отже одним із моїх обов'язків буде створення ядра таких членів, але позірно, тому маю вчити дітей музики та української мови.

Маю почати свої обов'язки в Кенорі з п'ятнадцятого жовтня, отже маю ще пару днів часу відвідати родину. Приїжджаю до дому; мати, браття й сестра втішилися. Кажу, що маю посаду вчителя в Кенорі. Це було щось важного в ті часи; я вже належав до шляхетної верстви. Місцева молодь вітала мене неначе якогось героя.

Повертаю до Вінніпегу пару днів перед від'їздом до Кенори. Зустрічаюся з керівником Служби Безпеки. Радить мені пробувати творити ядро компартії в Кенорі, але вести справу так, щоб нічого з того не виходило. Поза тим радить старатися виконувати обов'язки вчителя старанно, бо то може бути запорукою, що головна управа ТУРФДІМ перенесе мене до якогось більшого міста.

Заходжу до кацелярії товариша Кобзея. Він приймає мене ввічливо та віншує (гратулює) мені за поважний поступ, який я зробив у короткому часі. Сподіється, що не посиджу довго в Кенорі.

„Завтра вранці відходить поїзд до Кенори. Я буду на двірці в сьомій годині ранку та матиму квиток для тебе.” — каже товариш Кобзей.

Заходжу до канцелярії Івана Вірського. Після обміни чемностей, Іван починає ділову розмову.

„Ти, конечно, мусиш підібрати там кількох членів ТУРФДІМ та створити ядро компартії. Ти ж чув, як на спільному зібранні жидівські товариші дорікали нам, що в нас зовсім за мало революційного запалу, що ми є нікудишними комуністами — комуністами шараварів, борщу та вареників. Маємо масові організації з тисячами членів, а заледви спромоглись нашкрятати пів сотні партійців. Це нам встид та ганьба.”

„Бери примір з мене. Бачиш — я редагую оцей місячник українською мовою, але в мене все те українство є на задному пляні. Моя основна мета — це повалення капіталістичного ладу та встановлення диктатури пролетаріату. Я вживаю тую українськість як засіб для осягнення мети. Всі ці наші „масові організації” — це лише погній, який нам треба перетворити на живу силу революційної боротьби. Не допускати до того, щоб „окультурювання мужика” ставало в нас самоціллю. Зі старшими матимеш труднощі, тому звертай увагу на молодь.”

Я слухав проповіді цього морально-збанкrotованого людоненависника (циніка) та не казав ні слова. Здавалось мені, що це не Іван говорить, а говорить якийсь злий дух його устами. Мені зробилось моторошно та обняла мене спонука шезнути та не слухати Івана, але я якось опанував себе. Іван продовжував проповідь:

„Сьогодні вечером зустрінємось з товаришем Зальцбергом; він є членом головної управи компартії Канади. Я говорив йому про тебе, й він цікавий побачити тебе. Я говорив йому про те, що ти народжений в Канаді та не пересяклий борщем, варениками та шараварами. У ньому ти побачиш дійсного комуніста, а не таких, як наш Навізівський та Кобзей. Я вірю, що товариш Зальцберг дасть тобі добрі вказівки. Я це зробив особливо для тебе для того, щоб ти став відомим комусь із головної управи, бо це дуже допоможе тобі вибитись у провідні лави революційного руху.”

Вечером заходимо з Іваном до дому товариша Зальцберга. Він — рослий чоловігя, середнього віку, похмурий. Говорить мовою, яка, наче бо то, не дозволяє заперечення. Зальцберг говорив майже те саме що Іван, тільки натискав на те, щоб я позбувся познак народної свідомості, бо це є слабість, що перешкаджає світовому пролетаріату злитися в одну міжнародну сім'ю.

„Народності (нації) є вигадкою (фікцією) пануючих верств суспільства для того щоб лекше використовувати працюючих. Метою комунізму є, щоби затерти всякі ознаки окремішностей у народі, з усякими їхніми „буржуазними надбудівками”, особливо з їхніми „релігіями”, що їх влучно назвав Маркс „опієм народу”. Тому старайся намовляти робітників ставати членами компартії”, — каже Зальцберг.

„Буду пробувати, товариш Зальцберг”, — кажу.

„Не пробувати, а зробити. Як треба буде тобі допоміти, то товариш Вірський радо допоможе тобі”, — каже товариш Зальцберг.

Повертаємо від товариша Зальцберга. Іван признається, а радше хвалиться, що він був вихованим такими товаришами як оцей Зальцберг, тими міжнародниками, які мають на меті обернути весь світ догори ногами та створити нове суспільство, де не буде „ні пана ні попа.” Всі будуть рівними. Де не буде ніяких моральних забобонів та пересудів, а буде тільки одна, вселення (універсальна) пролетарська мораль.

Була вже пізна пора ночі, але я не міг заснути довший час. Думаю, що Іван є якоюсь неусталеною (ненормальною) людиною. Він дивиться на світ та на життя цілком противно від мене. Що це може бути? Якщо він не цінить свого рідного, то що він тоді цінить?

Встаю вранці, збираюся та подаюся на залізничний двірць. Застаю там товариша Кобзея; він дає мені квиток на поїзд та прашається зі мною.

Приїжджаю до Кенори. Зустрічають мене члени відділу ТУРФДІМ — товариші Петруняк та Мостовчук. Відчуваю по їхній розмові, що це люди, які мало чим відрізняються від моїх фермерів у Лейдівуд та Броукенгед. Щирі, чесні, українці, які більш цікавляться культурною діяльністю їхнього відділу чим „радянською Україною”, або поваленням капіталістичного ладу в Канаді. Бачу, що тішаться тим, що матимуть доброго вчителя. Привозять мене до дому товариша Пекарчука. Товаришка Пекарчук мала вже готовим добрий обід.

Довідуюсь, що Петруняк та Пекарчук є на добре платних роботах у папірні, а Мостовчук має власне будівельне підприємство та робітню, в якій виробляє вікна, двері та інші прибори до будови. Після обіду везуть мене до товариша Пасерба, в якого буду мешкати та харчуватися.

Того вечора зібралась управа відділу та ще кількох рядових членів для обговорення ділових справ зі мною. Платитимуть мені по сто доларів місячно як рівнож оплачуватимуть харчі та мешкання. Була це досить поважна заробітня платня на ті часи, коли бохонець хліба коштував шість центів.

Кенорський відділ ТУРФДІМ складався з тридцяти членів. Домівку втримували доходами з місячних членських вкладок, з прилюдних забав, з підприємств та з оплат за науку в дитячій школі. Було дванадцяттеро дітей, які вміли грати на мандолінах. Товариш Лукіянчук мав гурток аматорів та, час від часу, виставляв побутові народні п'єси. Дочка місцевого провідника „свідків єгови” мала не злий голос та часто

співала на підприємствах. Одним словом — цей відділ був досить живим у царині культурної діяльності, але це все. Революціонерів до перевороту капіталістичного ладу не було. Тим краще для мене.

Слідуючого вечора починаю науку в дитячій школі. Дітей около тридцяттеро; всі чемні та слухняні. Після шкільної науки — проба мандолинового гуртка. Діти мали вже деяке поняття про музику. Я почав їх таки добре вправляти. Через пару місяців часу вони вже не мучили людину своїм гряням, але чути було вже якусь ніби музику.

У міжчасі Іван частенько писав до мене та все напоямав мені про створення ядра компартії. Та переписка була щось у роді болячки, але, що зробиш. Думав я та думав та нарешті таки рішив скликати шестеро людей, але таких, які будуть напевно ставитись з упередженням до Івана. Скликаю товаришів: Бабія, Лукіянука, Мостовчука, Камада, Петруняка та Дирду на особливі наради. Кажу їм, що Іван Вірський хоче приїхати до Кенори з метою створити тут ядро компартії Канади. Кажу, що скликав їх для того, щоби попередити їх та дати їм нагоду подумати як їм ставитися до такої справи. Були вони одними з найзаможніших членів відділу і я був майже певним того, що вони поставляться зухвало до Іванового пропозиції створити ядро компартії. Погодилися прийти та послухати, що Іван буде говорити.

Пишу Іванові, що маю вже шестеро людей, які раді будуть послухати його, та що він може прибути до Кенори коли захоче. За пару днів Іван приїжджає. Сходимось вечером з тими шістьма людьми. Вони чемно прийняли Івана.

Починає Іван казати, що такий відділ як оце їхній повинен мати ядро компартії. Таке ядро було б не тільки провідною силою у відділі, але й в місцевих профспілках. Члени ядра могли б заохочувати робітників боротися за кращу платню та кращі умовини праці, а як треба, то навіть закликати робітників до страйкування. Каже Іван, що компартія — це мозок та м'язи робітничого руху, отже кожний, шануючий себе робітник повинен уважати собі за честь бути частиною тієї провідної сили. Бути членом компартії є певною ознакою гідности та дозрілости борця проти капіталістичного ладу та за встановлення диктатури пролетаріату.

Закінчує Іван та просить записуватись у члени компартії. Але встає товариш Бабій та каже:

„Товаришу Вірський. Ми є собі звичайними людьми. Ми втримуємо нашу домівку для того, щоб було нам де зійтися та вчити наших дітей рідної мови. Я не бачу жадної потреби пнятися в члени компартії, бо ми не є відповідними до такого стану.”

„Ви так говорите ніби то ви були б проти компартії. Дивуюся, що мій приятель Іван, не з умів переконати вас про важливість мати ядро компартії у профспілці в папірні та намовляти там робітників боротись за крашу платню та кращі умовини праці.”

Бабій, Лукіячук, Петруняк та Дирда, що працювали на добрих становищах у папірні, вмить сказали Іванові, що було б великим глупством робити якінебудь заворушення в папірні. Власники папірні дуже добре відносяться до робітників і якщо б хтось навіть і писнув про страйк, то робітники самі вигнали б його з праці.

„Товаришу Вірський — каже Петруняк. — Ви та наш учитель є ще за молодими для того, щоби гаразд розуміти життєві справи. У нас є жінки й діти, отже ми не можемо йти на якінебудь пригодницькі вибрики. Скажіть своїм партійним товаришам, що ми не є проти компартії, але ніколи до неї не запишемось.”

Це було сказаним щось у роді „по цього дуба миля й далше не підемо”. Іван, очевидно, зрозумів, що тут „не з Грицем справа”, що тут люди поважні. Іван злагіднів та признав, що в них є добрі оправдання й таким чином хитро затер негодування проти себе. Сів на поїзд та вже не докучував мені більше про творення ядра.

* * * *

Було в Кенорі й Товариство Читальні Просвіти з багато більшим числом членів від відділу ТУРФДІМ. Наші товариші звали їх „патріотами”, але жили з ними „по сусідськи”. Одного разу голова Товариства Читальні Просвіти — пан Ганчарик, власник споживчої крамниці, запрошує мене до себе. Приходжу та застаю там ще двох чоловіків: пана Ратуцького та пана Кокора.

Слово по слові, пан Ганчарик предкладає мені покинути ТУРФДІМ та перейти до Читальні Просвіти. Там я мав би обов’язки провадити рідну школу, вчити дітей музики та зібрати чоловіків і жінок і створити церковний хор. Каже пан Ганчарик, що згідні були б підписати двохрічну умову зі мною та платити мені по двісті долярів місячно, як рівнож дати мені безплатне мешкання та харчі.

У інших обставинах, це було б незвичайно вигідним пропозиціям. Але, на превеликий жаль я мусів їм чемно відмовити, викручуючись тим, що маю певні зобов’язання до ТУРФДІМ. Інакше то я дуже радо погодився б. У дальшій розмові призналися, що було їм дуже дивно, що я не починаю та кінчаю підприємства комуністичним славне „Інтернаціонал”, але починаю та кінчаю славнем „Не Пора”. Вони й тому підозрівали, що я, мабуть, не є перевертнем, а просто собі звичайним учителем.

* * * *

Північна частина міста Кенори була заселена так званими „чужинцями”, переважно українцями. Була це нова дільниця; були тут уже водопроводи, але не було ще каналізації. Дільниця була переважно скелистою, тому каналізація була вельми коштовною. Мешканці тієї дільниці мусіли мати виходки на дворі.

Домівка ТУРФДІМ теж мусіла мати такий зовнішній виходок. Не один а два; один для чоловіків, а один для жінок. Під виходками були бочки на відпадки. Ті бочки швидко заповнювались, бо до домівки завжди приходило багацько народу. Бочки треба було забирати що два тижні та випорожнювати їх геть десь далеко за містом. Члени відділу умовились були по черзі виносити ті бочки та випорожнювати їх. Був це один із від’ємних обов’язків революційного руху, але що ж було діяти; такий то вже капіталістичний лад. Члени стогнали, але обов’язки виконували.

Товариш Гриць Дирда, старший віком парубок, мав природний дар сміхованця-штукаря. Він завжди міг якось ухитритись, щоб оминати той, революційний обов’язок. Зимом домівка опалювалась вугіллям. Вугілля привозили в мішках та складали побіч будинку, бо в підвалі не було місця. Біда в тому, що хтось завжди закрадав по два мішки того вугілля.

Товариш Дирда зголошується почистити виходки помимо того, що то не було його чергою. Члени дивуються, але радо погоджуються. Що він робить? Бере нічю замерзлі відпадки, кладе їх у мішки, а зверху прикриває дрібними кусниками вугілля. Кладе ті мішки перед мішками з вугіллям.

Приходить другого дня та бачить, що його мішки з відпадками „пропали”, хтось їх закрвав. Можна уявити собі, що сталося в пивниці „злодія” як „закрадене вугілля” розмерзлось. Від того часу вугілля вже не пропадало.

Вельми потішним був наш товариш Дирда — завжди з умів устругати якусь веселу штуку. Найбільш виробляв він таких штук над провідником „свідків єгови” — паном Шумкою. Шумка не був членом відділу, але частенько заходив до домівки „на балак”. У кожному випадкові Дирда заганяв його в якийсь сліпий кут. Бідолаха Шумка мусів тоді йти до дому та досліджувати біблію, щоби найти вихід з дирдового кута.

* * * *

Але, як то кажуть: „всяке добре діло мусить дійти до кінця.” Ото ж воно тут стається. Управа відділу ТУРФДІМ у Кенорі отримує листа від головної управи, в якому пишеться, що з кінцем місяця квітня мене переносять з Кенори до міста Летбридж у провінції Алберті, геть далеко на заході Канади.

Переходжу на ширше поле діяльності

Вістка про те, що мене забирають з Кенори поважно пригнобила членів відділу та їхніх дітей. На моє місце дають товариша Михайлюка, теж випускника вищого освітнього вишколу. Товариш Михайлюк не був злим учителем, але з малим хистом у музиці. Раджу членам взяти молодого Дідика вчити дітей музики та провадити мандоліновою оркестрою.

Відділ влаштовує мені несподівану прашальну вечірку. На вечірці були члени, їхні діти, як теж і нечлени. Промови були зворушливі. Навіть і пан Шумка сказав був кілька слів. Шкода мені було покидати тих, гарних людей.

Прийжджаю до Вінніпегу та вступаю до канцелярії товариша Кобзея, щоб дістати певні напрямні. Від товариша Кобзея іду стрічатися з керівником Служби Безпеки. Розказую керівникові про все, що сталося в Кенорі.

Довідався від Кобзея, що мене переносять до Летбридж на вимогу компартії. У Летбридж є малий гурток українських членів компартії, але вони дуже слабенько володіють англійською мовою, отже їм треба партійного члена із знанням тієї мови.

„Це — каже товариш Кобзей — є досить вигідним збігом обставин, бо діючий там учитель — товариш Кречмаровський — заліз у якусь там неприємну романтичну халепу (скандал) та зовсім утратив довір'я членів відділу.”

„Платня та життєві умовини будуть такі самі як були в Кенорі. Відділ там досить порядний; мають велику домівку, в якій теж міститься їхня співдільна споживча крамниця. До дитячої школи вчащає около сімдесятеро дітей. Є дві мандолінові оркестри, хор та аматорський гурток. Біля міста є кілька великих копалень вугілля, в яких працюють майже всі члени відділу. Саме місто є втриє більшим від Кенори. Українські мешканці там є майже всі виходцями з Буковини.”

Поступаю ще до дому на пару днів. Усі врадувалися та жаліють, що не могу побути довше. Якраз тепер весна — найкраща пора року; все спокійно зеленіє. Немає тут ніяких міжнародних змов та револю

ційного руху. Кортить посидіти та полюбуватися тим всім.

Вертаю до Вінніпегу та вступаю ще до канцелярії Івана Вірського. Приймає мене досить ввічливо та хвалиться, що мене переносять до Летбридж на його поручення. Тоді починає викладати мені відомості (інформації) про широкі заміри компартії в провінції Алберті.

Каже, що в західній частині тієї провінції та в східній частині сусідньої провінції Бритиш Колюмбії знаходиться багатько великих копалень вугілля, в яких працюють десятки тисяч вуглекопів. Мають свою незалежну профспілку, що не входить у склад Всеканадського Конгресу Робітників. Та профспілка має головний осідок у місті Келгарі, положене стоп'ятдесят миль на північ від Летбридж. Комуністична Партія Канади рішила повести підпільну діяльність з метою захопити керму над тією профспілкою.

З тією метою компартія Канади відкрила канцелярію Воркерс Юніті Ліг (Ліга Робітничої Єдності — ВЮЛ) у місті Келгарі, яка має повести справою захоплення керми над спілкою вуглекопів. Та профспілка зветься Юнайтед Майн Воркерс оф Алберта (З'єднання Вуглекопів Алберти). Компартії відомо, що головна управа тієї профспілки складається з простих, мілкого характеру, людей. Одинокий поважний член тієї головної управи є Іван Стокалюк, що є там писарем-скарбником. Він повинен бути надійним чоловіком, бо є членом відділу ТУРФДІМ у Келгарі.

Першим ступенем до захоплення керми над тією профспілкою має бути знеславлення (компромітація) голови управи — Гвітлея та решту, членів управи за винятком товариша Стокалюка. Це зробиться так, що вміщається їх у якусь поважну халепу з бабами, а тоді роздується тую халепу між загальним членством профспілки на доказ того, що теперішня управа профспілки є продажною, неморальною і тому не відповідною провадити профспілкою. Таким чином примуситься профспілку скликати надзвичайний з'їзд для перевибору управи. Компартія буде вже мати довірених людей на кожне становище в головній управі, та легко захопить керму.

„Компартія назначила товариша Гарвія Мурфія для переведення того замаху. Він є вельми здібним організатором; його родинне ім'я та назвисько є Авраам Черніковський. Він на днях прибуде до Келгарі та пічне видавати часопис, що буде зватись „Ді Алберта Майнер.“ (Албертійський вуглекоп).

На тому з'їзді буде предложено взяти Мурфія на становище головного організатора тієї профспілки, записати профспілку до ВЮЛ (Воркерс Юніті Ліг) та зробити Мурфіїв часопис урядовим речником профспілки. Товариша Стокалюка затримається на

теперішньому становищу писаря-скарбника.”

Це було чимось новим для мене. Дотепер я мав до діла з так званою „масовою діяльністю”, цебто лаялось капіталістичний лад та вихвалювалося диктатуру пролетаріату в союзі радянських соціалістичних республіках, особливо вихвалювання попід небеса „квітучої радянської України”. Говорилося, що комуністична революція усуне все людське горе. Зараз уже чую, якими способами мається дійти до тієї благородної мети. Але чому треба вживати підступу та брехні, коли мета є благородною та для добра людства?

Іван продовжує проповідь про те, що далі станеться зі спілкою вуглекопів.

„Як керма профспілкою буде вже твердо в наших руках, то тоді викличеться загальний страйк по всіх копальнях Алберти та Бритиш Колумбії.”

„Але нащо викликати страйк, — перебиваю Івана. Оскільки мені відомо, то вуглекопи мають не кепські заробітки, як рівнож досить вигідні умовини праці. Як підуть на страйк, то завжди існує небезпека, що можуть програти його.”

Це була досить наївна заувага. Іван глипнув на мене майже згіршливо та каже:

„Ти, бачу, ще не розумієш партійної стратегії й тактики клясової боротьби. Компартії цілковито не ходить о те, щоб виборювати більші заробітки та кращі умовини праці робітникам, бо це було б основним гріхом проти революційного руху. Якщо поліпшиться робітникам життєві умовини, то вони тоді не схотять боротися за повалення капіталістичного ладу. Так лише діють соціалісти й тому вони ніколи не візьмуть цілковитої керми державою. Наш спосіб є творити розрухи та безпорядки, а тоді виступати перед робітниками як одинока сила, яка може навести порядок. Розуміється, що ми мусимо голосити на всі заставки, що ми є передньою стежею у боротьбі за права працюючих, але потайки діяти так, щоби відносини між працюючими а капіталістами чимраз погіршувались, чимраз загострювались.”

„Ну, а чи не краще було б провадити освідомлюючу працю серед робітників чим чинити їм прикрощі страйками?” — питаю.

„Тобі треба ще багацько вчитися для того, щоб ти добре зрозумів суть революційного руху. Ми ніяк не будемо діяти тільки так, щоби латати капіталістичний лад. Ми діємо лише з наміром повалити його. Для нас, комуністів, оце стадо простих працюючих робітників та фермерів є тільки візком на якому ми виїдемо до всесвітнього комунізму. Те стадо простого народу не має мозгів і ним треба піклуватися так, як піклується звичайною твариною. Просте стадо не

є здібним провадити собою, воно є лише сліпою силою, яку можна спонукати бути страшною нищівною силою.”

„Ось дивись. Викличемо загальний страйк вуглекопів та будемо старатись продовжувати його так довго як можливо. Тоді забракне вугілля для двигунів залізниць та зупиниться залізничий рух. Те, у свою чергу, спричинить застій у промислових підприємствах, залежних від залізничного руху. У державі пічнеться безладдя. Тоді ми провадимо посилену нагану урядові за те, що не вміє розумно правити державою. Вимагаємо виборів людей з наших рядів. Революційний рух можна поширювати тільки в положенні безладдя. Так каже наш великий учитель — Ленін.”

Тут, остаточно, стало ясным мені, чому я мушу діяти підпільно та з підступами. Отрую треба поборювати іншою отруєю. Я відчув, що дію в обороні моїх чесних, благородних фермерів, оттих добродушних робітників у Кенорі та мушу дальше діяти в обороні тих несвідомих вуглекопів у Алберті.

Все одно, я розпращався з Іваном по дружньому так немов би то я усвідомив собі його приятельські вказівки. Я навіть взяв його та його дівчину, Галю, на добрий обід. Розмовляли ми вже про похідні речі. Іван похвалився тим, що отримав листа від Ірчана. Каже, що Ірчан добре влаштувався. Допишує до журналу „Гарт” та інших і за це йому добре платять. Каже, що почав писати драму „Пляцдарм” (вистрибня), в якій дасть образок широкого полум’я жовтневої революції.

Завтра маю від’їжджати до Летбридж, але вже сьогодні працюю з товаришем Кобзеєм та з іншими товаришами головної управи ТУРФДІМ та редакції. Кажу що маю ще полагодити деякі особисті справи та поробити деякі закупи.

Вертаю до гостинниці, в якій я був зупинився як приїхав з Кенори та негайно телефоную до керівника Служби Безпеки. Зустрічаємось в умовленому місці. Розказую йому геть усе чисто, що Іван наговорив мені. Він записує усе старанно, а потім каже:

„Бачиш, ти вже тим одним ділом вповні виправдав своє завдання. Ти може навіть і не уявляєш собі скільки то шкоди ти вже запобіг. Треба буде негайно поробити відповідні заходи для того, щоб люди в Алберті знали що буде коїтись. Особливо треба буде перестерегти головну управу профспілки вуглекопів. Як приїдеш до Летбридж, то по якомусь часі до тебе зголоситься наш відпоручник та назве себе „ангелом хоронителем”. Май повне довір’я до нього, та подавай йому всякі відомості про все що там буде діятись.”

Попрашались з керівником та лягаю спати, бо треба буде дуже раненько встати.

Другого дня раненько я вже в поїзді. Сонце тільки що зійшло; день погідний. Починається моя тисячмилева подорож казковими, безмежними степами Канади. Наняв собі окрему кімнатку (купе) у першорядному возі. Оглядаю краєвиди. Куди не глянь — всюди безмірні простори.

Слідуючого дня, десь біля п'ятої години пополудні, приїжджаю до Летбридж. На двірці чекають на мене товариші з відділу ТУРФДІМ. Привозять до домівки. Домівка велика, двохповерхова. На поземній підлозі міститься співдільна споживча крамниця та чотирикімнатне помешкання для господаря. На другому поверсі є обширна зала, кімнати для засідань та буфет. Домівка є на обширній площі, на якій є конюшня та виходки, бо в тій частині міста не було ще водопроводів.

Дружина господаря домівки — товариша Василя Бойди приготувала добру вечерю та просить усіх засідати. Розпитують мене про Вінніпег, а далі розказують мені про свій відділ. Кажуть, що мешкатиму у товариша Сопки.

Другого дня діти сходяться на науку української мови. Першими будуть молодші, а старші приходитимуть пізніше. У мене був уже досить поважний запас книжечок Чайківського та інших про козаччину. Я давав їх до читання в Кенорі й діти дуже були полюбili їх. Буду теж давати їх і тут до читання, але першого дня я хотів тільки познайомитися з дітьми.

Через пару днів буде проба мандолінової оркестри. Тут уже є дівчата й хлопці. Діти грають несогірше, як рівнож вмiють читати музику. Є дві мандолі та один мандобас. Одна дівчина грає несогірше на фортепяні та приграє з оркестрою. Потраплять грати навіть і уривки з овертюр відомих оперових творів, але бракує їм ще багато вигладжування. Попередний учитель, товариш Кречмаровський, мав лише підставове поняття про музику, отже оркестра не в силі була зробити поступу.

* * * *

Майже всі члени відділу ТУРФДІМ працювали в копальнях вугілля. Були вони простими робітниками з малою освітою, але були досить „закукуріченими” комуністичною намовою. Не мали ніякого поняття про те, що таке комунізм. Знали тільки одне: капіталістичний лад є ворожим проти робітників та фермерів; Диктатура пролетаріату в Радянському Союзі є проти капіталізму та за добробут працюючих, отже той хто є проти капіталістичного ладу та за добробут працюючих — є комуністом. Вони чули про Маркса, Енгельса та Леніна, але не

читали й слова з їхніх писань. У їхньому поняттю це пророки, які проповідували рай на землі. Послідовники оттих пророків заберуть усе майно від капіталістів та розділять його поміж працюючих. Тоді всі будуть рівними. Буде рівність, воля й братерство. Капіталісти створили Бога й церкви для обдурювання простого люду, отже те все треба поборювати, бо так писали ті їхні пророки.

У Летбридж та по сусідніх околицях було кількасот українських родин, але не було ані церкви ані якоїнебудь народньої установи, отже не було „жовтоблакитників”, на яких можна було б виливати товариську жовч. Це було навіть і зручне для мене, бо я міг потихенько просувати почуття народньої свідомости серед молоді. Я й рішив тоді вчити дітей історії України на підставі наших істориків, а не на Христюковій історії. Я підозрівав, що товариші не второпають різниці.

По правилам революційної програми, я повинен, при першій нагоді, зібрати ядро компартії на засідання, отже я так і зробив. Зійшлося п'ятеро членів: товариші Рогожа, Сопко, Бойда, Несторук та Яківчук. Рогожа був писарем ядра (найчільніше становище в якомунебудь партійному тілі). Я відразу побачив, що ті товариші є далеко більш відсталими від вінніпегських. Вони були такими самими закукуріченими пішаками як і решту членів відділу ТУРФДІМ. Різниця була тільки в тому, що хтось наговорив їм, що всяка „масова організація” повинна мати кількох „вибранців”, які передрішали б всякі справи тієї „масової організації”. Наговорили їм, що це є згідним із засадами „диктатури пролетаріату”. Іншими словами, „вибранці” — це пролетаріат, що має диктувати простому стадові.

Це було моє перше засідання з ядром компартії, на якому я уважався товаришем з вищого щабля драбини партійної побудови, цебто я був рівнішим від рівних. Товариш Рогожа скаржився, що в них була благодать у відділі ТУРФДІМ, як вони створили ядро компартії та передрішали всякі справи, але лихо в тому, що вищі власті компартії почали вимагати від них ширшої діяльності, головно у профспілці вуглекопів. Почали вимагати втягування нових людей до ядра, не лише українців, але всяких інших. Почали вимагати посиленого поширювання тижневика „Ді Воркер” (Робітник) — речника (орган) головної управи компартії Канади, як рівнож поширювання комуністичних книжок та зшитків (брошур).

Товариш Рогожа показує цілу в'язанку листів та обіжників від вищих властей компартії. Каже, що деякі з тих речей переклала йому його дочка, а решту він не турбувався просліджувати, бо вважав, що вони є лише повторюванням попереднього. Бачу, що товариші неначе- б то підсвідомо каються за те, що записалися до партії. Думали що

це дасть їм певне відзначення, а тут показалося, що вони, несвідомо, запрягли себе в ярмо. Злакомились на принаду бути „вибранцями”, цебто „рівнішими” та диктаторами, а тут показалося, що впали жертвою вищої диктатури, цебто ще рівніших від рівніших. Бачу, що в них створилося підсвідоме почуття нікчемності. Немає в них ані крихти запалу йти на загорожі (барикади) та валити капіталістичний лад. Вони були б, невимовно, вдоволені бути лише нечинними (пасивними) революціонерами та оплескувати революційний рух, оплескувати „щасливе, безжурне життя в радянській Україні”.

Товариші дивляться на мене якось так гейби чекали неминучого, бо по правилам компартії я, як партійний шляхтич повинен би здорово виляяти їх за їхнє негодяйство, за занедбання революційного обов’язку. Воно бо так водиться в компартії, що всякий вищий та рівніший крук повинен, обов’язково, клювати нижчих та менш рівніших круків. Ті нижчі круки, у свою чергу, повинні знаходити жертв менших від себе та клювати їх. Тільки, й то на такому способі опирається диктатура пролетаріату. Я відчув те та вирішив здивувати їх.

„Товариші. Воно тут виглядає, що партійні власті вимагають від вас чогось, що не є у ваших силах. Ви вже, по вашим силам, досягли більш чим можна було сподіватися. Маєте діяльне товариство, можете давати грошеву допомогу де потрібно. Вам не слід ходити попід хати так як це роблять „свідки єгови” та пробувати продавати партійні видання. Ви не володієте англійською мовою і тому люди проганяли б вас на чотири вітри. Давайте попробуємо втягнути когось із англо-саксонців у партію, а то можливо й створити ядро компартії серед них. Хай вони ходять поміж своїх та поширюють „класову свідомість.”

Бачу, що товариші немов би то легше віддихнули. Вони ж бо поважні господарі й не було б їм до смаку, щоби їх понижував якийсь молодий зарозумілець. Товариш Рогожа каже, що я зовсім на місці своїми заувагами. Далі каже, що знає пару англо-саксонців, з якими можна було б говорити про компартію. Каже, що попробує познайомити мене з ними.

Через пару днів товариш Рогожа каже мені, що говорив з одним, що зветься Джиммі Слоун. Той чоловік є писарем (секретарем) у місцевому відділі спілки вуглекопів. Каже товариш Рогожа, що Слоун попросив його загостити зі мною до нього. Добре. Підемо в гості до Джиммі Слоуна.

Приходимо одного вечора до Слоуна. Знайомимось. Слоун середнього віку чоловік, малого росту, жонатий, шотляндець з походження, досить тямовитий. Слово по слові, починаю говорити про компартію. Слоун каже, що вже давніше думав про це, але не знав куди

вдатися за відомостями. Каже, що готовий стати членом компартії, бо походить з родини, яка завжди була радикальною.

Питаю Слоуна чи знає він ще декого іншого хто мав би охоту стати членом компартії. Слоун каже, що голова їхнього відділу профспілки, Джордж Розза, канадієць італійського походження є теж досить радикальних поглядів, як рівнож і Петрик Келлі, член управи профспілки. Кажу Слоуну, що ядро компартії повинно мати найменше п'ять членів, отже хай він підшукає ще пару людей. Тоді зберемо їх та створимо ядро. Далі кажу, що людина не мусить бути вуглекопом для того, щоб стати членом компартії.

Через кільканадцять днів, Слоун повідомив Рогожу, що має вже четверо людей, які погодились прийти до нього та поговорити про компартію. Зібралися одної неділі. Слоун приготував добру закуску та випивку. У мене були вже всі потрібні речі до вписування членів у партію. Дуже несмачним було мені це діло, але треба було показати властям організаторський хист. Усі присутні записалися в члени.

Пишу дещо бундючні листи до головної управи компартії Канади та до „приятеля” Івана про те, що створив ядро компартії із самих „нечужинців”. Було це неабияким досягненням, бо компартія Канади сильно хворіла відсутністю англосаксонців у своїх рядах. Та подія була ще й тим більш важливою, що ціле те нове ядро складалося з усієї управи місцевого відділу профспілки вуглекопів.

Отримую листа від головної управи компартії повного похвали. Отримую теж і листа від „приятеля” Івана повного радості та похвал. Пише Іван теж, що головна управа рішила вислати його до Москви на вишкіл у Міжнародному Ленінському Університеті на три роки. Пише далі, що отримав пару листів від товаришів Ірчана та Сембая. Ірчан пише йому про те, що вже закінчив свою драму „Пляцдарм”, та що невдовзі вона буде виставлена в харківському та київському театрах, можливо навіть і в Москві. Пише, що як прибуде до Москви, то напише до мене. Питає як мені поводитьься та чи я вже піднайшов собі якусь, підходячу „спідничку”.

У міжчасі зголошується до мене „ангел-хоронитель” зі Служби Прилюдної Безпеки. Розказую йому подрібно про все, що сталося. Він записує собі все та каже, що зголоситься знова до мене через місяць часу.

Наступ компартії на вуглекопів

Ядра компартії в Летбридж отримують повідомлення від головної управи компартії, в якому пишуть, що їхній особливий відпоручник, товариш Гарві Мурфі (Авраам Черніковський), вже влаштувався в

Келгарі та пічне видавати двотижневик, який буде зватись „Ді Алберта Майнер” (албертійський гірняк). Той двотижневик буде речником комуністичного робітничого осередку, званого „Воркерс Юніті Ліг” (ВЮЛ), цебто ліги робітничої єдності. Той осередок не мав ще якихнебудь з’єднань профспілок, а був собі попросту гурток з п’яти провідних членів компартії з метою приймати до себе профспілки та заволодіти ними.

Незадовго ядра компартії в Летбридж отримують по пару сотень чисел отого двотижневика з дорученням розповсюджувати його серед вуглекопів. Двотижневик не зле редагований, з боєвим звуком, хитро розчисленим на викликання пристрастей. Зайшла поважна заковика; ніхто з партійних товаришів не згідний стати перед брамою копальні та роздавати того двотижневика. Куди там! Якби то вони виглядали, стоячи перед брамою з оберемком часопису. Нового ядра компартії бояться зачіпати з роздаванням того часопису. Ану ж вони сполохаються та втечуть від компартії.

Думали та думали, але не могли найти розв’язки тієї заковики. Нарешті я піддаю думку наняти пару зухів-хлопчиськів та хай вони там роздають. Було це спасенною думкою, але лихо в тому, що ядро не мало запасу грошей на такі оплати. Рішили брати гроші зі скарбниці відділу ТУРФДІМ.

Що другий тиждень, то приходить усе більший та більший оберемок того часопису з дорученням роздавати його, не тільки в Летбридж, але й по копальнях у сусідних місцевостях, цебто в Коулмен, Блеймор, Белвлю, Ферні та Мішел. Знова проклята заковика: треба, щоб хтось поїхав по тих місцевостях, та найшов способи роздавати той часопис. Рад не рад, а товариш Рогожа мусить їхати туди, бо він же ж найрівніший між товаришами партядра. Для нього, це велика невгода та втрата пару днів праці. Маєш, чоловіче революційних рух: „хотів бути грибом — так лізь у борщ”. Це заплата за звання вибранця. Краще було зістати звичайним членом відділу ТУРФДІМ, а не пертись у шляхту.

Кожне нове число того двотижневика було повторюванням попереднього положення; треба було його роздати та платити гроші хлопчиськам. Деякі з рядових членів відділу ТУРФДІМ почали питати, чому то забирається гроші зі скарбниці відділу та не має виправдання на що ті гроші йдуть. Вкінці кінців партійні товариші мусіли признатися, що треба платити хлопчиськам за роздавання того двотижневика.

Той Мурфійв двотижневик, хоч і хитро редагований, все ж таки не вспів, так би мовити, „запалити води”, цебто вплинути на вуглекопів

та настроїти їх проти власників копалень. Більшість вуглекопів були, так званого „чужинецького походження”. Вони, або не вміли читати по-англійськи, або зовсім нічим не цікавились. По деяких копальнях, то самі вуглекопи проганяли роздавачів того двотижневика. Це ніяк не бентежило Мурфія; він був приготованим на такі речі та далі діяв так якби то нічого не сталося.

* * * *

Місто Келгарі було досить віддаленим від копалень вугілля на півдні та на півночі. Було якось так ніби по середині. У тих часах це місто служило торговельним осередком дооколичним, вельми заможним, фермерам та ренчарам. У місті не було якихсь поважних промислових підприємств, отже й не було промислових робітників. Були звичайні службовці в торговельних підприємствах та урядах. Тому й не було підложя для створення ядра компартії. Помимо того Мурфієві вдалося створити несогріше ядро. Найшов пару жидів, пару ірландців, трьох українців, одного француза, а пізніше якимсь чудом притягнув і товариша Івана Стокалюка.

Десь під осінь Мурфі скликає ядра компартії цілого албертійського округу на так звані установчі збори. Приїжджаємо з Летбридж з усіма нашими партійними товаришами. Прибуло около шістдесят товаришів. Майже половина товаришів — це українці. Решту були всякої іншої народності; був навіть і один індіанин. Збори відбуваються в домівці ТУРФДІМ.

Мурфі закликає товаришів до порядку. Тоді предкладає, щоби товариш Слоун був предсідником, а я був протоколярним писарем. Присутні одноголосно годяться на те предложення. Наступає список присутних товаришів. Як я закінчив списувати присутніх товаришів, тоді Мурфі встає та каже, що виголосить „програмову” доповідь, але передтим предкладає вибір провінціяльної управи компартії. Ніхто нічого не каже. Мурфі тоді каже, що така управа повинна складатися з семи членів та предкладає імена сімох товаришів на посади в управі: голова — Джен Лейкман; заступник голови — Іван Стокалюк; писар-скарбник — Гарві Мурфі; протоколярний писар — Іван Гладун; члени управи — Джіммі Слоун, Геррі Брей та Ніл Петерсон. Предсідник Слоун ще раз читає список членів управи та питає чи хтонебудь з товаришів бажає висловити якінебудь зауваги. Ніхто нічого не каже. Тоді предсідник проголошує, що список прийнятий одноголосно.

Мурфі тоді починає викладати свою „програмову” доповідь:

1) утримання канцелярії в місті Келгарі, утримання організатора-

писаря та видавання двотижневика коштує головну управу компартії великі суми гроша. Предкладається, щоб від тепер провінціоанальна управа компартії перебрала на себе половину тих коштів. Предкладається, щоб товариші члени компартії оподаткували себе, оподаткували відділи ТУРФДІМ, як рівнож збирали різнородні пожертви.

2) Товариш Стокалюк має постаратися про те, щоб головна управа профспілки вуглекопів (Юнайтед Майн Воркерс оф Алберта) передплатила його двотижневик „Ді Алберта Майнер” усім членам тієї профспілки.

3) Члени компартії мають постаратися про те, щоби напливала велика сила листів від „рядового членства” профспілки вуглекопів до їхньої головної управи, в яких вони повинні гостро засуджувати членів головного проводу та вимагати скликання надзвичайного з’їзду для перевибору управи. Такі листи повинні бути писані членами компартії, але так, що ніби то вони писані вуглекопами.

4) Уряджувати короткотривалі страйки вуглекопів, находячи якінебудь приклучки до того. Такі страйки повинні служити немов вправи до будучого загального страйку.

Дотепер, то всі пропозиції Мурфія принималися односторонно, але, по вислуханні тієї „програмової” доповіді, товариші почали голосно стогнати, особливо товариш Стокалюк. Він встає та каже, що товариш Мурфі не дав пропозиції, які підлягали б перемові (дискусії), але дав звичайний приказ.

Дальші перемови були перервані, бо товаришки з відділу ТУРФДІМ прийшли до залі та проголосили, що обід уже готовий (Відділ ТУРФДІМ у Келгарі „гостював” той з’їзд своїм коштом). На мій внесок, з’їзд переривається на півтора години. Товариші походились до їдальні, позасідали за столи, але не сидять тихо. Чую, що товариш Рогожа нарікає:

„Так, як я то розумію, то диктатура пролетаріату повинна йти з долини в гору, а не з гори в долину. Низи повинні рішати, що та як треба робити, а провід повинен виконувати ті рішення. Тут бачу, що провід робить рішення, а низи повинні слухати та мовчки виконувати їх.”

Онтам знов товариш Стокалюк нарікає, що всякі рішення відносно профспілки вуглекопів повинні бути бути наперед обговорені з ним.

Там знов товариш Сопко каже:

„Як ми можемо оподаткувати відділи ТУРФДІМ без відомо та згоди їхньої головної управи? Найбільше, що ми можемо зробити, то зарядити збірки добровільних пожертв або влаштувати якінебудь

підприємства та доходи з них віддавати на партію, а не просте оподаткування.”

Одним словом — почав зароджуватися стихійний відрух проти приказу Мурфія, головно серед українських товаришів. Я сиджу тихо та тільки слухаю. Онтам Мурфі завзято перемовляється з Лейкманом та Бреєм. Час вертати до залі.

Мають починатися перемови (дискусія). Мурфі каже председникові провадити перемови таким порядком: товариш, який бажає забрати слово, повинен записатись до порядку, а то може вийти безладдя. Як закінчиться перша черга, то товариші можуть знова записуватися до перемов. Говорити не більш десяти хвилин. До перемов записуються товариші — Стокалюк, Лейкман, Брей, Потіє, Яківчук, Рогожа й Петерсон.

Стокалюк встає та каже, що предложення Мурфія було б погубним, не лише для нього, але й для партії. Каже, що головна управа профспілки вуглекопів має свій речник (орган), який розсилається членам. Тому головна управа ніяк не погодиться на те, щоб передплачувати Мурфіїв двотижневик, який є речником (органом) ВЮЛ. Передплачування того двотижневика було б „фактичним” признанням того осередку. Тому предкладає, щоб з’їзд відкинув те предложення.

Встає Лейкман та ганьбить Стокалюка за його нехить найти якийнебудь хитрий спосіб для того, щоби провести предложення Мурфія в життя. „Добрий комуніст — каже Лейкман — не викручується від обов’язків, але находить способи виконувати їх.” Ставить внесок прийняти Мурфієву „програму” без будьяких змін.

Товариш Брей, у своїй короткій перемові, попирає товариша Лейкмана.

Француз — товариш Потіє, у свою чергу, попирає товариша Брея.

Встає наш, бідолашний, товариш Рогожа та своєю, ломаною англійською мовою, пробує переконати з’їзд про те, що оподаткування відділів ТУРФДІМ не вдасться, бо члени там вже й так занадто обтяжені всякими датками. Боїться що може прийти до безладдя у відділах.

Товариш Яківчук, теж ломаною англійщиною, сильно попирає товариша Рогожу.

Встає товариш Петерсон та в тріски розбиває товаришів Рогожу й Яківчука.

„Що з вас за комуністи якщо не вмієте найти способу добувати таку марну річ як гроші? А що б ви робили якщо б прийшло до революції та треба було б наложити головами? Чи тоді ви прийшли б до нас та сказали нам, що люди не хотять накладати головами? Те, що ми тут

робимо не є собі якимсь чайним прийняттям — це початки пролетарської революції. Ми є у війні з капіталізмом, а всяка війна вимагає жертв, навіть і вершинних, — цебто людського життя.”

Після такої палкої, боєвої, промови товариша Петерсона ніхто більш не зголошувався до перемов. Мурфі встає та каже, що більшість товаришів широко висловилися на його пропозицію та одобрили його. Далі, щоб зм'якчити дещо відносно Рогожі та Стокалюка, Мурфі каже, що його пропозиція не мусять бути з місця переведеними в життя. Треба буде, насамперед, зробити відповідну підготовку для того, щоб не „переполохати масові організації.” Та заява дещо притишила розпал пристрастей. Мурфі ще довго говорив, з метою підбадьорити товаришів. З'їзд закінчився, так би мовити, без поважного пролиття крові.

Я, як протоколярний писар, записував усе вельми старанно. Так старанно, що й Мурфі часами звертав мені увагу на те, що я за багацько пишу. Помимо того, я записував усе, часами навіть і цілі речення. Той протокол мав бути переписаним машинописом у двох примірниках. Не знав Мурфі, що я перепису його в трьох примірниках; два Мурфієві, а третій для Служби Прилюдної Безпеки.

Підчас вечері Мурфі сказав мені, що буде старатися про те, щоб мене було перенесено з Летбридж до Келгарі. Каже, що йому потрібно поміч в канцелярії.

Вертаємо до Летбридж автобусом. У товаришів брак веселого настрою. Чомусь не тішаться тим, що включилися в революційний рух. Не тішаться пролетарською революцією, яка має принести пролиття крові, але за те має принести на своїх вогненних крилах вимріяну диктатуру пролетаріату та щасливу радянську Канаду. Вони відчули були жорстоке клювання верховного крука та одинокі, що в них осталося то знаходити ничжих від себе та клювати їх. Тут немає місця гратися в революціонерів без відповідальностей. Тут вимагається бути тим безпощадним валом, який торощить усе, що стоїть на шляхові до воскресенного дня світової революції.

Можна було сміло припускати, що товариші напевно щиро каються за те, що стали членами компартії та проклинали той день, коли дали намовитися стати вибранцями.

Не кажу товаришам нічого про те, що Мурфі має на меті „переселити” мене з Летбридж до Келгарі. Товариші інколи перекидаються словами, але мова велася мляво. Мені якось легко на душі мабуть тому, що я свідомий того, що можу поважно „перекапустити” Мурфієві зазіхання на профспілку вуглекопів.

Розвиваю культурно-освітню діяльність у Летбридж

Погром наших товаришів партійців на з'їзді в Келгарі очевидно відняв у них охоту пильнувати мене чи веду свою учительську працю „по революційному”. Вони мабуть уважали мене за „вищого крука” тому, що я був членом провінційальної управи КМПартії та мабуть боялись, що я можу давати від'ємні звіти про них. Будучи свідомим такого положення, я постановив, оскільки можливим, недопускати до членів ТУРФДІМ та молоді матеріалів з комуністичною намовою (пропагандою). У школі я послуговувався історією України Крип'якевича та часто давав і Аркаса. Дітям до читання я давав Шевченка, Чайківського, Марка Вовчка та іншу легку белетристику. У розмовах з дітьми я уникав „радянську Україну” оскільки міг.

Був один член відділу, Борис Миколаєвич Маньковський, самотній киянин серед буковинців. Чоловік середнього віку, добре освітаний, не був ніяким ярим комуністом, закукуріченим та як дехто з інших членів. Мав хист знаменито читати наголос так, що любо було послухати його. Впало мені на думку, що добре було б зарядити вечорі спільного читання. Хай люди приходять та слухають Маньковського, як він по мистецьки читає. Поговорив я з ним, похвалив його за мистецьке читання та попросив, щоб він згодився читати наголос перед зібраними. Маньківський радо погодився. Даю знати членам, що заряджую спільне читання три вечорі в тиждень. І що думаєте? Чимраз то все більш та більш людей стали приходити на ті вечори, особливо жінки. Маньковський просто чарував їх своїм драматичним читанням. Читав Шевченка, Франка, Руданського, Кашенка та інших світочів українського письменства. Навіть і молодь почала вчашати на читання. Слухаючи його читання, людина мимоволі переносилась духом у марево сірої давнини рідних земель. Але, як то кажуть, всяке благородне діло має якісь від'ємні прикмети. Таке то було із Маньковським: одна товаришка до смерті закохалась у нього та не давала йому спокою. Маньковський був самотнім. Радиться мене, як би то йому відсахнутись від влізлої баби. Все ж таки вона замужна; має троє діточок. Кажу йому, що мусить від'їхати кудись. Рад не рад бідолаха Маньковський виїжджає до Келгарі.

Всякі комуністичні підприємства, зібрання, розрухи та інші види діяльності обов'язково починаються та закінчуються відспівуванням або відігранням їхнього набоженського славня — „Інтернаціоналу”. Як я був ще на вищому освітньому вишколі в Вінніпегу та вчашав на комуністичні підприємства чи якісь зібрання, то мусів не тільки що вислухувати цього, нудного, славня, але ще й стояти на струнко у

пошану йому. Це, кожного разу, млоїло мене в жолудку та довело до того, що я так зненавидів цей огидний молебень пророкам комунізму, що готов був з насолодою убити того, що написав його. Із за мого побуту в Кенорі, в домівці ТУРФДІМ не пролунав навіть і півзвук цього, проклятого, славня, але як я приїхав до Летбридж, то побачив, що там уже заведено звичай починати та кінчати всякі підприємства тим „Інтернаціоналом.”

Що ж би то зробити, щоб якось знеславити цей славень? На щастя немає його гармонізованого на голоси; співають та грають однозвучком. Як приходить, що хор має співати його, то я навмисне піддаю високий початковий голос і хор „зарізується”, коли приходить до високих звуків. Для оркестри розписую гармонізацію на ключ Г-моль з поганенькою гармонізацією. Молодь мучиться тим та лає той проклятий „Інтернаціонал”. Зате я присів та попрацював над гармонізацією славня — „Не пора.” Це мені дуже добре вдалося. Тоді кажу молоді в оркестрі, що вони можуть „переголосувати” яким славнем починати та кінчатимуть свої виступи. Молодь, без вагання, вибирає „Не пора.” На одному концерті ми започаткували та закінчили програму славнем „Не пора”. Ніхто нічого не каже. Я пустився був на цей відчайдушний крок, сподіючись, що партійні товариші звернуть мені увагу про занедбання комуністичного молебня, але цього не сталося. Вправляю „Не пора” з хором. До своєї гармонізації я ще вложив так званий дискант, цебто частину на один сопрановий голос. Це дуже подобалось членам хору. Рішив піти знова на відчай — закінчити концерт славнем — „Не пора.” Має бути виконаним оркестрою спільно з хором. Так і закінчив концерт. Славень випав пречудно. Мало-помало усунули той огидний „Інтернаціонал” з кону домівки.

На кожному засіданню партійного ядра панує якась млявість та нехіть. Мурфі сипле прерізні вказівки, а товариш Рогожа складає їх пильно в одну пачку. Почали оподаткування та збірки пожертв на цілі провінціальної управи компартії, але зібрано лише незначну частину пайки, призначеної на Летбридж. Показується, що партійні товариш бояться робити щонебудь, що може привести до страйку в Летбридж.

Переносять мене до Келгарі

У місяці березні, 1930 року управа відділу ТУРФДІМ у Летбридж отримує повідомлення від головної управи про те, що мене переносять до Келгарі, а на моє місце переносять товариша Маланчука, дотеперішнього учителя в Келгарі. І знову ж те саме, що було в Кенорі.

Молодь посовіла, старші нарікають на те, що головна управа ТУРФДІМ поводить з ними неначе з дітьми. Молодь просить мене конечно приготувати ще один концерт. Добре. Дамо концерт. Я вже передтим управляв з оркестрою такі твори як „Ой закувала та сива зозуля”, та уривки з опери „Запорожець за Дунаєм”, включно зі славнем — „Владико неба і землі.” Концерт розпочато та закінчено славнем „Не пора”. Той прашальний концерт випав знаменито; зала була вщерть набитою. Усі були до сліз зворушені, як молодь виголосила коротку прашальну промову та подарувала мені убрання.

Приїжджаю до Келгарі. Мурфі радісно вітає мене. Члени відділу ТУРФДІМ теж тішаться, бо вже чули про мої „успіхи” в Кенорі та Летбридж. Буду мати праці „по вуха”, бо днями буду занятий в канцелярії ВЮЛ з Мурфієм, а вечорами в домівці. Оркестра молоді зложена з мішаних струментів, але не така добра як у Летбридж. Хор слабенький. Треба буде добре попрацювати, щоб підняти це все на вищий ступінь.

Під теперішню пору місто Келгарі є важним осередком велетенського промислу добування ропи та газу, що забезпечує цілу Канаду та вивозиться навіть до ЗДА. Місто розположене по середині провінції Алберти й зараз розрослося до небувалих розмірів, але в тих часах воно, хоч і вдвоє більше було як Летбридж, то все ж таки було більш торговельним осередком. Кругом нього були багатоземельні фермері та „ренчарі” що випасали тисячі штук худоби. Пару десятків миль на захід від того міста починалось підгір'я славних Скелістих Гір, а вісімдесят миль на захід від Келгарі була славна купелева місцевість — Бенффі. Туди що літа з'їжджалось тисячі народу користати з гарячих мінеральних купелів. Отже Келгарі було, так би мовити, осередком постачання для Бенффі та сусідніх купелевих місцевостей.

У місті Бенффі була гостинниця (готель), яка що літа була переповнена приїжджими до купелів людьми. Власники гостинниці запрошували всякі мистецькі сили з Келгарі та Едмонтону давати вистави для гостей. Того року, якимсь чудом, запросили оркестру з відділу ТУРФДІМ дати концерт з початком місяця червня.

Мій попередний, товариш Маланчук, почав був підготовляти оркестру до того виступу. У нього було дуже обмежене знання музики й тому він не знав, як та що підготовляти; почав вчити молодь простих англійських пісень. Коли я перебрав провід оркестри, то з місця викинув усе те, що товариш Маланчук підготовляв та почав підготовляти чисто українську програму. Я сказав молоді, що як англійці запрошують українців, то вони напевно схотять почути українську музику, а не свою, бо до своєї музики вони запрошують своїх. Я дальше сказав молоді,

що буду настирливо та строго підготовляти їх, бо тут треба буде дати не тільки що мистецьке виконання, але й мистецький спосіб самого виступу... У молодь вступив свіжий дух; почали так старанно працювати, що приходили на проби пів години скоріш перед початком.

Почав теж „підтягати” й хор. Люди набирають охоти та все більш та більш їх приходять на проби. Того, смердючого, „Інтернаціоналу” не вправляємо та й ніхто не споминає про нього. Будемо вправляти славень — „Не пора.”

Місцеве ядро компартії складалося з людей різної народності, але головою був Венямин Дворкін, діяльний член жидівського радикального гуртка Поале Сіон, а писаршею була Рифка Штайнберг, молода, перка жидівочка, гарна на вигляд, около двадцять літ віку. Я запрямитив, що Мурфі та Дворкін пробують ласитися до Рифки, але вона влучно відсахується від їхніх ревностів. Мурфі, хоч і кмітливий, беркий, чоловік, але йому вже давно пішло поза сороківку, а до того був ще чисто лисим. Дворкін — молодшгий, около тридцять літ, але якийсь блідий, зівялий неначебто хтось його вимочив у оцті, працює в кравецькій робітні. Рифка працювала в пральні. Мурфі однак не був „в тім’я битим.” Побачив, що з Рифкою не буде діла, підшукав одну фінляндку, Віолу Кіівінен, дівчину около тридцяти літ, що працювала в кав’ярні, „зорганізував” її до ядра компартії й таким чином розв’язав свою романтичну заковуку.

Бідолаха Дворкін далі намагався промощуватись до Рифки. Ввесь час крутився біля неї, обдаровував її солодощами, але це не мало на неї ніякого впливу. Можливо, що в нього були й добрі наміри, але це зовсім не цікавило Рифку. Десь около п’ять літ тому вона прибула з Галичини, де батько був шинкарем у селі. Як поширилася народна свідомість серед селян, то перестали ходити в шинк і це підірвало батькові засоби до існування. Не було іншого виходу, як утікати до Канади. Батько Рифки був правовірним хуситом та пробував виховувати свою доню-одиначку в дусі своєї віри, але Рифка виростала серед селянської дітвори й тому була більш селянського, чим жидівського характеру. В Канаді пішла до школи та стала вільнодумачою. Дійшло до того, що одного дня Рифка до зубів посварилася з батьком та відійшла з дому. Наняла собі кімнату, знайшла працю та стала жити незалежно.

Я мав тільки урядові відносини до Рифки. Бачив її тільки на зібраннях ядра, або тоді як вона приносила гроші до канцелярії. Одного разу я працюю в канцелярії. Мурфі вийшов кудись по ділам, входить Рифка, оглянулася, тай каже: по українськи:

„Добрий вечір.”

„Добрий вечір”, — відповідаю з деяким здивуванням.

„Добре, що тут нікого немає, отже можемо говорити по українськи. Я вже давно не мала нагоди говорити по українськи,” — каже Рифка.

Тоді починає оповідати мені про свої дитячі літа на селі. Як то бувало ходила до школи, як то вечорами виходила на вулицю з дівчатами та співали або справляли різні гри, як навіть і, потайки, ходила з дівчатами на великодні гагілки, як то навіть хотіла йти по коляді, але дівчата відраджували її.

„Це було так гарно — так чудово, що я не перестаю скучати за селом. Чи тут на фармах молодь теж сходиться на гулянки?” — питає.

„Так, молодь сходиться, — кажу. — Але де є товариства та громадські домівки, то молодь сходиться на проби мистецьких вистав або хороспівів.”

„Ооо — я дуже люблю співати. Я знаю багацько пісень.” — каже Рифка та затягнула: „Ой не ходи Грицю та на вечорниці” — досить милим сопрановим голосом. У мене теж був непоганий голос і я підхопив баритонову частину пісні. Вийшов не кепський двоспів (дуєт). Рифка заяснила немов сяйвом. Питає чи я знаю ще деякі пісні на два голоси, але наші милі перемови раптом урвалися, бо надійшов Мурфі. Від того часу Рифка не оминала нагоди зустрітись зі мною та поговорити по українськи.

Мурфі зауважив, що Рифка мило усміхається до мене. Як вона вийшла з канцелярії, він підморгнув до мене та каже:

„Виглядає мені, що Рифка готова нав'язати романтичні відносини з тобою. Маєш нагоду весело розважитись з нею.”

Я нічого некажу, тільки пригадався мені Іван Вірський, що теж предлагав мені „найти бабу для вигоди.” „Невже ж — думаю, — заводові комуністи уважають людину немов тварину, бездушну, без почуття людськості?”

Одного разу мені впало на думку, чи не взяти б Рифку як солістку на програму оркестри до виступу в Бенфф? Підчас проби питаю молодь, чи були б згідними прийняти молоду жидівську дівчину як солістку. Кажу, що вона має гарний голос і це додало б поваги оркестрі. Молодь з оркестри радо годиться. При нагоді питаю Рифку чи вона мала б добру та неприсилувану волю проспівати пару пісень з оркестрою на виступі в Бенфф. Вона глянула на мене якось недовірливо, а тоді питає:

„А чому я? Чому не хто інший?”

„Бо ніодна дівчина в оркестрі не має такого гарного голосу як ти,” — відповідаю.

„Але чи вони схотять, щоб я співала з ними?” — питає Рифка.

„Я вже питав їх, і вони радо погодилися.” — відповідаю.

„А яку пісню я співала б?” — питає Рифка.

„Я ще не знаю, але я підберу щось,” — відповідаю.

За три тижні оркестра має виступати в Бенфф. Я вибрав дві пісні для Рифки: „Нащо мені чорні брови” та „Дівча в снігах стояло.” Цю другу вона мала б співати на переливці з одним хлопцем. На другий виклик я дав Рифці — „Ой піду я до млина, до млина”, а на другий виклик двоспіву я дав — „І шумить і гуде.” Проби йдуть посиленням ходом. Рифка співає немов зачарована. На виступі в Бенфф молодь буде в українській народній ноші. Рифка вже, заздалегідь вибрала собі відповідний стрій. Просить, щоб в майбутньому давати їй нагоду співати з оркестрою на місцевих виступах.

У призначену суботу раненько виїжджаємо до Бенфф. Десять автомашин заповнені молоддю та жінками, що мають допомагати молоді вбиратись в ношу. День чудовий; усі в піднесеному настрою. Виступ має початися в другій годині пополудні, але ми вже прибули на місце в десятій рано. Переглянули місто; виїхали ливновим підйомом на верх тисячметрової гори; любовались чудовим видом з вершка тієї гори; з'їжджаємо на діл та подаємось до гостинниці. Тут уже чекає на нас добрий обід. Я зауважив, що біля гостинниці є величезний купальний басейн. Питаю управителя чи дозволить нам купатися. Ми знали, що в Бенфф є кілька купальних басейнів, отже всі забрали з собою купальники. Управитель дозволяє купатися. Усі вихром побігли перебиратися. Вода тепленька, мінеральна. Навіть і не зчулись як прийшла пора готуватись до виступу. Молодь дуже неохоче покидає басейн. Два чоловіки й дві жінки помагають молоді вбиратись в ношу. Я переглядаю струменти та пристроюю їх до фортепяна.

Ще тиждень тому я виготовив та надрукував кілька сотень програми з поясненнями кожної точки. Попросив кельнерів розложити її по всіх столах.

Підвищення на якому маємо виступати — невелике, але якимось поміщуємось. Відкриваємо виступ державним славнем Канади, який я „перегармонізував” на свій лад та навіть з „дискантом”, що виконувала Рифка. Після того — програма. Молодь чудово виконує всі точки. Присутні оплесками вимагають повторювання кожної точки та навіть повторювання повторних точок, а „Дівча в снігах стояло” треба було повторити три рази. По закінченні присутні просять молодь до своїх столів. Там частують їх різними присмаками, обдаровують грішми. Молодь з захопленням оповідає присутнім, хто вони такі, та чому люблять свою пісню й мову.

Десь около п'ятої години пополудні збираємось повертати до Келгарі. Молодь бігає ще по місті — купують різні пам'ятники. Рифка теж, хоч і трішки старша від решту молоді, все ж таки бігає разом з ними, балакають, сміються, говорять тільки по українськи, бо відчули на виступі, що люди дуже поважали їх за їхній характер, як українців. Члени відділу ТУРФДІМ у Келгарі ще давніше казали молоді, що їхній виступ у Бенфф буде перед капіталістами й це дещо насторожило їх, але по виступі молодь переконалася що ті капіталісти — це собі звичайні чесні та добрі люди. Вони ж любили їхній виступ, прийняли їх по дружньому та обдарували щедро. Отже ті капіталісти, то не якісь собі вовкулаки, що готові з'їсти людину живцем, але гарні, чесні люди.

Мурфі розвиває революційну діяльність

У попередньому розділі я дав короткий нарис людської сторінки життя, але тепер треба повертати до нелюдської сторінки, до тієї змовницької, яка діє для того, щоб знищити людськість та повернути суспільство назад до дикості, де діє тільки звіринна сила, а не совість, не розсудок, не якісь засадничі правила поведінки.

Наказ Мурфі зібрати гроші на покриття видатків провінційальної управи компартії в Келгарі дав дуже нікчемні наслідки. Не прийшло навіть і десятої долі того чого він сподівався. Ото ж мусів вимагати помочі від головної управи компартії, а та, у свою чергу, мусіла „доїти” Москву. Мурфі висилав „надуті” звіти до головної управи, набагацько перебільшуючи всякі „існуючі можливості” успіхів та вимагав стільки то гроша на використання тих можливостей. Часопис — Ді Алберта Майнер — помалу приймався вуглекопами, але ніхто не спішився передплачувати його, отже треба було самому оплачувати всі видатки. Мурфі визначив собі місячну платню в сумі двісті доларів, бо не годиться, щоб „диктатор пролетаріату” жив у злиднях. Друкуємо та висилаємо часто обіжники до кожного ядра компартії в окрузі, в яких гостро настоюється на те, щоб місцеві товариші подбали про те, щоб представники відділів профспілки вуглекопів, які будуть вибиратися на загальний з'їзд профспілки, були „свої” люди, а як хоч не свої, то бодай співчуваючі компартії. Той звичайний з'їзд профспілки вуглекопів відбувся незадовго по моєму приїзді до Келгарі.

Десь около два тижні перед з'їздом вуглекопів головна управа компартії прислала Мурфієві чотири „красуні” з Монтреалу для того, щоб він підсунув їх голові Гвітлієві та іншим членам головної управи профспілки вуглекопів. Це для того, щоб знеславити членів цього головного проводу та перешкодити їхньому перевибранню. Головний

управі профспілки вже давно були відомі ці, лиховісні, наміри й вони ніяк не дали зловитись на той „гачок”. Не було в Мурфія іншого виходу, як відіслати „красунь” назад до Монреалу без побіди.

За старанням товариша Івана Стокалюка, з’їзд допустив Мурфія до слова, як відпоручника ВЮЛ. Мурфі виголосив там дуже боєву та палку промову та закликав з’їзд приєднатися до ВЮЛ. З’їзд чемно вислухав його, але рішив не приєднуватись до ВЮЛ.

Мурфі не був ані трішки розчарований тією невдачею. Навпаки, він твердив, що компартія зробила великий крок вперед.

„Рік тому — каже, — тут не було нічого, а зараз маємо канцелярію, видаємо часопис, можемо виступати на всяких зібраннях вуглекопів, створили нові ядра компартії, до яких втягнуто не-чужинців. Ми вже твердо впустили тут наші коріння. Якщо не сьогодні, то завтра нас приймуть. Ми вже маємо добре оформлену провінціальну управу компартії, ми запровадили одностайність партійного руху та підняли класову свідомість членів на вищий рівень.”

Мені це все виглядало як ніщо інше тільки оправдування себе перед партійними зверхниками за розтрату великих сум гроша на дуже скупі наслідки.

Тимчасом наспівали чинники, які могли дати компартії Канади на-гяду скріпити своє становище, якщо вона дійсно діяла б у користь працюючих, а не використовувала їх тільки як візок, на якому вона виїхала б до захоплення влади. Ще від 1928 року в Канаді, в ЗДА та взагалі по всіх промислових країнах світу почався був поважний господарський застій. Було величезне накопичення всякого виробу та засобів поживи геть далеко понад можливості збуту. В фермерів були повні комори зерна, але не було де подіти його, бо ніхто не купував. У промислових підприємствах велике накопичення виробів, яких годі продати, бо ніхто не купував. Фермері сяк-так витримували, бо мали власні харчеві засоби, але промислові робітники, яких поголовно

звільнено з праці, не мали жадних засобів для існування. Десятки тисяч таких безробітних безнастанно „зайцем” їздили залізницями від одного кінця Канади до другого, шукаючи праці, але на жаль не находили її. По більших містах можна було бачити сотні таких безробітних, де вони пробували найти чогонебудь поїсти та денебудь переспати. Не було пустого будинку, в якому не ночували б ці „подорожуючі.” У Келгарі безробітні ходили по заможніших дільницях міста просити господарів послужити їм чимнебудь за пару центів чи за кусок хліба. „Армія

Спасіння” та інші протестантські богомільні установи давали їм часами миску юшки та місця переспати та викупатися.

Місто Летбридж лежало на головній залізниці й багацько „подорожуючих” безробітних спинались там у надії найти працю в копальнях вугілля. Праці не було, ба навіть і самі копальні перейшли на триденний тиждень праці.

Комуністична партія Канади вже через довший час закликала своє членство організувати „страйки” безробітних, але не давала ділових вказівок як ті „страйки” мали виглядати, та з якої речі безробітні повинні „страйкувати”. На ділі воно виглядало так, що комуністи повинні згуртувати безробітних у боєві загони та насильно добувати середники життя. Це в дійсності була б революція. Та лихо в тому, що ані члени партії, ані самі безробітні не мали найменших намірів чинити розрухів. Можна було створити якийсь рух та домовитися з урядом, щоб запровадити якусь сталу допомогу, але компартія була цілковито проти того, опираючись на своїх засадах, що всяка полегша працюючим нищить прагнення повалити капіталістичний лад та завести диктатуру пролетаріату. Тому то компартія Канади не робила жадних заходів, щоб поліпшити долю безробітних.

Одного дня Мурфі отримує листа від Джіммі Слоуна з Летбридж про те, що сотні безробітних живуть там у скрайній нужді. Заняли там великі, покинуті конюшні та бродять по місті, просячи куска хліба. Конюшні зараз же на краю міста, але немає там водопроводів і безробітні навіть не мають де помитись, а про праня й мови не має. Я читаю листа та думаю: „новачок” (неофіт) ти ще бідолаха Джіммі. Не знаєш ти ще, що комуністам не ходить о поліпшування долі працюючих, а навпаки; їхню долю треба погіршувати, щоб таким чином зворохобити їх до боротьби.” Мурфі сказав мені відписати Слоуну, що він та ще дехто прийдуть до Летбридж та зроблять щось у тій справі.

За кілька днів Мурфі позичає автомашину в товариша Мойсюка, власника кав’ярні, бере мене, Дворкіна, свою Віолу та Рифку та їдемо до Летбридж „робити революцію” з безробітними. На передньому сиджені Мурфі з Віолою, а на задньому Дворкін, я та Рифка. Вона посередині між нами. Дворкін тулиться до неї, а вона, як мога, відсувається від нього та тулиться до мене. Потім просить мене пересісти по середині, бо хоче бути біля вікна, щоб оглядати краєвид. Я пересів. Дворкін все ж таки намагається говорити до неї, але вона не звертає уваги. Приїжджаємо до Летбридж та просто до Слоуна. Було десь біля десятої години ранку.

Мурфі каже Слоуніві, що буде організувати демонстрацію перед міською управою. Каже Слоуніві, що треба зараз дістати пару десятків великого твердого паперу та дрючків для виготовлення відповідних плякатів. Поїхали; привезли потрібні прибори, та всі стали виписувати прерізні революційні гасла. Складаємо все це в автомашини, ідемо до конюшень. Приїхали; застаємо там кілька сотень безробітних різних народностей. Скликаємо їх до гурту. Мурфі стає на якомусь підвищенні та починає промову, лаючи капіталістичний лад, що спричинив таке велике нещастя. До гурту напливають інші безробітні, які розбрелись були в пошуках чогонебудь поїсти. Зібрані оплескують Мурфієву боєву промову. Нарешті Мурфі каже, що підемо демонстративним походом до міської управи та будемо домагатися допомоги. Було около шість сотень народу. Всі радо годяться ставати в похід.

Мурфі тоді вкладає похідний порядок. Насамперід кличе охотників, які мали б тримати порядок. Десятники беруть зі собою по десятеро людей та вставляються в лави. Дворкін роздає плякати. Мурфі шепче Дворкінові довірочно, що призначає його бути на чолі походу, бо це дасть йому нагоду пописатись геройством перед Рифкою. Каже, що дівчата та жінки пристрасно люблять героїв. Дворкін врадуваний, та починає показувати свою владу; упорядковує та вирівнює лаву, каже не йти одним поза других дуже близько, але розтягати лаву й таким чином творити враження величини. Одним словом у Дворкіна пробудився приспаний, підсвідомий, талант маршала, що можливо якимсь чудом був одіичений з сірої давнини Александра Македонського або Юлія Цезаря.

Міська поліція передтим часто навідувалася до конюшень. Тим разом поліція приїхала, побачила якийсь незвичайний рух, вертається до міста та привозять самого начальника. Начальник питає, що тут робиться. Безробітні відповідають, що влаштовується демонстративний похід до міської управи. Начальник питає, хто тут у проводі, але тимчасом Мурфі, Слоун та я підходимо до нього та кажемо, що ми це організуємо. Начальник був особисто знайомим зі Слоуном. Слоун каже йому, що треба щось зробити для цих нещасних. Все ж таки це люди не тварини.

„То ви будете вести їх до міської управи?“ — питає начальник.

„Так.“ — відповідає Слоун.

„А чи не краще було б вислати лише представників чим вести всіх?“ — питає начальник.

„Ні, ми хочемо, щоб люди та міська управа побачила всіх цих людей,” — каже Мурфі.

Начальник годиться та просить, щоб похід затримував спокій та порядок.

Починається похід; Дворкін на чолі походу з плякатом: „Пролетарі всіх країн єднайтесь.” За ним десятники зі своїми десятками. Поліція йде перед походом та прочищує вулиці від автомашин та пішоходів. Безробітні йдуть з піднесеним духом, Мурфі, Слоун, я та дівчата йдемо хідником з боку походу. Приходимо перед будинок міської управи: Мурфі, Слоун і я йдемо до середини, до канцелярії посадника міста. Мурфі та Слоун просять, щоб міська управа негайно зробила заходи, щоб дати тим людям якусь допомогу. Посадник співчуває, але каже, що місто має дуже обмежені засоби, але все одно обіцяє скликати надзвичайне засідання міської ради та запросити на засідання представників різних парохій та товариств з метою просити їх, щоб вони завели в своїх церквах та домівках кухні, де приготувляли б якусь поживу безробітним. Запрошує нас прийти на те засідання.

Тим часом як ми переговорювали з посадником міста, Дворкін завівся в якусь глупу суперечку з якимсь молодим чоловіком, який стояв з боку та приглядався тому всьому. Той молодий чоловік шпурнув чимось у Дворкіна, а Дворкін тоді заїхав йому дрючком по голові. Поліція вмить забрала їх обидвох до тюрми за порушення прилюдного порядку.

Виходимо на двір. Кажуть нам що сталося. Начальник поліції каже, що може випустити Дворкіна до судової розправи за порукою п'ятсот доларів. Начальник припускає, що суддя покарає обидвох винуватих гривною — п'ятдесят доларів або місяцем в'язниці. Немає в нас п'ятсот доларів; подруге — Дворкін був би звільнений лише на пару днів. Мурфі та Слоун просять начальника поліції дозволити їм побачитись з Дворкіном. Начальник дозволяє. Прийшли на поліційнеу станцію. Мурфі починає лаяти Дворкіна за те, що дався зловити на дурну зачіпку й за те повинен самий заплатити судову кару. Дворкін відповідає, що не буде платити, а радше відсидить кару у в'язниці.

Вертає Мурфі та каже Рифці жартома, що Дворкін повівся в той спосіб, щоб зробити на неї добре враження, враження героя. Рифка розсміялася та каже:

„Я не хочу бачити його навіть і тоді, коли б він приїхав на золотому коні.”

У міжчасі як Мурфі та Слоун возилися з Дворкіном, я став на сходах перед будинком міської управи та дав звіт про нашу перемову з посадником, та що посадник обіцяв зробити щось. Я теж сказав, що ввечері відбудеться надзвичайне засідання міської ради в тій справі й добре було б як би безробітні знова обсіли будинок та спокійно заховувались. На кінець я сказав безробітним спокійно розійтись та чекати ввечера.

Мурфі не хотів чекати до ввечера та бути на засіданні міської ради. Він поручив це діло Слоунові. Заходимо до кав'ярні. Мурфі каже, що купує всім добрий обід. Їмо обід; Мурфі переговорює різні справи зі Слоуном. Виходимо; пращаємось зі Слоуном та вертаємо до Келгарі. Мурфі насуплений. Каже, що все те, що ми зробили сьогодні є до нічого. Ми стратили час та гроші та до того ще й пошилися в дурні. Ми стали добродіями замість комуністами-революціонерами.

„Якби не ця дурна халепа з Дворкіном, то я хоч міг був виступити перед безробітними коло міської ради та сказати їм, що це компартія зібрала їх до боротьби за їхні права, та що вони повинні ставати членами компартії та продовжувати ту боротьбу, а то безробітні розійшлися, а буржуазна міська управа дістане признання безробітних за „миску сочевиці,” — нарікає Мурфі.

* * * *

Було це особливо тепле літо й набагато підривало охоту до праці. Почались літні вакації; діти не вчашали до рідної школи. Діяльність у домівці ТУРФДІМ припинилася, за винятком пробів оркестри. Діти були насправду підбадьорені виступом у Бенфф та почали вже на добре братись за музику. Рифка купила собі мандоліну та почала настирливо вчитися грати, бо хоче прилучитися до оркестри.

Неділі в мене були зовсім вільними й я використовував їх на читання та на прогулянки. Біля міста був чудовий парк — Бовнесс, який простягався по обидвох берегах ріки, яка теж звалась Бовнесс. У парку була мережа проток (каналів). Можна було найняти собі човника та плавати тими протоками скільки хоч. Що неділі в парку грали платівки клясичної музики та розносилися голосно по парку через гучномовці. Рифка завсіди запрошувалась іти до того парку зі мною. Любила возитися човником.

Одної неділі Рифка каже:

„Ти дуже подобався мені за те, що ти є „джентлмен.” Ти ніколи не пробував нападуствати мене так як Дворкін. Я думаю, що як би ми подружилися, то мали б щасливе життя. Ти був би учителем, а я могла б відчинити якусь крамничку, і ми мали б вигідне життя.”

Я був цілковито заскочений її проворністю. Я ніколи не припускав, щоб дівчина так по діловому підходила до справи. Подобалась вона мені, але це все. У мене інший шлях; я мріяв бути архітектором. Рифка глядить на мене, чекаючи що я скажу на її таке отверте, але добросовісне пропозиція. Я подумав трохи та кажу:

„Знаєш що Рифка? Ти є дуже гарною та розумною дівчиною і за те ти дуже подобалась мені, але мені здається, що нам ще зовсім за скоро думати про подружжя. Бачиш — я є заводовим партійним діячем. Мене можуть перекинути кожної хвилини хто зна куди. Я хочу бути самим, навчитися ще дечого та побачити світа. Але я радий буду завжди остатися твоїм ширим другом.”

Можливо, що якась інша дівчина в такому положенні була б попала в якусь розпач, але не Рифка. Вона глянула на мене милим поглядом та каже:

„Ти не тільки що „джентлемен”, але ще й дуже розумний. Ти знаєш, що в мене часами снуються бажання, щоб ти не був таким чесним супроти мене, але я це якось з трудом поборюю. Може й справді не було б добре нам одружитися.”

На одному засіданні управи відділу ТУРФДІМ я піддаю думку запросити оркестру з Летбридж та спільними силами дати великий концерт. Управа погоджується. Пишуть листа до Летбридж з цим пропозицією. Відділ ТУРФДІМ у Летбридж відповідає, що погоджується на те під умовою, що після такого концерту, оркестра з Келгарі приїде до Летбридж дати той самий концерт. У мене було шість або більше музичних точок, які я вправляв з обидвома оркестрами, отже спільне виконання їх обидвома оркестрами було б щось небувало. Це вже була б велика оркестра з около сорока осіб. Я спімнув молоді про це; молодь урадувана. Повторюємо кожну точку в намаганні досягти якої мога досконалості. Головна тема балачок — це поїздка до Летбридж.

На жаль ця велика мрія не здійснилась, бо раптом зайшла небувала зміна.

Дістаю велике нове призначення

Одного гарного ранку, десь у половині серпня приходжу до Мурфієвої канцелярії й на превелике здивування застаю там Мурфія. Він ніколи передтим не приходив так рано, а все десь біля десятої, а то й одинадцятої години. Він сидить та усміхається. Мені це видалось дуже дивним, бо він рідко коли усміхався.

„Сідай тут та слухай уважно”, — лагідно каже.

Читає мені листа від головної управи компартії Канади, за підписом писаря Тима Бака, в якому пишеться, що він та я є призначеними їхати до Москви на однорічний вишкіл у Міжнародному Ленінському Університеті. Далі пишеться, що ми повинні впорядкувати всі справи не довше як протягом двох тижнів та приїжджати до Торонта.

Я зовсім остовпів. Це щось неможливого! Мене раптом огорнув якийсь підсвідомий страх. Прошу Мурфія показати мені того листа. Читаю та бачу, що це дійсно так. Підписаний самий товариш Тим Бак. Пише теж, щоб ми негайно внесли подання о пашпорти. Віддаю листа мовчки. Мурфі відчув моє розсіянна та каже:

„Це є неабияке признання нам за нашу діяльність. Я зараз іду на пошту дістати запитники на замовлення пашпортів. Або знаєш що? Ходімо разом та перше вступимо до Мойсюкової кав'ярні на добре снідання, а потім, по дорозі, вступимо до фотографа зробити знімки до пашпортів, бо їх потрібно подати разом з запитниками.”

Вступаємо до Мойсюка. Мурфі замовляє неабияке снідання. Я їм, але якось так механічно, так неначебно хтось інший їв, а я тільки глядів на нього. Дістали запитники (аплікації), зробили знімки та назад до канцелярії впорядкувати справи.

Того ж таки вечора телефоную до свого ангела хоронителя з Служби Безпеки, та кажу йому, що зайшла дуже нагла справа й я мушу бачити його вранці.

Вранці зустрічаюся з ангелом хоронителем. Питає мене, що такого сталося, що я такий зворушений.

„Прийшов лист від Тима Бака, в якому він пише, що я та Мурфі маємо їхати до Москви на однорічний вишкіл”, — кажу.

„Щооо?”

„Мурфі має листа від Бака, в якому він пише, щоб він та я дістали пашпорти та приїжджали до Торонта за два тижні,” — кажу.

„А чи ти можеш дістати мені того листа?” — питає.

„Я не думаю, але я не хочу їхати. Я думаю покинути цю всю діяльність та повернути до Вінніпегу,” — кажу.

„Не будь смішним! Це ж велика, рідкісна та небувала нагода побачити світ, як рівнож побачити що там діється в московській імперії,” — каже.

„Я все ж таки боюся. Ану ж станеться щонебудь, що викриє мене. Тоді моє життя не варте буде зломаного гроша. Ти скажи керівникові, що я хочу тікати від всього того,” — кажу.

„Мій приятель бачить, що я таки не жартую, тай каже:

„Добре. Я зараз піду до канцелярії та потелефоную до Вінніпегу.

Ти прийди сюди за годину часу й я скажу тобі що керівник думає”.

Вертаю за годину часу: мій приятель уже чекає на мене.

„Я говорив з керівником. Він сказав мені сказати тобі, щоб ти не робив нічого аж поки він не поговорить з тобою. Сказав мені, що зараз сідає на поїзд та прибуде сюди ранком після завтра. Можеш внести подання про паспорт; він не зашкодить тобі, але передусім будь спокійним аж поки не поговориш з керівником.”

Ну, що ж. Буду чекати керівника. Ходжу немов зачарований. Ніяка робота не береться мене. Гори думок переливаються в голові: їхати чи не їхати? Приходжу до домівки. Тут кажуть мені, що отримали листа від товариша Кобзея, в якому він пише, що мене з кінцем місяця буде перенесено куди інде. Товариші з управи відділу ТУРФДІМ геть посовіли. Якраз тоді, коли діяльність у відділі набрала великого розгону, раптом усе вривається. Молодь ще не знає про те, але я певний того, що як довідається, то впаде духом. Як його зробити так, щоб молодь не зневірилась? Я мігби впертись та відмовитись від тієї поїздки, але тоді втрачу можливість працювати серед молоді. Так зле, а так не добре, а так то ще гірше.

Мій ангел хоронитель каже мені, що керівник Служби Безпеки у Вінніпегу вже приїхав та просить мене прийти до одної гостиниці на розмову. Приходжу туди. Керівник широко вітається зі мною. Сідаємо та починає він говорити:

„Як я дістав телефон з Келгарі, то я вмить зателефонував до нашого начальника в Оттаві (столиці Канади). Він був вельми зацікавлений цією справою. Наказав мені старатись за всяку ціну переконати тебе, щоб ти згодився поїхати до Москви. Бачиш, ми не маємо дипломатичних зв'язків з тим урядом й тому не знаємо що там властиво діється. Усе, що ми маємо — це скупі відомості, які час від часу приходять від британської амбасад в Москві й це вони дають нам лише тоді як їм захочеться. Ти був би першим, що дав би нам відомості з першої руки. Я прошу тебе як громадянина сповнити цей обов'язок для своєї країни. Це буде великим ділом.”

Я сидів та слухав. Його бесіда підбадьорила мене. Він дивиться на мене та очевидно чекає що я скажу.

„Добре. Я поїду, але мушу признатися, що я дуже боюся.”

„Це знаменито — каже керівник. — Страх є природним почуттям та означає, що ти будеш обережним. Я мав би сумнів про тебе, якщо в тебе не було б страху. Все ж таки мусиш бути обережним. Насамперед не кажи нікому куди їдеш, навіть і родині. Попросту оминай всякі балачки на цю тему. Я є переконаний, що як ти приїдеш туди, то побачиш там дуже багато злого, нелюдського. Бачиш; комуністи

позбулись всяких прикмет людськості та живуть і поводяться тільки тваринними інстинктами. Не смієш зрадити своєї огиди до того, ані словом ані навіть поглядом. Мусиш усе пам'ятати, що ти один там не направиш ані крихітки якоїнебудь кривди. Натомість старайся всіми силами грати роль завзятого комуніста. Виголошуй палкі, революційні промови, пиши заїлі лайки на міжнародних капіталістів, говори їхнім людям про погане життя під капіталістичним ладом, про страшенні безробіття.”

„Приглядайся всьому дуже уважно та запам'ятай все. В ніякому разі не записуй нічого. Як буде можливим, то пробуй звидіти воєнні вирібні, як рівнож і військо. Не переписуйся з ніким у Канаді, а найпаче — не входи в якінебудь романтичні розривки. Одним словом, пробуй бути більш правовірним комуністом за самого Сталіна.”

„Як прийдеш до Торонта, зголосись до тамошнього керівника нашої Служби. Ось тобі число телефону до нього та гасло, яке ти мусиш подати йому як знак, що ти є та особа про яку він уже має відомість. Можеш розказати йому про все, що він тебе питатиме”.

Сиділи ми та говорили може около трьох годин. Я говорив йому про членів ТУРФДІМ. Він сказав мені, що це гарні, чесні люди, які зловилися на комуністичні брехні.

„Вони не є ніякими комуністами; вони є лише жертвами, які мають викривлені погляди про те, що комунізм принесе спасіння людства від гнобителів,” — каже.

Ще багацько дечого поговорили й вкінці розпращалися. На прощання керівник сказав мені, що начальник головної управи їхньої служби дав наказ підвищити мені місячну платню до двісті доларів.

Вертаю до канцелярії Мурфія; він веселий; каже, що вже відіслав подання про пашпорти. Далі каже, що ми повинні взяти собі пару днів відпуски, забрати дівчат зі собою та поїхати до Бенффа покупатися в мінеральних купелях. Каже, що він взяв би Віолу, а я повинен взяти Рифку. Я відмовляюся кажучи, що в мене багацько нескінчених справ у ТУРФДІМ.

Наступні дні були повні важливих змін. З Едмонтону приїжджає товариш Лейкман замістити Мурфія як керівника провінційальної управи комуністичної партії та редактора Ді Алберта Майнер, рівночасно керівника ВЮЛ. Тут уперше мені стало ясним комуністичне мистецтво перезви, перелицювання. Це мистецтво перезви є одною з основних засад комуністичної діяльності: сьогодні заводовий товариш-комуніст є профспілковим діячем; завтра він буде радикальним престолослужителем; після завтра він уже грає роль якогось недовченого вченого, який настоює на тому, що він походить із

малп'ячого роду та пробує переконувати людей, що вони теж походять із того роду. Ціле це мистецтво перезви — це лише налівання відповідної маски пристосування.

Члени відділу ТУРФДІМ питають мене куди переносять мене. Кажу, що ще не знаю, але десь до східної Канади. Не знають ще кого пришлють на моє місце. В оркестрі був один сімнадцятилітній хлопець, дуже бодрий скрипак, бо вже десять років ходив до музичної школи. Доручую йому провадити оркестрою. Хлопчина почав не зле вив'язуватися. Оставляю йому весь запас моїх гармонізацій.

Я все ще ходжу сам не свій. Я не в силі „перетравити” цієї наглої несподіванки. Де ж так! Пару літ тому я був ще на фармі та „крутив хвості” волам, а тут тобі нараз я вже, так би мовити, винесений на міжнародне поле. Хоч і дуже маленькою стебелинкою на тому полі, та все ж таки на міжнародньому. Ей, доле ж ти моя доле! Куди ти мене носиш? Хочеться власти на коліна та помолитися Всевишньому та просити Його ласкавої опіки.

Мурфі від'їжджає до Торонта, а я маю від'їхати через пару днів. Молодь справляє для мене прашальну вечірку — сама, без помічі старших, але запрошує старших бути гостями. Повна зала народу. Це вже четверта з ряду така прашальна вечірка: перша була в Броукенгед, друга була в Кенорі, третя була в Летбридж, а це вже четверта. Рифка тут теж помагає чим може. Молодь та члени полюбили Рифку за її ширю душу. Дарують мені прекрасний дошевик.

Прийшов час від'їжджати; на двірці більш сотні людей. Треба було з кожним розцілуватись та попрощатись. Деякі дівчата ревно розплакались, особливо Рифка, але нічого не вдієш — така вже судьба.

На поїзді я вже передтим замовив окрему кімнатку-спальню, бо хочу бути на самоті. Хочу якнайдовше втримати враження сердечної дружби з моїми добродушними людьми. Це я за вас нещасні, обдурювані душі іду на двобій з луциперами. Ця думка якось додає мені духа. Якщо я своєю діяльністю врятую хоч би одну добру душу, то я тоді виправдаю причину свого існування.

Маю зі собою дві великі валізи, переповнені всяким особистим добром, а ще маю два великі куфри, які я здав до клункового воза в цьому поїзді. Забрав усе зі собою та повезу в Москву. Компартія оплатить видатки перевозу.

Іду просто до Торонта. До Вінніпегу не вступаю, хоч як хотілось поїхати до дому побачитись з родиною. Жаль мені, що навіть не смію хоч написати їм куди іду. Маю зі собою пару книжок, але це лише до часу приїзду в Торонто. Тоді я мушу позбутись їх як рівнож позбутись всякого, хоч би найменшого, кусника паперу, бо так воно водиться в підпільній діяльності.

Зустрічаю провід Комуністичної Партії Канади

За чотири доби приїжджаю до Торонта. Мурфі зустрічає мене на двірці. Привітався та каже, що заведе мене до одної родини товаришів на помешкання. Я кажу йому, що я радше зупинився б в гостинниці ради безпеки. Він подумав та каже, що це добра думка. Він самий зупинився в своїх родичів. Скаржиться, що в оголовній управі компартії зараз існує велика „посуха” на гроші, бо сподівана „доставка пособій” з Москви через Нью Йорк ще не прийшла та не відомо коли прийде. Питає мене чи міг би я позичити йому пару доларів. Я витягнув дестку та даю йому знаючи, що він ніколи не віддасть мені її.

Кажу Мурфієві, що хочу зупинитися в якійсь порядній гостинниці, щоб уникнути якогонебудь підозріння, що я „пролетар”. Він веде мене до гостинниці Кинг Едвард.

„Це — каже — буржуазна гостинниця й кожний думатиме, що ти якийсь підприємець.”

Гостинниця справді розкішна та не дешева, але Служба Безпеки покрие видатки включно з харчами. Беру Мурфія на обід до їдальні в цій же гостинниці. Кажу йому, що це є щось у роді торжества за щасливу подорож. При відході Мурфі каже, що ми у вечорі повинні бути в канцелярії Тима Бака, писаря головної управи компартії Канади. Каже, що приїде по мене десь біля сьомої години вечора.

Як тільки Мурфі відійшов, то я зараз зателефонував до місцевого керівника товариства Служби Безпеки та дав своє гасло. Він відповідає, що незабаром прийде до мене. Через пів години приходть керівник, високий, огрядний чоловік старшого віку. Вітаємось та починаємо балачку. Каже мені, що видатки в гостинниці будуть покриті. Далі просить мене спробувати довідатись про деякі подробиці в надрах головної управи компартії.

Виходжу надвір, та оглядаю місто. Воно дійсно велике; багато більш чим Вінніпег. Торонто — це столичне місто провінції Онтаріо, положене над великим озером, яке теж зветься Онтаріо. У тому часі Торонто мало близько мільйона населення. Місто портове та промислове, заселене переважно англо-саксами в ті часи.

Приходить Мурфі до гостинниці ще перед шостою годиною, якраз тоді як я збирався сходити в діл до їдальні. Не було іншої ради як брати його зі собою. Мурфі уже в порядному убранні. Ідемо до їдальні ніби якісь багаті підприємці. Після вечері ідемо пішком до канцелярії головної управи компартії на Бей вулиці, недалеко від гостинниці. Канцелярія на другому поверсі невеликого будинку, досить біденька, навіть бідніша від Мурфієвої в Келгарі. Знайомлюся з Тимом Баком.

Він правдивий англієць, сухорлявий, середнього віку та росту. Питав мене чи маю досить грошей на прожиток. Кажу, що, покищо, ще якимось тримаюся. Властиво кажучи в мене було поверх п'ятсот доларів, але тому, що місцевий керівник Служби Безпеки обіцяв звернути мені мої видатки на подорож, та оплатити всі видатки в гостинниці, я рішив відіслати чотириста доларів до мого банку в Вінніпегу. Бак каже мені, щоб я походив та побачив місто, бо від'їзд буде не скоріше як за два тижні. Казав теж відвідати місцеву домівку відділу ТУРФДІМ, але не розмовляти з ніким про мою подорож.

У Торонті була сестра Івана Вірського. Я зустрів її в домові відділу ТУРФДІМ. Вона не працювала та мала час повозити мене по місті та навіть і до славного ніягарського водопадку.

Тимчасом до Торонта почали з'їжджатися інші „ученики”, що мають їхати до Москви. Усіх має бути двадцять. Також приходять і радісна вістка про те, що прийшла „достава” з Москви. Ніхто не знає скільки прийшло, хіба Бак та його Політбюро, але припускають, що буде десь між двадцять п'ять а п'ятдесят тисяч доларів. Товариш Бак збирає своє „політбюро” та учеників до свого дому на прийняття. Приходжу на те прийняття; там уже повно народу. Якись жінки застеляють столи та кладуть чималу випивку, чотири великі печені індик та преріжні присмаки. Знайомимось з ким можна. Крім мене було ще два українці — Мартин Парнега з Форт Френсис та Михайло Хомишин з Порт Артур. Гостимося, бо є чим; їж, пий, розперізуйся. Бак дає кожному ученикові по сто доларів на дрібні видатки. „Ну, — думаю — а може там у московській імперії є будьякий добробут, коли Москва може так щедро розкидати грішми. Та ж то треба мільярдів грошей, щоб втримувати усі компартії по цілому світі.”

Вирушаю в далеку путь

„Ученики” подорожуватимуть до Європи різними пароплавами, по чотирьох разом. Товариш Бак дає нам відривки квитків купна одежі, якими ми маємо доказати свою тотожність перед партійними чинниками в країнах через які будемо подорожувати. Я буду подорожувати з товаришами Мурфі, Гаулд і МекДоналд. Наша чвірка поїде до Галіфаксу, а там всядемо на пароплав „Пеннленд” з Кунард лінії. Наше приміщення буде в другій клясі, щоб то виглядало, що ми якись підприємці, а не комуністи-революціонери з наміром висадити пароплав у повітря. Ми є середня буржуазія.

Того ж таки вечора як ми прибули до Галіфаксу, пароплав уже приймав подорожуючих. Наша чвірка попала якраз у пору, коли мали

незабаром кликати на вечерю. Я та Алек Гаулд дістали одну кімнатку, а Мурфі і МекДоналд другу. Сходимо до їдальні на вечерю. Подорожуючих другої класи саджають по шістьох до стола, отже біля нас посадили одного француза й одного швайцарця — товариські, потішні люди. Кажемо, що ми купці великих підприємств, які висилають нас закупляти різні європейські товари. Вечеря знаменита; їж що хоч та скільки хоч; кельнер увічливий. Поїли добре та давай на палубу, бо пароплав буде відпливати. Побули на палубі десь до десятої години ночі, а потім пішли відпочивати.

Спалося добре. Ранком прокидаюся, стаю на підлогу. Підлога рівна, але я чомусь хилюся то в одну то другу сторону. Починається якийсь заворот голови. Я відразу спам'ятався, що то пароплав коливається, та що вмить треба вибігти на палубу, щоб зрівноважитись з коливанням. Швиденько вбираюся та вибігаю на палубу. Дійсно бачу, що хвилі сунуться величезними валами, а пароплав — то виїжджає на них, то з'їжджає. Прибираю рівновагу; заворот голови відходить. Таким способом я врятувався від морської немочі.

На сьомий день пароплав має причалити до порту Савтгемптон в Англії. Наш кельнер такий увічливий, такий солодкий, що мало зі шкіри не вилазить. Ми вже добре знаємо в чому справа; сподіється дістати добре „придане” від нас, дрібних буржуїв. Лихо в тому, що в „буржуїв” крім мене, грошей чорт ма. Я не признаюся, що в мене є гроші та поводжусь так як і решту нашої шістки. Радяться наші „буржуї” скільки б то кожний мав дати. Виходить, що не можуть дати більше чим по два доляри. Але ж це сміх! Тут повинен би дати кожний бодай по десятці. Що ж його робити? Наші супутники — француз та швайцарець, що дотепер грали з нами ролю підприємців, примушені були признатися, що вони теж такий пролетаріят як і ми. Радили та радили та вкінці француз каже, що одинокий вихід з цього глупого положення є, щоб ми всі зложили по два доляри в одну конверту. Він тоді, на останньому обіді, вручить той конверт кельнерові і в ту мить ми всі повинні вилетіти на палубу та розбігтись хто куди. Так то воно й сталося. Француз складає кельнерові сердечну подяку за його добру обслугу та торжественно вручає йому конверт. Кельнер вмить біжить до кухні, мабуть перевірити „придане”, а ми мерщій на палубу. Через пару хвилин бачу, що наш кельнер бігає по палубі, мабуть шукає своїх гостей. Вкінці підходить до мене та скаржитьсь, що його багацько більш коштувало в кухні чим він отримав від нас. Каже, що кожний з його гостей обіщое доложити дещо, якщо інші доложать. Я не оправдувався; витягнув п'ять долярів та дав бідоласі.

Висіли в порті та поїздом до Лондону. Тут треба було почекати пару днів поки дістанемо візи до Франції. Бритійська компартія занялась нами та полагодила справи з візами, як рівнож і утриманням. З Англії виїжджаємо до Франції, до самого Парижа. Там теж побудемо кілька днів, поки не полагодять нам віз до Німеччини. Я тут теж скористав з нагоди звидіти важні місця, такі як музей та Палату Лувр. В Англії я відлвідував Бритійський Музей, але він такий великий, що треба б місяць часу, щоб все звидіти.

До Німеччини ми вже будемо подорожувати одинцем. Прийшов день мого від'їзду. Всіаю на Транс-Европа Експрес — розкішний поїзд. По дорозі приглядаюся краєвидам. Навіть і не подумав про їжу. Десь біля дев'ятої години вечора приїжджаю до Берліна. Маю направлення зупинитися в гостинниці на вулиці Фридрихштрассе, зараз напроти залізничного двірця. Виходжу до гостинниці; записуюсь; службовець уже мав кімнату для мене. Розмовляємо по англійськи. Заходжу до кімнати та відразу відчуваю, що я голодний. Треба піти на вулицю та найти якусь добру їдальню. Виходжу на вулицю та оглядаюся за їдальнею. Побачив досить порядну їдальню з написом Ашінгер. Заходжу, сідаю коло стола. Підходить кельнер та дає мені „меню.” Беру те „меню”, дивлюсь на нього та нічого ні в зуб не розбираю. Назви різних страв — довжезні-предовжезні, не подібні зовсім до французьких чи канадських назв. Ну, й лихо! Що його тут робити? Я ще з малку був при звичаєм завжди якось давати собі раду в скрутному чи дурному положенню. Навіть і мати часами жартувала, що я мав великий хист залазити в якусь халепу тільки для того, щоб дізнатись як я вилізу з неї. Ну, і тут тобі заковика; треба блискавично придумати щось, щоб вийти з дурного положення. І раптом спасенна думка: замовляю те, що є найдорожчим, бо воно напевно буде добрим, або там буде щось такого, що є добрим. Кельнер стоїть надімною з олівцем та записником. Я бачу одну предовжезну назву, що коштує дві марки та п'ятдесят феніків. Це є найдорожчою стравою на цьому, гаспидському, „меню”. Глянув на кельнера, підношу те меню та показую пальцем на цю страву. Кельнер нічого не каже лише записує. Питаю його:

„Гут?”

„Я, я, я, гут”, — відповідає.

За хвилину приносять мені велику шклянку темного пива. Пиво прекрасне; п'ю помалу. За якихнебудь десять хвилин бачу кельнера; підходить та тащить велику тацу повну всякого добра. Там і колінка, і ковбаски, і булочки, і варена квасна капуста, і душені бараболі, і квашені огірочки, і росіл, і печиво, і горщик з кавою та ще чого там не було. Господи милосердний! Коли ж я поїм те все? Ну, нічого: треба

братись за трапезу. Їм та їм. Поїв десь поза половину, а решту вже ніяк не йде. Очі їли б, а рот ніяк. Ну що ж? Треба залишити.

Повертаю до гостинниці; кажу службовцеві, що в їхніх їдальнях подається страшенно великі обіди. Службовець питає мене:

„А в якій їдальні ви були?”

„Та ось тут недалеко; в Ашінгер,” — відповідаю.

„А яку страву ви мали?” — питає

Розказую йому що подали, бо назви ніяк не запам'ятав.

„А скільки ви заплатили за той обід?” — питає.

„Дві марки й п'ятдесят феників,” — відповідаю.

„Бачите — ви мали обід розчислений на чотири особи. Ви могли мати те саме лише на одну або дві особи. Кельнер нічого не казав, бо мабуть думав, що ви великий їдець. Зрештою він напевно був радий таким великим замовленням, бо його заробіток є десять відсотків від замовлення. Ви повинні були їсти в нашій їдальні тут таки в гостинниці. У нас є те саме, що й в Ашінгера і ви не мусіли б платити, бо вам тут є все оплачено. Я думаю, що ви тут теж зустрінете своїх товаришів з Канади.”

„Чи можу знати в котрих кімнатах перебувають товариші з Канади?” — питаю.

Службовець подає мені числа кімнат Мурфія, Гаулда та Мекдоналда. Я не хотів іти до них зараз, бо був дещо втомлений подорожжю, а в додатку до того з'їв величезну вечерю та випив дві великі шклянки доброго пива та був готов хоч і зараз упасти на постіль та заснути сном блаженным.

На другий день встаю рано, зібрався та йду до кімнати Мурфія. Він ще спав, але я розбудив його. Заки він збирався, то я ще пішов до кімнат Гаулда й Мекдоналда. Зібрались усі разом та йдемо снідати. Правда — їдальня в гостинниці знаменита. Поїли ми та попили пива, а тоді підемо до канцелярії головної управи німецької компартії. Мої супутники ще не зголошувались туди, бо чекали на мене. Будинок тієї головної управи містився при кінці вулиці Унтер ден Лінден — широка, показова вулиця. Йдемо пішки та оглядаємо місто. Приходимо до будинку. Вхід до нього через книжкову крамницю. Вхідом до крамниці, представляємось; продавець бере слухавку та дзвонить кудись. За пару хвилин входить якийсь молодий чоловік з заду крамниці та каже нам іти за ним. Веде нас сходами на третій поверх та до обширної канцелярії. Там за столом сидить чорнявий чоловік та каже нам, що він зветься Ганс Нойманн. Ми вже чули давно про нього, як про видатного писаря-провідника великої німецької комуністичної партії. Він не розмовляв з нами довго, лише чисто по діловому. Сказав

нам віддати свої пашпорти, бо треба буде прибити на них советську візу. Далі каже, що нам прийдеться побути в Берліні майже місяць часу поки не прийде наша черга на від'їзд до Москви.

Показується, що Берлін був головною переходною точкою для „учеників” з Європи, Англії, Північної та Південної Америки. Тут переходитимуть сотні людей, отже не можна висилати їх групами, бо це було б підозрілим ворогам. Зрештою „наука” розпочнеться аж десь при кінці жовтня, отже маємо доволі часу. Далі каже, що харчі та гостинниця будуть оплачувані. Потім дає нам по двісті марок на „дрібні видатки.”

Для мене це було милою несподіванкою. Я чув, що Берлін є дуже гарним містом, багатим на всякі культурні речі, отже буду пробувати оглянути його скільки можна. Маю стоп'ятдесят американських доларів, а тут ще й дістав двісті марок, які мають рівновартість п'ятдесят американських доларів. У ті часи в Німеччині все було дуже дешево. Я купив був пару черевиків за півтора марки. Найкращий обід коштував одну марку. Купую карту міста, в якій були зазначені всі важливі місця. Поблизькі місця я відвідував пішком, а до дальших брав таксіку. Чому ні! Грошей в мене більш чим подостатком.

Вечорами ходив в оперу або на якійсь концерти, особливо берлінської симфонічної оркестри. Відвідав кілька музеїв. Відвідав Райхстаг, та інші історичні місця.

Деякими вечорами наша чвірка ходила дивитися на демонстрації, що їх влаштовували або соціялісти, або комуністи, або націонал-соціялісти. Ми вже передтим чули про націонал-соціялістів та їхнього провідника — Адольфа Гітлера. Часами демонстрації кінчались боєвими сутичками між противними гуртами. Поліція вмить розганяла демонстрантів. Наколи ми бачили, що починаються сутички, то ми негайно втікали, щоб не вмішатись у якесь неприємне положення.

Я мав зі собою своїх дві великі валізи й в них було подостатком всякого потрібного білля. Моїх два великі куфри здані на пароплав з направленням просто до Москви. У гостинниці була пральня та прала мені сорочки та спідне білля. Помимо того, що я мав подостатком всяких особистих річей, білля та одежі, я ще спокусився на незвичайно низькі ціни товарів у Берліні та почав купувати все, що тільки мені подобалося. Нарешті мусів купити ще одну велику валізу, щоб помістити це все. Купив кілька гарних светрів, сорочок, одне убрання, плащ та інші речі. Маю вже три великі тісно набиті валізи.

Одного дня повідомляють нас, що будемо відправлені до Москви за пару днів. Принесли нам наші пашпорти. На них припечатані великі візи СРСР з підписом Ягоди, тодішнього комісара ГПУ. Великий

Серп та Молот. Значить важна віза хоч куди. Нічого більш не зістається, як чекати того великого дня, коли вступимо на землю великого радянського союзу.

Нарешті ідемо до комуністичного „раю”

Прийшов день від'їзду з Берліна до „батьківщини світового пролетаріату.” Наша чвірка займає одне „купе” у возі першої класи. Їдемо; оглядаємо краєвиди. Мурфі зауважує, що Німеччина — це дійсно огрядна країна; всюди чистота; всюди порядок. Переїжджаємо через Варшаву, а відти до помежної залізничної станиці Негорелое в Білорусі. Поїзд дійде до межі, а там треба буде перейти митні ворота та на московській поїзд. Переходимо митні ворота без клопоту та заходимо до московського залізничного двірця в Негорелое. Будинок миршавенький; в середині якомсь пусто; тхне якимсь карболовим запахом; стіни обвішані плякатами Сталіна та Леніна та гаслами звеличання диктатури пролетаріату. Було це десь біля дев'ятої години вечора. Треба було чекати ще більш години на від'їзд московського поїзду. Подумали, що не зашкодило б дещо перекусити, хоч не були голодні, бо поїли добре в німецькому поїзді. Бачимо, що є „лавочка” з харчами. Підходимо до тієї „лавочки”. Я тут уже головний речник, бо можу порозумітися з прислугою. Питаю по українськи, що в них є доброго на перекуску. Якась „катюша” каже:

„Ах! Сто ви русский. Аткудова прісхалі?”

„Ні, я не „русский” — кажу — я українець з Канади, а це мої товариші канадці.”

Баба тоді каже, що має чай та тісточка та може теж і присмажити „біфстейк.”

Замовляємо „біфстейк”, чай, хліб та тісточка. Даємо німецькі марки. Баба каже нам піти в другу сторону будинку, а там є „кантьорка”, де можна виміняти марки на советські гроші. Далі каже баба, що перекуска коштуватиме кожного з нас по п'ять рублів. Ідемо до „кантьорки.” Там якась насуплена „дуняша” каже нам, що один рубель коштуватиме нас по п'ять марок. Кожний затривожився, бо це означає, що той „біфстейк” буде коштувати нас по двадцять п'ять марок. Мені це ще не велика кривда, але Мурфієві та іншим вона є великою, бо в них заледви що стане чим заплатити. Мурфі каже, що в Берліні можна було мати такий „біфстейк” за одну марку, а тут аж двадцять п'ять. Але що зробити? Раз замовили, так і треба заплатити. МекДоналд, як правовірний шкотляндець, зауважує:

„За такі гроші, то в Берліні можна було купити двадцять п'ять обідів. Два тижні доброго харчування.”

Ніхто не перечить йому. Мабуть в усіх решту майнула подібна думка.

Вертаємо до „лавочки” та беремо той, дорогий „біфстейк.” Сідаємо коло простого дерев’яного столика без будьякого накриття та починаємо їсти. Пробуємо втинати той „біфстейк”, а він нам показує свою пролетарську відпорність. Щоправда ножі то не гострі, але й вилки ніяк не влізуть. Це мабуть останки стерва якоїсь нещасної тридцятилітньої корови або дореволюційного бугая, які краще надавалися б на підошви. Дивимось на ті тлінні останки нещасного старого бугая, чи може старої небоги-корови. Так то минає земна слава. Вічна пам’ять тим нещасним тваринам. Не будемо збиткуватися над їхніми тлінними останками. Залишаємо їх цілими. Випили чаю та поїли чорного, черствого, хліба та якихось сумнівних тісточок, віднесли тарілки. „Катюша” мабуть зраділа, що має нагоду „чавкати” недоторкані волові підошви.

За декілька хвилин якийсь „камарінський мужик” голосить, що можна вже всідати на поїзд. Тягнемо свої валізи та всідаємо. Віз напів порожний; буде місця простягнутися в лавах та прижмурити очі. Поїзд рушає. Ми пробуємо прилягти на лавах, але це буде мабуть безнадійним. У поїзді якась задуха. Виходить, що ми засіли близько „уборної”, цебто кльозету. Треба пересунутися кудись подальше. Находимо місця майже при другому кінці воза. Надходить вожатий поїзду відбирати квитки. Суворий дядько — нічого не говорить. Питаю, коли прибудемо до Москви. Відповідає, що тоді прибудемо, як прибудемо. Дуже влучна відповідь — маєш віз та перевіз. Сидимо тихо та куняємо.

Докуняли ми так до світанку. Починає розвиднюватись. Я, як звичайно, коло вікна оглядаю красюди. День осінній — хмарний та навіть і дрібний дощик росить землю. Не знаю де ми, чи ще в Білорусі чи може вже в московщині. Через вагон час від часу швендається військовий в зеленій шапці. Пробую нав’язати з ним розмову. Він, або буркне якесь незрозуміле слово, або таки нічого не відповідає. Красюди нікудишні. На кожному мості стоїть військовий. Питаю вожатого знова, де ми є та коли прибудемо в Москву. Знова та сама відповідь: тоді прибудемо як прибудемо. Питаю чи на поїзді є віз з ідальнею. Відповідає тим славним всеобіймаючим, московським „НЕТ”. Я вперше почув це, горезвісне, „нет”, та почую його ще сотні та більше разів.

Нарешті я вже в Москві

Починаються чимраз більше заселені околиці. Здогадуюся, що це ми вже мабуть недалеко від Москви. Незадовго бачу, що вже в'їжджаємо в місто, але воно чомусь не таке розкішне та подібне до розкішних міст, описаних мальовничою мовою у канадських комуністичних часописах. Може воно й мальовниче, але осіння слотлива погода змила ту мальовничість. Ну, нехай! Прибудемо до середини міста й там напевно буде на що подивитися.

Поїзд зупинився на Білоруському залізничному двірці в Москві. Виходимо до двірця. Там повно всякого народу в найрізноманітніших одягах — від шкіряних плащів до миршавих лахів. Стали ми з валізами по середині двірця та оглядаємо жителів „самого найкращого суспільного ладу в світі.” Ніхто нічого не каже; мабуть пригноблені подорожжю та тим, що тут бачуть. Підходить до нас якийсь високий, худорлявий, чоловік та питає по англійськи чи ми є такими то такими. Мурфі відповідає що так.

„То прошу іти за мною; я завезу вас до Комінтерну (Комуністичного Інтернаціоналу).

Виводить нас на вулицю та каже всідати до старої автомашини американського виробу. Самий сідає за керівницю та нічого не каже. Їдемо вулицями; всюди якась неохайність. Думаю, що може це мені тільки так здається після огрядного Берліна та нудної подорожі, а може то він навмисне везе нас найпоганішими вулицями.

Приїжджаємо перед якийсь чотироповерховий будинок. Наш вожатий каже нам, що то будинок Комінтерну. Входимо до середини. При дверях сидить сторож та вимагає „пропусків”. Вожатий показує йому свій пропуск; сторож кланяється та пропускає нас. Заходимо до обширної залі; там повно всякого народу: чорні білі, жовті, старші, молодші, чоловіки й жінки. Вожатий каже нам, що то все „ученики” такі як і ми. Каже нам сідати та чекати поки нас не покличуть.

Через пів години, або й більше, до залі входить якийсь молодий чоловік та викликає моє ім'я. Беру свої валізи та підходжу до нього. Він каже мені іти за ним. Заводить мене до кімнати на третьому поверсі. Там за столом сидить молодий чоловік та, доброю англійською мовою, просить мене сідати.

„Я називаюсь Стюарт Смит — каже. — Я чув багацько про тебе від Джанні Вейра (Івана Вірського). Розкажи мені як тобі їхалося.”

„Досить добре,” — кажу.

Я вже передтим чув про Стюарта Смита, як одного із світоців компартії Канади, та близького приятеля Тима Бака. Каже мені, що

він тепер є керівником канадського відділу в Комінтерні. Важна особа, думаю.

„Я призначу тобі помешкання в будинку під числом 14 Гоголевський Бульвар. Ти будеш там між німецькими, польськими, англійськими та американськими товаришами. Це так робиться з метою сприяння міжнароднього порозуміння. Тепер цей товариш візьме тебе ще до голови Комінтерну — товариша Мануїльського, а звідти завезе тебе до твого помешкання.”

Товариш веде мене на четвертий поверх. Входимо до досить обширної кімнати, гарно прибраної образами Сталіна, Леніна, Маркса та Енгельса. За широким столом старший, очевидно невисокий чоловік, сивоволосий, з вусами, що виглядали гейби зубна щітка, з маленькими, блимаючими, очима. Вітає мене українською мовою.

„Ви мабуть українець з походження?” — питає.

„Так, але я родився в Канаді,” — відповідаю.

„Нам відомо, що ви визначились у Канаді своєю діяльністю. Тому то Комінтерн вірить в те, що ви станете чільним провідником революційного руху в вашій батьківщині. Ви вже є частиною цього руху, як рівнож частиною Советського Союзу, батьківщини працюючих всього світу.”

„Підчас вашого побуту на нашій землі, ми уважатимем вас як нашого громадянина. Будете мати право голосу в усяких виборах до керівних установ Советського Союзу, як рівнож мати право бути вибраним до таких установ. Ви мусите прибрати собі якесь ім'я та прізвище під яким будете тут жити. В ніякому випадкові не виявляйте нікому свого дійсного імена та прізвища та не питайте інших учеників про їхні імена та прізвища.

„Особливий відділ при університеті затримає ваш пашпорт, а натомість видасть вам особливу виказку, подібну до тих, якими користуються найвищі чинники компартії ССРСР. Якщо вам конечно треба буде написати листа до Канади, то можете зробити це через особливий відділ при університеті, але ані словечком не згадувати про університет.”

„Так товаришу Мануїльський. — кажу. — Я це розумію та буду обережним.”

„У всяких місцях поза університетом поводитись як звичайний советський громадянин. Не заходіть з ніким у якунебудь політичну перемову. Як почувєте, що хтось з наших громадян буде скаржитися на щонебудь, то все майте на увазі, що це може бути якесь підступство (провокація), та в кожному такому випадкові донесіть про те в особливий відділ при університеті.”

„Добре товаришу Мануїлський. Я все це добре розумію,” — кажу.
„Часами матимете пару вільних днів від науки. Тоді можете поїхати до Канева відвідати могилу Тараса Шевченка.”

Це неначе голкою вкололо мене. Я пильно глянув на Мануїлського та подумав: „Та ж ти жид, а радиш мені зложити пошану нашому пророкові. Чи не є це часом якимсь підступом?” Здвигаю раменами та кажу:

„А чи це конечно? Я радше поїхав би оглянути будову Дніпрельстану.”

„Добре! Напевно поїдете туди та поїдете ще на інші великі розбудови нашої великої батьківщини, які йдуть великими кроками під проводом нашого геніяльного вождя — Йосифа Віссаріоновича Сталіна.”

Таким чином мені щасливо вдалося знівечити підступ товариша Мануїлського, та вперше почути славословне аллилуя геніяльному вождеві. Пізніше я слухатиму те аллилуя сотні й сотні разів. У тому часі почалася вже була будова тієї, горевісної греблі на низовому Дніпрі перед островом Хортиці. Москалі хвалилися попід небеса тією будовою. Всякий правовірний комуніст уважав за священний обов'язок складати похвальні молебні здобуткам „великого жовтня.”

Прощаємося з товаришом Мануїлським. Він приказує молодому чоловікові, який привів мене до нього, щоб він завіз мене до канцелярії головної управи університету при 35 Воровського вулиці. Привозить мене туди; я таскаю свої три валізи; входимо до канцелярії товаришки Стасової, декана університету. Вона — присадкувата, старша жінка, колишня довірена дорадниця Леніна; прийняла мене по урядовому та направила до канцелярії особливого відділу.

Особливим відділом (ГПУ) завідувала товаришка Собольська, середнього віку жидівка, ввічлива та говірка. Віддаю їй свій канадський паспорт. Вона покликає товариша Мойсеева, молодого, огрядного, чоловіка. Наказує йому зробити знимку з мене для виготовлення урядової перепустки та видати мені тимчасову перепустку поки урядова не прийде. Товариш Мойсеев спитав мене чи я вже видумав собі якесь прибране ім'я та назвисько. Кажу йому, що хочу зватися Джек Логан. Він виписав мені тимчасову перепустку, дає мені місячну книжечку „талонів” на харчі та п'ятдесят рублів на „дрібні видатки.” Каже, що в будинках при 14 Гоголевського Бульвару є їдальня, в якій я буду харчуватися та рівнож і „буфет”, в якому можна купувати перекуски та овочі без „талонів”. Перестерігає мене не згубити перепустки та каже вожатому завести мене до мого помешкання. Двигаю свої валізи, надіючись, що вже нарешті не буду двигати їх то сюди то туди.

За пару хвилин приїжджаємо до мого „корпусу”, бо він недалеко від головної управи. „Корпус” поблизу ріки „Москви”, де на березі стояв величавий храм „Христа Спасителя”. Чотири великі будинки огорожені високим муром. На брамі сторожева будка. Входимо до тієї будки, виказуємо перепустки та проходимо на подвір’я; воно широке, засаджене деревами, а поміж ними хідники. Заходимо до одного будинку; тут теж сидить сторож і треба показати перепустки. Вожатий залишає мене зі сторожем, а цей покликає якусь служницю та каже її завести мене до моєї кімнати. Двигаю свої валізи на другий поверх та нарешті вже заходимо до кімнати, що буде моїм помешканням через один рік. Кімната досить простора; є двоє ліжок — значить, що тут ще хтось живе. Стіни обвішані якимсь лискучим полотном. Служниця дає мені ключ до шафи, де я буду тримати свої речі.

Я чувся трохи втомленим не спавши цілу ніч та ношенням своїх трьох валіз. Положився на ліжко та зразу й заснув. Прокинувся десь пів до шостої години вечора, дивлюся, а тут сидить біля столика якийсь чоловік середнього віку. Значить мій співжитель. Дивлюся на нього, а він дивиться на мене: „Мабуть якийсь інтернаціонал — думаю. — Треба б якось порозумітися з ним.” Підходжу до нього, подаю руку та кажу, (по англійськи) що називаюся Джек Логан. Він тисне мені руку та каже:

„Іх ферштейн нішьт; іх поляндер.”

То товариш з Польські?” — питаю.

„Так, естем з Польські. А товариш муві по польську?” — питає.

„Ні, я муві по українську, але розумію польські єнзик,” — відповідаю.

„Нууу! То чого ж ви відразу не кажете, що ви українець?! Я теж українець з Галичини. Я називаюся Ігор Бучак.” — радісно відповідає мій співжитель.

Я знав, що Ігор Бучак не є його дійсне ім’я та прізвище, але нічого: я теж не дав йому свого властивого імена та прізвища. Ігор далі каже:

„Я дуже радий тим, що вас дали до мене. Я чув багацько про Америку, а тепер матиму нагоду почути ще більше. Чи ви давно приїхали до Америки?” — питає.

Я народився в Канаді, а не в Америці — відповідаю — але мені треба б сходити до вмивальні. Чи були б ви ласкаві показати мені, де вона знаходиться?” — питаю.

„Оооо! Дуже прошу. Вмивалька є на цьому поверсі, а виходки аж у пивниці. Вам мабуть треба й одного й другого. Сходімо наперед до пивниці, а потім до вмивальки. Візьміть зі собою рушник та мило.” — каже Ігор.

Винимаю рушник та мило з валізи. Ігор дивиться та каже:

„От який розкішний рушник; а мило як пахне!”

Я виняв кавалок мила та даю йому. У мене було зо два десятки того мила.

„Оооо! Спасибі вам — каже. — Я вживатиму це тільки в особливих випадках.”

Сходимо до пивниці. Там у одній кімнаті є десяток сідалів без покривал та без перегород поміж ними. Це мабуть для сприяння пролетарської дружби. Пролетарі всіх країн єднайтеся, починаючи з виходків. Ну, нічого. Будемо якось то єднатися.

З пивниці подаємось на другий поверх, до вмивальки. Пускаю воду, а вона зимна. Питаю, чому немає теплої води. Ігор каже, що немає. Далі каже, що боронь Боже не пити тієї води, а пити лише переварену.

Час іти на вечерю. Ігор бере мене до їдальні. Там уже люди стоять у черзі. Ми теж стаємо в чергу. Черга починає підсуватися. Доходимо до стола, де подають. Накладають варених, потовчених барабол, пару кавальчиків якогось м'яса, вареної брукви, кусок хліба та чай. Кушаю м'ясо, але воно якесь несмачне. З'їв бараболі, хліб, брукву, випив чай, а м'ясо залишив. Якийсь товариш напроти мене просить дати йому те м'ясо. Будь ласка! Бери.

Після вечері вертаємо з Ігорем до кімнати. Він випитує мене про Канаду, а я випитую його про Галичину. Чуємо — хтось стукає в двері. Ігор відчиняє. Входить мій „приятель” з Вінніпегу — товариш Іван Вірський. Підходить до мене та обнімає. Я представляю йому Ігоря. Іван поздоровкався з ним, але бачу, що в нього ані крихти втіхи з того, що пізнав свого брата-українця. Навіть не говорить до нього. Каже мені збиратися та йти з ним. Було це при кінці жовтня; на дворі холодно й волого; вулиці слабо освічені. Йдемо хвилин з вісім та зупиняємось біля якогось будинку. Входимо до середини, показуємо перепустки придверному сторожеві, потім сходами у пивницю й до якогось помешкання. Бачу є три кімнатки та пару закамарків. Є троє людей — чоловік і жінка — обидвоє середнього віку, та молода дівчина з малятком. Іван представляє мені цих людей:

„Це є товариш — Ісаак Брянський, а це його дружина Сара, а це їхня дочка та моя дружина — Райса, а це наш синочок — Толя.”

Вітаюся з усіма та думаю: „Що це таке? Невже ж Іван залишиться в Москві? Що такого сталося між ними та його дівчиною у Вінніпегу — Галею Салигою?”

Іван відкриває повиття немовляти та каже:

„Бачиш, який хороший молодець! Як виросте, то буде визначним

провідником у нашій радянській батьківщині.”

Райса — молода, гарна жидівочка, якимось то несміливо усміхається. Іван говорить по московськи, а я по українськи. Сідаємо коло столика; балачка якимось мляво йде. Господиня наливає чаю з самовару та подає тісточка. П’ємо чай — закусуємо; довідуся, що товариш Брянський працює старшим книговодом при райсоветі Замоскворечя. Посиділи; поговорили може з годину часу. Тоді Іван каже, що мені вже час вертати до свого помешкання. Він відведе мене та поверне, бо він мешкає тут з тією родиною.

Іван відпроваджує мене. По дорозі питаю його.

„То як то. Ти вже думаєш остатися тут?”

„Чому?” — питає Іван.

„Ну, ось ти вже оженився, маєш сина та живеш з родиною.” — кажу.

„Ну, то що з того? Я ще поживу з ними два роки поки не закінчу вишколу, а тоді поверну до Канади.”

„З жінкою та дитиною?” — питаю.

„Та куди там! Жінка та дитина зістаються тут. Навіть якщоб я й хотів взяти її до Канади, то радянські власті не випустили б її, але я й так не хочу забирати її.” — відповідає Іван.

„То ти вже на добре розійшовся з Галею?” — питаю.

„Та де там. Галя чекає на мене. А ти не говори нічого Галі про мою жінку тут. Я буду далі жити з Галею, як поверну до Канади.” — каже Іван.

„А що ж твоя жінка та її батьки кажуть на те? Чи знають, що ти повернеш до Канади?” — питаю.

„Розуміється, що знають. Ми це все докладно обговорили передтим як я оженився та пішов жити з ними. Тут багацько із заможних учеників т-ж так поженилися та живуть на приватних помешканнях з жінками та їхніми родичами. То є вельми корисним тим дівчатам та їхнім батькам. Бачиш — як хтось з учеників оженився з московською дівчиною, то Комінтерн дає їм вигідне безплатне помешкання, а як уродиться дитина, то Комінтерн платить матері по сто рублів місячно на утримання дитини. Наколи такий ученик кінчає вишкіл, то бере розвід з такою жінкою та повертає в свою країну, а Комінтерн далі платить матері на утримання дитини та дає безплатне помешкання її батькам, аж поки дитина не дійде до вісімнадцять літ віку, навіть тоді якщо б та жінка знова вийшла заміж. Бачиш. Нашим зверхником є товариш Жданов — член Політбюра Всесоюзної Комуністичної Партії і він вповні згідний з таким порядком та відпускає Комінтернові всякі потрібні засоби на це. Тут є сотні, а може навіть і тисячі таких дівчат,

які дуже радо вийшли б заміж за чужоземного ученика, навіть якщо він був чорний або жовтий, але воліють білих. Це дає їм небувалу вигоду. Мусиш знати, що в Москві справа з помешканнями є безнадійно поганою. Дістати помешкання з трьох кімнат — це небувала розкіш. Якщо ти хотів би так оженитися, то я міг би зарядити це дуже легко та швидко.”

„Ні. Я не думаю, що було б корисним для мене. Бачиш, я є на короткому вишколі, отже мушу використати кожную хвилину часу на науку,” — кажу Іванові.

„Так. Ти маєш рацію, але навіть якщо б ти хотів познайомитись з якоюсь московкою та приятелював би з нею і вона мала б дитину, то все одно вона дістала б по сто рублів місячно на утримання дитини,” — каже Іван.

Я не сказав нічого на це. Я був цілковито приголомшений тим моральним упадком московського комуністичного ладу, де нещасні дівчата мусіли продавати себе, так би мовити, в сучасний ясир всякому чужоземному пройдисвітові. Ті немовлята будуть підростати та не знати своїх батьків. То це має бути той блаженний комуністичний лад, що спасе людство?! Спасе? Від чого?! То це є той „квітучий добробут” диктатури пролетаріату про який комуністичні часописи розписуються на всі заставки?!

Я мало що спав тої ночі; думав про Івана та ту нещасну дівчину, що мусіла продати себе задля поліпшення життєвого положення собі та своїм батьам. До того ще хмара блощиць обсіли мене та лазили по всьому тілі; не кусали, а лазили гейби робили вправи на якісь олімпійські перегони.

Встаю рано та скаржуся Ігореві про блощиці. Він каже, що одинокий спосіб оборони перед тими, страшно напасними, московськими блощицями, то приспособити собі спальне білля в той спосіб, щоб блощиця не діставалася до тіла, а лице й решту голови теж укрити рідкою полотняною сіткою. Показує мені своє спальне білля та сітку. Каже Ігор, що можна поскаржитися прибиральщицям про блощиць, але вони тоді тільки облиють постіль нафтою. Це віддалить блощиць на деякий час, але за те буде страшенно смердіти. Як перестане смердіти, то блощиці знова повернуть.

„Ліпше буде — каже — хоронитися від них, недопускаючи їх до тіла чим зносити сморід нафти.”

„Що за лихо?! — думаю. — Самі від’ємні (негативні) приключки! Тут Іван жонатий для особистої тваринної насолоди; тут блощиці. Цур та пек всему тому.”! Ідемо з Ігорем на снідання; я зовсім у поганому настрою. Беремо снідання. Воно не зле виглядає: пшоняна каша з

молоком, чай та якесь печиво. Води не п'ю. Піду до буфету та куплю Боржом (мінеральна вода з Грузії). Після снідання прошу Ігоря до буфету. Купив Боржом та тісточка. Якось приємніше стало на душі.

Починаються виклади

На дев'яту годину маємо зібратися в залі викладів. Приходжу туди та застаю там уже з десяток людей. За кілька хвилин зала вже заповнилася. Було тут біля дві сотні осіб, так званого англійського відділу, цебто британці, американці, канадці, австралійці, новозеландці, південно-африканці. Був це радше англійським чим англійський відділ, але чомусь прозвали його англійським. За столами засіли около десятка викладачів. Оголошують, що весь відділ буде поділений на класи, по двадцять осіб кожна. Роздають картки та кажуть, щоб кожний ученик записав своє прибране ім'я, прізвище, вік та з якої країни походить. Зібрали записані картки, позасідали за столами та щось там радять. На залі тишина мов у церкві, тільки дехто, деколи перешепчеться із сусідом. За деякий час встає один з викладачів та проголошує склади класів. Моя двадцятка має піти до кімнати число п'ять та чекати там дальших розпоряджень. Іду та бачу, що йдуть Алек Гаулд, Ренкін МекДоналд, Мурдок Кларк, Гарві Мурфі, Ревека Герехт та Венямин Гольд — оцих останніх двоє — то загально відомі видатні провідники американської компартії з Нью Йорку. Решта з двадцятки — невідомі. Засідаємо в кімнаті. Викладач каже, що буде покликувати кожного по прибраному імені та прізвищу й викликаний повинен встати для того, щоб інші побачили хто він чи вона такі.

Викладач оголошує перерву на пів години для того, щоб ученики могли ближче заізнатися. Каже, що після перерви будемо вибирати зв'язкових від предметів. Буде сім основних предметів: політична економія, історія компартії СССР, історія робітничого руху, сучасні робітничі рухи, стратегія й тактика партійної діяльності якась оргробота, й матеріалізм та матеріалістичне поняття історії. Треба буде зв'язкового на кожний предмет. Зв'язковий має роздавати матеріали викладачів.

Кожний з учеників перся за високозвучними предметами. Нарешті прийшлося вибирати зв'язкового на предмет „оргроботи”. Ніхто не рвався на зв'язкового по цьому предметі, бо мабуть думали, що то якийсь кухонний обов'язок, мабуть, маючи до діла з утриманням порядку в чергах обідів. Кого не наіменують, то він відказується. Вкінці іменують мене. Що ж. Я — наймолодший та найменш визначний. Приймаю той, загадочний, обов'язок.

Тоді один із старших викладачів починає пояснювати обов'язки зв'язкових: вони будуть відповідальними за роздавання та відбору научних матеріалів, заряджуванням семінарів та всякі інші обов'язки, зв'язані з даним предметом. Нарешті став пояснювати обов'язки зв'язкового „оргроботи”. Усі ученики витріщили очі, а найбільше я. Показалося, що це найчільніший предмет. Я став зв'язковим предмету підривної діяльності в революційному русі. Той предмет обіймав вправи в орудуванні скорострілами та іншою дрібною зброєю; виробом вибухових речовин та їхній вжиток в часі страйків чи інших заворушень; стратегія і тактика збройного повстання. Той предмет викладатимуть аж три викладачі: двох із Червоної Армії, а один з ГПУ. Мій обов'язок теж включав заряджування зустрічей моєї кляси з Першим Стрільковим Полком в казармах того полку, як рівнож заряджування відвідин в Домі Червоної Армії (офіцерський клуб). Вмить я почувся неначе якийсь жебрак, що раптом став піднесений до лицарського сану.

Наближалася обідня пора. Сказали нам іти на обід, а після обіду явитись тут у залі для узгіднення всяких подробиць відносно викладів — дістати розподіл занять, як, та де, діставати научні матеріали, як розподілювати, як уряджувати семінарі. Кожний зв'язковий подрібно обговорить усе зі своїми викладачами.

Повернули після обіду; застаємо всіх викладачів, включно з трьома військовими, яких не було перед обідом. Посідали та чекаємо. Викладачі почали викликати своїх зв'язкових. Професор Ціммерман — викладач політичної економії; професор Розенгольц — викладач робітничого руху та інші професори. Кожний з них бере своїх зв'язкових до окремих кімнат. Я йду зі своїми військовими. Посідали та починають представлятися: лейтенант-генерал Єгоров; полковник Зільберт та капітан Ігнатович від ГПУ. „Визначні риби — думаю — вони напевно викладатимуть щось цікавого.”

Генерал Єгоров викладатиме теорію воєн та революційних заворушень; полковник Зільберт викладатиме теорію організації боєвих частин та керівництво; капітан Ігнатович провадитиме вишкіл по зброї та виріб і ужиток вибухових речовин. Дають мені друковані матеріали для роздачі ученикам. Кажуть пильно уважати, щоб нічого не пропало. Кожний хто братиме матеріали мусить підписати посвідку отримання, а як віддає, то я мушу дати йому теж посвідку отримання. Важне завдання.

Виклади генерала Єгорова та полковника Зільберта були цікавими з точки зору воєнної техніки. Не менш цікавими були вправи в уживанні пальної зброї. Я вже від самого початку зненавидів був Ревеку Герехт за її зарозумілість та зухвалість. Кожного разу як я роздавав пістолі,

то неминуче давав Ревеці автомат Кольта 45. Це був несамовитий пістоль; треба було кріпко тримати його в руці, бо копав щось страшного. Те саме було й з рушницями; там були німецькі, британські, американські та допотопні московські „трюх-лінійки”, теж несамовита зброя. Ревека невідмінно діставала ту гаспидську „трюх-лінійку.”

Вже іншою була справа з скорострілами: були Гачкисс, Максим, Люїс та Томпсон. Деякі з учеників виробились на несогірших стрільців. Я був найкращим зі всіх. Для мене не було нічого нового; я ще з восьми літ вправно міг орудувати батьковими рушницями. Ревека та інші жінки вистрілювали сотні набоїв, але дуже рідко попадали в ціль. Одного разу Ревека, якимсь чудом попала в саму середину чорної точки отим несамовитим Кольтом. Ой, що то за радості та хвальби було! Особливо тому, що я самий ніколи не попав у самісіньку середину малої чорної точки.

Водив я свою двадцятку до казармів Першого Стрількового Полку. Там я запізнав кількох офіцерів-українців. Ті хлопці часами навідувалися до мене та кілька разів брали мене до Українського Клубу в Москві (в Москві жило тоді біля двох мільйонів українців; мали там гарний хор та велику книгозбірню). Я не дуже часто зустрічався з ними для того, щоб не викликати якогось підозріння проти себе. Водив я теж ту свою двадцятку в Дім Червоної Армії. Цей дім призначений був лише для офіцерів; рядовим воякам не вільно було заходити туди. Там були всякі розкішні напитки, перекуси та часто забави з танцями. Це був колишній офіцерський клуб царського війська й він таким позістав як прийшла диктатура пролетаріату.

Клопіт з куфром

Пару днів по приїзді до Москви доставили мені один куфер. Питаю, де другий; кажуть що не прийшов. Біда! Там же ж мої найкращі чотири убрання. Іду до керівника подорожей, якого канцелярія містилася в будинку при Червоній Площі. Кажу йому в чому справа. Показую посвідку від корабельної фірми Кунард, де написано, що я здав два куфри направлені до Москви. Що ж робити?

„Треба — каже керівник — писати до Кунарда про затрачений куфер та вимагати або куфра, або відшкодування за втрату. Яка, думаєте, була вартість того куфра?”

Кажу йому, що вартість не менш п'ять сотень доларів.

„Нічого — каже. — Складаємо подання до Кунарда про пропавший куфер та вимагаємо відшкодування в сумі п'ять сотень американських доларів.”

Зложили подання; я підписав та будемо чекати. За три тижні приходить чек на моє ім'я та на п'ять сотень долярів. Питаю керівника, щоб то мені зробити з чеком. Каже мені, що він може взяти його та видати мені так звану „посвідку валюти”. З тією посвідкою я можу йти до так званої „закритої крамниці”, де продаються чужоземні або першоякісні советські товари за „валюту”, а не за пролетарські рублі, або я можу затримати посвідку та відібрати доляри як виїзджатиму з СССР.

Мені не потрібно було купувати ніяких товарів у тих „закритих крамницях”, бо я мав всього більш чим подостатком. Відберу гроші як вертатиму до Канади. Але тут раптом несподіванка. Повідомляють мене, що прийшов мій, загублений, куфер. Іду знова до керівника відідлу подорожей та питаю його, щоб звернути фірмі тих п'ять сотень долярів.

„Не будь смішним — каже керівник. — тримай гроші та не кажи нікому нічого про те. Нашо звертати ім гроші? Не журися. Капіталісти й так за багацько їх мають.”

Ну, якщо так то нехай буде так. Мав я коло себе дороге джрельне перо. Винимаю його та даю керівникові. В нього очі заблисли. Просить мене до своєї особистої кімнати. Кладе на стіл випивку, ковбасу та білий хліб. Випили, закусили, погугорили та розійшлися вельми по дружньому.

Включаюь в комуністичну торгівлю

Я мав поверх стоп'ятдесять американських долярів зі собою. Вирішив виміняти їх на рублі, щоб не бути „без цента”. Тих п'ятдесять рублів, які я дістав у першому дні по прибуттю до Москви, почали швидко маліти. Я часто купував харчі в буфеті, а в ідальні їв тільки тоді, як було щось підходячого мені. За тих стоп'ятдесят долярів я дістав двіста рублів, отже маю вже чим орудувати.

Незебером власті університету почали стягати гроші з учеників на різні вкладки, такі як МОПР (Міжнародна Організація Помочі Революціонерам), Компартія, та ще деякі. Стали „заохочувати” учеників підписувати певні суми зі своїх місячних п'ятдесяти рублів на державну позику. Іншими словами — стали обрізувати ту місячну допомогу, так, що з тих п'ятдесят рублів більше чим половина йшла на вкладки та позики. Ті, що курили, то навіть не мали за що купити папіросів, а вже й не було мови, щоб купити Боржом у буфеті, або піти до театру.

Щоб недопустити до цілковитої грошевої „посухи”, то ученики мусіли продавати москалям свої особисті речі, головно одіж. Бачу, що

мій Мурфі ходить убраний в московську сорочку та грубих московських штанах. Тут він геть чисто набрав вигляду зразкового, московського, спекулянта. З початку я думав, що він таким чином старатсья підкреслити дружбу з москалями, але пізніше довідаюсь від Ігоря, що можна продати свої, чужоземні, речі, а дістати натомість московські безплатно з університетської крамниці.

Бачу, що німецькі, англійські та американські ученики теж „підкреслюють дружбу” з москалями, убравшись у московські штани, сорочки та піджаки. Ученикам білої раси, ця одіж ще сьак-так підходила, але іншим, особливо чорним, вона ніяк не підходила.

Один із зв’язкових нашої двадцятки учеників зарядив відвідини до виробні автомашин тут у Москві. Ходимо по тій виробні в супроводі головного інженера та під наглядом нашого „товариша” з особливого відділу при університеті. Інженер пояснює нам, як виконуться плян першої п’ятирічки. Каже, що покищо ще не досягли виконання призначеної пайки (квоти), але надіється, що незадовго „доженуть і переженуть.” Скаржитсья, що не постачають матеріялів своєчасно.

Я маю при собі кишеньковий, позолочуваний годинник марки „Елгин”, одного з краших кишенькових годинників американського виробу. Якось ненароком витягаю годинник з кишені, поглянути яка вже година. Наш головний інженер зауважив мій годинник та просить мене подивитись на нього. Бере його в руку та каже:

„Ах какіє то харошіє часи! Мнє оченъ нада хароших часов. Я хател би купіть іх у вас.”

Кажу йому, що він, як член компартії, повинен бути свідомим того, що я не смію нічого продавати без згоди партії. Він вмить відповідає, що йому не трудно буде дістати таку урядову згоду, бо точний годинник є вельми помічним йому в його праці. Наш відпоручник особливого відділу слухає, та каже, що власті не мають нічого проти того, щоб інженер придбав собі відповідний годинник. Каже, що можемо сміло добивати торгу.

Я міг продати той годинник, бо в мене було ще два наручні годинники швайцарського виробу, які я купив у Німеччині.

Відходимо на сторону. Інженер питає мене скільки я хочу за годинник. Я кажу йому, що я не мав та не маю на думці продавати його, але як би я почув відповідну ціну, то може б навіть і рішив продати.

„Дам тисячу рублів”, — кажє інженер.

Я тільки покругтив головою відмовно та махнув рукою. Він довго не думав та дає подавку (оферту) на п’ятнадцять сот рублів. Я знова кручу головою. Нарешті подає дві тисячі рублів. Я годжусь на ту ціну.

Інженер просить мене зачекати пару хвилин, бо піде дістати гроші.

Незабаром вертає зі жмутом рублів. Вичислив мені їх; я беру рублі та віддаю йому годинник враз із ланцюжком. Бачу — лице в нього зас'яло радістю. Просить мене та відпоручника нашого особливого відділу на обід до їдальні управи вирібні. По закінченні „екскурсії” вертаємо з відпоручником до нашого інженера в отій окремій їдальні (для робітників там була звичайна робітничка їдальня). Він прийняв нас так як належиться провідниками диктатури пролетаріату.

Маю вже цілу копицю рублів. Можу, без жадних труднощів, сплачувати всякі „взноси” та державні позики. Маю за що купувати кращу поживу в буфеті. Маю вже з чим піти в театр або оперу, та навіть взяти з собою одну чудову красуню з Інтуриста — Клаву Богданову. Я познайомився з Клавою на вечірніх семінарах, на яких ті дівчата з Інтуриста вчилися англійської мови. Молодших учеників часами посилали на ті семінари для того, щоб дівчата мали з ким вправляти вимову. Ми мали поправляти їм їхню вимову. Найчастіше посилали мене, бо я в скорому часі засвоїв не кепсько московську мову та міг витлумачити їм, на їхній мові всякі недотягнення. Клава була дочкою колишнього багатого московського купця, що загинув в часі революції. Її мати якимсь чудом приховала свою минувшину й таким чином спасла себе та свою доню від переслідування. Виховала її на порядну, тямовиту, дівчину, яка мала щастя видвинути себе на рівень шляхти диктатури пролетаріату. Я догадувався, що в матері мабуть було чимало золота й вона могла попросту викупити себе.

Але ж я якось то ненароком відбіг від основної думки, а саме від торгівлі. Московські службовці та навіть і урядовці при університеті очевидно, мали вже добре вироблені способи торгівлі з чужоземними учениками. Мій співжителю, Ігор розказує мені, що тут між прислугою та управою іде тиха, але завзята боротьба за опанування тієї торгівлі. Прислуга має, так би мовити, перший доступ до учеників, але в неї бракує грошей, отже можуть купувати лише якісь незначні речі. Часами прислузі вдається обманути новика на якусь поважнішу річ. Каже мені, що якщо б я мав на думці продавати дещо з моїх речей, то тільки членам управи. „Прислузі, — каже — можна продати платок від носа, або пару скарпеток.”

Кожний ученик мусів переходити лікарські оглядини, в тому числі й я. Мені чомусь попала жінка-лікар. Не дуже то приємно було мені, але що зробиш? Розібрався, входжу в кімнату; лікарка оглядає мене, стукає всюди по тілі, міряє, важить та нарешті питає чи не має в мене часами „кастюмчика”, якого я міг би продати їй. Каже, що в неї є син і він має точно такі розміри як у мене. У мене було п'ять цих досить

порядних „кастюмчиків.” Кажу її, що маю один лишній, якого міг би продати.

„Вот это харашо — каже. — Я зайду к вам вечерйом да пасматрю.”

Я витягнув одне більш уживане убрання; попросив одного турецького товариша вигладити його. Той, добрячий, турок-ученик завжди робив мені якісь особисті прислуги й за те я часто віддавав йому „талони” на обіди.. Повісив я те вбрання на шафі. Вечором приходять лікарка, глянула на вбрання та ахнула:

„Сколько хатіте за етот кастюмчик?” — питає.

„Не знаю товариш врач. Скільки ви можете дати?”

Лікарка думає, ще раз оглядає убрання, чисто так гей би заводова торговщиця, та за хвилину каже:

„П’ятсот рублей.”

Я похитав головою заперечуючо. Я вже сподівався, що вони всі тут є заводовими торговцями, отже не треба виявляти охоти продавати.

„Шестсот?”

„Ні.”

„Таваріш мілой! Не магу дать больше восьмсот.”

Лікарка вчислила гроші; склала уважно убрання у валізу та каже:

„А может бить у вас есть ещо некаторіе вещи. У меня есть таваріщі, каторіе требуют кастюмов, ілі чаво другого?”

„Подивлюсь, та дам вам знати,” — кажу.

Таким чином я розвів неабияку торгівлю з лікаркою. Вона мабуть і перепродувала весь той товар, але мене то ніяк не обходило. Випорожнив один куфер, а потім і його продав тій торговці-лікарці. Мав я пару гарних светрів; один подарував Ігорові, а другий подарував сторожеві на брамі, добрячому чоловікові, мабуть, татарського походження.

Рублів у мене ціла скирта; навіть не турбуюсь перечислювати їх. Харчуюсь часто в буфеті, а талони віддаю то туркам то румунам то іншим „нацменам”. За те вони чистять мені черевики, гладять убрання та виконують ще деякі прислуги.

Шкідництво в Ярославлі

Кожного тижня вечорами в університеті висвітлювались беззвуківі кінофільми. Коли був якийсь більш цікавий фільм, то ученики ходили оглядати його. Ученики англійського відділу завжди просили мене перекладати їм написи. Таким чином я став відомим як перекладач. Як комусь треба було перекласти щонебудь з московської мови на англійську, то звертались до мене й я нікому не відмовляв.

Одного дня кличуть мене до канцелярії та кажуть, що мене призначено на перекладача для десятка американських учеників, які мають вневдовзі повертати до Америки, але мають відбути ще одну „екскурсію” до міста Ярославля, на півночі від Москви, щоб там подивитись як відбувається „пролетарський суд” над шкідниками. У Ярославлі є велика вирібня воєнного запотребування й в тій вирібні викрито поважне шкідництво.

Це було для мене „манною з неба”, бо мені було поручено Службою Безпеки в Канаді звидіти воєнні устаткування, оскільки це буде можливим.

Сідаємо на поїзд та їдемо до Ярославля. Половина „екскурсантів” — це чорні. У мене та в кожного з них — червоні виказки з золотими буквами ЦК КПСС. Це було ознакою, що ми маємо право користуватися всіми пільгами, якими користуються члени „Центрального Комітету Комуністичної Партії Советського Союзу”. У Москві не було нагоди пописуватись тими виказками, хіба в театрах, де можна було завжди зайти „вне очереди”, цебто не стояти в черзі, а просто йти до переду, показати виказку та дістати квиток навіть, якщо б заля була заповнена. У такому випадкові театральна прислуга вижене когось з сидження та посадить вас. Тут уже інше діло; для нас є особливий розкішний залізнодорожний віз, так як воно належиться шляхті диктатури пролетаріяту. Є там кімнатки з лавками до снання, є їдальня з кухарем, словом — королівська вигода. Тут і будемо ночувати підчас побуту в Ярославлі.

Приїжджаємо до Ярославля. Місто старинне. На окраїнах міста великі вирібні. Завозять нас до одної з тих вирібнів (фабрик). Це є вирібня набоїв до рушниць та скорострілів. Кажуть, що хотять показати нам, як відбувається суд над шкідниками. Кажуть, що викрито величезне шкідництво в цій вирібні та судитимуть винуватих. Викрито, що около двісті мільйонів набоїв оказались „неживими”, — цебто не вистрілюють. Це є надзвичайно велике шкідництво, бо тут пропало більш чим рік працюючої сили та відсунуло плян першої п’ятилітки геть далеко до тилу, не кажучи вже про втрату мільярдів рублів.

Хтось мусить бути судженим та покараним за те, але хто? ГПУ вже пару місяців розсліджує ту справу та ніяк не може найти винуватців. Не остається нічого іншого, як судити головного інженера та голов виробничих відділів (цехів). Якщо пролетарське правосуддя докаже їм провини, то певне число з них, або й всі, будуть засуджені на розстріл. Ооо! Це вже поважне діло.

Оглянули ми наскрізь ту вирібню та йдемо до будинку, в якому буде відбуватись суд. Входимо до великої залі; там уже повно народу.

На підвищенні за столом сидять три чоловіки-судді, ліворуч від них, дещо нижче, сидить лава присяглих з десяти чоловіків. Праворуч від суддів та теж дещо нижче — прокурор з помічниками та свідками, ще нижче та напроти суддів сидять обвинувачені з оборонцями. Значить, усе чисто так як треба, по закону.

Нас посадили на переді; бачимо все за винятком лиць обвинувачених, бо вони сидять задом до нас. На залі гамір. Хтось там встає та кричить: „Не надо суда — разстрелять гадов січас!” За ним ціла зала кричить, вимагаючи розстрілу з місця.

Судді кволо намагаються втихомирення на залі, але ніхто не звертає уваги на них. Тоді встає старшина ГПУ та наказує всім втихомиритись. На залі запановує тишина. Підсудні сидять з похиленими головами. Починається розправа. Прокурор викликає головного інженера. Питає його чи відомо було йому, що діється шкідництво. Інженер відповідає, що йому то не було відомим. А чому не було відомим; де була твоя пролетарська чуйність? Інженер каже, що мав повне довір'я до майстрів відділів. Чому не заряджував щоденну перевірку виробів? Інженер відповідає, що то було обов'язком головного хеміка та майстрів відділів. А чому не вимагав вислідів перевірок? Чому звалює всю вину на своїх підрядних та старається таким чином оправдати себе? Та ще цілий ряд подібних закидів, якими геть чисто збив з пантелику бідолаха-інженера. Прокурор тоді робить підсумки та каже, що інженер є вповні винуватим та повинен бути засудженим на найвищу міру суспільної оборони — розстріл. Оборонець пробує щось говорити, але присутні на залі заглушують його вимаганням виконання розстрілу. Судді пробують втихомирити юрбу, але даремно. Оборонець сідає. ГПУ знова каже юрбі втихомиритися. Запановує тиша. Головний суддя питає інженера чи він має щось до сказання перед вироком. Інженер заперечує киванням голови.

Я перекладаю всю ту пересправу американцям. Вони слухають, та не кажуть ні слова.

Подібна пересправа повторилася з головним хеміком та майстрами відділів. У кожному випадкові прокурор вимагав засуду на „найвищу міру суспільної оборони” — цебто на розстріл. У кожному випадкові юрба на залі підтримувала вимогу прокурора.

Лава присяглих тоді відходить в окрему кімнату для обговорення обвинувачення. За якихнебудь п'ять хвилин присягли повертають. Речник лави присяглих оголошує, що підсудним вповні доказано обвинувачення. Судді тоді перешепталися пару хвилин і старший з них проголошує вирок: усі двадцять обвинувачених дістають вирок засуду на „найвищу міру суспільної оборони.” Зала вибухнула бурхливими

оплесками та вигуками похвал „геніяльному вождеві” та „пролетарській справедливості.”

Відпоручник ГПУ, що був нашим вожатим, каже нам, що виконання вироку над засудженими шкідниками відбудеться завтра вранці та якщо ми бажали б бути присутніми на виконанні вироку, цебто при розстрілюванні, то можемо зачекати до завтра. По короткій нараді, кожний з американців відмовився. Один з американців навіть відважився зробити замітку, що той суд був подібним до давнішого американського „линчу”, цебто юрбового самосуддя.

Вертаємо до Москви. Американці маломовні та задумані. Навіть не йдуть до буфету на перекуску та випивку. Я відчуваю, що в них на думці — одне, а саме, що завтра згине двадцятьоро людей, які можливо є зовсім невинними. Одинокa їхня провина, то те, що вони довір’яли своїм підвладним. Такого почуття як довіря, не може існувати в комуністичному ладі, де кожна людина мусить поводитися інстинктами хижака. Ті, що будуть поводитися людськими почуваннями, будуть, скорше чи пізніше, знищені. Ті, що судили тих нещасних людей, напевно знали, що вони є невинними, але „власні імущих” мусіли мати „козлів відпущення” для того, щоб „дати науку” іншим, не присипляти своєї „пролетарської чуйності”, але по хижацьки підозрівати та вважати кожного, як можливого ворога пролетарської диктатури.

Будні та блудні викладів

Не можна оминати тих щоденних „політичних” викладів. Мені вони були вельми нудними повторюваннями тієї „нерозберихи” комуністичних пророків, та напівпророків, понаписуваних у їхніх грубих книжках. Я вже давно пробував читати та розбирати суть тих писань, та не міг найти там нічого путнього. Слухаю тих доповідей, а вони такі самі, хіба, що під кінець кожної доповіді невідмінно прийде заключення, що на підставі „теорії” цього або того компартія СССР, під умілим керівництвом „геніяльного вождя” товариша Йосифа Віссаріоновича Сталіна, провадить працюючих всього світу до остаточної побіди над зігнаним капіталізмом та створенням всесвітньої диктатури пролетаріату.

Не були то виклади, так би мовити, академічного порядку, наукові. Була це радше „причепурена намова”, розчислена на створення душевного звихнення в людини. Одинокий генерал Єгоров доповідав дещо академічним порядком, коли пояснював Клявзевіца — німецького воєнного теоретика. Його можна було слухати не втомлюючись.

Але виклади часами мали цікаві та несподівані повороти. Одного дня, підчас семінаря, встає шотляндець — Мур, та жаліється, що робітники в його місті Ливерпул часто закидали йому, що советський комуністичний лад побудований чисто на капіталістичних засадах, та що він ніяк не зумів опрокидати тих закидів. Далі каже, що зовсім не має на думці осуджувати комуністичний советський лад, але хоче тільки знати, яким способом успішно опрокидати такі закиди. Почалася оживлена перемова (дискусія), але чим даліше та перемова тягнулася, тим більше ставало виразним, що советський комуністичний лад є тільки забарвленим державним капіталізмом. Це доказують такі чинники: 1) робітники є оплачувані від години, або дня, або місяця, або від одиниць виробів; 2) всякі види тієї заробітної платні становлять лише частину вартості виробу; 3) робітники не є власниками промислових підприємств; 4) робітники не є власниками вироблених товарів; 5) робітники не є власниками домів у яких мешкають; 6) робітники не мають голосу в управлінні підприємств. Отже, згідно із засадами Карла Маркса — це, ніщо іншого, як капіталізм від початку до кінця. Бідолашний професор Ціммерман крутив, вертів на всі сторони, але чим більше крутив, тим гірше замотувався. Він послуговувався тільки великим підручником Ляпідуса й Островітянова під назвою — Складники Політичної Економії, — та деколи звертався до першого тому Капіталу Карла Маркса. У Маркса все було писано дуже загальною лайкою капіталізму. Ляпідус і Островітянов, у своїй величезній праці, спробували „уточнювати” Маркса висвітлюванням характеристичних прикмет капіталізму. Це все було б у порядку, але лихо було в тому, що їхні висвітлення від’ємних (негативних) прикмет капіталізму знаменито стосувалися до ладу диктатури пролетаріату. Вкінці бідний Ціммерман не мав іншого виходу, як погодитись з Ляпідусом та Островітяновим у зв’язку з їхнім начеркненням характеристичних прикмет капіталізму.

Вийшла неабияка халепа (скандал) і це вмить донеслося до властей університету. Власті університету негайно притаскали до нас професора Евгена Варгу з Комуністичної Академії, відомого теоретика комунізму та бувшого провідника короткотривалої мадярської революції. Сказав нам недвозначно перестати турбуватися такими маловажними дрібницями, а вчитися як повалити капіталістичний лад у своїх країнах. Советський Союз є під проводом геніального вождя, який знає як, та що робити. Далі каже, що Маркс не передбачав установа соціалізму лише в одній країні, що Советський Союз є оточений капіталістичними державами та тому є примушений тимчасово приміювати деякі прикмети капіталізму, але це є тільки

тимчасове, перехідне явище на шляху до великої мети.

Професор Ціммерман вмить зник з університету. За ним зникли геть чисто всі підручники Ляпідуса й Островітянова і наглою смертю закінчився предмет політичної економії. Ніхто з учеників не оплакував його.

Щось подібного сталося з предметом сучасного робітничого руху. Професор Розенгольц був американцем, жидівського походження. Він був далеко хитрішим від Ціммермана. Помимо того, що той предмет був густо мережений всякими закритими безоднями, він якось зумів оминати їх до якогось часу, але вкінці кінців дійшло до неминучого. Зайшло питання: що властиво представляють собою профспілки ССРСР? Чи не є вони лише фірмовими товариствами? Профспілки ССРСР не мають прав боротися за кращу заробітну платню, за кращі умови праці, не можуть страйкувати; одним словом — не мають ані крихти таких прав, які мають профспілки в капіталістичних країнах. Бідний професор теж крутив та вертів на всі сторони, але нічого з того не виходило.

Я сидів тихо, не забираючи ані словечка в перемовинах (дискусіях). Мені не трудно було второпати, що ціла московська комуністична „політика” є побудована на брехні, на облуді, на шахрайстві. Спантеличені, британці намагалися прив’язувати московську комуністичну „політику” до якихнебудь „стовпів опертя” та найти щось сутевого в тій безконечній балаканині про вищу цінність комуністичного суспільного ладу. Не бачуть вони, що той комуністичний лад є ніщо інше як завершення людства на тисячі років назад до звіринних відносин.

Чутка про ту халепу теж дійшла до властей університету. Вони негайно збирають нашу клясу та ведуть її до головної управи Профінтерну (Міжнародний Осередок Професійних Спілок), та до самого голови того осередку — товариша Лозовського. Цей вичитує нам „патер ностер” про особливу роллю профспілок ССРСР, та що нашим ділом не є влизати в недра Советського Союзу, а вчитися поборювати капіталізм.

Звичайна річ, що професор Розенгольц пропав безслідно, а з ним і пропав його предмет.

На місці професорів Ціммермана та Розенгольца власті університету почали присилати таких світочів як Еміль Ярославський — відомий теоретик безбожництва (атеїзму), Евген Варга, Дімітрі Мануїльський та інших. Вони не давали викладів з якогось основного предмету лише на довільні теми. Це були вже мистці найвищого рівня пустомельства; вони прекрасно вміли сказати цілковито нічого десятками тисячами слів. При кінці своїх одногодинних проповідей вони,

невідмінно, закінчували таким твердженням: „і це є доказом правильності нашого геніяльного вождя, великого товариша Йосифа Віссаріоновича Сталіна.”

Ніхто з учеників не зголошувався будьколи до перемов, бо не міг второпати того про що викладачеві ходило. Раз воно було припечатно аллилуєм геніяльному вождеві, то це творило враження, що воно так має бути, а не інакше.

Звичайно, що ученики мусіли перечитували різні „твори”, такі як Леніна, Маркса Енгельса та навіть і Бухаріна, але Бухаріна, було „знято” ще в перших місяцях вишколу, бо посмів був протиставитися геніяльному вождеві. Я вже передтим поперечитував був ті „твори”, отже це улегшило мені багато праці.

Здушення „Контрреволюції Басмачів”

Рознеслася вістка по університеті про те, що в Казахстані случилось велике заворушення Басмачів. Кажуть, що контрреволюціонери розбили вже кілька піхотних полків червоної армії та опанували чималий обсяг землі. Басмачі — кіннотчики й піхоті ніяк з ними справитися. Треба мати кавалерію. Кажуть, що відправляється туди кілька полків кавалерії під командою Семйона Будьонного, а Ворошилов теж іде туди як головнокомандуючий. Це було великою несподіванкою для нас. Запевняли нас, що всі народи „союзу” є вірними диктатурі пролетаріату та геніяльному вождеві, а тут тобі й повстання. Та вістка не була проголошена урядово, лише рознеслася чиновниками ГПУ при університеті.

За кілька тижнів, десь при кінці місяця березня, раптом проголошено урядово, що контрреволюцію Басмачів геть чисто здушено, та що Ворошилов і Будьонний зі славою повертають до Москви. Наш університет, як осередок представників міжнароднього пролетаріату, рішив належно відзначити ту світлу перемогу диктатури пролетаріату СССР над „буржуазною контрреволюцією”. Рішено урядити обильні трапези в усіх „корпусах” університету, щоб таким чином доказати міжнародну солідарність з „працюючими совєтського союзу”. Рішено запросити всіх членів Політбюро, включно з геніяльним вождем, як почесних гостей. Це вже неабияке діло. Питаємо, кого з Політбюро призначено на Гоголевський „корпус”. Кажуть, що призначені товариші Жданов та Будьонний. Ооооо! Не матимемо щастя звидіти геніяльного вождя. Ну, що ж! „немає редьки, то хай буде хрін”, як то каже народна пословиця. Все ж таки Будьонний -- це ж казковий герой „жовтневої революції”, командир славної „будьоновської черво-

ної кавалерії” про якого навіть зложено кавалерійську похідну пісню — „Ми Красніє Кавалерісти”, а тут він ще вславився світлою перемогою над буржуазними Басмачами.

Розкажую про цю трапезу моїй, милій, Інтуристці-Клаві. В неї засвітилися очі та питає мене чи я не зміг би просмикнути її на той пир якимсь способом.

„Добре — кажу — ти будь перед входовою брамою десь біля пів до дванадцятої години перед полуднем, а я буду в будці зі сторожем. приходи разом з усіма, а я скажу сторожеві, що ти працюєш тут, та попрошу, щоби він пропустив тебе.”

Прийшов день трапези. Велика зала Гоголевського осередку прибрана наскрізь червоним полотном з великими гаслами, прославляючи геніяльного вождя та його славу червону армію за здавлення „буржуазної контрреволюції Басмачів”, та висловлюючи похвали йому від учеників в імені „працюючих всього світа.” На залі ряди столів розкішно застелених, з китицями живих цвітів на кожному. Пляшки з різnorodними напитками. Одним словом — це очевидно буде королівський пир.

Ще година перед початком пиру, а нарід починає вже сходитися. Іду до брами; бачу, що моя Клава вже чекає. Кличу її, щоб заходила до середини. Сторож нічого не каже; пропускає її та навіть не вимагає виказки. Бачу, що светер, який я подарував йому колись, таки зробив своє. Клава надзвичайно врадувана. Це вперше, що матиме нагоду бути близько такого казкового героя як Будьонний, не кажучи вже про саму трапезу.

Незабаром бачимо, що й самий Будьонний вже з’явився. При ньому два генерали кавалерії. Підходимо до нього, здоровкаємось, представляємось. Він тисне нам руки. Кремезний собі дядько, з довгими вусами, правдивий козарлюга, але на жаль скахол (скацапщений хахол). Ну! Що ж! Не перший він та не останній. Він тільки один із сотень тисячів таких скахлів, на плечах яких москалі збудували свою, остогидну імперію.

Походили ще по подвір’ї, познайомились ще з деякими меншими світилами, аж тут чуємо просять до середини та засідати до столів. Засідаємо та чекаємо, бо будуть виголошувати торжественні промови. Виходить на кін товариш Жданов та починає промову. Нічого особливого не каже; возвеличує попід небеса геніяльного вождя та жаліє, що його світлість не зволили прибути на цю історичну трапезу для відзначення світлої перемоги над буржуазною контрреволюцією. Хвалить геніяльного вождя за його премудрий провід та каже, що дух його світлості хай осінує це торжество. Далі каже, що та підла проба

буржуазних Басмачів, яку без труду здушила наша славна червона кавалерія під проводом нашого славного полководця — товариша Будьонного, ще раз докаже непоборну силу пролетарської диктатури підпроводом компартії СССР та її геніального вождя — товариша Йосифа Віссаріоновича Сталіна. Честь і слава йому! Урааа! Усі підіймаються, б'ють що сили в долоні та кричать Урааа! Навіть і я не мав іншого виходу, як встати і також бити в долоні й кричати Ура.

Товариш Жданов тоді кличе товариша Будьонного до слова. Виходить наш дядько, шабля при боці. Він тримає її за ручку та час від часу ніби пробує витягти її. Починає говорити насамперед славословієм геніальному вождеві, але після того мова йде йому якимось мляво; нічого в нього не складається; мабуть не має справи в промовах. Твориться враження, що йому багацько гладше йшло б вимовити два-три речення, а після кожного з них оттак заїхати два, а то й навіть триповерховим московським матом, тією культурною істиною московської імперії. Говорив, можливо, хвилин з десять та закінчив якимось так неначе б то вивітрів. все одно — присутні оплескали його із запалом (ентузіазмом), правдоподібно за те, що не говорив довго.

Якось незнайома нам прислуга починає подавати обід. Деякі лихі язики кажуть, що це мабуть прислуга з кремлівських їдалень. Приносять великі миси, повні всякого добра: тут і волова печеня та смаженина, вепрова печеня, всяка смажена риба, печені кури, печена та варена бараболя та інша ярина, варені курячі яйця, всякі печива та ще дещо. Бери що хочеш та скільки хочеш. Справжній кремлівський обід. Я ніколи не бачив чогось подібного в Канаді, де поживи є більш чим подостатком. Подумав, що в цьому випадкові диктатура пролетаріату вдійсності дігнала та перегнала Канаду. Всі їдять аж за вухами лящить. Ну, і я теж не від мачухи; їм та припрошую Клаву, але її не треба припрошувати, вона теж „замітає” по козацьки. Люди їдять, поїдають та знова накладають на тарілки. Наші ученики — проворні люди; зачистили все, що було на столах та ще й пальці пооблизували по всім правилам революційного руху.

Прибрали столи, бо мають початися танці. Оркестра грає американський „Джезз” та німецькі польки й вальци. Люди танцюють, бо всі „під охотою”. Моя Клава — неабияка танцюристка, навіть не чути чи вона на ногах, чи може пливе в повітрі. каже, що колись вчашала на вишкіл балету. В мене створюється враження, що я не в Москві, а в якомусь канадському місті.

Забава тривала до півночі та закінчилася гучним відігранням та відспіванням „Інтернаціоналу”. Мені, мимоволі, прийшло на думку, чи торжествують родини тих Басмачів, що згинули в боротьбі за волю

свого народу. Там напевно плач та скрегіт зубів, плач тих, нещасних сиріт, що навіки втратили своїх батьків під шаблюками славної будьонновської кавалерії.

Суд над Спілкою Визволення України

Іван Вірський часто навідувався до мене, та давав мені відомості про всякі внутро-партійні справи. Розказував мені, що Стюарт Смит, якого я зустрів у Комінтерні, як тільки приїхав до Москви, попав у неласку Мануїльського через „деякі помилки в толкуванні партійної лінії”, отже треба уникати говорити з ним, хіба в урядових справах. Каже, що його триматимуть у Москві аж поки він не „поправиться самокритикою.” Самокритика є досить понижуючим ділом, ще гірш понижуючим чим стати перед дзеркалом, показати на себе пальцем та назвати себе сучиним сином. Каже Іван, що подібний випадок уже був з одним дуже здібним канадійцем, що звався Там Белл. Він навіть свого часу, був писарем головної управи канадської компартії, але допустився був поважної помилки й за те його викликали до Москви та тримають його тут уже вісім літ.

„А що було б сталося як би Белл був відмовився їхати до Москви?” — питаю.

„Були б викинули його з партії, переслідували та очорнювали. Іншими словами, були б убили його характер”, — каже Іван.

„Уважай на те — каже Іван. — Не входи в якісь близькі відносини з Емілем Ярославським, бо є чутка, що він попав у неласку Сталіна, через те, що пробував обороняти Бухаріна.”

Еміль Ярославський, як я вже попередньо сказав, був визначним комуністичним теоретиком. Син рабіна — він ще із замолоду вирікся батьків та пішов у табір революціонерів-соціалістів. Пізніше прилучився до Ленінових напарників. Хоч Ярославський притримувався „партійної лінії”, але геніяльний вожд не прощає гріхів. Раз Бухарін попав у нього на „чорну дошку”, то всі близькі його є підозрілими. Сталін, хоча й грузинського походження, звироднів до того степені, що чудово відзеркалював умність та духовість москвина. Таким чином він став бездушною людотвариною, що поводить дикими тваринними інстинктами, а не засадами якоїнебудь людської моралі.

Одного разу Іван каже мені, що в Україні викрито широку змову „буржуазних елементів”, що гуртувалися в Спілці Визволення України на чолі з Сергієм Єфремовим, головою Всеукраїнської Академії Наук у Києві та ще пару десятків визначних діячів української культури. Каже, що в Харкові вже почався суд над тими „змовниками.”

Каже він, що „Спілка Визволення України” хотіла відірвати Україну від решти Союзу Советських Соціалістичних Республік, та що Єфремов і решту підсудних явно заявили це на суді. Каже, що підсудні опираються на точці „конституції ССРСР”, де сказано, що кожна складова республіка союзу має право відступити від нього.

„Ми, як канадські ученики українського походження, — каже Іван, — повинні негайно зійтися та ухвалити постанову, гостро засуджуючи цю буржуазно-націоналістичну „Спілку Визволення України”, та вимагати від суду вироку найвищої міри суспільної оборони проти підсудних, цебто розстрілу. Це було б для нас доброю безпекою перед якимнебудь підозрінням націоналістичного ухилу. Ти знаєш дуже добре, що чистка ворогів комунізму не обмежується тільки до одних. Підозріння паде на всякого, хто чимнебудь є схожим з ворогом. Одинокий спосіб нам забезпечити себе перед підозрінням, то відректися тих мерзенників та гостро засудити їх.”

Мені стало млосно на душі. Я ж знаю про Єфремова; я читав його „Історію Українського Письменства.” Знаю і про інших провідників „Спілки Визволення України.” Знаю, що кожний з них вартий сотню й більше таких задрипаних Сталінів, цього скацпшеного грузина — вседержителя московської імперії. Лихо в тому, що „Спілка Визволення України” йшла голіруч, опираючись по людському на „конституції”, що не варта й торби січки, а Сталін мав пістоль у руках та численні загони звироднілих Іванів Вірських, Любченків, Ворошиловів, Будьонних та інших єнків-яничарів. Ну, що ж! Немає в мене іншого виходу, як пристати на Іванове пропозиція та рятувати себе, щоб колись відітстити ворогові за ті звірства. Я пригадав собі, як мене намовив керівник канадської Служби Безпеки, що я тут не в силі буду направити ані крихітки кривди.

Так і сталося. Іван скликає українських учеників: — Парнегу, Хомишина, мене та навіть мого співжителя — Ігоря, виголошує палку промову, засуджуючи „Спілку Визволення України” та читає постанову, яку ми повинні підписати. Ніхто з нас не каже ні слова окрім Парнеги. Той своїм млявим голосом обкидає болотом „український буржуазний націоналізм”, та старається доказати свою вірність диктатурі пролетаріату. Підписуємо ту огидну постанову (резолуцію), та розходимося хто куди. Ігор та я вертаємо до своєї кімнати мовчки. Я якось підсвідомо відчуваю, що Ігор теж збентежений. Тієї ночі я мало що спав, думаючи про СВУ та її нещасних провідників — цвіт нашої культури.

Перше травня в Кривому Розі

Находив час величавого празника — першого травня. Сповідують нам, що усі ученики будуть розіслані в різні частини імперії, як представники чужоземних працюючих на здвигах „робітників і селян Советського Союзу”, щоб таким чином „зміцнити дружбу” міжнародного пролетаріату. Я дістав направлення до Кривого Рога в Україні. Я був невимовно врадуваний тим, що мені вперше доведеться побачити рідну — не свою землю. Побачу наш Дніпро-славуту; буду недалеко місця нашої, колишньої, Запоріжської Січі.

Кличуть мене до канцелярії особливого відділу, дають мені „путівку”, п’ятдесят рублів, та залізнодорожний квиток у звичайному возі. Це для того, щоб доказати узгіднення (солідарність) з працюючими Советського Союзу.

День перед празником я вже раненько на поспішному поїзді — Москва-Одеса. Там повно народу. Сісти немає де, хоч гинь, але я не перенимаюся тим; можу й постояти. Маю зі собою лише малу валізку з речами до подорожі. У кожному зі звичайних залізнодорожних возів при вході є мала комірка з вікном. Це те чого мені треба, бо я люблю оглядати краєвиди. Весна була гарна, погідна, краєвиди зеленіли й це було великим відпруженням від бачення зимою понурих московських мурів кожного дня. Подорожні звертають увагу на мене та думають, що я, мабуть, якась чужоземна людина, бо вбраний „не па здешному.” Ніхто не каже нічого до мене; мабуть думають, що я не знаю московської мови.

Стояв я так пару годин, аж тут підходить до мене якийсь високий, огрядний чоловік, десь середнього віку та питає:

„Ізвініте громадян; ви напевно іностралець?”

„Да”, — відповідаю (я в тому часі вже не зле засвоїв був московську мову).

„Аткудова пріехали?” — питає.

„С Канади.” — відповідаю.

„Ааа, ето Амеріка?” — каже.

Я пояснюю йому, що Канада є окремою державою від Америки. Він представляється та каже, що він є мистцем (артистом) кримського державного театру. Він з дружиною були в Москві та там виступали в театрі Меєргольда. Я, у свою чергу, представляюся та кажу, що я є представником профспілки канадських робітників, що приїхали до Москви на наради, а тепер їду до Кривого Рогу на першотравневий здвиг. Татарин не каже нічого, лише усміхнувся. Питає мене, чи я хотів би присісти на лавці. Каже, що він з дружиною можуть по черзі

відпускати мені свої місяця.

Ідемо до середини; татарин представляє мені свою дружину, вродливу, около тридцятилітню жінку. Просить її вийти до комірки, щоб я міг присісти на її місце, бо каже, що я стою на ногах ще з Москви. Татарка ввічливо просить мене сідати, а сама відходить до комірки. Татарин починає випитувати мене про Канаду. Я відповідаю урядовими, короткими та втертими реченнями. Знаю, що мушу бути дуже обережним. Ану ж скажу щось не так як треба, а він тоді донесе властям. За те він дістане похвалу, а я хто зна що. Пізніше починає говорити про Крим, та про свій нарід взагалі. Бачу, що він теж обережно, але двозначно оповідає про „блага” совєтської дійсності. Думаю: „чи він дійсно хоче оповісти мені істину, чи може старається зловити мене підступом на чомусь „некашерному?” Але говори чоловіче. Мені сказали приятелі з канадської Служби Безпеки, щоб я завжди старався говорити якнайменше, а слухати якнайбільше.

Скаржиться татарин, що його мистецтво викоритовується тільки як засіб пропаганди. Дійсного мистецтва недопускається. Мріють з дружиною про те, щоб якимсь чудом вирватись поза межі „батьківщини міжнародного пролетаріату.” Я слухаю, та дивуюся з його отвертості. А що як би я був якимсь підступником та доніс властям про тебе? Або ти, чоловіче, наївний, або маєш якась таємне почуття про те, що я не зраджу тебе. Тут стала передімною заковика: по правилам диктатури пролетаріату, я повинен донести на нього, бо може бути таке, що він може сказати властям, що він наговорив мені купу дурниць, а я не доніс про те. Все одно я вирішив слухати та не доносити, так як порадив мені товариш Мануїлський.

Поговорив може з пів години, а потім встав та пішов до комірки. За хвилину приходять його дружина. Сідає та починає випитувати мене про Канаду, про канадських жінок, про жіночу ношу, про театри та інші подробиці. Я теж пробую давати двозначні відповіді. Вона не нарікала так як нарікав її чоловік.

Поїзд зупиняється в Білгороді. Бачу, що нарід гуртами виходить з возів з якимись горщиками та біжить до середини двірця. Питаю татарки, що воно таке робиться. Вона каже мені, що люди йдуть набирати кип'ятку на чай. Незабаром входить татарин, та несе горщик з водою.

„Будемо пити чай.” — каже.

П'ємо чай, закусуємо тісточками та якимось уже жвавніше розмовляємо. До наших розмов долучуються й сусіди. Випитують мене про життя „в Америці”. Я пробую давати їм образи „капіталістичного визиску”. Люди слухають, та нарешті хтось каже:

„Виходить, що ваші люди там терплять теж так як ми тут.”

Тоді починають скаржитися на брак необхідних засобів до життя. Починають сперечатися. Я відпросився від сидження кажучи, що хочу стояти в комірці та оглядати краєвиди. Бачу, що поїзд уже мабуть в'їхав в Україну, бо як далеко не глянеш, все чистіше та хати біленькі. По залізничних перестанках всюди повно народу; похмуро, вбого одягнутого; старші, молодші, чоловіки, жінки, підrostки та діти. Всі пробують всіти на поїзд та водії недопускають, бо поїзд переповнений.

Доїжджаємо до Харкова. Поїзд зупиняється тут на деякий час. Бачу на двірці повно народу. З Харкова поїдемо до Запоріжжя (колишній Александровськ). Тут я мушу висісти та пересісти на поїзд до Кривого Рога. Пращаюсь з татарами. Вони дають мені свою адресу та просять написати до них.

У Запоріжжі я вперше побачив Дніпро. Це був час весняних повенів. Дніпро повний по самісінькі береги. Не довго прийшлося оглядати Дніпро та людей на двірці, бо час всідати на поїзд до Кривого Рогу. Нарід преться до возів; вожаті не пускають, бо поїзд переповнений. Мене впускають, бо в мене „путьовка вне очереди.” Знова та сама історія — немає де сісти. Це мене не обходить, бо я волію стояти в комірці та оглядати краєвиди. До Кривого Рогу недалеко, отже можу постояти. Найгірша справа то ходити до „уборної”, бо там один жах — нечистота та невиносимий сморід. Боюсь щоб не набратися того „запаху” пролетарської диктатури.

Під вечір приїжджаю до Кривого Рога. Виходжу з поїзду. Підходять до мене трьох молодих чоловіків та представляються як члени управи компартії Кривого Рога. Показують мені дальнопис (телеграму) з Москви, у якому сповіщають їх про мій приїзд. Питають мене по московськи чи я розумію московську мову. Відповідаю, що я родом українець та говорю по українськи.

„Дійсно?! Ну то це прекрасно! Будете говорити на здвигу по українськи.”

Тут зараз же всі стали говорити по українськи. У мене створилось приємне почуття — почуття, що я нахожусь на українській землі, між своїми людьми, але вмить пригадав собі, що це комуністи — пануюча шляхта, яка знищила Спільку Визволення України, отже уважай Іване!

Приводять мене до будинку партійної управи, розпитують як звичайно. Поговорили може з пів години, а тоді просять до їдальні на вечерю. Я вже був добре зголоднів, бо крім чаю та тісточок, якими гостили мене татари, я нічого не їв. У поїзді не було будьякого устаткування для кормлення подорожуючих. До того я ще навіть не мав часу поснідати ранком.

У ідальні подають борщ, вареники зі шкварками, варені курячі яйця, білий хліб, чай та варення (компот). Просто райська розкіш. Звичайна річ, що й випивка була — горілка та вино. Горілки я не пив, лише вино. Наївся хоч куди. Після вечері — розмови; знова ті самі випитування про життя в Канаді, про те чи в Канаді вже скоро буде „пролетарська революція”, та перемога диктатури пролетаріату. Тут мені заковика; що ж тут їм казати? Казати про господарський застій з причини надвиробу; іншими словами — величезне накопичення всякого рода товарів та середників поживи, але немає за що купувати те все. Ні не буду чіпляти господарської сторінки Канади, бо можу залізти в тернину. Треба бути уважним, бо тут і сидять керівники ГПУ та більш чим певним дадуть звіт до Москви про подробиці моїх розмов. Та раптом, неначе блискавка, майнула в мене щаслива думка: буду скаржитися на українських буржуазних народоців (націоналістів) та лаяти їх за те, що вони поважно підривають „революційний рух” у Канаді, та що ми, канадські комуністи, мусимо працювати понад сили, щоб заледви втримати нашу комуністичну партію при життю. „Це — думаю — повинно задоволити правовірних комуністів, а рівночасно повинно бути натяком деяким з них, у яких ще не вигас український дух, про те, що в Канаді живе дух відродження.

Починаю скаржитися на те, що найбільшою перепоною розвитку революційного руху серед українців є церкви та „буржуазні націоналісти”. Таке саме положення існує серед інших народностей Канади, бо Канада складається з багатьох народностей. Ці „буржуазні націоналісти” — це куркулі та заможні робітники й вони найбільш провадять намови (пропаганду) серед людності проти комунізму, навіть і серед бідняків, яких підкуплюють громадськими допомагами. Одинока зброя в нас проти цього, то вказування на владу робітників і селян у Советському Союзі, що здобули волю, знищивши буржуазію. Якщо б не ті кириники, то нам, канадським комуністам, далеко легше було б створити революційний рух. Вичислюю випадки де ті кириники, ті „буржуазні націоналісти”, розбивали наші віча, палили робітничі домівки. Вказую, що на пів мільйона українців у Канаді, ми маємо заледви три тисячі людей прихильних компартії. Тому перед нами в Канаді стоїть величезне завдання поборювати буржуазну стихію. Для того я та мої товариші-ученики Міжнародного Ленінського Університету з вдячністю прийняли гостинність компартії СРСР та її геніяльного вождя, щоб узброїти себе знанням для успішної боротьби проти капіталізму.

Не знаю звідкіль узялась у мене сила виголосити таку революційну промову, але якось підсвідомо відчув, що зумів убити двох зайців одним

пострілом. Слідкував я чи не покажеться якийсь відрух на обличчях присутніх, та не зауважив нічого надзвичайного. Все ж таки я спритно врятував себе від можливих заплутань, та ще й вспів виголосити „аллилуя” геніальному вождеві. Всі були вдоволені. Випили ще по чарці та на нічліг.

Ранок першого травня. Чудовий, соняшний, теплий весняний день. Здвиг має початися в десятій годині ранку, але я вже перед восьмою годиною блукаю по місті, підсвідомо шукаючи чогонебудь з минулої старини. Місто невелике — положене недалеко від копалень марганцю. Приходжу перед високу могилу таки в місті; думаю, що напевно скитська. Саме місто не справляє на мене якогось особливого враження. Вулиці майже порожні; мабуть нарід приготується до здвигу. Вертаю до гостинниці. Тут уже чекають мене верховоди компартії, щоб забрати мене на снідання до партійної їдальні. Ідемо помалу. Один з провідирів прилишився зі мною пару кроків позаді та шепнув мені:

„Ви, товаришу, багацько сказали нам дечого вчора вечером.”
Більш нічого не каже.

Заходимо до їдальні. Тут зібралися вже верховоди партії і ГПУ. Писар Виконкому партії каже мені, що я маю говорити пів години та радить говорити менш-більше те, що я говорив вчора вечером, цебто про „буржуазних націоналістів” у Канаді.

„От тобі й маєш!” — думаю. — Чи я часом не попав у якусь точку? Та ж сама відомість про те, що в Канаді є сильний народницький рух не піднесе тут у людей „революційного духа”, а навпаки — може спричинитися до піднесення духу спротиву. Або ви тут не розумієтесь на речах або меткі, таємні ненависники диктатури пролетаріату.”

Але буду так говорити як писар радить. Ідемо на площу; там уже зібралося біля двох тисяч людей. Майоріють червоні прапори та плякати з революційними гаслами. Підходимо на підвищення, яке теж обвішане червоним полотном та різними гаслами. Тих гаслів так багато, що якби вони мали якусь чарівну силу, то вмить повалили б весь капіталістичний лад по всьому світі та виконали б п’ятилітку не в чотирьох роках, але в двох, а найдовше в трьох. Тут і духовна оркестра чекає коли вже дадуть знак заграти „Інтернаціонал”. За хвилину дають знак і оркестра грає цей ідолопоклонний славень. Усі стають струнко, так як належиться.

„Було колись — думаю, — наші славні запорожці співали буйні пісні, можливо й на цьому місці, а тепер ці степи мусять слухати цей кровожадний славень паршивого божка — комунізму.”

Починаються промови. Писар величає цей день „як провісник” загибелі капіталізму та за панування всесвітньої диктатури пролетаріату

під проводом славної комуністичної партії. Говорив хвилин із п'ятнадцять та закінчив як належиться — поклоном геніяльному вождеві робітників та селян, великому товаришові Йосифові Віссаріоновичеві Сталіну. Здвиг прийняв промову відповідними урядовими оплесками.

Писар знова встає та починає представляти мене. Каже, що ось маємо між нами гостя — молодого революціонера з Канади, члена канадської компартії, українця з походження, що приїхав у Советський Союз подивитися як тут будується соціалізм та таким чином скріпити дружбу між працюючими Канади та Советського Союзу. Він розкаже про революційну боротьбу в Канаді. Знова оплески.

Я встаю та насамперед передаю палкий привіт в імені робітників та фермерів Канади. Потім аллилуя геніяльному вождеві. Далі кажу їм, які то вони щасливі, що позбулись капіталістичного ладу та запровадили диктатуру пролетаріату. Кажу, що нам у Канаді ще дуже далеко до такого щастя. Починаю скаржитися на буржуазних народовців та на церкви, що не допускають нас до повалення капіталізму. Лаю все як можу та скільки влізе. Закінчую вигуками — хай живе — і п'ятирічка і Советський Союз і геніяльний вождь і Кривий Ріг та все що під сонцем. Посипались довгі, бурхливі оплески. Писар встає та тисне мені руку. Знова оплески.

Говорив ще писар профспілки рудокопів, але він головно натискав на виконування пляну п'ятирічки. Скаржився, що плян далеко позаді й його конечно треба буде дігнати й перегнати.

Проголошують похід до пам'ятника Леніна на міському майдані. Оркестра ітиме на переді та пригривати марші, за оркестрою — партійна шляхта, а тоді народ. Перед пам'ятником буде коротка відслужба й на тому кінець.

Відбули „молебень” перед пам'ятником, а потім обід, але вже не до партійної ідальні, а до якоїсь залі, бо це має бути спільний обід для всіх членів партії.

Як я виходив з гостинниці ранком, десь зараз по сьомій годині, то я одів був плащ, бо було ще трохи холоднато. Був то легкий, але досить розкішний плащ, що я міг носити його для прикраси, як рівнож від дощу. Пізніше, як уже потепліло, то я носив його на руці. Було це не зручно мені, але не було часу віднести його до гостинниці. На тому спільному обіді, коло мене присів був товариш Гальперін, керівник криворізьського ГПУ. Після обіду товариш Гальперін каже, що поводить мене по промислових підприємствах показати „здобутки жовтня”. Виходимо зі залі; я беру свій плащ та кажу Гальперінові, що мушу залишити його в гостинниці або деінде, щоб не таскати зі собою.

Він каже, що я можу залишити його в канцелярії ГПУ ось зараз рядом. Виходимо до його канцелярії; подаю йому плащ. Він бере його, оглядає та каже:

„Гарний це плащ. У нас немає таких.”

Я вмить подумав, що воно було б „політично корисним” подарувати Гальперінові той плащ. Довго не думав та кажу:

„Товариш Гальперін. Я хочу подарувати вам цей плащ на пам’ятку нашої, милої зустрічі, щоб ви завжди пам’ятали Канаду”.

„Та що ж ви, товаришу Логан? Він теж потрібний вам, — каже Гальперін.

„Не дуже то потрібний, бо маю ще один, але іншої краски”, — кажу.

„Ну, коли так, то я вам безмірно вдячний”. — Каже Гальперін. Надіває плаща і на щастя він дуже підходить йому. Замикає його у шафі та виходимо на двір.

Мені було давно відомо про те, що тут в околиці Криворіжжя знаходиться сільсько-господарська комуна звана „Хлібороб”. Та комуна була створена канадськими українцями-вуглекопами з місцевості Коулгорст біля Летбридж у провінції Алберті. Сталося воно так: у тій місцевості існував відділ ТУРФДІМ. Члени були досить обжитими та заможними; мали власні доми, автомашини та не кепські ощадності в банках. Лихо було в тому, що вони стали жертвою намови про те, що життя у „вільній радянській Україні” буйно розвивається, робітники та селяни живуть у небувалому добробуті, українська культура теж буйно розвивається; одним словом — люди живуть безжурним життям неначе в раю. Такою намовою (пропагандою) комуністи використовували те почуття чесного українця до свого рідного. У 1926 році певне число членів ТУРФДІМ, у Коулгорст, самітних та жонатих з родинами рішили створити комуну та просити советських властей дозволити їм виїхати в Україну будувати соціалізм. Советські власті погодилися та порадили їм поселитися в околиці Криворіжжя. Товариші-комунарі спорудують своє майно, за великі тисячі доларів закупляють шість тракторів, інших сільсько-господарських машин та всякого іншого приладдя потрібного в господарстві. Відправляють усе це на пароплав wraz із своїми меблями та всім хатним устаткуванням як рівнож робочим одягом для доставки в Одесі. Самі з родинами виїжджають до Німеччини, а звідти до Советського Союзу, бо Канада не мала ще тоді дипломатичних зв’язків із Советським Союзом.

Від часу їхнього виїзду з Канади, ніхто не мав жадної вістки про те, як вони там живуть та господарять. На щастя мені попало бути в Кривому Розі, отже я рішив поспробувати довідатися про них якимсь чудом. Думаю, чи не слід було б спитати товариша Гальперіна про ту

комуни. Він, як сторож диктатури пролетаріату повинен щось про них знати.

Питаю Гальперіна чи він знає щонебудь про комуни „Хлібороб”.

„Оо так. Комуна „Хлібороб” належить до моєї партійної округи. Хороші люди; добрі господарі”, — каже.

„Мені цікаво було б відвідати їх та подивитися як вони там господарять.” — кажу.

„Це знаменита думка. Якщо бажаєте, то я можу зарядити, щоб ви поїхали туди завтра”, — каже Гальперін.

„Я вам невимовно вдячний товаришу Гальперін, але я повинен вертати в Москву на час”, — кажу.

„Нічого товаришу Логан. Я зараз надам дальнопис (телеграму) у Москву та попрошу їх відпустити вас на пару днів по дуже важній партійній справі”, — каже Гальперін.

Гальперін гукнув службовця ГПУ, приказуючи йому вмить надати дальнопис до мого університету в Москві та просити дозволу затримати мене на пару днів.

„Уже зроблено — каже Гальперін. — А тепер я призначу двох товаришів з комсомолу (Комуністичний Союз Молоді), щоб занялись вами та показали вам наше місто.”

За кілька хвилин приходять двох молодців, десь мого віку. Гальперін каже їм, щоб поводили мене всюди, добре погостили, а ввечером відвели до гостинниці.

Молодці, очевидно, врадувались відзначенням бути опікунами гостя з Москви та ще й заморського українця. Обидвох їх прізвища кінчались на енко, отже правдоподібно справжні українці.

„Сьогодні в місті все закрито — кажуть. — Але ми якось постараємось, щоб відкрили те, що хочемо показати вам. Насамперед поведемо вас до сплавні металю, а опісля ще декуди.”

Оглядаємо сплавню; молодці безнастанно випитують мене про Канаду, про молодь, про робітників, про фермерів, про культуру та чи вільно там учитися по українськи та ще безліч питань. Я пробую обережно відповідати й тут мені приходять до помочі та двозначність: лаю „буржуазних націоналістів”, та рівночасно з лайкою пливають вичерпуючі відомості про тих „націоналістів”; їхню силу та вплив. Здається, що я в тому часі дав майже вичерпуючі відомості, під покришкою лайки, про наші товариства, церкви часописи та видавництва. Молодці чомусь не лають канадських українських „буржуазних націоналістів”, та не заохочують мене до боротьби з ними.

Після сплавні, ми оглянули криворіжські культурні установи: музей, театр, книгозбірню (бібліотеку), часто вступали до кав'ярень „на чайок”, де молодші щедро гостили та знайомили мене з ким тільки зустрічались.

„У вечорі підемо до комсомольського дому. Там будуть відбуватися танці,” — кажуть.

Приходимо вечором до комсомольського дому. Входимо до обширної залі. Там повно молоді. Дівчата вродливі й не дуже вродливі; хлопці теж такі. На підвищенні оркестра з восьми музикантів. Грають вальси та польки. Усі танцюють, ну, і я теж не від мачухи. Дівчата безнастанно обступають мене та задають сотні питань, а як оркестра пічне грати, то всі пруться наперед, щоб брати їх до танцю.

Підходить до мене якийсь молодець та питає чи я не мав би доброї та неприсилуваної волі показати присутнім якийсь питомий, канадський, танок. Думаю, щоб то показати їм: „Сквер Денс” (квадратний танок) є за складний. Танок званий „Ріл” теж ні. Хіба покажу їм „Шатиш” — це досить простий, але займаючий танок. Добре, годжуся. Молодець виступає на підвищення та проголошує, що наш гість з Канади покаже нам питомий канадський танок. Заля загула криком та оплесками.

Але ж до того танку є особлива музика. Питаю музикантів чи є в них порожний музичний папір. Кажуть, що є. Беру папір та нашвидко пишу музику. Лише мелодію, бо немає часу гармонізувати її на окремі струменти. Хай грають саму мелодію та пробують гармонізувати як вміють. Написав, мелодія проста, чотирьохтактова. Пробують грати та відразу поняли. Дивуються, що я ще й музику знаю. Сходжу на підлогу та вкладаю пари до танку, рівнож пояснюю, що та як треба робити. Засада танку полягає в частій зміні „партнерів”.

Починають танцювати та незабаром усі мали вже поняття як іде той танок. Кінчають грати. Танцюристи плещуть та просять повторити. Грала той танок не менше десяток разів того вечора. Я мав нагоду потанцювати з багатьма дівчатами. Деякі дівчата просили мене забрати їх зі собою до Канади. Танці тривали десь до другої години по півночі. Мої проводирі потім відвели мене до гостинниці та широко попращалися.

Комуна „Хлібороб”

Встаю раненько та йду до партійної їдальні на снідання. Зустрічаю вже там і Гальперіна. Здоровкається весело та каже мені, що незабаром буде підвода повезти мене до комуни. Погупорили ще кілька хвилин;

спитав мене як я провів вчорашній вечір. Кажу, що надзвичайно добре. Виходимо на двір; підвода вже жде — не автомашина, а кінь запряжений до брички. Нічого — це навіть і ліпше, бо буде нагода повільно оглядати околиці. Везти буде молодий грек — службовець ГПУ.

Мені зараз прийшло на думку, що зовсім не зашкодило б „дрюкнути” щонебудь і тому грекові. Це ж основна засада советської дійсності — не помастиш — не поїдеш. Мав я при собі дуже гарне джерельне перо (я купив був їх цілий десяток у Берліні по одній марці). Виїжджаємо за місто. Грек прекрасно говорить по українськи. Був вчора вечором на танцях та не може нахвалитись, як подобався йому мій канадський танок. Винимаю перо та кажу, що я тим пером написав музику того танку. Кажу, що хочу подарувати йому те перо на пам'ятку, щоб споминав мене. У нього засвітилися очі; мабуть не сподівався чогось подібного. Взяв перо, подякував мені, мало не обцілував, оглядає його та каже:

„Я оце вперше бачу щось подібного. Хотів би я дожити ще до того часу, коли в нас будуть виробляти такі. Мабуть не дочекаюсь.”

І знов прийшло мені на думку: „чи ти, чоловіче, дійсно сквериш московський советський лад, чи чиниш якась підступство?”

Виїхали ми на поля. День чудовий, погідний. По степу скрізь видніють могили. Поля пусті, лиш денече кілька людей щось там ковіркують. Мабуть уже обсіяли, але бачу, що поля не рухані ще від осені. Я знаю поля, бо виріс на них. Тут уже повинно зеленіти озиминою. Грек взяв зі собою добру перекуску, бо напевно знав, що дорога далека. Перекушуємо, але хочеться попитувати води. Через якої пів години доїжджаємо до гуртка людей; вони орють поле кіньми. Просимо попитувати води. Будь ласка — пийте. Попили води, питаємо що роблять.

„Та оремо, бо треба буде посіяти щонебудь”, — відповідають.

„А це все ваше поле?” — питаю

„Та ні. Це колгоспне”, — відповідають.

„А де ж решта колгоспників?” — питаю.

„Сидять у дома”, — відповідають.

„Чому?” — питаю.

„Бо немає чим орати. Немає ні коней, ні плугів”, — відповідають.

Більше не хотів я випитувати, бо боявся, що може вийти якась халепа. Попращалися з колгоспниками та поїхали далі. По якімсь часі грек каже:

„От така то в нас господарка. Хотять, щоб люди виконували та перевиконували всякі пляни, а засобів не дають”.

Грек увесь час нарікав на різні неладки. Я слухав його, але більше лобувався видом безмірних степів та безліччю скитських могил. Часами

казав грекові зупинитися біля якоїсь могили, щоб дати відпочити коняці. Тоді я злазив з брички, виходив та сідав на могилу та міркував, що колись то може не один козак сидів на тій могилі та думу думав.

Десь біля четвертої години пополудні приїжджаємо до комуни. Застаємо пару чоловіків біля кузні. Представляємось хто ми такі.

Боже! Що за радості! Обіймають мене, цілують. Питають чи приїхав на стало.

„Ні, не на стало. Приїхав до університету в Москві, а осінню вертатиму до Канади”, — відповідаю.

„Біжи, Дмитре, до кухні та скажи жінкам хай приготують добру вечерю.”

За хвилину вертає Дмитро, а за ним ціла гурма жінок. Вітаються, плачуть, випитуються про Канаду. Грек за той час десь там порався з конем. Як довідалися, що я був рік у Летбридж, то почалися безконечні питання: Як там Рогожа. Як там Сопко, як там Несторук.

„Щасливі люди вони, що не послухали нас їхати сюди з нами”, — кажуть.

„Уважайте що говорите — кажу — мій провідник є службовець ГПУ.”

„Ми знаємо хто він такий. Не журіться. Гуска зробить його сліпим та німим.”

„Он бачите він пішов до ставку, мабуть хоче оглянути гусей”, — кажуть.

„Ми вже рік тому поробили старання повернути до Канади. Обіцяли полагодити наші прохання та ще й досі нічого не маємо. Може б ви могли порушити там щось у Москві?”

„Я не думаю, що я міг би зробити щонебудь. Боюся, що я може навіть й зашкодив би вам”, — кажу.

Дальша розмова виявила перебіг їхнього положення. Як тільки почали творити ту комуни в Коулгорст, то відомість про те якимсь чином дійшла до федерального уряду в столиці Канади, в Оттаві. Уряд вислав до них відпоручника, який мав відохотити їх від того нерозумного наміру. Відпоручник старався всіми способами це зробити, але вони не хотіли навіть і слухати його. Обманені брехнями комуністів та очаровані маревом повороту на рідні землі, щось у роді козаків в опері „Запорожець за Дунаєм”, в їхній духово звихненій уяві, Україна була тим раєм, на який вони ждали цілими поколіннями, отже там вони хотять жити — під ясними зорями, над тихими водами.

Відпоручник уряду зрозумів, що тут йому нічого вдіяти розсудливими доводами (логічними аргументами), бо люди, попросту, душевно звихнені: вони бачуть лише один вузький просмик, а поза тим

цілковито нічого. Він тоді рішив, що їх треба хоча б пожаліти, так як жаліється всяку хвору істоту. Каже їм, щоб на всякий випадок, затримали при собі свої паспортри та не зрікалися канадського громадянства, бо наколи б зайшло щось такого, що їм треба буде повернути до Канади, то тоді можуть повертати.

Та остання порада відпоручника якось заторкнула самолюбне почуття більшості комунарів і вони рішили, покищо, затримати свої паспортри, як приїдуть в Україну, але було пару загорілішів, які заявили, що як тільки вступлять на рідну землю, то вмить наплюють на канадські паспортри та на канадське громадянство та приймуть громадянство Советського Союзу.

Далі оповідають, що як приїхали до Москви, то там їх увічливо прийняли, а потім через пару днів відправили поїздом до Кривого Рога. У Кривому Розі партійні власті посадили їх на тягарові грузовики та привезли їх сюди. Скинули їх тут у розбитому дворі бувшого поміщика та від'їхали. Будинки порозбивані. Було це в половині місяця вересня. Комунарі почали оглядати ці руїни. Тут ані столика, ані якоїсь лавчини, а про ліжка й мови немає. На щастя погода була ще сприятливою.

Не було іншого виходу, як зараз таки взятися та прочистити місця на нічліг. Але й прочищувати немає чим. Найшли пару кусків бляхи та чистять. Душею просять Всевишнього, щоб хоч не впав дощ. Якось заледви перемучили ніч. Встають ранком, а тут навіть немає чим помитися. Немає води, бо криниця завалена. Мали ще останки поживи закупленої в Москві на подорож. Поділились тими останками як могли, але що далі робити? Треба йти по ближчих хуторах та закупити дещо з потрібних речей. Пішли чоловіки по хуторах та по якомусь часі вертають майже з нічим; два бохонці хліба, пару лопат та стара сокира.

Рішили вислати трьох комунарів до обласної управи в Кривому Розі просити якоїсь допомоги. Решту взяли настирливо приспособлювати колишню поміщицьку розкішну віллу на якийсь притулок. Було багацько різних кусків бляхи, порозкиданої по подвір'ї. Нею можна полатати покрівлю дому, але знова заковика — немає ані молотка, ані цвяхів, ані чим втинати бляху, ані драбини, щоб дістатися на покрівлю.

Залишають покищо покрівлю та беруться відкопувати криницю, щоб хоча воду мати, але навіть якби була й вода, то чим її діставати? Все одно — починають відкопувати. Хтось знаходить під румовищами старе, пігнене бляшане ведро. Випростовують його. Вже буде чим зачерпнути води. Відкопують далі та докопались уже до голов, а незадовго вже далеко вище голов. Тут вже треба витягати румовища якимсь гаком. Потрібно драбини, мотузка та гака. Бігають хлопці по

хуторах. За пару годин повертають з хуторів, приносять двометрову драбинку, мотузок та якийсь гак і коновку. Питали за цвяхами та молотком, але такого добра на хуторах не було. Ну, нехай. Може вдасться дістатися до води.

Порпають чимраз глибше; криниця широка, мурована, є що тягнути, але тягнуть без перестанку. Докопалися вже десь до чотирьох метрів та бачуть, що тут починає вже бути мокро. Значить, вода вже недалеко. Це додає копальникам охоти: чим глибше — тим усе мокріше стає. Нарешті денедє показується вода. Копати стає трудніше, але копають. Вода вже таки на добре показується, але копають далі, щоб могти зачерпнути.

Нараз тут підіймають якісь кості, а зараз таки й людський череп. Запанувало хвиливе якесь пригнблення. Все ж таки це треба буде вичистити, бо якже ж питимуть воду з людського гробівця? Вичерпують воду, а тут ще більше кістяків. Мабуть порізали всю родину поміщика, та ще може й прслугу. Праця йде шаленим кроком. Хто втомиться, то другий заступає. Тягнуть воду без перестанку. З початку числили скільки відер витягнуто, але після сотні перестали числити. Тяжкою працею вдалось їм прочистити криницю аж до самого дна, до камінної долівки. Драбинка цілковито за коротка, але нічого; повитягають їх мотузком.

Витягнули одинадцять черепів. Значить, що тут було поховано одинадцятєро людей. Давайте тепер викопати гріб та поховати тлінні останки тих нещасних у спільному гробі. Викопали яму, поскидали туди ті кості та черепи й засипали їх. Ще довго тягли воду з криниці ддятого, щоб добре прочистити її. Як вода стала зовсім чистою, тоді перестали.

Та голод почав чим дужче дошкулювати. Пили воду, але вона якось не дуже то лізла в горлянку на згадку про мерців. Все ж таки мусіли пити, бо більш нічого не було. Бігайте хлопці знова по хуторах може роздобудите шонебудь перекусити. Ті, що пішли до Кривого Рога, ще не повернули та можливо й не повернуть сьогодні. А тут треба ще й приготувитися на нічліг. Ану жінки й діти! бігайте по полі та наривайте сухої трави, щоб простелити на долівці. За деякий час були вже копиці сухої трави. Є чим підстелити та навіть і вкритися.

Повертають післанці з хуторів. Приносять десять бохонців хліба, дві курки та шматок сала. Мусіли добре заплатити за те все. Довідались, що найближче село віддалено на десять верстов від них. Довідались, що ті просторі поля були колись добром двох поміщиків, а їхні придворні робітники жили по хуторах. Сказали їм теж, що до села немає за чим іти, бо в них ще гірше як по хуторах. принесли теж стару пилку та молоток.

Розкладають багаття та починають пекти кури. Є вже вода, то можна вже й помитися. Потішають себе тим, що справи покращають, як прийде їхнє майно з Одеси. Будуть трактори, всякі машини, інше приладдя та ремісниче начиння. Будуть ліжка, столи, шафи, перини та подушки, простирала та накриття, будуть горшки та начиння. Вже більш двох місяців, як це все відправлено з Канади. Там же ж тільки шість тракторів крім цілої гори всього іншого. Треба тільки витримати.

Перекусили та треба мерщій розстелювати сіно на нічліги, заки ще зовсім не стемніло. Світити немає чим, хіба тільки запалити скалку.

Встають раненько — день соняшний, теплий, можна полюбуватися ним як би не те горе. Перекусили дещо. Чоловіки беруться направляти покрівлю над мешкальним домом, бо хто зна коли захмариться та пічне падати дощ. Треба теж направляти печі та комини. Жінки беруться чистити кімнати. Якщо б були відповідні матеріяли так як у Канаді, то з тієї вілли можна б зробити порядну гостинницю. Багацько шиб у вікнах повибивані, але ті вікна можна закрити, а решту скла з них ужити на напругу других вікон.

Під вечір приїжджають післанці з Кривого Рога двома тягаровими грузовиками. Привозять харчів, матраців, покривал, горшків, ліхтарень, нафти та дечого з ремісничого начиння, кілька мішків гречаної крупи, мила та інших дрібних речей. Матеріялів до направи дому не привезли. Сказали їм іти до сусіднього двора та брати там все, що їм потрібне. Комунарі погодилися на те в надії, що ось, ось надійдуть їхні трактори та все інше й вони якось розкрутять матеріялів та опалу на зиму. Жаліються комунарі, що це все добро коштувало їх великі гроші.

Пішли наші комунарі до того зруйнованого сусіднього двора. Там можна б надерти того матеріялу, але яким способом доставити його до свого двору? Пішли знова по хуторах шукати підвод. На лихо немає там ані коней ані возів. Є там кілька миршавих корів, але вони не надаються до упряжі. Найшли між румовищами останки брички з цілою рамою та колесами. Будуть нею тягати матеріяли.

Через два тижні понатягали досить матеріялів для направи дому та на опалювання. Натягали досить скла, дверей та навіть якісь поламані шафи. Мешкальний дім уже менш-більш поправлений, відчищений так, що можна вже витримати.

Але тут остаються нерозв'язаними ще два головні питання: осіннє орання полів та щоденна доставка харчів. Як би були трактори та плуги на місці, то можна б легко виорати пару тисяч гектарів поля перед заморозами, але їх як немає — так і немає. Що за лихо?! Бігати що

тижня до Кривого Рога по харчі — теж не діло. Думали, що їх тут радо приймуть та доставлять їм усе, що тільки потрібно, так би мовити „на полумиску”, а тут тобі кинули їх у пустелю та робіть як знаєте. Жінки починають неабияку суматоху:

„Де ж так можна жити! — кажуть. — Немає на чому зварити чогось, немає в чому випрати білля, немає в чому скупатися, треба пити воду з під мерців! Кидаймо все те та вертаймо до Канади!”

Тут уже не жарти як жінки починають бунтуватися. Скликають наради. Наради бурхливі. Якось заледве втихомирили жінок. Рішили знова вислати післанців до Кривого Рога з дорученням, щоб партійні чинники зробили щось у їхній справі, інакше то будуть вимагати повороту в Канаду. Тут уперше вибрали управу комуни з п'яти чоловіків та наказали управі, щоб вона там остаточно розв'язала їхню справу. Другого дня раненько управа вже була в поході до Кривого Рога. Ходили пішком.

Обласний комітет компартії прийняв та вислухав їх. Признали післанцям, що діло не рожеве, але сказали їм, що тепер як раз той час будови соціалізму, коли треба зректися особистих вигод, та навіть і жертвувати життям так як роблять громадяни Советського Союзу. Далі сказали їм, що вони, як комуністи, повинні були усвідомити собі те, що будова соціалізму не означає дивогідні походи з червоними прапорами та вигукуванням революційних гасел. Будова соціалізму вимагає поту й крові. Мільйони советських громадян живуть у подібних, або й в гірших обставинах та мусять витримувати або загинати. Вам призначено поля та будови, а тепер відповідальність за подробиці лежить на вас. Ідїть по селах та здобуйте все як тільки можете. Ми партійці робимо так, отже ви, як партійці, теж повинні так робити.

Післанці вислухали той революційний „патер ностер” диктатури пролетаріату та відразу зрозуміли, що їм тут предкладається ходити по селах і попросту грабити селян. Вони тоді сказали, що комунальна нарада рішила, що як не буде якоїсь ділової розв'язки цього положення, то будуть вертати до Канади. Це дещо збентежило партійний провід. Ану ж хакли справді повернуть до Канади та пічнуть там „бовтати” язиками про те, що диктатура пролетаріату вже десять літ тому як захопила владу в імперії, а ще й досі не зуміла дати простому народові хоча б найнижчого життєвого рівня. Треба піти тим дурням на деякі уступки.

„Добре — кажуть післанцям. — Ми підемо проти прийнятого порядку та вчинимо вам деякі вигоди. Дамо вам коняку та візок, щоб ви мали чим їздити по селах чи до Кривого Рога. Зимою вам там нічого

буде робити, отже ми уладимо вас до праці в марганцевої копальні руди. Ми знаємо, що ви є досвідченими гірниками, отже праця там не буде трубною вам.”

„Але ж — кажуть післанці — Марганцеве віддалене від нас на двадцять п'ять кілометрів. Як нам туди доїжджати?”

Партком пошептав щось між собою, а опісля кажуть:

„Ми зарядимо, щоб призначили вам великого грузовика та забезпечили горючим. Ви теж тоді, як гірняки, будете приділені до гірничої крамниці, де зможете купувати харчі та інші речі для себе та родин. Вам теж буде призначена пайка вугілля для опалу вашого помешкання.”

Не було в післанців іншого виходу, як прийняти пропозицію парткому. Краще терпіти, чим вертати до Канади та стати посміховиськом. Тікали з Канади від копалень, а тут знова в копальні. В них жевріла любов селянина до поля, до худоби. Може весною занурять свої мозольні пальці в чорнозем, а зимою треба буде відбути неволю в копальні.

Післанці попросили партком дозволити їм закупити харчів, робочого вбрання та взуття, бо ціла комуна вбрана в святошній ноші. Їхня робоча та зимова одежа, вислана разом з машинами до Одеси, чомусь ще й досі не прийшла та хто зна коли й прийде. Партком дозволив. Накупили чого могли, навантажили на тарадайку та повертають у свою обитель. Ідуть пішком, бо коняка заледви то тягне тарадайку.

Прибувають до обителі, знімають „добро” з тарадайки. Треба взяти коняку в поле, щоб попаслась. І тут знова заковика: чим то прогудувати коняку в зимі? Не можна інакше як нарвати сухої трави. Про овес і мови немає. Як би овес, та самі їли б, а коняка мусіла б вибачати.

Ну, що ж! Підуть до Марганцева на цілу зиму; немає іншого виходу. Як прийде їхнє майно з Одеси, то можливо, що їм удасться виорати ще якийсь шматок землі. Жінки нарікають, плачуть, діти теж посовіли, про школу й мови немає. Чоловіки пробують переконувати жінок, що як би тепер вернути до Канади, то всі мусіли б зносити безконечний встид; люди сміялися б з них. Яюсь помалу втихомирили жінок.

„От — кажуть, — підемо до Марганцева, будемо заробляти гроші, будемо мати право на закупи в копальняній крамниці та яюсь дамо собі раду.”

Пішли бідолахи пішком до Марганцева. Не хотіли тягти туди коняки, щоб часами не здохла по дорозі. Прийшли туди; думали, що побачуть яюсь охайне містечко, а не звичайне селище без битих доріг

та хідників. Заходять до місцевого парткому; там уже знали, що вони прийдуть. Приняли їх досить чемно (писарем був українець), нагодували, записали їх на працю та видали їм гірничу одягу та чоботи та сказали починати на пополудневій зміні. Пішли наші комунарі під землю. Там не те, що в копальнях вугілля: страшні порохи, підпори нікудишні. Платитимуть поштучно, цебто від кількості виробу. Сказали, що приладять їм помешкання, де можуть перебувати через тиждень, а у вихідні дні можуть їхати до своєї обителі. До часу аж помешкання буде, то можуть від'їжджати до обителі після змін. Дали їм грузовика.

Писар парткому сказав їм довірочно, що вони щасливими тим, що обласний партком пішов на такі уступки. Місцеві гірники ніколи не дістали б таких пільг. Просив не хвалитись тим серед місцевих гірників.

Працюють комунарі; доїжджають до обителі, в часах змін харчуються в копальняній їдальні. Харчі миршаві. Чекають виплати, тоді, думають, закуплять всього скільки можна навіть, якщо б і мали доложити власних грошей. Приходить виплата, а з нею квитки, скільки чого можна купити в крамниці. З платні віднято певні відсотки на „державну позику”, на членські вкладки до профспілки, на вкладки до компартії, так що з виплати остається тільки на закупи розподілів у крамниці та пару рублів на дрібні видатки, такі як харчі в їдальні. Значить, треба робити понад силу, щоб виробляти більшу платню.

Привезли „приділи” до обителі, а теж кілька мішків вугілля. Сказали жінкам ділити те все так, щоб вистарчило до другої виплати. Шматки сала вживати лише на машення крупи та бараболі. Вугілля та нафту теж щадити. Питають чи була яканебудь відомість про майно з Одеси. Кажуть їм, що не було.

За два тижні сказали комунарам, що мають для них помешкання. Пішли оглянули. Нічого особливого; звичайний барак з нарами, пару лавок, стіл та піч до ogrівання. За це будуть знимати з них малу оплату.

Місцеві гірники пожаліли комунарів та почали вчити їх як заряджувати „туфту”, цебто приписувати більше виробу чим у дійсності є, привчили давати хабарі керівникам, щоб давали більші приділи на закупи в крамниці, привчили теж як купувати в селян „начорно”. Одним словом привчили комунарів дійсних порядків диктатури пролетаріату у батьківщині працюючих.

Так перемучили комунарі цілу зиму. На щастя зима не була тяжкою, навіть і коняка витримала. Грошей ніяк не заощадили, бо все йшло на закупи, на „позику”, на вкладки та на горюче до грузовика.

Надійшла весна, а їхнього майна ще немає з Одеси. Поїхали до Кривого Рога питати що то за ганьба. Майно напевно вже місяцями

лежить у Одесі та ніхто не подумає про те, щоб відіслати його куди треба. Просили партком порушити цю справу в Москві. Приобіцяли, що порушать.

Але ж треба вже починати орати та сіяти шонебудь. Немає іншого виходу, як роздобути десь у селі якусь плужину та борону, як рівнож зерна на посів та насіння на городину. Їдуть до Кривого Рога. Там продали їм зерна на посів, а насіння на городину не було. Мусять роздобути насіння десь по селах. По великих трудах роздобули все, що треба було, навіть і бараболин до садження. Треба починати орати. Коняка ніяк не в силі тягнути плуга. Немає іншої ради, як самим запрягтись та помагати коняці. Так і роблять. Пізніше мусили відпрягти коняку, бо вона, моторна; почула, що чоловіки тягнуть та почала „заряджувати туфту”, не натягаючи посторонків. Виорали досить великий кавалок поля, засіяли зерна, посадили насіння, а самі знова пішли до копальні, бо не було що робити на обителі. Хто зна коли те гаспидське майно прийде, а тут треба якось жити.

Нарешті в місяці червні приходить їхнє майно з Одеси. Боже! Що за радість! На жаль було вже за пізно починати орати та сіяти. Але хоча мають капіталістичні меблі; вже не треба буде спати на долівці. Мають відповідне капіталістичне ремісниче начиння та можуть відповідно направити будинки. Жінки купили десь пару курок та когута. Солоно заплатили, але буде своя курка і яйце та ще й курчать розведуть. Треба б ще й якусь коровину, щоб молоко було своє, бо вже рік скоро минає, як бачили молоко. Знають, що можна купити коровину, але теж треба солоно заплатити за неї. Числять рублі, які тільки мають. Може не стане на коровину, але можливо буде досить на теличку й бичка.

Жінки настоюють, щоб купити теличку, бичка та ще й коровинку. Кажуть, що як не стане грошей, то пропадуть жидівкам-дружинам партійних комісарів у Кривому Розі дещо зі своїх, розкішних убрань. Жінки хуторян сказали їм, що допоможуть добивати торгів з тими дружинами комісарів. Поїхали по селах шукати. Найшли коровину, теличку й бичка. Закупили все помимо того, що прийшлося продати жидівкам пару гарних жіночих убрань.

Розказали комунарі про своє горе, але по вигляді їхнього господарства бачу, що є в них кількадесяток курей, з десяток штук худоби, коні. Он там на ставку плавають гуси й качки, обійстя та будинки доведені до ладу.

„Але ж ви перемогли всякі труднощі. Бачу, що ви вже досить зжили тут та маєте всього подстатком”, — кажу.

„Так, перемогли, — кажуть, — але далі тягнути годі. Бачите ось ці трактори? Тільки один є ще справним до вжитку, а решту п'ять

попсуті. Части́н до напра́ви ніяк не дістанеш. Зробили ми велику дурницю тим, що закупили шість тракторів різної марки. Треба було купити всі однієї марки, тоді як один зіпсується то можна взяти частини від іншого зіпсубого. Маємо кузню, то машини можемо ще якось ладити. Але з тракторами то чисте горе було — не дістанеш горючого хіба, що заплатиш добре та ще й хабаря даси. Як ще піде цей останній трактор, то нам уже нічого діяти. Що рік то все менше поля обробляємо, бо немає чим. Урожаї були навіть і дуже добрі, але сімдесят п'ять відсотків з них мусіли продавати державі по низьких цінах, а потім стягали ще з тих грошей певний відсоток на „державну позику”. сімдесят п'ять відсотків приплоду худоби, свиней та дробу теж мусимо продавати державі на тих самих умовах що й зерно та городину. Все, що маємо. є під точним обліком. Ось незабаром прийдуть забирати „державну пайку” дробу та худоби. Це нечуваний визиск. Он там у нашій „канцелярії” лежить ціла копиця грамот державної позики, на десятки тисяч рублів. Ми навіть не трудимось числити їх, бо ті „позики” — то лише покришка, під якою власті забирають наші дорібки менш чим за півдармо.”

„Все ж таки ви тут не голодуєте”, — кажу.

„Не голодуємо, але працюємо тільки за харчі і то не вельми обильні. Зимами мучимось у копальні, а літом на полі від світанку до смерку. Ще щастя, що ніхто з нас не хворіє, бо інакше то пропали б ми. Одежа, що ми привезли зі собою, вже скоро зноситься, а тоді прийдеться ходити напів-нагими, бо нової немає де купити та й nebude за що. Кожного разу, як приїжджає якийсь партійний напарник з Кривого Рога, то треба дати „подарок” чи то курку чи качку чи кіло масла — а те все йде з нашої пайки, яку залишає нам держава для особистого прокормлення. Он той Грек приїхав. Йому теж треба дати „подарок”, бо так то воно заведено під диктатурою пролетаріату”.

Підходить Грек до нас і ми обертаємо розмову на поточні, мілкі, теми. Комунарі водять нас по хлівах та інших будинках, повезли подивитись на поля. Вертаємо, а тут жінки гукають, щоб приходити вечеряти. Чоловіків немає всіх тут, бо працюють у копальні. Немає чого всім тут робити.

Заходимо до їдальні; засідаємо за довгим, комунальним, столом. Подають вареники з квасною сметаною. По вечері жінки далі випитують мене про Летбридж: хто там одружився; хто помер, як там мандолінова оркестра та все інше.

Помимо всього негодування комунарів, то вони все ж таки члени компартії, отже по всім правилам диктатури пролетаріату, вони повинні „відслужити партійний молебень”. Писар ядра оголошує

зібрання. Зібрання починається відспіванням „Інтернаціоналу”. Писар починає промову великим „аллилуя” геніяльному вождеві всесвітнього пролетаріату, потім переходить до „самокритики”, іншими словами, до самопониження, бо воно так годиться, коли прославляється божка, тоді покликає мене до слова.

Що ж би то сказати їм? Нічого, буду наслідувати писаря. Кажу, що писар говорив зовсім правильно, коли сказав, що комунарі зробили силу помилок. Це тому, що вони були недозрілими в розумінні високої мети комунізму, де всі сили людини мусять бути посвячені для добра держави та партії під проводом найгеніяльнішого вождя людства — товариша Йосифа Віссаріоновича Сталіна (інакше не можна). Дальше кажу, що їхньою основною помилкою була втеча від „клясової боротьби” в Канаді та під захист працюючих Советського Союзу. Вони повинні направити цю основну помилку та доказати свою відданість партії тим, що допоможуть нам, комуністам, у Канаді боротись за повалення капіталістичного ладу. Працюючи Советського Союзу самі здібні будувати соціалізм і не потрібно їм ніякої чужоземної помочі.

Таким чином мені вдалося вислизнути з неприємного положення. Громовий удар по нижчих та кілька аллилуїв геніяльному вождеві завсіди є безпекою від підозріння якогонебудь „ухилу”. Погугорили ще пару годин та полягали спати.

По сніданні комунарі пішли в поле, але двох зістало в кузні направляти машини. Сказали Грекові, щоб пішов до ставка та вибрав собі яку завгодно гуску чи качку. Цей врадувався та вмить побіг до ставка. Знали вони, що йому доведеться довго ловити, за той час вони матимуть нагоду поговорити зі мною без свідка. Не мали більш нічого важного сказати крім того, що як би мені прийшлося бути в Летбридж то щоб я сказав там товаришам, що вони повертатимуть до Канади, та, що якби їм забракло грошей, то просити товаришів, щоб допомогли.

„Бачите оцих курей та гусей і качок? Це все є під обліком і ми не можемо зробити з тим що захочемо, а те що держава скаже нам. Якщо кількоро з них згинули б, то це буде з нашої пайки. Грек візьме гуску не державну, а з нашої пайки. Будують вирібні (фабрики) й там в них люди працюватимуть тільки за мізерні харчі. Ми розуміємо, що будова соціалізму вимагає жертв, але хай всі жертвують по рівному. Партійні вельможі живуть у розкошах, а бідний працюючий мусить утримувати їх. Ми думали, що будемо будувати справедливий лад, а тут оказалось іначе”, — кажуть.

Мене обняв страх, що я тут можу потрапити в якусь халепу. Попросив, щоб допомогли Грекові зловити гуску, бо мусимо чимскоріш

від'їжджати. Так і зробили: гуска в мішку. Грек запрягає коняку до брички; люди стоять наоколо мене наче б то відправляли мене на кладовище. Пращаємось. Дехто з жінок плаче.

Приїжджаємо до Кривого Рога та відразу до товариша Гальперіна. Грек дає звіт про те, що наші відвідини комуни набагато підняли духа комунарів, особливо моя промова на зібранні парт'ядра. Гальперін задоволений цим досягненням та дасть відповідний звіт у Москву про мою діяльність. Другого дня ранком я вже на поїзді до Запоріжжя, а звідти на поспішний поїзд до Москви.

У Москві я зложив повний звіт по всім партійним правилам та з надією, що Гальперін теж подасть щось подібного. Через тиждень часу кличуть мене до канцелярії особливого відділу та кажуть, що отримано звід від Гальперіна, в якому він говорить, що я блискуче виконав своє партійне завдання. Тут я ще раз побачив на самому ділі те витончене мистецтво бездонної облуди, де дійсність закривається спритним виготовлюванням відповідних звітів на папері. Якщо на папері все добре виглядає, то це означає, що воно так і є.

Далі знов ті самі виклади, але вже багацько менше викладають „діалектичний матеріалізм”, „емпіріокритицизм”, та інші „філософські аксіоми” комунізму. За те вчать нас як нам поводитися та діяти по комуністичному, як поборювати противників словооблудством (демагогією), як вести перемови (дискусії) скоками від одної точки на іншу, щоб таким чином не дати противникові приперти себе в якийсь глупий куток, як нівечити противника убивством його характеру, які підступи вживати проти противників. Рівнож головним предметом стає Оргробота, цебто підривна діяльність революційного руху; від ужитку вибухових засобів до вбивства людини. Тут, окрім генерала Єгорова, полковника Зільберта та капітана Ігнатовича, почали доходити якісь інші лиця, правдоподібно від ГПУ, які були досвідченими мистцями вбивства та підривної діяльності. Значить не підготовляють нас бути апостолами справедливості, миру та суспільного добробуту, але на слугів московського комуністичного імперіялізму.

Для мене виклади стали просто огидними. Це ж не університет, а робітня поголовної облуди, де брехню уважається як важливий та гідний засіб у боротьбі за повалення капіталістичного ладу. Все ж таки я радий був, що побачив власними очима це царство лущипера. Мабуть це і є знаменем (символом) пекла з його осоружним вождем, що виповів безпощадну війну Всевишньому.

Поїду на Архангельські лісозаготівлі

Одного гарного дня кличуть мене до канцелярії товаришки Стассової, декана університету. Приходжу туди; вона ввічливо вітає мене та представляє двох чоловіків середнього віку, товариші — майор Горбунов та капітан Меншіков, мабуть військові, але в звичайному одязі. Кажуть мені, що в червні місяці приїжджають до Москви відпоручники головного осередку британських профспілок оглядати лісозаготівлі в околиці Архангельська. Кажуть, що хочять взяти мене за перекладача, бо не хочуть брати москаля, щоб не було підозріння якоїсь однобічності. Кажуть, що англійці матимуть довір'я до мене, як до канадійця, громадянина їхньої коронної землі. Питаю, чому не беруть Івана Вірського, він також канадієць. Кажуть, що Іван тепер замішаний у поважній халепі з дружиною одного партійного діяча, та що та халепа є тепер під розглядом партійними чинниками. Кажуть мені, що моя діяльність у Кривому Розі доказала, що я маю певний хист. Добре. Годжусь бути перекладачем.

Оказується, що весь лісовий виріб уздовж ріки Двини в околиці Архангельська вивозився до Англії. Було це величезне підприємство. У самому порті Архангельськ було двадцять п'ять трачок, що безнастанно пилили балани на дошки та бруси й все вивозилось до Англії. На лихо хтось пустив чутку в Англії, що весь той лісовиріб провадиться невільничею працею, цебто сотнями тисяч народу запротореного в концентраційні табори.

Звичайна річ, що московські власті рішуче заперечили той „брехливий наклеп”. Це ж просто свинство зі сторони англійців. Та ж Советський Союз є заборолом проти всякого невільництва. Працюючі Советського Союзу якраз повалили царський капіталістичний лад, що поневолював їх та стали вільними під своєю диктатурою пролетаріату. Вони не тільки, що самі стали вільними, але й боряться за визволення від поневолення працюючих всього світу. Присилайте до нас відпоручників ваших працюючих, щоб вони переконали на власні очі, як у нас провадяться лісозаготівлі. Оттак нагримали на англійців московські власті та запросили відпоручників від осередку їхніх профспілок на оглядини лісозаготівель. Був це відчайдушний крок у намаганні рятувати продаж лісовиробів, які приносили москалям чималу „валюту”, цебто дійсний гріш за який можна було купувати чужоземний товар та втримувати світовий революційний рух.

А втратити той ринок можна було дуже легко, бо британці вже поважно почали були говорити про те, щоб перестати купувати

московські лісовироби, а купувати їх у Швеції, Норвегії та Фінляндії, навіть якщо б ціни були дещо вищими, але це було б доказом того, що в британців є якісь моральні засади.

Товаришка Стасова сказала мені йти з товаришами майором та капітаном, щоб обговорити з ними всякі подробиці. Ідемо до будинку головної управи Профінтерну. Там кажуть мені як буде вестись ціла та пересправа. Майор та капітан провадитимуть англійців як відпоручники Профінтерну (я пізніше довідався, що вони із загонів ГПУ). Вони не кепсько знають англійську мову, але не дадуть англійцям натяку на те. Моїм обов'язком найголовніше буде „відповідно” перекладати якінебудь незручні питання або відповіді. Наприклад — якщо англієць питає кого, скільки він заробляє, а той скаже, що нічого, то я повинен сказати, що він заробляє стоп'ятдеся рублів місячно.

Майор недвозначно сказав мені, що британські профсоюзні відпоручники прибудуть сюди десь через три тижні. За той час власті підготовлять одинадцять таборів лісозаготівель в такий спосіб, щоб вони виглядали як звичайні житлові будинки лісорубів, а не як табори „заключених ворогів народу.” Там будуть ідальні з досить доброю поживою, будуть „контори”, з книговодством, де буде показано скільки хто заробляє. Певну частину „ворогів народу” приберуть у якусь можливу одіж та навіть нагодують добре, щоб британці те бачили. Решту „ворогів” запроторять десь далеко від таборів та не показуватимуть відпоручникам. Каже майор жартома, що властям конечно треба зробити цей „столипінський прийом”, щоб рятувати джерело замежної валюти. В'язням у таборах буде сказано, що це приїхала „делегация британської комуністичної партії”, щоб подивитись як „перевиховується ворогів народу”, всяких контрреволюціонерів, куркулів, буржуазних націоналістів, та всяких інших ворогів диктатури пролетаріату.

Мені не треба було пояснювати це два рази; я без вагання міг уторопати московські способи облуди. Як робитимеш щось не по людськи, то напевно не схибиш з „партійної лінії”. Тут я пізнав ще одну сторінку тієї московської всеобіймаючої облуди. Москалі витратять мільйони гроша на споруди „столипінських селищ”, для обману найвіщих британців. Пригадалась мені комуна „Хлібороб”, що мусила продавати сімдесят п'ять відсотків своїх плодів державі, а потім отримані гроші „позичати” назад державі. Держава видавала грамоти посвідчення позики, так звані „облігації”, але ті „облігації” не мали ніякої ринкової вартості. Це, попросту, був грабунок. Отже грабують робітників і селян для споруд видовищ.

Вже кілька літ тому я читав в канадських українських народних

часописах, що в московській імперії створено сотні великих таборів примусової праці, в яких запроторено сотні тисяч, а то й мільйонів народу. Арештують людину під якимсь мнимим закидом, або й без закиду та присуджують її десять або й більше років ув'язнення в так званих „ісправительних лагерах”. Це було майже неімовірним, а тут виходить, що воно так і є. Значить невірничча праця є одним зі стовпів на якій опирається московська імперія.

Через пару тижнів дають знати мені, що відпоручники британських профспілок уже прибули до Москви. Звичайно, що вони зараз не виїдуть до лісозаготівель, бо треба буде влаштувати їм відповідні прийняття. Будуть балі, напої, їжа, баби, подарунки та високопарні промови з ревними висловами дружби працюючих Советського Союзу та Великої Британії. Гостили відпоручників цілий тиждень, вкінці повідомляють мене, щоб явитись на залізничному двірці завтра раненько, бо будемо їхати до лісозаготівель.

Службовець ГПУ при університеті везе мене на двіречь. Завидує мені, що мав я щастя вдостоїтись такої, небувалої, ласки. Зустрічаємо майора та капітана; вони ведуть мене до відпоручників. Їх є п'ять осіб. Я представляюсь їм як син канадського підприємця, який приїхав до Москви добивати торгу про продаж канадської рільничої машинерії. Дотепер відпоручники мали перекладачку з Інтуриста, а від тепер буду я. Вони, очевидно, раді були, що я з країни їхньої корони та що я, мабуть, не причетний до комунізму.

Всідаємо до свого воза в поїзді. Це не звичайний собі подорожний віз — це віз у якому подорожують лише великі вельможі советської власті. Є тут прекрасні комірки до сидження та спання, є кухня з кухарем та помічником, є лавка з різномодними напитками — їж, пий та благоденствуй. Їдемо з Москви на Вологду. Поїзд не дуже швидко рухається. Довідаюсь, що двигун опалюється деревом і тому не витворює досить пари на швидку їзду. Краєвиди понурі, нікудишні, по зупинках швендається нарід убраний в різнорідне лахміття; дехто просить кусок хліба; дехто хоче продати щось.

Один з відпоручників каже, чи не було б то добре проводити час грою в карти. Всі радо годяться. Будемо грати покера за гроші, але не будемо показувати грошей, бо це може й непристойним було б у країні світового соціалізму. Будемо вживати сірники замість рублів. Бачу, що в британців є величезні жмути рублів, та і в мене їх не бракує, отже гратимем на повну пару. Майна не програємо, бо рублі не є майном.

Починаємо грати, й як звичайно при грі в карти починається жвава гутірка. По якомусь часі пристають до нас наші „представники московських профспілок” — товариш-майор Горбунов та

товариш-капітан Меншіков, та приглядаються.

„Ето наведено какойто азарт”, — зауважують.

Пояснюю їм, що це гра, яка зветься покер, та що ми в дійсності граємо в гроші.

Приглядаються далі. Кажу їм, що кожний сірник представляє один рубель. Мені щастя повезло; ціла копиця сірників переді мною. Через якийсь час майор питає, чи не могли б вони присісти та навчитись того азарту.

Кажу британцям, що наші провідники мають охоту присісти до гри. Будь ласка, хай сідають. Пояснюю їм основні засади гри, а теж кажу, що ми узгіднили висоту закладів тільки до п'ять рублів. Наші „комісарі” взяли по п'ятдесят сірників від „скарбника”. Протягом якої пів години програли всі сірники та знова беруть по п'ятдесят. По якомусь час знова програли. Кінчаємо грати, бо будуть подавати обід. Розчислюємось з грішми. У мене повні кишені рублів. Деякі з британців теж „на переді”.

Обід королівський: „біфстейк”, бараболі та інша ярина, білий хліб, печива та варення, потім чай або кава, ну й звичайно порядна випивка.

Після обіду знова за карти. Тим разом рішили не бавитись сірниками, а попросту грати рублями. Наші комісарі теж сідають грати. Це вже є природним у новиків (неофітів), щоб пробувати „відігратись”. Бачу, що починають бути більш осторожними; починають часами вигравати, але частіше програвати. Беруть мене на сторону та просять о „зайом”, щобто позичу по п'ятсот рублів. Це для мене не справляло ніяких труднощів. Щастя везло мені, а до того я мав досить добру праву в тій грі. Дав я їм по п'ять сотень та граємо аж до вечері. Після вечері не грали вже, бо британці були досить на підпитку. Полягали спати десь біля дев'ятої години.

Ранком після снідання — знова за карти. Бачу, що мої комісарі доходять уже до краю з рублями. Треба буде дати їм новий „зайом”. Так і стається.

За Вологдою вже таки на добре почались соснові ліси, не високі, але густі як звичайно в північній полосі. Комісарі кажуть мені, що табори розташовані поблизу ріки Двини. Зимою дерево накопичується по берегах Двини, а весною його спускається в ріку та сплавлюється аж до Архангельська. Літом не рубають ліс, бо літний вируб не годиться на будівельний матеріал.

Поїзд зупиняється на станції — Коноша. Відчіпають наш віз на бічних рейках. Очевидно поїдемо в якийсь табір. Через годину часу, або й довше приїжджає грузовик забрати нас до табору.

Їдемо звичайними лісовими дорогами. Через яких дві години

приїжджаємо до табору. Грузовик заїжджає перед будинок управи. На зустріч нам виходять кілька чоловіків. У них понурий, звірячий вигляд. Двох з них стають на струнко та віддають честь нашим комісарам. Комісарі заметушилися; майор гаркнув: „Не надо.”

Це, очевидно, були службовці ГПУ та чули, що з Москви прибудуть „великі риби”, але не знали, що „риби” гратимуть іншу роль.

Починається знайомлення та привіти. Керівники табору пробують усміхатися, але це їм якось не йде. Просять нас сходити до ріки подивитися як підкачується балани до сплаву. Приходимо до ріки; вона широка. по берегах великі купи баланів. Невільники підкачують балани до ріки та пускають їх на воду. Не зв'язують їх у дараби, а пускають плисти одинцем. Побачивши нас, невільники почали гарячково рухатися. Майор гаркнув:

„Медленно! Не надо поспешать!”

Перейшли кілька стосів тих баланів. Балани не дуже грубі, але все ж таки тяжкі. Ніякої механізації немає. Сотні, а може тисячі виснаженого народу, мовчки працює. Кидають очима на нас, але ніхто не каже чоґонебудь. Один з британців хоче поговорити з людьми. Гукають, щоб перестали робити та приступили до нас. Майор каже невільникам, що оце приїхали представники британської компартії подивитися як ми тут перевиховуємо ворогів народу. Невільники стоять мовчки, тільки блимають очима. Бритієць оглянув усіх, тоді питає одного:

„Як довго ти працюєш тут?”

„Вісім років” — відповідає. — Я перекладаю: — „Один рік”.

„А скільки заробляєш у місяць?” — питає.

„Нічого не заробляю”, — відповідає. Я перекладаю: — „сто рублів та харчі”.

„Ти жонатий чи самітний?” — питає

„Жонатий”, — відповідає невільник. Я перекладаю: — „самітний”.

„Чи любиш працювати на лісовиробах?” — питає.

Той зніяковів, озирається навкруги, а потім відповідає:

„Любиш чи не любиш, а працювати мусиш”. Я перекладаю: „я завжди любив ліси”.

Питали ще інших невільників. Ті давали короткі відповіді. Я перекладаю відповіді, так як того треба було. Мені робилося млосно; це ж скрайнє шахрайство, бездонна облуда й я тут, поневолі, мушу допомагати. Аж тут один дядько-смільчак, уже досить похилий, каже:

„І навіщо задаєте такі питання? Ви ж самі прекрасно знаєте, що ми, та хто ми є. Хіба ж вам не сказали про нас у Москві?”

Я був заскочений цим в одну мить, але притьмом зложив „правильний” переклад:

„Скажіть своїм будівничим у Англії хай будують побільше, а ми доставимо ліса”.

Це вдалося мені знаменито. Я глипнув на майора та зауважив, що він усміхнений.

Перейшли та перепитали інші „бригади” підкачувачів баланів та вертаємо до табору. Там кілька десятків будинків збудованих з нетесаного дерева, обтикані мохом під грубою покрівлею моху. В середині тих житлових будинків — дерев’яні триповерхові нари до спання, застелені сінниками, з подушками та покривалами. По середині пару столів, лавки та піч до ogrівання, звичайно, як у лісових будах, в середині сильний запах карболю. Заходимо до їдальні; вона довжезна з кількома рядами столів. Столи застелені білими ряднами, накриті посудом з ложками, вилками та ножами. Теж чути запах карболю, змішаного із запахом вареної поживи в кухні. Заходимо до „канцелярії”. Там на столах лежать різні книги. Управитель табору показує книгу списку „лісорубів” та скільки хто з них заробив. Інша книга показує в кого які ошадності є. Бритійці вже з природи є великими поклонниками „бюрократії”. Для них книги були доказом того, що все ведеться по закону.

Виходимо на двір, чуємо щось неначе спів. Прислухаємось. Так, це дійсно спів. Управитель каже, що це підкачувачі баланів ідуть обідати. Бачимо йдуть шереди, співають та заходять просто до їдальні. Управитель каже, що має прийти ще три черги на обід. Кожна черга по двадцять хвилин у їдальні. Засіли та ідять дуже сумлінно: ані одна шока не перстає рухатись. Була смажена риба, бараболя, варена капуста, хліб. Бери тільки хоч. Невільники так і роблять. Ходимо поміж столами та приглядаємось. Чую якийсь дядько каже напівголосом по українськи: „От щоб такі делегації” приїжджали хоча раз у тиждень, то людина хоч поїла б по людському”. Сусіди підтакують йому киванням голов. З’їли геть усе чисто. Не годиться залишати Божого дару. Виходять на двір, становляться в шереди та назад до баланів з піснею. Тим разом спів звучав трохи жвавішим.

Відвозять нас до нашого воза на залізниці. Там теж чекає обід. Тільки наш обід буде без порівняння пишнішим від таборового. Ми ж диктатура пролетаріату, отже нам уже по закону належить куди кращий обід від того, що подається „ворогам народу та пролетарської революції”.

Десь біля третьої години пополудні під’їжджає двигун (льокомотива) та забирає наш віз до слідуячого табору, віддаленого

якихнебудь сорок кілометрів. Там уже чекав на нас грузовик. Приїжджаємо до табору. Він нічим не відрізняється від попереднього, хіба що є багато більшим. Такі самі дерев'яні буди. Тут уже дві ідальні, теж позастелювані як і в першому. Книжки „учотів”, такі самі дикі лиця азятів-верховодів. Знов та самісінька процедура (процедура). Знова чуємо спів: — це вже мабуть приходять вечеряти. Не маємо що робити та виходимо на двір. Хай ідять здорові. Я попросив майора відійти „на сторону”. Відходжу стежками подальше за табором та тут зустрічаю гурт жінок. Вони позакутувані в лахміття; на ногах „валянки”, збирають якісь червоні ягідки та ідять їх. Підходжу до них та кажу: „Добрий вечір вам”.

Жінки видивились на мене та відповідають:

„Добрий вечір і вам! А хто ви такі будете?”

„Я приїхав сюди з відпоручниками оглядати лісозаготівлі”. — відповідаю.

Жінки дивляться на мене. Я вбраний не по московськи. Мабуть думають, що якийсь чоловік з чужоземної сторони. Одна з них питає:

„А ви тутешній чи приїхали звідкілься?”

„Я українець, роджений в Канаді, — відповідаю. — „А що ви тут робите?” — питаю.

„Та чекаємо, щоб ударники лісосплаву нажерлись, а тоді покличуть нас на баланду”, — відповідають.

„Ні, я питаю чи ви тут працюєте, чи тільки так живете”.

„О, так, милий, ми працюємо. Рубаємо ліс. Ми ж такі, як і всі інші”, — відповідають.

„З яких частин України будете?” — питаю.

Одна каже, що з Черкас, інша каже що з Лубнів, інші з інших частин України. Починають скаржитись та плакати. Кажуть, що запроторили їх сюди кат зна за що. Казали їм, що вони куркулі та за те дісталось їм по десять літ заслання. Сидять тут уже по кілька літ. Просять, щоб заступитись за них у Москві.

„Не могу, дорогі — кажу. — Не в моїй то силі”, а самому мені збирається на плач. Швиденько прашаю нещасних українок-невільниць та мерщій до табору. Ану ж катюга майор подумає, що я мабуть затіяв якусь „крамолу”.

Приходжу до табору. Грузовик чекає везти нас назад до нашого воза. Там напевно чекає на нас обильна вечера. Мені не сходять з думки ті нещасні жінки-невільниці. Їх чоловіки може запроторені в якісь невольничі табори. А їхні діти??? Може десь блукають бездомними із сотнями тисяч інших бездомних діточок. Бачив я десятки тисяч таких бездомних у Москві, та навіть пару випадків їхньої надзвичайно

спритної крадіжки. Одного разу Ренкин Мек-Доналд, Алек Гаулд і я проходились пізно вечером по Гоголевським Бульварі і як звичайно бачили десятки тих бездомних діточок, років 10-12 одітих в лахміття. Бігали дуже швиденько неначе миші. Це було щось такого буденного, що ніхто з нас не звертав на них уваги. Зупиняємось біля гурта молоді; тут один грає на „гармошку”, а пару молодців пританцьовують. Приглядаємось на них аж тут нараз наче блискавка, підскакує одна така бездомна дитина перед МекДоналдом та викрадає джерельне перо з платкової кишені його піджака. Я ловлю дитину. Обшукуємо її наскрізь (це був хлопчина), але не находимо пера. Мабуть як вихватив те перо, то вмить жбурнув його між гурт інших дітей, що стояли побіч. Було їх може зо два десятки. Питаємо, де перо — ніхто нічого не знає. Ми знали, що діти продадуть те перо та будуть мати гроші на закупню харчів та може й якогось лаха. Хай собі.

Я пригадав собі цих бездомних (москалі називали їх „безпрізорніми”). Якщо в тих жінок-невільниць були діти, та не померли з голоду, то вони напевно такі же бездомні як і ті, що викрали перо у МекДоналда. Пробую не думати про це, бо жаль занадто стискає серце, а такий душевний стан може дуже легко обернутись на нестримну лють і тоді людина може дуже легко поповнити якийсь мстивий звірський вчинок. Проклята московська орда мучить та нищить наш, добродушний, нарід! Боже!! Дай мені силу якогось невидимця-чародія та гострий, вогняний меч. Я б не віддихнув аж поки не пересік би всю ту азійську орду. А тут я, поневолі, мушу служити тій огидній, орді. Що за самозаперека (парадокс)!!

Вечера у возі розкішна, як звичайно — гідною самого хана-Сталіна. Після вечері сідаємо знова за покера. Я був досить вправним у цій грі, а до того ще й не пив, тому не мав труднощів обігравати інших. Тим разом я рішив бути немилосердним супроти майора та капітана. Знаю, що вони вічно програватимуть та просять мене про „зайоми”. Буду позичати їм скільки схотять. Все одно — це будуть тільки їхні власні гроші, але за те я матиму певні вигоди від них, от хоч би такі як те, що відпустили мене на пів години „на сторону”, й цим дали мені нагоду побачити невольничу дійсність. Так і стається; програють та просять о „зайом”. Бритійці теж програвали, але це тому, що були на підпитку.

Грали до пізньої ночі. Комісарі два рази просили про „зайоми”. Потім полягали спати. Я довго не міг заснути, думаючи про жінок-невільниць та про ту химерну обману.

Підвозили нас так від табору до табору, аж поки не доїхали до Архангельська. Скрізь по таборах та сама пересправа (процедура). Я старався оскільки було можливим відходити „на сторону”, в надії

зустрічати невільників без надзору. Часами щастило мені зустрічати їх — чоловіків, жінок, дівчат. Були це переважно українці, але й були інші „нащмени” (національні меншості). Москалів не зустрічав серед невільників. Невільники скаржились, плакали, просили помічі.

Архангельськ — портове місто над Білим Морем, з населенням, у той час, десь біля сто тисяч, включаючи невільників. Двадцять п'ять трачок розпилують балани на різного рода будівельний матеріал. Трачки розположені по берегах устя ріки Двини. Туди припливають балани з лісозаготівель. Напилений матеріал складається прорідженими покладами для висушення. Висушений матеріал вкладається на пароплави до вивозу в Англію. Інженери та ремісники по трачках — переважно фінляндці, норвежці та шведи, але є й москалі. Звичайні робітники — це переважно, невільники, які вдостойлись переводу з таборів своєю „ударною” працею, а часто й хабарами. Обставини для невільників тут дещо кращі від таборових; житлобудинки кращі, харчі кращі, не вічна „баланда”. (капустяна юшка), години праці коротші — словом соціалістичний рай, але термін неволі таки треба відбутися.

Ходимо по трачках, по житлобудинках, по ідальнях. Говоримо з фахівцями, а я теж шукаю нагоди говорити з невільниками. Пробую знаходити українців. Це не трудно, бо мабуть більшість невільників — це українці. Часами маю нагоду говорити з невільником „сам на сам”. Одного разу невільник оповідає мені, що донедавна находилися смільчаки при вантаженні матеріалів на пароплави, які ухитрувались зробити собі місця між матеріалом на пароплаві та всунутись туди з припасами хліба й води в надії дістатися до Англії. Не знав мій співбесідник, яка доля зустріла їх; він лише чув про такі випадки.

Це дуже зацікавило мене. Рішив спитати британців чи вони часами не чули про такі випадки. Сказали, що чули. Багацько з таких смільчаків находили неживими, якщо пароплав не вивантажували своєчасно, але були випадки, коли находили їх ще живими. Фірми пароплавів відгодували їх та відсилали назад до Архангельська.

Але кажуть, що ось недавно був випадок, коли при вивантажуванні пароплава, один моряк найшов одного такого бідолаху ще живим. Він не взяв його до канцелярії фірми, а рішив скрити його та вечором потайки повів його до попа своєї церкви. Оказалося, що той нещасний був вірменином. Піп тоді піднайшов людину, що знала вірменську мову й таким чином довідався про невільництво в лісозаготівлях Арх-ангельська. Піп тоді вдався до часописів, а ті зараз же широко описали зізнання вірменина. Це підняло цілу бурю протестів проти довозу лісоматеріалів з московської імперії. Москва попала у великий переполох, бо це ж грозило втратою одного з головних джерел

чужоземної „валюти”.

Москва почала відпекуватися, що це все брехня, що той вірменин був засуджений на кару смерті за вбивства жінок та дітей, але власті СРСР є засадничо проти кари смерті, отже відмінили йому вирок на доживотне ув'язнення. Вмить знайшлися „ночні свідки”, які свідчили, що бачили на власні очі, як той вірменин убивав жінок та дітей. Назбирали москалі цілу копицю „заприсяжених зізнань” тих свідків та вмить вислали до Англії. Що більше; Москва запросила головну управу осередку британських профспілок вислати своїх відпоручників, щоб вони наскрізь проглянули всі види лісозаготівель у цілій околиці Архангельська.

„Огооо!! То так то воно є! Один нещасний герой-вірменин спричинив таку суматоху, — думаю. — „Але чому ці відпоручники так нецікаво, так поверховно та недбало оглядали табори? Чому не мали свого перекладача з Англії, але довірили московському? Чому не вимагали подивитися в книги обчислень з попередніх років? Чому не перечислювали „нарів” на яких спали невільники, щоб встановити точне число жителів табору. Вони ж всюди бачили лише „ударну частину” підкачувавців баланів до сплаву, а не всіх. Чи їх часами не підкупили в Москві? Чи вони часами не є соціялістами, а то й комуністами та тим самим прихильниками Советського Союзу?”

Далі думаю, що могло статися навіть і так: торгівці лісоматеріалом у Англії зацікавлені лише купівлею того товару по найдешевших цінах. Їх зовсім не цікавить, хто, та якими способами виробляє той товар. Хай москалі замучують там навіть жінок та дітей, але щоб тільки доставляли їм матеріали по найдешевших цінах. Соціялісти знову ж добачують у московській імперії предтечу мрій їхнього суспільного ладу, отже, щоб там москалі не робили зі своїми людьми, то це все є кроком уперед до здійснення мети всесвітнього соціялістичного раю. В цьому випадковій користі соціялістів та капіталістів збігаються в одне русло. А тут тобі якийсь, зачухраний, вірменин, на спілку з якимсь зів'ялим благодійним попом підняли бучу, яка може їм „перекапустити процедуру”. Треба це все заглядати та заглушити якимсь чином та зробити обманця з вірменина.

Мої міркування набрали глузду правдоподібності. На це вказували всі обставини цього огидного лицемірства. Якщо б воно не так, то були б прислали того попа та тих журналістів, щоб й вони оглянули те все. Отже воно виглядає так, що тут не ходило про якусь правду, а ходило о що інше. „Почекайте браття британці!! Будемо повертати до Москви, то я вас до нага обіграю в покера. Хоч тим заплатите за лицемірство”.

Партком архангельської області справляє прийняття для „гостей

з Англії та Москви”. По всіх правилах диктатури пролетаріату, всяка трапеза мусить невідмінно починатись відслуженням „молебнів” комуністичної релігії, цебто проповідями прославлення спасіння людства від капіталістичного пекла. На цьому прийнятті говоритимуть вельможі обласного парткому, а я перекладатиму британцям їхні премудрі слова. Потім покличуть британців до слова, а я перекладатиму москалям те, що вони кажуть. Це буде, так би мовити, пращальний вечір для британців, бо завтра вранці вони повертають до Москви.

Партійні вельможі говорили одне й те саме, що я чув уже сотні разів. Були надзвичайно щедрими на славословія геніальному вождеві, мабуть примашуючись, щоб вищий провід компартії переніс їх у кращі області, де вони жили б краще чим у такій закутині як Архангельськ.

Британці сказали, що вони вповні задоволені з того, що найшли все в порядку на лісозаготівлях, як рівнож задоволені з того, що соціалізм у СРСР іде буйним ростом. Дякують московським товаришам за щедру гостинність та запрошують їх прибути до Англії. Аллилуя!!

Трапеза як звичайно — розкішна. Їж, пий та розперізуйся; і кури печені, і волова печеня, і вепрова печеня. Мені цікаво було скільки селян ограблено на це.

Останні дні викладів

У дорозі до Москви британці та комісарі їдять, п’ють та безнастанно грають у покера. Програють усі та пробують „відігратися”. Комісарі, як звичайно, просять о позики, та навіть уже дехто з британців теж просить позики. Позичаю та знова відіграю. Знаю, що ніхто не поквалиться віддавати мені позичені рублі, особливо мої комісарі. Я навіть і не стараюсь пам’ятати скільки позичив їм, мабуть, десь тисяч по десять. Маю тих рублів майже повну валізу. Тішусь, що хоч таким дрібнесеньким чином я зміг пімститись над тими недолюдками. „Всі ви однакові — думаю. — Всіх вас можна сміло повісити на одну гиляку”.

Приїжджаємо до Москви. Я знаю, що мої комісари без копійки гроша. Даю їм по пару сотень рублів та кажу, щоб забули за позики. Комісари врадувались. Кажуть, що колись запросять мене на добру гостину. Мені не ходило о гостину. Я знав, що як вони дістануть гроші від мене, то дадуть добрий звіт про мене до управи університету. Так і сталося; товаришка Стасова кличе мене до своєї канцелярії та хвалить мене за ударно виконаний обов’язок.

І знова на виклади, на семінарі, на перемови (дискусії). Ученики питають мене, як відбулася подорож до землі північного світла. Кажу,

що знаменито. Питають чи справді були табори лісозаготівель. Відповідаю, що так. Більш нічого не кажу.

Одноманітність викладів витворює враження якогось неначебто просоння. Людський ум творить щось в роді загороди та недопускає тих викладів до свідомої пам'яті. Послухаєш того викладу, а за пару хвилин не знаєш про що доповідач говорив.

Але нерідко траплялись випадки, які збуджували учеників з просоння. На одному семінарі ученики Купер, австралійський моряк, просить професора Мінца, щоб він уточнив поняття пролетаріату. Каже, що так багато говориться про диктатуру пролетаріату, але не може уявити собі, як той пролетаріат може „диктувати” та кому „диктувати”. Купер каже, що значить слово пролетаріат — це та голота, та сірома, яка нічого не має хіба якогось лаха на плечах, але зараз той пролетаріат посідає вже якесь майно, то він уже не пролетаріат, отже хто є тим пролетаріатом, що диктує в Советському Союзі? Диктує Сталін та компартія, але їх заледви чи можна назвати пролетаріатом.

Тут прийшло до сутички двох характерів — англосаксонського, що любить уточнювати речі, та азійсько-московського, що немає розсудку та порядку. Професор Мінц теж крутив на всі сторони, але вкінці вдалося йому заспокоїти Купера тим, що „програма” партії — це програма пролетаріату, а пролетаріат доручив партії переводити „програму” в життя. Іншими словами — пролетаріат виробив собі „політичну програму”, але не міг перевести її в життя, тому то віддав її комуністам.

Було досить тепле літо, а до того ученики були вже перемучені тими доповідями, тому не мали охоти заганяти професора Мінца в кут так, як заганяли Ціммермана та Розенгольца. Кожний хотів чимскоріш вириватись з душних кімнат викладів та проходитися або по бульварах, або по Тверській вулиці, або Волхонкою та на „Красную Площадь”, або на майдан біля „Бальшаво Театру”. Там завсіди крутилося багачко народу, ну й сотні, а то й тисячі тих нещасних безпритульних сиріт, яких батьки напевно коротають свій вік у Архангельських лісовиробах, або по мордовських та сибірських невірільничих таборах. Бачивши матерей-невірільниць у Архангельських невірільничих таборах я дивився на тих дітей з глибоким співчуттям. „Оттак — думаю — виростають нехрищені козацькі діти”, — як казав Шевченко. Коли я виходив на прогулянку, то я все мав зі собою пару десятків однорублівків та роздавав їх найменшим та найнужденнішим з тих дітей. Ті безпритульні сироти навіть склали свою питому пісню, звичайно „на русском языке”, що в перекладі звучала так:

У саді на калині
Там щебече соловій,
А я дїтвак на чужині
Призабутий ріднею.

Покинений, забутий
З маленьких років
Остався я сиротою
Без щастя й долі.

Ой умру я умру я
Похоронять мене,
Та ніхто не дізнаєсь
Де могила моя.

Над мою над могилу
Мабуть ніхто не прийде,
Тільки ранною весною
Соловій защебече.

Вишкіл зкінчується в половині місяця серпня. Проголошують, що кожний ученик матиме один місяць відпустки. У тому часі він може робити що захоче, цебто оглянути Москву докладно, або може подорожувати куди захоче по Советському Союзі, за винятком воєнних підприємств та військових залогів. Маючи за собою добрі оцінки особливого відділу при університеті, я зовсім сміливо вибираю подорож по Україні. Дають мені „общую путьовку вне очереди па всем местам Украинской ССР”, без будьяких зауваг чи вагань. На „путьовці” дописка, що всякі чинники партії та ГПУ повинні дати мені всяку поміч.

Накреслюю собі плян подорожі: з Москви виїду до Чернігова. Звідти до Києва, з Києва до Канева та ще може й до Уманя. З Канева пароплавом по Дніпрі до Дніпропетровська. Там мушу оглянути той славний козацький музей старенького професора, Дмитра Яворницького. З Дніпропетровська до Лоцманської Кам'янки, а звідти дубами через Дніпрові пороги до Запоріжжя. Мушу оглянути ті славні пороги занім будуть залиті будовою Дніпропельстану, а теж конечно мушу спробувати бути на Хортиці, де був колись кіш Запоріжської Січі. Звідти до Харкова, потім через Полтаву, Лубні та до Києва, а вже з Києва назад до Москви.

Починаю обчислювати свої рублі. Є більше чим двадцять тисяч. Понад пару тисяч виміняю на американські долляри, а решту треба буде якось розсудливо розпустити. Рублі треба буде забрати зі собою, але

як? Не було іншого виходу, як ушити полотняний пас та вздовж нього позашивати по тисячці рублів. Виміняю малі рублі на сто, або хоча на п'ятдесят рублівки та зашиваю в пояс. Зашив десять тисяч, а решту триматиму „під верхом”.

Зробив я одну дурницю: як ученики почали оповідати про те як будуть переводити відпустки, то я похвалився, що йду в довгу подорож по Україні. Приступають до мене двох американських негрів — один чорний як ніч (пізніше він був кандидатом компартії Америки на президента ЗДА), а другий високий, стрункий та не дуже чорний, та просять прилучитись до мене. Я відмовляюсь як тільки можу. Кажу їм, що вони тільки будуть заважати мені тим, що я все мусів би бути перекладачем. Просять та обіщують що не будуть заважати та триматись оподалік хіба в скрайних випадках. Питаю, чи мають гроші. Кажуть, що мають. Попродали багацько речей москалям, та мають по пару тисяч рублів. Нарешті таки намовили мене погодитись на те, щоб прилучитися до мене.

Подорож в Україну

Одного гарного ранку, я та негри, всідаємо на поїзд до Чернігова. День гарний, соняшний. У возі обмаль подорожних, бо це не є головна залізниця. Маємо доволі харчів та „боржому”. Я, як звичайно, оглядаю краєвиди. Часами заходжу в похідні балачки з подорожними. Їхали ми так аж до дев'ятої години вечора.

У Чернігові двірєць невеликий, але чистий. Народу мало. Питаю, де знаходиться добра гостинниця. Службовці дають вказівки. Заходимо до гостинниці; там вимагають особистих доводів. Показуємо наші червоні виказки з золотими буквами. Огоо! це тобі не переливки — це ЦК КПСС. Навіть не вимагають „путьовок”. Почали говорити по-московськи; я відповідаю по українськи. Тоді ж вмить усі починають говорити по-українськи. Питають, хто ми такі. Я просто відповідаю, що ми випускники Міжнародного Ленінського Університету. Маємо місячну відпустку, та рішили використати її подорожею по Україні. Записали нас; дали нам гарні кімнати по партійним цінам.

Було ще за скоро лягати спати, отже я рішив вийти в місто та прохотитися. Негри йдуть зі мною. Ходимо, приглядаємось; народу немає багацько по вулицях. На одній вулиці бачу на будинку напис — „Чайна”. Це є місце, де можна випити чаю та закурити тісточками. Заходимо до тієї „Чайної”. Там повно молодих людей, та й як звичайно, повно гамору. Як тільки ми ввійшли до середини — вмить усе затихло; просто гробова тишина. Це нас ніяк не бентежить;

підходимо до лавки; бачимо різні смачні печива, замовляємо чай та ті різні печива. Дівчата швиденько та мовчки подають нам усе те та навіть не питають про заплату. Питаю по-українськи, скільки те все коштує. Одна з дівчат відповідає. Негри платять за все (було десь кілька рублів). Беремо те все та засідаємо коло одного вільного столика. Та нараз бачу, що молодь починає обступати нас. Стають та дивляться мовчки. Ну дивіться! Бог з вами! Нараз чую твердий, чоловічий голос:

„Товариші! Що з вами?! Не бачили ви людей. Зараз же по місцях!”

Молодь вмить розбігається до своїх столиків. Негри питають мене, що тут сталося. Кажу їм:

„Вони правдоподібно вперше бачуть людей іншої краски, отже немає тут нічого дивного”.

Серед молоді не чути вже гамору, лише притишені гутірки. Випиваємо чай та закусуємо. Звичайно, розмовляємо по англійськи. Ті, що сидять поближче до нас, прислуховуються. Нарешті встаємо та вертаємо до гостинниці на відпочинок.

Встаємо рано та йдемо до їдальні в гостинниці на снідання. Тут теж стаємо видовищем, але нічого. Поснідали та йдемо в місто. У мене в пляні є оглянути чернігівські храми, музей та козацький вал. Козацький вал недалеко гостинниці, отже йду тут перше, а негри за мною. Бачу, що йде напроти нас якась жінка з кошелюми в руках. Підходить ближче та починає голосити:

„Ой лишенько! А ви чого такі обмазані? Що це ви? Десь у смолу попадали?”

Підходить до чорнішого з них, мазнула пальцем по лиці та вмить з жахом відступає:

„Та ти не обмазаний! Ти такий чорний! Мабуть якийсь бісівський виродок. Ой боженьку! За що ти покарав його?”

Відходить швиденько, та все оглядається та щось муркотить.

„Чого вона хотіла від мене?” — питає чорний.

„Мусиш розуміти — кажу — що ця людина мабуть уперше побачила людину іншої краски, отже немає чого дивуватися. Ти ще нараз зустрінешся з чимсь подібним”.

Пооглядали храми із зовні та середини. Вони зараз нечинні, бо диктатура пролетаріату вважає, що набоженства — це „опіум народу”, як це встановив їхній пророк Карл Маркс. Храми чудові, але я відчуваю, що все ж таки вони будуть оберненими на якісь склади товарів. Ідемо до музею. Будинок невеликий, але дуже гарно впорядкований всередині. Сам управитель приймає нас вельми ввічливо та проводить нас. Тут багацько історичних пам'яток чернігівської околиці, а теж багацько першотворів (оригіналів) рисунків Тараса

Шевченка. Управитель українець. Оповідає мені історію чернігівщини. На прашання дарує мені книжечку під назвою Чернігів-Равенна, короткий історичний нарис, який він сам опрацював.

Доходимо вже до дванадцятої години полудня. Треба вертати до гостинниці та перекусити дещо. Входимо до середини; бачимо гурт чоловіків. Приступають до нас та один з них каже:

„Нуу! Нарешті ми таки дочекались вас, а то вже думали, що ви мабуть утекли з Чернігова. Я — писар міського парткому, а це члени різних управ. Просимо вас ласкаво бути нашими гостями на обіді”.

Мені зробилося kwasно в роті, бо знав я чим та гостинність закінчиться; дадуть поїсти, а потім попросять виступити з промовами на зібраннях. Я ще в Москві постановив був оминати партійні управи в часі подорожі для того, щоб не вмотуватися в виступи, а тут тобі попав, як миш, у пастку. Припускаю, що вони попросять чорних говорити, а я буду мусів перекладати. Щоправда, у партійних їдальнях завжди можна розкішно поїсти, але мені ходило побачити, як живе та харчується простий нарід. Застукали нас, отже немає вже виходу як іти на обід. Розпитують нас про те, що ми тут робимо, як довго думаємо побути тут, чи були б ласкаві виступити з промовами на здвизі в парку. Звичайна річ, що ми „радо” погодилися виступити з промовами. Хотять затримати нас на цілий тиждень, але я відмовляюсь, кажучи, що це перекосило б увесь мій плян.

Приходимо до їдальні; там, як звичайно — розкіш. Сідаємо до столу; подають борщ. Господи! що за смачний він. Такого борщу я ще в житті не їв. Кажуть, що головною притокою до розсварення українців — це борщ. Кожна околиця твердить, що в них борщ кращим за всіх інші. Я знаю, що гриматимуть на мене за те, що хвалю чернігівський борщ, але я одне скажу: справа не в борщі. а в тому хто варить його.

Після борщу подали варену курятину, різні печива, варення та чай. Наїлись ми, як то кажуть, „по вуха”.

Кажуть нам, що після вечері виступатимемо з промовами в парку, але зараз хотять повозити нас по околиці оглянути колгоспи та ще дещо. Не лихе пропозиція. Виходимо на двір, а тут уже чекає грузовик. Посідали та їдемо. Околиця чудова; багацько дерев, позем хвилюватий, цебто є вигорби та видоліни, але не великі. Приїжджаємо на яесь колгоспне поле; бачимо чоловіків, що косять косами пшеницю, а жінки за ними в'яжуть снопи. Не допускають нас говорити з тими людьми. Кажуть тільки, що то є „ударний” колгосп, цебто, що колгоспники тут „виконують державний плян”. Я вже знав, що це вони одберуть колгоспників, залишаючи їм лише досить на марне животіння

до наступних жнив. Навіть і тієї двадцятп'ять відсоткової пайки, що їм залишать, то розподіл серед колгоспників не буде рівним, але будуть приділювати відповідно до вироблених трудоднів. Іншими словами, колгоспники є тільки денними робітниками державного рільничого промислу, а не якимись то господарями. Господарем є держава.

Відвідали ще один колгосп, не дуже то такий „ударний”. Там уже було менше косарів та в'язальниць. Питаю, чому немає в них рільничих машин? Кажуть, що є машини та трактори подекуди, але всі попсуті, та не можна дістати частин до направи.

Доїжджаємо до якихось будівель. Питаю, що то воно таке буде? Кажуть, що це в'язниця. Кажу писареві, що нам цікаво побачити в'язницю та в'язнів. Писар, хоч нерадо, але годиться. Заходимо до будинку управи. Познайомились, розпитали дещо, а потім кажемо, чи можна б то побачити деяких в'язнів. Привели нас до одної кімнати. Там сидить кілька чоловіків і священник. Я починаю розпитувати того священника:

„За що вас ув'язнили?”

„Та закидають мені, що я будьто, стягав з обігу срібну та мідяну монету. Найшли в мене торбину з тією монетою. Було там можливо рублів із двіста, але це склали вірні на направу церкви та залишили в мене на переховок”, — відповідає.

„У такому випадкові вам треба було зібрати заяви від вірних, що це вони зложили та дали вам зберігати”, — кажу.

„Я хотів так зробити, але ніхто не хотів признатись до того, що давав гроші на церкву, боялись, щоб не судили їх за підтримування віри”. — Відповідає священник.

Бачу, що бідолаха священник не боїться говорити правду. Не буду допитувати його далі, бо може це довести до якоїсь неприємності. Починаю питати селянина:

„А ви за що попали сюди?”

„Та кажуть, що я, нібито, зривав колоски пшениці з колгоспного поля”, — каже.

Питаю інших селян; кожний з них каже, що попав за якусь дрібницю, що йому закинули. Більше не хотів питати, щоб не зашкодити тим бідолахам та й собі. Мені стало зовсім ясно, що це є лише так званою слідчою в'язницею, а властиво збірною точкою для „вербування” народу до невірничих таборів. Цих нещасливців напевно позасуджують „тройкою ГПУ” на десять літ „ісправительних лагєров” у Архангельську, Мордовії або в Сибіру.

Наші проводирі очевидно раді були, що я не випитував ув'язнених докладніше, бо тоді хтось з них міг би був „бовтнути” щось

непотрібного. Повертаємо до міста; якраз у пору на вечерю.

Після вечері ідемо до парку. Там уже підвищення обведено скрізь червоним полотном, на якому видніють звичайні комуністичні гасла. Перед підвищенням оркестра грає нам вітальний марш. Тисячі народу сидять та стоять. Виходимо на підвищення. Писар дає знак музикантам і ті починають грати „Інтернаціонал”. Лю ди стають на струнко, так як то воно годиться в державі диктатури пролетаріату. Писар відкриває здвиг палкою промовою про великі досягнення комуністичної партії під проводом геніяльного вождя — товариша Сталіна. Закінчує промову та представляє нас, як гостей з далекої Америки, членів їхньої комуністичної партії, які теж завзято борються за повалення їхньої капіталістичної влади та за встановлення диктатури пролетаріату. Каже, що говоритимуть негри, а я перекладатиму те, що вони кажуть.

„Ооов! думаю — Ви, харцизи, будете торочити нісенітниці, а я мусітиму те все перекладати. Але ж і перекладу я вам! Так як я це робив на лісозаготівлях. Піду на відчайдушний крок у надії, що тут ніхто не розуміє англійської мови”.

Встає чорніший та починає прославлявати комунізм та світову пролетарську революцію. Я перекладаю, що в Америці є дуже трудним ділом ширити комуністичні ідеї, бо переважаюча більшість робітників є добре устаткованими, мають власні доми, авта та подостатки харчів. Є теж поважне число безробітних, але це люди, що більшість з них просто не хочуть працювати, як рівнож не хочуть включатися до „клясової боротьби”. Бачу, що наші верховоди не дуже то задоволені тією промовою, хоч чорний говорив зовсім щось іншого як те, що я перекладав. Чорний запалився своєю „орацією” так що й кінця її не видно. Писар шепче мені переказати йому; щоб кінчав. Це я й роблю. Чорний закінчує славолсовієм геніяльному вождеві, та сідає. Піднімається ціла буря оплесків. Це мабуть тому, що в Америці трудно провадити боротьбу за повалення капіталістичного ладу та встановлення диктатури пролетаріату.

Покликають яснішого негра до слова. Той ніяк не годиться на промовця. Говорив нудно, коротко, майже виключно про визиск негрів білими. Я теж, подекуди, „поправляв” його промову.

Очевидно, що нашим верховодам не дуже то подобались були такі промови, бо як той другий чорний закінчив, то вони зараз же закрили здвиг відігнанням „Інтернаціоналу”, і ми всі немов то „розплились серед народу, що вмить обступив нас та посипав безліч питань. Бачу навкруги себе повно молоді. Хтось предкладає піти на другий кінець парку, бо там гратимуть оперу „Запорожець за Дунаєм”. Пращаємось з верховодами та кажемо, що тепер комсомольці будуть гостити нас.

Ідемо на виставу; вона тільки що почлась. Тут теж повнісінько народу — переважно молоді. Багацько стоять, бо сидження всі заняті. Пішли хлопці до передніх лавок просити декого звільнити місця для нас. Сідаємо та слухаємо мистців. Для мене — це смачна „закуска” після кислої їжі з промовама. Тут я відчув своє рідне, неначебо духи наших предків літали попід зоряним небом. Як мистці почали співати „Владико Неба й Землі”, то всі встали неначе до славня. Я тут відчув, що дух України не вмер помимо диктатури пролетаріату та геніяльного вождя.

Я попросив побачитись з мистцями. Мистці надзвичайно врадувані. Зібрались коло мене, та почалася жвава розмова. Одна дівчина шепче мені, щоб я забрав її зі собою до Америки. Відповідаю бідолашній, що це цілковито неможливим. Не хотів я довго розмовляти. Ану ж вихопиться якесь неуважне слово та донесеться до „властей”.

Ідемо до „Чайної” на чай. Майже вся молодь суне за нами. Вмить „Чайна” набита цілковито. П’ємо чай, закусуємо, розмовляємо, але вкінці треба йти відпочивати, бо завтра на пароплав та до Києва. Плиститимемо славною рікою — Десною.

Встаємо раненько, поснідали та до пароплаву. Кажуть нам, що під вечір будемо в Києві. Пароплав не дуже то швидко посувається. Часами на мілинах треба виходити подорожним на беріг, інакше то пароплав застряг би на мілині. Не дуже то входжу в розмови з подорожними; оглядаю краєвиди. Треба добре надивитись, бо хто зна чи прийдеться мені ще колись у житті побачити їх.

Приїжджаю до Києва

Під вечір приїжджаю до Києва. Виходимо з пароплава, та до гори Хрещатиком. Треба найти якусь гостинницю. Розпитую людей, де б то найти добру гостинницю. Кажуть, що ось недалеко, на одній з бічних вулиць є гостинниця „Континенталь”. Находимо той „Континенталь”, входимо до середини, показуємо прислузі свої виказки та „путьовки”. Записують нас та кажуть платити по двадцятьп’ять рублів за одну ніч. Пішли до кімнат, оставили валізки, а тоді вниз, щоб повечеряти тут у їдальні. Замовляємо „біфстейк”, борщ, варення та чай. Повечеряли та виходимо на двір. Було десь зараз по шостій годині вечора. Ідемо Хрещатиком. Я приглядаюсь на речі, які цікавлять мене. Неграм щось інше в голові. Відчуваю, що мені буде досить незручно з ними. Треба думати, яким би то способом позбутись їх.

Дійшли ми до Володимирського Собору; його перемінили на протибогомільний музей. Заходимо до середини. Прислуга „музею” починає

торочити мені про „опіум народу”. Показую прислузі свою університетську довідку та кажу їм не пояснювати мені нічого, бо я знаю про ці справи далеко більше чим вони.

Дальше по дорозі заходимо до Софійського Собору. Він ще не обернений на музей. Заходимо до середини. Я оглядаю все поволі. Негри хочуть виходити та чекати мене на дворі. Виходять. Я зістався зі стареньким престолослужителем-священником. Розмовляємо по українськи. Жаліється старенький, що кругом нього нужда. Я не думаю довго — витягаю 400 рублів та даю бідоласі. Він хоче цілувати мене в руку. Розкажує як то було колись. На богослужбах повно народу; величавий хор відправляє концерти Бортнянського та Веделя, а зараз приходять тільки старики і то без копійки. Все ж таки я тут відчув той дух нашої світлої давнини, коли ще не було московської орди в Україні.

Виходжу на двір. Негри нарікають на те, що довго чекали на мене. Я пригадую їм те, що вони погодилися не перешкаджати мені. Оглядаю Собор із зовні. Потім підходжу до пам'ятника Хмельницького. Пізніше відшукую рештки Золотих Воріт. Негри питають мене за чим я шукаю. Но, думаю, мушу конечно позбутися вас, іродів.

Ідемо далі аж доходимо до Володимирської Гори. Там гарний сад. Прекрасний вид на Дніпро та на Поділля. Народу повно, бо буде давати концерт кийвська симфонічна оркестра. Ходимо по саду та приглядаємось людям. Негри кажуть, що добре було б піднайти якихсь „бабів” та провести з ними веселий час. Починається концерт; грають Бетговена, а потім Моцарта. Дивлюся, а мої негри десь зeszли. Концерт кінчається, а негрів так і немає. Не перенимаюсь тим; вертаю самий до гостинниці.

Встаю рано, стукаю до кімнати негрів... ніхто не відзивається. Мабуть найшли „бабів” та заночували в них. Нічого. Питаю „портного” коли відходить пароплав до Канева. „Портной” — пожилий дядько, підкручує вуси та каже, що пароплав відходить о четвертій годині пополудні. Розмовляємо по українськи. Починає розпитувати мене „про Америку”. Я не маю охоти заходити з ним у ширшу розмову. Виписуюсь з гостинниці, даю „портному” десять рублів та кажу, щоб затримав коло себе мою валізку, бо я хочу ще сходити до Печерської Лаври. Кажу теж тому дядькові, що якби негри прийшли та питали за мною, то хай він скаже їм, що я ще ранком від'їхав кудись... шкода, що не можу побути довше тут, але як буду вертати, то тоді побуду довше.

Заходжу до Печерської Лаври та насамперед до дзвінниці. Виходжу сходами до гори. Вид із дзвінниці чудовий, особливо до Дніпра, а там і Труханів Острів ліг посеред Дніпра. Надивився до схочу, та сходжу

в долину. Заходжу до церкви; вона теж обернені в протибогомільний музей. Провідник тут теж пробує торочити мені про той „опіюм народу”. Говорить по московськи, мабуть тому, що я вбраний по чужоземному. Кажу йому по українськи, щоб перестав розказувати мені про ті речі, бо я знаю про них багацько більше чим він. Показую йому свою університетську виказку. Він отуманів: це ж виказка ЦК КПСС. Оглянули храми, а тоді кажу йому, що хочу сходити в печері. Він слухняно веде мене. Оглянули всі печери. Я увесь час говорю по українськи. Він і відповідає гарною українською мовою — значить свій хлопчина. Було вже десь біля одинадцятої години. Я рішив спробувати тут „сили Москви”.

„Тепер — кажу — ходи зі мною десь до якоїсь доброї ідальні. Куплю тобі добрий обід за те, що гарно провадив мене”.

„Не могу — каже — бо я зараз маю „дижур”.

„Що значить не можеш? — кажу. — Давай поговоримо зараз із твоїм начальником”.

Ідемо до начальника. Показую йому свою університетську виказку. Він, як побачив її, так і неначе присів. Я тоді твердим голосом, по всім правилам диктатури пролетаріату, приказую:

„Я хочу, щоб ви відпустили цього молодого чоловіка, щоб пішов зі мною та допоміг найти якусь добру ідальню, бо чомусь то зголоднів”.

„Ооо! Будь ласка! Хай іде та побуде з вами скільки треба буде”.

Ідемо вулицями. Я розпитую хлопця як називається, де родився та чим займається. Каже, що зветься Петро Миколаєвич Харченко, народився в селі недалеко від Уманя, вчиться в київському університеті, а зараз підчас вакацій працює провідником у Печерській Лавріг. Розпитую далі про його родину. Каже, що батьки працюють у колгоспі, має одного брата та дві сестри. Питаю, чим мріє бути, як закінчить університет. Каже, що мріє бути письменником, але треба буде погодитись на посаду вчителя або при якомусь видавництві. Питаю, чи читав твори українських письменників. Оттак поперечитував усе що міг дістати. Питаю чи є членом комсомолу. Відповідає, що так, бо інакше не дістався б до університету. Значить у хлопця є українське серце, але мусить його закривати. Все ж таки я тримаюсь осторожно в розмові, щоб часами не пошкодити йому та й собі.

Задумано до ідальні. Питаю дівчину-кельнерку по українськи, що в них є доброго на обід. Каже, що є яєшня, пшоняна каша з молоком, ну й звичайно хліб та чай. Замовляю яєшню та кашу собі й хлопецьві та кажу, що як мало буде, то я повторю замовлення. Обслуговує нас берка українська дівчина, теж мабуть учениця. Поїли як слід. При

відході всуваю дівчині в руку десятку рублів. Вона зразу зняковіла, але я шепнув їй, щоб взяла та сховала мерщій. Виходимо на двір та пращаємось з хлопцем. Витягаю сотню рублів та даю йому. Хлопець теж зразу зняковів, але вмить лице в нього проясніло. Дякує щедро та каже:

„Це неабияке щастя мені. Буду мати чим купити хліба та привезти родині на селі. Колись возили хліб із села до міста, а зараз навпаки: треба везти хліб з міста до села”.

Ці останні слова хлопця прекрасно змалювали диктатуру пролетаріату.

Вертаю помалу до гостинниці. Прийшов десь о коло пів до третьої пополудні. Придверний („портной”) каже мені, що негри ще не повернули. Гаразд: маю оправдання залишити їх. Беру валізу, всуваю придверному ще десятку рублів, та подаюсь вниз Хрещатиком до Дніпра, а там до пристані. Тепер я зовсім вільний від приволоків. Хай вони там пропадуть. Купую квиток до Канева, сідаю та жду поки не покличуть всідати на пароплав.

Прибули до Канева десь по п'ятій годині пополудні. Висідаю та відразу починаю розпитувати, як дістатися до заповідника Тараса Шевченка. Находжу якогось чоловіка, який згодився провести мене. Даю йому десятку рублів. Цей втішився та почав оповідати мені про Шевченка. Приходимо до заповідника, а тут кажуть мені, що він запертий сьогодні. Я витягаю свою університетську довідку та кажу, що хочу говорити з управителем. Дівчина пішла кудись та за хвилину повертає з якоюсь старшою жінкою. Ця жінка каже, що вона є управителькою, та просить показати виказку та „путьовку”. Подивилася на виказку та на „путьовку” й відразу стала дуже милою. Просить іти з нею. Говорила по московськи, але як я почав відповідати по українськи, то відразу перейшла на українську мову.

Поводила мене всюди. Я зупинився довший час над могилою. Дуже кортіло мене впасти на коліна та помолитись Всевишньому за душу нашого страдального пророка, але мусів утриматися. Тут жевріє закопана душа мого народу й вона колись спалахне полум'ям, а зараз, то приходиться приховувати й свою душу від зміїних очей московської орди.

Провів я там майже дві години часу. Кажу тій жінці, що мені треба буде найти місце на нічліг, бо завтра рано від'їжджаю пароплавом до Дніпропетровська. Вона каже, що є мала гостинниця, але треба спитати по телефону чи мають вільну кімнату. Вертає за пару хвилин та каже, що мають вільну кімнату, та що вона замовила таксівку для мене. Дякую добрій жінці та всуваю їй десятку рублів.

Переночував у малій кімнатці, що не мала новочасних (модерних) вигод. Встав раненько, найшов місце поїсти дещо та давай до пристані. Десь біля дев'ятої години надійшов пароплав з Києва. Всідаю на пароплав та відразу на палубу, щоб надивитись на краєвиди. День ясний, соняшний та теплий. Береги Дніпра — то високі — то низькі. Через десятки тисяч літ, ці береги були нікими свідками нашої бурхливої історії. Ними мандрували всякі племена наших пращурів, всякі воєводи з дружинниками, князі зі своїми дружинами, козаки, чумаки, звичайний люд. Мандрували теж всякі ворожі орди у давнині та й тепер мандрує ними остання орда московського комунізму. Як би ті береги могли говорити, то розказали б мені, хто ми є, чиї ми діти, та ким за що закуті.

У таких задумах я перестояв цілий день на палубі, навіть і їсти не хотілось. Пізно вечором пароплав зупинився в якійсь малій пристані на ночівлю. На пароплаві є місця до снання. Переночували та раненько пливемо далі. Десь біля полудні причалили до Дніпропетровська.

Я вже таки надобре зголоднів та мало що не рішив піти до управи міської компартії, щоб поїсти як слід у їхній їдальні, але згадка про те, що мене зараз можуть там умотати до промов на зібраннях або здвигах, вмить відохотила мене. Мені було відомо те, що в кожному більшому місті України знаходяться канцелярії так званого Укртуру (Український Туризм і Експедиції). Ходжу вулицями міста та розпитую, де знаходиться та канцелярія. Віднайшов я її та заходжу до середини. Застаю там молодого чоловіка, що сидів за столиком та переглядав якісь папери.

Показую йому свою виказку та „путьовку”. На його лиці показалося немале здивування. Мабуть йому перший раз довелось бачити виказку ЦК КПСС. Швиденько встає, підносить мені стілець та каже:

„Пожалуста, садітесь таваріш”.

Я подивився на нього та кажу: — „А ви тут не говорите по українськи?”

„О, так! Говоримо, але я думав, що ви розумієте лише російську мову”, — відповідає.

„Я розумію російську мову, але я є українцем, народженим у Канаді. Я тільки що закінчив вишкіл у Міжнародньому Ленінському Університеті. Маю місяць відпустки та рішив провести її, звиджуючи Україну”, — кажу.

„Це гарно — каже. — Я дуже радо покажу вам усе, що тільки є цікавим у нашому місті”.

Почав вичислювати мені „цікаві” місця: величезні відливарні

металю, спортові домівки, вищі школи, театр та інші „досягнення радянської влади”. Перебиваю йому та кажу:

„Це все є дуже цікавим, але я ще нічого не їв сьогодні. Якщо маєте час, то я попросив би вас піти зі мною до якоїсь доброї їдальні з’їсти добрий обід”.

Мій укуртист погодився без вагання. Вивішує картку на дверях, на якій написано, що сьогодні „канцелярія закрита”. Виходимо на вулицю. Він починає випитувати мене „про Америку” (про Канаду мало хто знав). Я обережно розказую йому своїм добре втертим двозначним способом, що нам, комуністам, надзвичайно трудно є зацікавити наш нарід комунізмом та „клясовою боротьбою”. Нам на перешкоді стоять дуже сильні згуртування „буржуазних націоналістів”, як рівнож, і те, що промислові робітники є добре устатковані та не цікавляться диктатурою пролетаріату. Кажу, що є безробіття, спричинено надвиробами всякого товару та середників живності. Я, начебто жаліюсь, а він хай толкує собі як хоче.

Заходимо до якоїсь не дуже то лихого їдальні, сідаємо коло стола. Підходить до нас дівчина. Мій приятель вітає її:

„Здорова була, Галино. Як тобі спалося минулої ночі?” Представляє мене, кажучи їй, що я є „гостем з Америки”, народжений там українець. Вітаюся з нею та питаю:

„Що доброго є у вас на обід, бо ми порядно зголодніли?”

Галина каже, що найкращим обідом сьогодні була варена курка. Добре, хай буде варена курка та все решту, що йде з обідом. Витягаю дві десяткі рублів та пробую всунути Галині в руку. Вона якось змішано відмовляється. Я таки настоюю:

„Бери — кажу — одну заховай собі, а другу дай кухареві хай він приготує щедрі полумиски всякого добра, не робить різниці скільки б то воно не коштувало”.

За якихнебудь десятих хвилин Галина приносить нам дійсно щедрі обіди. Питає, чи хочемо чогось випити. Я замовляю вино; мій приятель теж.

Поїли як слід; я заплатив тридцять рублів за обіди, попрощалися з Галиною та йдемо оглядати металосплавні, велетні Дніпропетровська. Заходимо до канцелярії управи. Я показую свою виказку. Вітають мене ввічливо, бо все ж це неабияка риба, що має виказку ЦК КПСС. Розпитали про дещо та призначили чоловіка, який має поводити нас скрізь. Обійшли все чисто, а тоді повів нас до „робфаку” (робітничого факультету) — ремісничої школи для вишколювання металевих ремісників. Звідти пішли до „робітничого клубу”. На цьому зійшло нам ціле пополудне.

„Сьогодні вечером — каже мій приятель — у театрі будуть грати „Ой не ходи Грицю та на вечорниці“. Чи цікаво було б вам подивитись?”

„А вже ж — кажу. — Але передтим треба піти до Галини, щоб дала повечеряти”.

Мій приятель радить мені піти з ним перше до його канцелярії, забрати мою валізу та піти до гостинниці записатись на нічліг. Потім можемо іти на вечерю. По вечері до театру. Знаменита порада; все буде впорядковане як слід.

З гостинниці зовсім недалеко до ідальні. Приходимо туди; кажемо Галині, що ми знова голодні; питаємо, що доброго має на вечерю. Галина каже, що приготували велику волову печеню, але це не для людей — це для парткома, що прийдуть сюди на вечерю, бо в їхній ідальні зайшли якісь неладки. Мій приятель — хлопець моторний; не дасть собі наплювати в кашу. Прибирає поважну міну та каже:

„Чи ти знаєш Галино хто є тут нашим гостем? Це — дуже важна людина з Москви”.

Тоді звертається до мене та каже:

„Товариш Логан. Покажіть Галині свою партійну виказку”.

Витягаю свою виказку, та показую Галині. Вона дивиться на неї, але нічого не каже. Мабуть не розуміється на цьому ділі. Мій приятель тоді каже їй:

„Це є виказка ЦК КПСС, то значить Центрального Комітету Комуністичної Партії Советського Союзу. Це є чимось вищим не тільки за всі парткоми Дніпропетровська, але й цілої України. Бігай зараз до управителя та кажи йому хай іде сюди мершій”.

Пішла Галина та приводить управителя. Мій приятель каже йому:

„Товариш управитель. Цей товариш є нашим гостем з Москви. Він має виказку ЦК КПСС. Я прошу подати нам добру вечерю волової печені. Товариш Логан. Покажіть товаришові управителеві свою виказку”.

Управитель подивився на виказку та відразу посмирнів. Вітається зі мною та каже, що зараз же прикаже приладити вечерю, гідну — „дорогого гостя з Америки”.

Значить, що „безкласове суспільство” ще не вмерло; воно живе та процвітає в країні диктатури пролетаріату. Треба тільки мати виказку — червону із золотими буквами ЦК КПСС.

Заїдаємо смачну печеню диктатури пролетаріату. Вечеря дійсно шляхотна. Я їм та пригадую мого Харченка з Києва, що сказав мені, що мусить купити хліба та принести батькам на село. Галина, час від часу, підходить до нашого стола перекинутись пару словами. Мій

приятель питає її, чи мала б охоту піти з нами до театру ввечері. Галина мало що не підскочила з радості. А вже ж, що має охоту, та ще й яку! Каже Галині зустріти нас перед театром п'ятнадцять хвилин перед восьмою годиною ввечері.

Іду до гостинниці, щоб дещо „причепуритись”. Мій приятель каже, що прийде по мене в пів до восьмої години. Точно в пів до восьмої приходить, але не самий, а з дівчиною. Представляє її, як свою наречену. Ідемо до театру. Галина чекає вже на нас. На дворі стоїть довга черга за квитками, але квитки вже випродані. Оооо, думаю не матимем щастя. Мій приятель залишає нас та йде до середини. Вертає за пару хвилин та каже, що мають для нас чотири вільних місць у шостому ряду перед ложем. Я відразу зрозумів, що він ужив тут сили диктатури пролетаріату. Іншими словами, він сказав управителю театру, що він керівник Укртуру, має гостя ЦК КПСС з Москви та потребує чотири місця. Управитель тоді виганяє чотири особи з простолюддя та саджає на ті місця диктатуру пролетаріату. Це є звичайним, всеобіймаючим, явищем у країні „безкласового суспільства”, де всі люди є рівними, є товаришами, але деякі є рівнішими від інших. Рівніші кличуть себе товаришами, а менш рівні кличуться „граждани”.

Вистава виконана на високому мистецькому рівні. Можна було налюбуватись нею, як би я не відчував був, що моя присутність тут спричинила пониження якихсь незнаних чотирьох менших братів чи сестер тим, що їх вигнано з театру. Але можливо, що таке лихо вийде на добре тим, що збільшить у них негодування до диктатури пролетаріату.

Другого дня ранком встаю, збираюся, та заходжу до свого приятеля в канцелярію. Каже мені, що хоче поводити мене по різних установах. Я предкладаю йому щось іншого: предкладаю піти до Галини на снідання, а опісля звідіти Козацький Музей професора Яворницького. Мій приятель каже мені, що в музеї сьогодні є „закритий день”, але потелефонує до професора спитати чи він згодився б прийняти нас. Телефонує та каже, що професор годиться та буде в музеї за пів години. Якраз нам час поступити до Галини на снідання.

Приходимо до музею. Професор уже чекає на нас. Привітались, познайомились. Професор просить мене розказати йому про „Америку”. Кажу йому, що я з Канади. Він тоді починає випитувати мене про українців у Канаді: чи мають свої церкви, чи мають культурні установи, чи мають книжки українського письменства, чи видають часописи та інше друковане слово, та безліч інших питань наукового та напівнаукового характеру. Відповідаю дуже уважно, але двозначно. Відчуваю, що старенький професор та мій приятель не зрадили б мене,

але все ж таки треба бути обережним”. Береженого Бог береже, — як каже українська пословиця. Але теж відчуваю, що мої, двозначні, відповіді дають їм бажані відомості (інформації).

Ідемо оглядати козацькі пам’ятки. Тут зараз же понад дверми — товста дубова белька з рами над входовими дверима до запорізької церкви св. Покрови. На ній вирізьблена назва. Уявляю собі, що тисячі козаків переходили попід тією белькою до свого храму, але немає часу давати повну волю уяві, бо ось тут скупчено тисячі пам’яток світлої історії запорізької січі. Ось козацькі шаблукки, ось татарські криві мечі, ось рушниці, пістолі та навіть і луки зі стрілами, ось хоругви та прапори, ось старі золоті, срібні та мідяні гроші, ось шабля Хмельницького, що подарували йому поляки, ось різні жупани, шаравари та інші речі з одяжі. Неможливо перелічити це все. Професор пояснює мені все докладно. Відчуваю, що в нього невичерпаний запас знання. Далі каже, що історичний відділ Академії Наук у Києві вирядив йому гроші для переведення сімох розкопів вздовж берегів порогів Дніпра, заки їх залле будова Дніпрельстану. Досі в розкопах найшли переважно старі гроші. Скаржиться професор, що цей будинок зовсім замалий для того, щоб розкласти відповідно всі пам’яткові речі. Просив, щоб дали йому більший будинок. Обіцяли дати, але це все...

Не счувся я як надійшла обідна пора, отже по правилу загально прийнятому треба обідати. Просимо старого професора бути нашим гостем на обіді в їдальні.

Приходимо до їдальні; наша Галина каже нам, що залишилось ще досить волової печені від вчорашньої вечері. Добре — беремо печеню. Прошу Галину принести пляшку доброго грузинського вина. Знова всуваю Галині дві десятки рублів: одну для неї, а одну для кухаря, щоб дав гарні та шедрі обіди. Ввесь час іде жвава розмова. Часом навіть і Галина докидає до розмов своїх „дві копійки”. Біля пів до другої години пополудні вертаємо до музею.

Далі оглядаємо прерізні речі. Професор переповідає мені історію козаччини. Далі заходить у праісторію України-Руси. Твердить, що існує багацько підстав на те, що земля сучасної України була розсадником європейських мов та культур та рівнож розсадником арійського, ба навіть і деяких народів середньої Азії. Це було чимсь новим та надзвичайно несподіваним для мене. Я читав історії України-Руси, але майже всі вони чомусь починались літописом княжої доби. Історики споминали, що передтим на цій землі були Скити, Анти та багацько інших племен, але не споминали, як вони жили, які порядки були в них, які вірування мали. Невжеж воно було так, що в Україні-Русі жили якісь дикі племена, аж тут раптом з’являються князі й Русь

притьмом стає потужною державою? Аж ось чую від старенького професора Яворницького, що наша древня Русь-Україна не була якоюсь там дикою пустелею, але що там „був син і була мати і були люди на землі”.

Це подіلالо на мене неначе якийсь чар. Я вмить відчув спорідненість з професором та моїм приятелем. Ми були свої, рідні, брати. Професор передтим часами закидав поклони „соціалістичному будівництву”, „диктатурі пролетаріату”, та навіть і „геніальному вождеві”, але я не звертав на те жадної уваги. По правилу, я повинен був віддавати або якийсь „амінь”, або якесь „аллилуя” на кожний такий натяк. Тепер мені стало ясним чому старенький робив ті натяки; це мабуть тому, щоб почути як я буду відголошувати на них та таким чином пересвідчитися, чи я є безнадійно душевно звихненим, чи може в мене залишилася здорова людська душа.

„Це є надзвичайно цікавим для мене — кажу. — Але й рівнож цікавим є чому наші історики не подавали того у своїх працях”.

„Лихо в тому, що не мали доступу до відповідних джерел, де були відомості про древню Русь. Відомості, хоч і скупі, та все ж таки відомості. На жаль „власні імуших” недопускали їх до тих джерел. Заледве спромоглись допустити до грецького Геродота”, — каже професор.

Відчуваю, що старенький Яворницький пустився на відчай, але й теж відчуваю, що він зовсім не боїться робити це в присутності мого приятеля. Значить, що хлопець свій, довірений. Я тоді питаю:

„Якщо ви маєте відомості про ті речі з певних джерел, то чому не напишете праці про той згублений, час нашої давнини?”

„У мене є все це написане, милий друже, але я боюсь здавати його до друку, та навіть показувати будькому. Боюсь, щоб не забрали та запроторили десь у безвісті, а з ним ще й мене старого”, — каже професор Яворницький.

Професор пильно дивиться на мене, та по хвилині питає:

„Чи не мали б ви охоти забрати зі собою мій рукопис, та там у Канаді видати його?”

Я подумав та по хвилині кажу:

„Я боюсь, що то може бути вельми небезпечним ділом. Ану ж застукують мене з рукописом. Тоді і рукопис і я з вами пропадемо. Я б радив вам переписати його ще в двох-трьох примірниках. Два з них обложити вошиною, вложити в якийсь добрий глиняний ящик, щільно заткати та закопати у двох різних місцях, відомим тільки пару людям. Третій примірник попробувати здати до друку. Якщо пропаде, то все ж таки залишиться два заховані”.

Професор підходить до мене, обнімає мене та каже:
„Друже милий! Це знаменита думка! Так і зробимо. Правда Остапе?“ — каже до мого приятеля. Остап кивнув головою. Я вміть зрозумів, що мій приятель, Остап, є свідомим українцем, але мусить прикриватись.

Одушевлений професор Яворницький неначе б то віджив та помолодів. Підкручує вуси та каже:

„Щасливим для мене є цей день. Не довелось ані разу „штокати” та „какати”.

Я підсвідомо відчув, що тут може дійти до „контрреволюції”. Хоч у мене дух піднесений, але ж треба уважати, як то кажуть, „на задні колеса”. Я тут не на волі. Я тут таким же невільником як і вони та мушу старанно берегтись, щоб не „пошпортатись”. Предкладаю піти до Галини на вечерю.

Після вечері відводимо професора до його помешкання. Привели — починається зворушливе пращання. Я мав „на верху” „свіжу” тисячу рублів. Витягаю її та віддаю старому, залишаючи собі кілька десятків. Він знова обнімає та цілує мене. Сльози тиснуться з очей. Бачу, що в Остапа теж слези на очах. Нарешті відходимо.

По дорозі кажу Остапові, що завтра хочу податися до Запоріжжя, але хочу відплисти туди Дніпровими порогами, щоб добре оглянути їх занім будуть затоплені будовою Дніпрестану. Остап каже мені, що така плавба потриває цілий день, отже треба зараз таки податись до Лоцманської Кам’янки та домовитись з лоцманами, щоб перевезли.

„Біжіть у гостинницю та беріть свою валізу та зараз візьмемо човен та попливемо до Лоцманської Кам’янки. Я допоможу вам домовитись з лоцманами”.

Взяли човен та пливемо. Віддаль невелика. Приплили; виходимо на височезний берег до села. Найшли лоцманів; вони кажуть, що везти одну особу — діло непоплатне, бо мусить бути трьох лоцманів до дуба (човна). Питаю, скільки така подорож коштує? Кажуть шістдесят рублів.

„Нічого — кажу — я вам дам сотню рублів, але мусите примістити мене десь на нічліг”.

„Огоо — кажуть — за такі гроші то ми переночуємо вас, накор- мимо та ще й по дорозі кормитимем”.

Мені треба добути свіжі гроші з „пояса”. Питаю, чи є де якийнебудь сховок, бо мені треба відійти по „природній потребі”.

„Ідіть онтам поза конюшню, але уважайте, де ступаєте”, — кажуть.

Пішов поза конюшню, відірвав один пучок з пояса. Ховаю гроші,

а потім вертаю до лоцманів. Відчуваю, що Остап уже вспів розказати їм дещо про мене, бо як я тільки повернув, то лоцмани не кінчали домовлятися торгу, але почали випитувати мене „про Америку”. Відповідаю на їхні питання, а рівночасно витягаю сотню рублів та даю їм. Питають чи я вже повечеряв. Відповідаю, що так. Питають чи не випив би з ними по чарці горілки. Кажу їм, що не п’ю горілки тільки вино, та що я вже випив досить при вечері.

Пращаюся з Остапом. Тут теж зворушливе пращання. Всуваю йому чотириста рублів та прошу, щоб він доглядав старенького професора Яворницького.

„А вжеж, каже Остап — про це й мови немає”.

Лоцмани беруть мене до одної садиби. Там сходиться побільше народу. Починає темніти на вдорі, але місяць зійшов та освічуватиме подвір’я. Починають випитувати мене про Америку. Оповідую їм найбільш про рільничі діла, про те, що господар, що має стошіддесят десятин землі уважається за бідняка. Добрий господар може мати навіть і дві тисячі десятин землі та дати раду обробити все те тільки своєю родиною. Кажу, що є величезний надвиріб зерна й господарі не можуть позбутись його, бо ніхто не купує. Рівнож є величезний надвиріб промислових товарів, яких не можна продати, бо люди не мають грошей.

Прошу лоцманів розказати мені про пороги, про давнину. Починають жалітися, що ось незадовго пропаде навіки лоцманське заняття та перестане існувати й Лоцманська Кам’янка, коли заллють пороги, а то було, кажуть, жили колись як пани. Возили нарід порогами. Кожний був лоцманом. Лоцмани — старі козарлюги, починають оповідати різні перекази про пороги. Кожний поріг має свою назву, яка походить від якогось переказу чи приключки. Сиділи та оповідали до пізньої ночі. Перекази цікаві та такі, що варто б їх списати для грядучих поколінь.

Переночували, встали досвітком, випили чай з хлібом та давай вниз до Дніпра. Тут більшого розміру човен, але чомусь звуть його дубом. Кажуть, що та назва повстала ще тоді, як люди валили величезного дуба, видовбували його, й таким чином робили з нього човна.

Двох лоцманів будуть веслувати, а третій — керманич. Починаємо плисти. Знова заходить жвава розмова та час від часу лоцмани пояснюють мені визначні місця: ось „Архієрейська Забора”, ось „Скеля Кохання”, ось „острів Похилий”, ось „острів Перун”, „ось „Острів Тавольжаний”, ось „Острів Шкарчів”, ось „Острів Крячок”, ось „Поріг Вовнизький”, ось „Поріг Лишний”, ось „Вовче Горло”, та багатько інших важливих місць, як рівнож всякі перекази (легенди) про

ті місяця. День соняшний, гарячий, вода в Дніпрі тепленька. Маю купальник зі собою. Питаю, чи можна б десь пристановитись, щоб покупатись. Кажуть, що пристанівок буде біля Ненаситецького Порога. Там відпичнемо, поїмо, покупаємось, а відтак попливемо далі.

Наближаємось до Ненаситецького Порога. Перепливаємо протоку (канал) та зупиняємось на спокійній, мілкій воді (літом Дніпро стає мілким подекуди, лише весною або після зливних дощів він „реве та стогне“). Виходимо на берег. Лоцмани розкладають багаття, щоб нагріти води на чай. У міжчасі я виходжу на стрімкий, високий берег, щоб подивитись на краєвид. Недалеко видніє село. Бачу теж, що сюди йде якийсь чоловік з торбою на плечах. Підходить до мене та вітає:

„Здрастуйте, громадянин“.

„Здорові були й ви“, — відповідаю.

„Аа — це ви по нашому. Може маєте охоту купити цього кавуна?“ — питає.

„Так, куплю. Скільки хочете за нього?“ — питаю.

„Двадцять копійок“, — відповідає.

Дивлюсь на того кавуна; він досить великий, стукаю, та чую, що дозрілий.

„Я дам вам одного рубля, але біжить та принесіть ще одного такого, а то й більшого“, — кажу.

Чоловік зіставляє кавуна, та бігцем до села. Беру кавуна та несу до лоцманів. Вони втішились кавуном.

„Оце точно те чого нам потрібно. Будемо заїдати пливучи“, — кажуть.

Через пару хвилин селянин приносить другого, ще дужчого, кавуна. Даю йому рубля та ще й дрібні гроші, що мав у кишені. Чоловік урадований. Дякує та кланяється.

Поїли хліба з салом, запили та закусили кавуном, а тоді давай покупаємось.

Покупались, а тоді знова попливемо та заїдаємо кавуни. Смачні та солодкі були вони. Я ще ніколи передтим ані потім не їв таких солодких та смачних кавунів.

Перед вечором припливаємо до Дніпрельстану. Лоцмани припинають дуба ланцюгом та на колодку. Переночують у Запоріжжі, а раненько вертатимуть. Кажуть мені, що на лівому березі, напроти острова Хортиці знаходиться оселя під управою Укртуре, що має шатра з ліжками й там можна переночувати за одного рубля. Вони теж там ночуватимуть.

Приходимо до тієї відпочинкової оселі, та заходимо до будки управителя. Записуємось на нічліг. Лоцмани були добре знайомими з

управителем; розмовляють з ним по українськи; представляють мене як „свого чоловіка” з Америки. Для мене — це знак, що управитель мабуть „свій хлопець”. Предкладаю лоцманам та управителеві піти десь до доброї їдальні, де я почастию їх доброю вечерєю. Не треба було просити двічі. Ідемо до міста, заходимо до їдальні, всуваю служниці дві десятки рублів — одну для неї, а другу для кухаря та кажу, хай подадуть добру та щедрю вечерю. Поїли добре, випили несогірше та повертаємо до оселі в піднесеному настрої. Наступає ніч, але ніхто не спішиться лягати спати. Посідали під великим дубом, розкладають багаття та затягають пісню „ой у лузі та й при березі”. Долучуються до гурту інші „туристи” в оселі. Ось уже цілий хор. Починається знова те безконечне розпитування про Америку (про Канаду мало хто знав). Я вже своїм утертим, двозначним, способом лаю „буржуазних націоналістів” та нарікаю на те, що нам, американським комуністам, вельми трудно зацікавити нарід „клясовою боротьбою”. До того ж робітники та фермері є добре устатковані. Слухачі „бідкаються”, але я відчуваю, що вони одушевлені нашими труднощами в поширювані революційного руху в Америці. Хтось приносить випивку та закуску, запановує якесь почуття широкій дружби.

Полягали спати вже далеко по півночі. Чую раненько, що мої лоцмани метушаться. Треба вставати та попрощатись з ними. Вони спали в сусідньому шатрі. Швиденько встаю та йду до їхнього шатра. Починаємо прощатися; даю їм ще по десятці рублів. Вони обнимають мене та дякують ієні. Питають чи я молюсь до Всевишнього. Кажу, що так.

„Тоді помоліться за нас, як повернете в Америку”, — кажуть та відходять.

Ще раненько й в оселі ще сплять. Я не лягаю спати, але проходжуюсь уздовж оселі, а тоді виходжу поза неї та проходжуюсь берегом Дніпра. Той беріг та ті старі дуби бачили славу Запоріжської Січі. Он там посеред Дніпра височіє острів. Це мабуть Хортиця.

Повертаю до оселі. Люди починають уже рухатись. Іду до будки управителя та бачу, що він теж уже рухається. Прошу його піти зі мною до їдальні на снідання. Він радо годиться. Посідали; питаю його чи мав би добру та неприсилувану волю провести мене по будові Дніпрельстану, по Хортиці та по інших цікавих місцях. Він радо годиться. Каже, що залишить свого заступника на оселі та проведе зі мною скільки треба часу.

Ідемо до тієї надмірно огаласуваної греблі, що має принести щастя й долю працюючим Советського Союзу струмом електрики. Приходимо туди; нічого там особливого. Звичайна велика бетонова

будова; мішають бетон та заливають у форми, а гурми жінок та дівчат босоніж місять той бетон. Цікаво мені: чи то платні працюючі, чи може невільниці, засуджені за якусь „контрреволюцію”. Оглянули греблю, а тоді йдемо на Хортицю.

З лівого берега Дніпра є новозбудований залізнодорожний міст на Хортицю; мають ще збудувати такий міст з правого берега. Це видалось дуже огидним мені. Не могли ж луципери залишити Хортицю як величавий історичний заповідник? Та ж те місце має неабияке значення, але в цьому випадкові воно не мало ніякого значення для дикої московської орди та її душевно звихнених вислужників-хахлів.

Переходимо мостом на Хортицю. Тут відразу бачу цілий лан кавунів. Сторож лану питає за чим ми прийшли сюди. Мій провідник каже йому, що має ту зі собою „гостя з Америки”, який хоче оглянути весь острів. Сторож вітається зі мною та каже:

„Будь ласка! Ідіть та оглядайте”.

Питаю провідника чи відома йому бувальщина Запорізької Січі.

„А вже ж, що відома. Були це часи слави нашого народу. Колись бувало була вона пострахом, полякам, туркам та татарам”.

„А чи можете вказати мені, де містились всякі важливі забудівлі?” — питаю.

„О, так. У мене є повний плян колишнього розположення Хортиці. Шкода, що не забрав його зі собою, а то був би показав вам докладно, де, та що находилось, але нічого. Я менш-більше пам’ятаю де що було”, — каже.

Ідемо помалу, оглядаємо городину. Пригадую собі слова Тараса Шевченка:

„— На Січі мудрий німець картопельку садить”. Що за глум!

Ідемо поволі. Мій приятель вказує на важні місця: ось тут були коші, ось тут була церква, ось тут була порохівня, ось тут була кузня, ось тут був дім кошового й так далі. Уявляю собі все те в уяві помімо картоплі, буряків, огірків, динь, кавунів та іншої огородини, яка зараз заміщує всі ті пам’ятки. Острів довгий. Сідаємо відпочивати; питаю свого приятеля:

„А чому ж не поставили тут хоч бодай якогось бідного пам’ятника для відзначення цього історичного місця?”

„Не знаю”, — відповідає.

„У нас, — кажу, — всякий навіть і дім з перед сотні літ, або й більше, відзначається як історичний заповідник. Чи ви старались про те, щоб підвести Хортицю як історичний заповідник?”

„Не старались, бо це було не на місці. Закидали б нам тоді „націоналістичний ухил”, — відповідає.

Цим він сказав мені все. Я більше не питав його, та не робив ніяких заміток.

Пізно пополудні повертаємо до оселі. Треба піти перекусити дещо, бо голодні. При вечері питаю свого приятеля чи була б яканебудь можливість поїздити по околицях. Він каже мені, що була б можливість, але треба наняти коня з бричкою. Добре, найму коня, якщо приятель зміг би поїхати зі мною. Каже, що зміг би поїхати, але каже, що немає там нічого цікавого хіба копальні марганцю. Мені не були цікавими копальні. Мені було цікаво поїздити хоч частиною тих, розлогих, степів, якими герцювали запорожці, поїздити поміж скитськими могилами та зупинитись біля кількох з них, вилізти та посидіти на них так, як це запорожці колись робили.

Не мали труднощів наняти коня з бричкою. Рублі завсіди промостять дорогу. Виїхали в степи та дійсно показалися незчислимі могили. Мій приятель каже мені, що багацько могил було розкопано, не в якихнебудь наукових розшуках, а попросту в надії найти золото або якісь інші, дорогоцінні речі. Зупинились біля кількох могил. Я вилазив на кожну з них та сідав на кілька хвилин. Чомусь мені все пригадувався переказ про Марка Проклятого, вдало описаний Олексом Стороженком.

Починає вечоріти. Заїжджаємо до якогось невеликого села, щоб там переночувати. Довідуємось, що половина села записалася до колгоспу, а решта вперто тримається осібняками. Найшли місце на нічліг, але треба найти поїсти щонебудь, а теж нагодувати коняку. Приходимо до сільради. Там зібралось багато народу. Представляємоь голові та просимо щоб продав нам кіло хліба та якогось оброку для коня. Голова каже, що хліба може продати нам, але немає нічого для коня. Ну, нехай. Коняка не зле попасався по дорозі, то може не здохне, а завтра знова попасемо її. Голова починає відважувати нам хліб. Хтось там знадвору гукає:

„Товариш голова! Не продавай хліба, бо не буде що завтра взяти в поле”.

Я вмить почувся неначе б то хтось мене обілляв кип'ятком. Ні!! Не буду забирати останнього куска хліба від тих злощасних невірників-землеробів. Кажу голові:

„Оставте хліб. Ми обійдемоь тим, що маємо”.

Мені чомусь зробилось легко на душі. Нічого нам не станеться якщо переспимо не ївши. Виходимо на двір; мій приятель каже:

„Це було вельми шляхетним ділом з вашої сторони відмовити купівлю хліба”.

Ідемо селом, але малощо бачимо, бо вже потемніло. Вулиця

неосвічена, мабуть чекає на струм Дніпрельстану. Дали нам місце переспати в одній клуні. Дали кілька верет, але немає на чому розстелити їх, та ще й до того пільма. Немає ані сіна, ані соломи. Намацали в одному кутику якусь полову. Розгорнули ту полову, постелили верети та полягали. Не довго прийшлося лежати, бо якась хробачня почала лазити по нас. Не було іншого виходу, як вийти на двір та притулитись під тином. На щастя ніч була тепла, зоряна, і ми змогли „зловити” пару годин сну.

Встаємо ранком та йдемо шукати якоїсь криниці, щоб дістати води промити очі та напиться. Застаємо біля криниці якусь жінку, що теж прийшла по воду. Просимо її дозволити нам напиться води та промити очі, бо ми подорожні та спали під тином. Добра жінка дозволяє. Я промив очі, втер платком, а тоді витягаю рубля та даю її. В неї засвітились очі.

„Ви, мабуть, ще не снідали. Я попросила б вас до хати, але в мене немає чого їсти, бо ми осібняки — не належимо до колгоспу”, — каже.

„Нічого — кажу, — ми й так ніколи не їмо зраня. Спасибі за ваше добре серце. Ось вам десять рублів. Ідіть купити собі харчів”.

Жінка остовпіла та тільки дивиться на мене.

„Ідіть — кажу, — та нікому не хваліться. Тримайте це в таємниці”.

Напоїли коня, попращали бідну жінку та вертаємо до брички. Мій приятель питає:

„Чи ваші американські комуністи є всі такі щедрі як ви?”

„Не знаю друже, але можливо, що й є.”, — відповідаю.

Їдемо далі полевими дорогами. Зупиняємось біля могил попасти коняку, я негайно вилажу на могили, сідаю та думаю. Доїжджаємо до копальні в селищі, що зветься Марганцеве. Це вже обжита місцевість, але житлобудинки вбогі. По середині селища є пару менш-більш пристійних будинків та навіть і малий, убогий, парк. Ми голодні, але ніяк не находимо якоїсь їдальні, або чогось подібного до їдальні. Немає іншого виходу як піти до писаря місцевого парткома та зложити йому привіт. Я цього зовсім не мусів робити, але в цьому випадкові не було іншої ради. Я знав, що писар нагодує нас по королівськи, але напевно попросить виступити з промовою на якомусь зібранні. Що ж зробити? Йдемо до парткома. Пригадую собі, що тут, мабуть, і працюють наші комунари з комуни „Хлібороб”.

Приходимо до канцелярії, застаємо писаря за столом. Кремезний дядько, літ може із сорок. Показую йому свою виказку та „обцу путьовку”. Він приглядається та мабуть очам не вірить. Виказка ЦК КПСС!! Та це ж неабияке діло!! Мабуть це перший раз, що хтось приїхав сюди аж з Москви, та ще й з такою виказкою. Робиться милим,

ласкавим та починає говорити по-московськи. Я відповідаю по-українськи. Він вмить переходить теж на українську мову.

„Це нам велика честь вітати дорогого гостя з Москви. Як це воно так сталося, що ви зволили загостити до нас?” — питає писар.

Я тоді кажу йому, що я українець, народжений в Канаді, член канадської компартії, закінчив вишкіл у Міжнародньому Ленінському університеті, маю відпустку на місяць часу передтим як повертатиму до Канади, отже рішив звідіти Україну.

„Ааа — це прекрасно — каже писар. — Чи були б ви ласкаві виступити з промовою на загальному зібрані наших гірників? Бачите — маємо труднощі з виповненням пляну першої п'ятирічки. Я вірю, що ви підбадьорите наших гірників до більших зусиль.”

Мається розуміти, що я погодився, бо що ж іншого можна було зробити?

Далі розпитує як нам їхалось та, коли довідався, що ми ще від учора нічого не їли, то зараз заметушився. Кличе служницю, та каже їй піти до кухні та сказати там, щоб приготували добрий обід на три особи. Кажемо, що наша коньяка теж не годована. Він гукає придверного та каже йому зайнятись коньякою. Починає розпитувати мене про Америку. Я знова пускаю в рух свій, добре втертий та двозначний опис про труднощі в поширюванні революційного руху в Канаді через те, що існує сильний рух „буржуазного націоналізму”. Я вже був настільки вправлений в тому так, що воно йшло мені майже самочинно (автоматично). Гуторимо так з пів години, аж тут гукають іти до їдальні.

Сідаємо до стола; тут ціла розкіш — борщ, вареники, печена курка, варення, ну й, невідмінно, пляшка горілки. Писар наливає горілки, але я кажу, що горілки не п'ю, а п'ю лише вино. Він тоді гукає, щоби принесли вина. Чомусь ця трапеза аж ніяк не відповідає злиденному вигляду селища. Там на зовні пригноблюючий запах нужди, а тут — розкіш так неначеб то, переступивши цей поріг, людина входить у цілковито інший світ. Пригадую собі ту селянку в селі, де ми ночували та думаю, що якщо існують „супільні кляси”, то якраз тут можна їх виразно бачити. Пролетаріят, що диктує є незмірно рівнішим від пролетаріяту, якому диктується.

Після обіду писар призначив якогось комсомольця, щоб той зарядив нам нічліг, а теж поводив нас по спорудах копальні. Комсомалець примістив нас у якомусь домі, а потім повів нас по спорудах. Питав чи маємо охоту спуститись під землю, щоб подивитись як добувається руда. Я відмовився. Ідемо до своїх кімнат відпочивати, після майже безсонної минулої ночі.

Вечеря була не менш обильною як був обід; їли, пили та гуторили. Після вечері підемо до парку на зібрання гірняків.

Приходимо до парку — це не парк, а властиво великий майдан, засаджений кількома деревцями. Там перед підвищенням уже зібралось кілька сотень народу. Підвищення, як звичайно, обвішане червоним полотном, на якому видніють утерті гасла.

Перед підвищенням засіла якась мала „надута оркестра” та приграє якісь марші. Ідемо в супроводі цілого гурту місцевої партійної шляхти, що дуже виразно відрізняється від працюючих гірняків. Виходимо торжественно на підвищення, та засідаємо „по чину”, цебто рівніші шляхтичі на передніх лавках, а менш рівні на задніх. Писар дає знак музикантам починати зібрання „Інтернаціоналом”. Усі стають на струнко.

Писар встає та починає промову; вона нічим не відрізняється від безліч подібних промов, які я дотепер мусів вислухувати: і світова революція, і п’ятилітка, і будова соціалізму, а що найважливіше — то повний мішок аллилуїв геніальному вождеві, бо без цього не може бути ані світової революції, ані п’ятилітки в чотирьох роках, ані будови соціалізму.

Відправивши „утрення” комунстичної віри, писар тоді кличе мене до відправлення „літургії”, цебто до виголошення головної промови. Починає представляти мене, як представника революційного руху в Америці, який тепер гостює в Советському Союзі для скріплення дружби працюючих Америки та Советського Союзу. Це все є згідним з комуністичним обрядом. Я встаю, люди оплескують, але якомсь то мляво. Затихають оплески й я починаю свою „деклямацію”. Говорю про безробіття, спричинене надвиробами, про буржуазних націоналістів, та про труднощі розвивати „клясову боротьбу”. Говорив може з годину часу. Закінчив та чую вже жвавіші оплески.

Писар встає та дякує „дорогому гостеві за цінні відомості про Америку”, а далі каже, що якби мав хто питання до доповідача, то може ставити просто до нього.

Я, здивовано, глянув на писаря: „Що це він робить?” — думаю. — Та ж тут ніколи не дозволяється ставити питання до доповідача. Якщо хто має якісь питання, то повинен дати запискою предсідникові. Тоді як зберуться всі питання, то доповідач переглядає їх і робить відповідні висновки. Він тоді має час подумати над „незручним” питанням, або й зовсім не відповідати на них. Таким чином присутні не знають яке питання було.

Але даліше думаю: „все одно; ти ж тут господарем і я повинен підчинитись твоїм порядкам”.

Ну, й починається: встає якийсь чоловігя та питає:

„Ви сказали нам, що у вас там у Америці панує велике безробіття. Мабуть багачко народу гине з голоду?”

„Ні — кажу, — ніхто не гине з голоду, бо уряд дає допомогу безробітним”.

„А яку допомогу дає уряд?” — хтось інший питає.

„Уряд дає п'ять долярів на особу місячно на купівлю харчів, один доляр місячно на особу на купівлю м'яса. Уряд платить за одіж, помешкання, воду світло та ogrівання, платить за лікарську опіку, як рівнож на шкільні потреби дітям”, — відповідаю.

„А скільки трудоднів треба відробляти за те все?” — хтось інший питає.

„У великій більшості випадків — жадних трудоднів”, — відповідаю.

„А скільки коштує кіло хліба?” — ще хтось питає.

„П'ять центів, цебто так як у вас п'ять копійок”, — відповідаю.

„А скільки кильограм білого хліба?” — питають.

„Це буде білий хліб. У нас немає іншого”, — відповідаю.

Були ще питання про ціни інших товарів та харчів, а тоді хтось встає та каже:

„То чому ж ви говорите нам, що у вас там злидні. Та ж ваші безробітні далеко краще живуть чим ми, гірняки, першого розряду робітники”.

Почалась буча. Чую, що хтось там уже лає мене. Я затривожився та раптом зрозумів, що попав у неабияку халепу. Писар встає та проголошує, що наш гість перемучений і тому будемо закривати зібрання. Дає знак оркестрі грати „Інтернаціонал”. Усі затихли та стали на струнко. Писар не чекає кінця „Інтернаціоналу”, а бере мене та швидко сходимо з підвищення та до дому, де маю ночувати. Вибачається за непривітність зібраних.

„Гірняки — каже, — Завсіди були й будуть шибайголовами та малокультурними.”

Мій приятель не каже нічого про халепу на зібрані. Я починаю передумувати те, що сталося та приходжу до висновку, що я поповнив непростимий гріх у тому, що як писар оголосив питання просто до доповідача, то я повинен був з місця звернути йому увагу на те, що він робить помилку, дозволяючи питання просто до доповідача. Все ж таки між мною а писарем прірва така, як земля від неба; він собі зачухраний сільський писарина, а я ношу виказку ЦК КПСС. Я ж тут був володарем, а не він, а я, недумаючи, пішов на мильний шлях писаря. Борони Боже, щоб то не донеслось до Москви, а то матиму поважну

неприємність. Садиноким, плитким, спасінням може бути те, що я випив більше вина чим повинен був і тому голова не працювала так як слід.

Встаємо раненько та, не поснідавши, вертаємо до Запоріжжя, але вже іншими шляхами. Якось потрохи призабуваю вчорашню халепу та люблюсь степами та могилами. Переночували в якомусь селі, але вже не під тином, а якісь добрі люди взяли нас до хати. Господиня каже, що дала б повечеряти, але немає нічого окрім бараболі. Витягаю дві десятки рублів та кажу їй, щоб побігла на село та розкрутила кілька яєць або навіть і курку та хліба. Якщо дві десятки за мало буде, то я ще додам, але, щоби принесла досить на добру вечерю не тільки для нас, але й чоловіка та троє діточок і собі.

Через якої пів години вертає жінка та несе курку, яйця, хліб та ще й малий глечик молока. Заходиться приготувляти трапезу. Кажу їй затримати курку, а тільки зробити яєшню, бараболь та закусимо хлібом з молоком.

Кажу своєму приятелю не споминати про те, що я з Канади, бо не хочу заходити в довгі розпитування. Вечеряємо. Дивлюся як діточки халасують яєшню. Господиня зготувала всі двадцяттеро яєць, що принесла. Я взяв дуже маленько яєць, а більше бараболь. Дивлюсь, а мій приятель теж так робить. Хай діточки заїдають та ростуть здорові. Може колись дочекаються до того, що не муситимуть голодувати. По вечері господар пішов доглянути коняку, а господиня приготувала нам чисті постелі в світлиці.

Встаємо рано, а наша господиня вже десь розкрутила пшона та зварила з молоком нам на снідання. Поїли каші та прашаємось. Діточки обступили нас та якось так миленько дивляться на мене. Витягаю по рублеві та даю їм. Господиня каже не давати. Я тоді витягаю ще дві десятки та даю господині. Вона відмовляється, але я гостро настоюю. Бере бідолаха та дякує зі сльозами в очах.

Приїжджаємо до Запоріжжя. Здали коняку й бричку та йдемо до оселі. По дорозі вступаємо до їдальні та застаємо там наших, знайомих лоцманів. Господи!! що за радості! Кажуть, що знова ночуватимуть в оселі. Я плачу всім вечерю та ще й випивку. Кажу, щоб замовили якусь перекуску, щоб взяти на оселю, бо знаю, що будемо сидіти до пізної ночі. Коштувала мене ця гостина поверх сто рублів, бо треба було кухареві та прислузі щось „дрюкнути”, але нічого, хоч переведу веселий вечір на оселі після несмачного Марганцева.

І дійсно, того вечора оселя гриміла українською піснею, бо було ще зо два десятки „туристів”, які теж прилучились до гурту.

Лягаю спати та думаю, щоб то мені робити. Думав податись до Херсона, а звідти до Одеси, але ледви чи вистарчить часу в мене. Рішив

завернути до Харкова, щоб мати більше часу побути там, та в Полтаві й Київі. Встаю раненько. Помився та прибрався та витягнув ще тисячу рублів з пояса. Іду до свого приятеля. Він теж уже втсав. Питаю, коли відходить поїзд до Харкова. Каже, що відходитиме пів до одинадцятої перед полуднем. Прошу його на снідання. Ідемо. По дорозі каже мені, що мріє втекти до Америки. Каже, що батьків „розкуркулили” та заслали на каторгу, а він спася тим, що вчився в школі та був діяльним комсомольцем. Не вірить у те, що Советський Союз „дожене й пережене” Америку. Каже мені, щоб я оповідав своїм у Америці про Советський Союз так як я бачив його. Каже, що дуже багато довідався про Америку від мене з того, що я говорив.

Я мав уже зі собою свою валізу, бо з ідальні підемо просто на залізничий двірець. Ідемо помалу до двірця. У мені зростається підсвідоме почуття зближення до мого приятеля неначебто якийсь надприродний дух осілює нас чудним спорідненням. Чи може воно бути те, що мій приятель приховує в собі ту всеобіймаючу ненависть до московського комунізму за знищення його родинного огнища?

Прашаємось на двірці. Маю дев'ятсот рублів на верху. Витягаю їх та даю йому. Бачу в нього сльози на очах.

„Візьми — кажу — та вчися, щоб ти колись був пожиточним своєму народові. Не кажи про це нікому та не говори про мене”.

Надходить поїзд. На пероні ждуть гурти людей в надії всісти, але вожатий каже, що вози переповнені. Для мене буде місце, бо я маю виказку ЦК КПСС, отже я куди рівнішим пролетаріатом. Он там при кінці поїзду є особливий віз для вельмож диктатури пролетаріату, а моя виказка якраз надає мені сан шляхтича. Іду до того особливого воза. Віз той напів порожним. Є там ситі, опецькуваті лица високих чинів диктатури. Усі понурі, непривітні. Найшов порожнє „купе” та засідаю там. По якомусь часі іду до „уборної”, щоб витягти з пояса тисячу рублів. Іду задерши носа та не звертаю уваги на нікого. Така звичка є загально прийнятою серед партійних чинників, як доказ високого становища. Через цілий час подорожі до Харкова ніхто не заговорив до мене. Я тим аж ніяк не перенимався та навіть і радий був тому, бо це дало мені нагоду надивитись на краєвиди лівобережжя України.

Десь біля четвертої години пополудні поїзд зупиняється в Харкові. Виходжу на двірець та питаю прислуги, де тут знаходиться канцелярія Укртуру. Треба піти туди, бо там направлять вас до якоїсь підходячої гостинниці та дадуть всякі потрібні відомості про місто. Кажуть мені що така канцелярія знаходиться ось тут недалеко від двірця. Найшов я тую канцелярію. керівником там є молода жидівочка. Показую виказку та „путьовку”, та кажу, що хочу зараз же записатись до

найкращої гостинниці, бо треба мені покупатись та взагалі прибратись після подорожування селами. Каже мені, що є гарна гостинниця, але досить коштовна.

„Нічого — кажу, — щоб тільки були новочасні (модерні) вигоди”.

Далі кажу їй, що я американець та тільки що закінчив університетський вишкіл у Москві. Це їй вельми зацікавило. Починає розпитувати мене про Америку (я не хотів казати Канади, бо люди думали, що Канада є частиною Америки, отже хай вам буде Америка). Питаю її чи в тій гостинниці є їдальня. Каже мені, що є та ще й найкраща в місті. Питаю її чи мала б охоту бути моїм гостем на вечері в цій їдальні.

„Що то? Ви жартуєте товариш? Куди мені там личить іти та бути серед важних гостей?” — каже дівчина.

„Слухайте товаришко, — кажу. — Всяка людина є так важною, як і інша. Не треба недоцінювати себе. Я ждатиму на вас у „фоє” точно в шостій годині”.

„Великий спасибі вам!” — каже дівчина. — Буду там точно в шостій годині.

Гостинниця нічого собі. Беруть сорок рублів за добу, але бодай чиста та має гарячу воду. Викупався, прибрався як слід та йду на діл повечеряти, бо ще від раня не їв. Бачу, що дівчина з Уктуру чекає вже на мене. Ідемо до їдальні та засідаємо коло стола. Підходить кельнерка.

„Добрий вечір дівчино, — кажу. — Що маєте сьогодні доброго на вечерю?”

„Маємо борщ, вареники, волову печеню, картоплю чай та печива”, — відповідає.

Я вже мав приготовлені дві десятки рублів дати кельнерці. Я знав, що їм не вільно брати, але помимо того ніхто не відпекувався вперто. Всуваю кельнерці ті рублі та кажу подати два замовлення борщу, вареників, печені та всього решту. Хай кухар подасть шедрі полумиски всього скільки то не коштувало б.

Підчас вечері дівчина розпитує мене про Америку, а я пробую розпитати її про суд над Спілкою Визволення України. Виявляється, що вона є керівником Уктуру, але й теж малим чиновником ГПУ. Це навіть і краще для мене, бо я мав на думці відвідати Ірчана та Сембая, а теж зайти до спілки українських письменників. Хочу вичути яке наставлення панує зараз відносно українців після суду над СВУ. Бачу, що вона багацько знає про ті речі. Каже, що невідмінно пічнетесь нагінка на українських письменників та взагалі на українську інтелігенцію. Це дає мені знати про те, що я не повинен відвідувати Ірчана та Сембая та взагалі триматись осторонь від кіл української

інтелігенції. Договорились з нею піти завтра в Харківський Тракторний та ще деякі вирібні, а на другий день вранці сідаю на поїзд до Полтави.

Побув пару днів у Полтаві. Оглянув усе докладно. Мав гарного провідника Укртуре — молодого українця. Купував йому обіди та на прашання дав йому п'ятдесят рублів.

З Полтави не їхав просто до Києва, але рішив їхати від місцевості до місцевості аж до Лубень. Побув один день у Лубнях, а тоді знова від місцевості до місцевості аж до Києва. Хотів звидіти якнайбільше України. У Києві побув чотири дні, а тоді до Москви. Тяжко було покидати бідну, оплюгавлену, Україну. Не знати чи доживу до того, щоб її ще раз побачити. Побачити вільною, веселою та не голодною.

Останні дні в Москві і від'їзд

Приїжджаю до Москви та зголошуюсь до управи університету. Приняли мене чемно та сказали, що мають про мене похвальний звіт з Чернігова й більш нічого. Мені найбільш цікавим було чи мають якінебудь відомості про марганцівську халепу, але очевидно, що не було. Це ще не заспокоює мене. Ану ж відомість ще не надійшла. Маю ще вісім днів перед від'їздом до Канади; багатько ще може статися в тому часі. Мій „приятель” Іван Вірський навідується до мене та каже, що йому вже дещо надокучила Москва. Ще раз наказує мені не казати нічого про його життя тут, як побачусь з його дівчиною — Галею у Вінніпегу. Мій співжитель Ігор розпитує мене про мою подорож. Жалкує, що не міг поїхати, бо він на іншому вишколі та не мав відпустки. Я обережно та двозначно пробую описати йому злидні нашого народу. Ігор слухає та нічого не каже.

Ходжу по Москві де тільки можливо, навіть дістав дозвіл звидіти Кремль та цю цар-пушку та цар-колокол, а теж і „оружейную палату”, де знаходиться шапка нашого князя — Мономаха.

Чотири дні перед від'їздом Комінтерн уряджує прашальну забаву нашому випускові в гостинниці „Люкс”. На цю забаву запрошений теж весь „англьомовний сектор” при університеті. Кажу своїй Інтуристці-Клаві про забаву. Просить, щоб просунути її туди якимсь способом. Не буде це трудним ділом, бо придверним буде Іван Вірський.

Приходимо того вечора на десятий поверх гостинниці „Люкс”; вона була тільки для вигоди чужоземних гостей — комуністів та

не-комуністів та мала всі вигоди європейських гостинниць та напевно електронні підслухувачі в кожній кімнаті. На десятому поверсі простора зала, попід стінами столи з горами смачних закусок та випивки. На підвищенні оркестра з восьми музикантів грає американські танці, а теж польки та вальси. Тут уже зібрались „великі риби” компартії — товариші Мануїлський, Варга, Ярославський, ну і наш Жданов, та ще якісь незнайомі лица. Вештається гурма молодих жінок та дівчат. Усі п'ють, закушують, а тоді знова п'ють. Ми з Клавою теж підходимо до столів, п'ємо по шклянці вина та закусуємо. Багацько народу вже „під охотою” та танцюють як хто вміє. Ми з Клавою теж танцюємо. Значить пролетаріят забавляється по всім правилам диктатури.

Ніч глубшає — пролетаріят набирає чимраз більше „духа”. Деякі вже таки добре затачуються. Бачу, що мій Мурфі гарячково перемовляється з Мануїлським. Раптом Мурфі підходить до вікна, відчиняє його та каже, що буде скакати вниз. Вже висунувся половиною на двір. Мануїлський хапає його за ноги та тягне назад.

„Товариш Мурфі — кричить Мануїлський — Не роби того. Ти потрібний нам у Канаді. Без тебе не може розвиватись там революційний рух”. Підбігає Жданов та вдвох витягають Мурфія з вікна та саджають його на стілець. Мурфі п'янький як ніч та засипляє на стільці. Забирають його та відводять кудись.

Почали розходитись десь біля другої години по півночі. Приходжу до помешкання та починаю думати про підготовку до виїзду. Мабуть відомість про халепу в Марганцеві ще не дійшла до властей університету й може дасть Бог, що й не дійде. Осталосся в мене ще біля чотири тисячі рублів. Дві тисячі й п'ять сот піде на викуп моїх п'ятьсот американських доларів, які я отримав за „загублений куфер”, а решту треба буде оставити комусь. Шкода, що не маю адрес від хлопців в Україні, а то був би їм вислав. Подумав, що добре було б дати тисячу рублів своєму співжителєві — Ігорєві а п'ять сот — Клаві. Останніми часами я зауважив, що Ігор не дуже то палко перенимається диктатурою пролетаріату та всесвітньою революцією. Мабуть побачив усе на ділі та вчерствів від душевного звихнення. Він теж має повертати до Галичини за чотири місяці.

Ранком кажу Ігорєві сідати коло столика. Кажу йому, що жалко мені, що не можу відвідати Західньої України, рідної землі моїх батьків. Кажу йому, щоб старався виїхати до Канади. Відповідає, що буде старатися. Я тоді вичислюю тисячу рублів та даю йому. У нього поплили сльози з очей. Обнимає мене та каже:

„Нешчасливі ми, брате. Ввесь наш нарід є нещасливим. Ти та твої батьки мусіли тинятись по світі як сироти. Може колись прийде час,

що „згорне мати до себе всі діти теплою рукою”, як сказав Іван Франко”.

„Не говори більше, — кажу, — я розумію тебе”.

Повертаю до Канади

Надійшов день мого від’їзду з Москви. Я ще журюся, що ось може прийдуть та скажуть, що виїзд відкладається до того часу аж поки не виясниться справа з халепою у Марганцеві. Приходжу рано до управи університету з валізкою (у мене залишилась тільки одна валізка, бо все решту попродав та роздав москалям). Там не кажуть нічого підозрілого. Віддають мені мій паспорт та забирають виказку. Дають мені квиток на поїзд у напрямлені Рига, Варшава, Берлін. Кажу, що маю посвідку на п’ять сотень американських доларів та хочу викупити їх. Добре. Віддаю дві тисячі й п’ять сот рублів та забираю американські долари. Відвозять мене на двіречь.

Через годину часу всідаю на поїзд та ще потерпаю, про Марганцеве. Доїжджаю до латвійської межі. Тут треба висідати, переходити московське мито та пересідати на латвійський поїзд. Переходжу московське мито, а теж і латвійське, а тоді сідаю на латвійський поїзд. Зробилось зовсім легко на душі. Я вже вирвався з царства сатани та вийшов на волю. Я вже можу бути самим собою, а не задаватися та крутити. Це трудно зрозуміти тому, хто не переходив такого досвіду.

Приїжджаю до Риги; виходжу на місто. Тут треба переночувати, бо поїзд до Берліна відходить аж завтра вранці. Заходжу до якоїсь гостинниці, записався, залишаю валізу в кімнаті та йду вниз до їдальні. Це зовсім інший світ. Повечеряв добре та виходжу на двір оглянути місто. Вулицями багацько крамниць, а в них повно товарів.

Другого дня ранком я вже на поїзді до Берліна. Приїжджаю до Берліна та до того самого готелю, в якому я передтим був. Я самотній, бо кожний ученик буде повертати у свою державу одинцем. Це не турбує мене; я вже дещо пізнав Берлін. Заходжу до головної управи німецької компартії. Тут дають мені квиток другої класи на пароплав „Європа” та п’ятдесят американських доларів. За тиждень маю від’їхати до Бременгавен та всісти на пароплав.

Пароплав „Європа” був одним із двох „жемчужних” пароплавів німецької корабельної лінії Норд Дойче Ллойд. Це дійсно був розкішний човен. Другим був „Бремен”. Плавба тривала шість днів до Нью Йорку.

В Нью Йорку зголошуюсь до головної управи компартії ЗДА. Писарем був тоді Ирл Бравдер. Він прийняв мене по урядовому, але

сказав, що в Канаді біда. Вісім членів головної управи канадської компартії ув'язнені під закидом дев'ятьдесять восьмої секції канадського кримінального кодексу за змову насильного повалення існуючого державного ладу, а тим самим і державної зради. Їх зараз випущено на волю за великою запорукою до часу розправи. Каже мені Бравдер, щоб я був вельми обережним у Торонті, бо там тепер є посилена нагінка на комуністів. Дає мені квиток на поїзд та двадцять п'ять доларів.

Приїжджаю до Торонта, записуюсь у гостинниці та телефоную до керівника Товариства Служби Прилюдної Безпеки. За пів години приїжджає відпоручник Служби та забирає мене до головної канцелярії. Тут сказали мені, щоб я приготувався дати повний подрібний звіт про мою подорож до Москви. Покличуть мене за пару днів, бо мусять призвати керівника з Вінніпегу, як теж відпоручника їхньої головної управи. Кажуть тримати підчислення всяких видатків, бо ці будуть звернені. Кажуть, що можу відшукувати товаришів з компартії, але дуже уважати, бо за ними слідкує міська поліція. У випадку, коли б мене зловила поліція, то маю дати начальникові гасло та число телефону.

Все ж таки я повинен старатись відшукати керівних товаришів. Іду до домівки ТУРФДІМ на 300 Бетгорст вулиці та застаю там товариша Петельку, з яким я був на Вищому Освітньому Вишколі у Вінніпегу. Товариш Петелько переляканий. Боїться, що ось-ось прийдуть та заберуть його до в'язниці. Питаю, якби то мені зв'язатися з головним писарем канадської компартії — Тимом Баком. Товариш Петелько каже, що дасть знати товаришові Баківі про мене, а тоді товариш Бак якось зв'яжеться зі мною. На другий день дістаю телефон від товариша Бака. Каже, щоб я прийшов вечером до одного помешкання на вулиці Ричмонд.

Зустрічаюсь з товаришем Баком. Скаржитьесь товариш Бак, що канадські власті почали сильну нагінку на компартію Канади. Головним свідком проти проводу є бувший член провінційальної управи компартії у Саскачевані, що звався Есселвайн, але його дійсне назвисько було Ліуполд. Це був молодий чоловік німецького походження, що служив у Королівській Канадській Поліції, та якого ця поліція „всунула” до компартії Канади. Він показався великим революціонером та навіть сидів у в'язниці за спричинення розрухів підчас одного страйку. Він тим здобув собі настільки довір'я, що його було приписано як члена головного проводу. Хотіли вбити його як він виявив себе, але замах не вдався. Товариш Бек переконаний, що він та сімох товаришів з головного проводу будуть засуджені на кілька літ в'язниці. Каже, що Комінтерн прислав до Торонта двох відпоручників для збереження компартії від розпаду. Питаю, хто є тими відпоручниками та чи можу

зустрітись з ними. Товариш Бак каже, що немає мені потреби зустрічатись з ними, бо хоче, щоб я негайно виїхав на захід Канади та по дорозі скликав зібрання гуртків компартії в Судбурі, Форт Вільям, Порт Артур, Вінніпегу, Ріджайні, Летбридж та зупинився в Келгарі. У кожній з тих місцевостей я повинен довідатись докладно чи є там військові залоги, та якщо є, то які вони за сильні числом. Якщо в тих місцевостях немає військової залоги, то які є там сили поліції міської, чи провінційальної, чи державної. Я повинен здати йому докладний писаний звіт про гуртки партії та про збройні сили. Подав мені приватну адресу, куди вислати ті звіти. Дає мені двісті доларів на видатки. Після ділової справи товариш Бак розпитав мене дещо про Москву. Вона знайома йому, бо вже був там два рази.

Вертаю до гостинниці та зараз же телефоную до своїх приятелів зі Служби Безпеки. Кажуть мені, що завтра вранці приїдуть по мене, бо вже приїхали відпоручники з Оттави та керівник з Вінніпегу. Буду здавати звіт.

Забирають мене ранком та привозять до канцелярії Служби Безпеки. Там у просторій кімнаті чекають усі урядники та пару жінок, які записуватимуть скорописом усе, що буде говоритись. Привітались, та починаю звітувати. Крок за кроком, день за днем що робилося, що говорилося, що бачилося, з ким зустрічалося, який настрій у населення, ну словом усе до найменших подробиць. Це зветься по заводовому та по англійськи „дібріфінг”. Тривав той „дібріфінг” повних два дні. При кінці кажу про зустріч з товаришем Баком, та про те, що провід компартії зробив був невдалий замах на Ліуполда, як рівнож про нове завдання, що дав мені товариш Бак. Спімнув про те, що в Торонто є два відпоручники Комінтерну. Торонтонський керівник вмить посилає своїх слідчих, щоб вони прилапали їх, бо вони напевно будуть звичайними шпигунами з московської міжнародної розвідки та приїхали до Канади на фальшиві пашпорти. Якщо їх прилапається, то їх з місця зітреться з лиця землі. Щодо мого звіту товаришеві Бакові про збройні сили в Канаді, то вони „виготовлять” мені такий звіт. Я тоді перепишу його власною рукою та відішлю Бакові.

Як закінчилось випитування, то жінки, що записували все докладно, аж легше зітхнули, і признали, що це все було надзвичайно цікавим.

Кажу керівникам, що я хотів би закінчити свою „місію”, як приїду до Келгарі. Вони й слухати не хочуть. Якраз тепер пора для мене сповнювати важливу прислугу. Оскільки їм відомо, то канадські власті не мають нікого поважного в середовищі компартії. Державна Королівська Поліція мала Ліуполда, а поза тим мабуть не мають нікого. Я є самотнім, що можу мати доступ до ядра змовників. Я вже

щасливо відбув надзвичайно важливу „місію”, отже повинен допомогти завдати цим агентам чужої та ворожої власті якнайбільший удар. Не було ради; треба було погодитись далі грати ролю вар'ята.

Виїжджаю з Торонта та зупиняюсь у Судбурі. Це місцевість, де знаходяться найбільші в світі копальні ніклю. Заходжу до домівки ТУРФДІМ, представляюсь та прошу побачитись з одним товаришем, що є писарем ядра компартії. Оказалось, що якраз цей товариш є тим писарем, але лише українського ядра, бо фінляндці мають своє окреме ядро. Того ж вечора маю засідання з тим ядром; є всього п'ять чоловіків. Всі перелякані нагінкою уряду на компартію та бояться втратити працю в копальнях, бо зараз застій і працюють тільки по три дні в тиждень. Я вирішив поглибити їхній страх:

„Товариші, — кажу, — ви, як комуністи, не повинні нарікати на застій в державі. Ви повинні бути раді тому та робити все, що у ваших силах поглибити господарський застій, бо тільки таким чином можна розвинути революційний рух. Комуністична партія цілковито (абсолютно) не зацікавлена боротись за поліпшення життя працюючих. Боротись за поліпшення життєвих обставин працюючих є в дійсності латанням капіталістичної системи. Ми не збираємось латати капіталістичного ладу. Ми боремось за те, щоб він захирів та повалився. Господарський застій в державі є благословення для комуністів. Пролетаріят не буде боротись аж поки не зголодне”.

„Ей, добре вам говорити товаришу, — кажуть, — ви самотний, а в нас є жінки й діти”.

„Але товариші! — кажу, — ви ж дали заяви стати комуністами, отже мусите бути ними. Клясова боротьба не є тільки висловом прикраси в гучних революційних промовах. Клясова боротьба означає, що комуніст мусить бути приготований жертвувати життям у боротьбі за диктатуру пролетаріату, як рівнож і життям своєї родини”.

Товариші посовіли. Напевно каялись, що записалися до компартії. Я далі говорив їм про те, що в наслідку теперішньої нагінки на компартію, члени мусять стати лицем перед ворогами. Зауважую, що товариші ніяк не перенимаються моїми висловами. Відчуваю, що дехто навіть буде старатись виховзнутись з ядра.

Кажуть мені товариші, що фінляндці мають далеко більше ядро, але вони є зарозумілими і дуже нерадо приймають українців на свої сходи. Дають мені ім'я та адресу писаря фінляндського ядра. Слідуючого дня відшукую того писаря. Він не дуже то ввічливо віднісся до мене. Відмовився скликати зібрання цілого ядра лише сказав, що скличе управу. Вечером зустрічаюсь з тією управою; є чотири чоловіки. Поговорили про дещо. Все ж таки я вспів довідатись скільки членів

мають та імена членів управи.

Вийждою з Судбури та до Форт Виллям-Порт Артур. Це тоді було двоє міст одне біля другого, які пізніше злучилися та перезвали себе Лейкгед. Міста положені на західньому кінці величезного озера-моря Супіріор. Тут є великі порти, куди допливають кораблі з різних заморських країн. Тут є величезні збірники збіжжя, яке вивозиться в чужі краї. Є теж великі вирібні паперу та лісових виробів. В околиці є безмежні праліси, та поклади мінералів. Населення складається головню із скандинавців та слов'ян.

Є три відділи ТУРФДІМ — Форт Виллям, Вестфорт та Порт Артур. Є теж велике товариство „Читальні Просвіти”, три українські католицькі та дві православні церкви.

Заходжу до домівки ТУРФДІМ при 203 Огден вулиці в Форт Виллям, представляюсь та прошу познайомити мене з головою управи. Ведуть мене до товариша Юрчука, найвидатнішого провідника українських товаришів. Товариш Юрчук — людина ввічлива — прийняв мене як слід. Просить, щоб я залишився бодай на тиждень часу, щоб дати пару промов на загальних зібраннях членства. Мені це ніяк не до смаку, бо я мусів би говорити про „щасливе життя в Советському Союзі під диктатурою пролетаріату”. Відпрошуюсь кажучи, що мушу бути в Вінніпегу на означений час, але хочу зустрітись з ядром компартії.

Товариш Юрчук каже, що він є якраз писарем українського ядра Форт Виллям та Вестфорт, яке має дев'ять членів. Каже, що в Порт Артур фінляндське ядро є більше, бо має п'ятнадцять членів. Узгіднюємо, що перше зустрінемося з українським ядром, а потім з фінляндським. Товариш Юрчук скликає засідання ядра того вечора.

Засідання почалося ніби урядово, але незабаром обернулось на випитування мене про Советський Союз, а особливо про Україну. Тут мені й заковика. Треба якось так говорити як комуніст, але давати інше враження. Починаю говорити про труднощі в будуванні соціалізму спричинені тим, що робітники й селяни не розуміють великої мети диктатури пролетаріату та чинять сильний, всеобіймаючий, опір властям. У наслідок того панує великий брак хліба та інших середників до життя. Власті поборюють цей загальний спротив засланням мільйонів народу до таборів примусової праці в північних пралісах та в Сибірі. Українські селяни не хотять записуватись у колгоспи, так що мабуть властям прийдеться силою заставити їх, або вивозити на заслання.

Закінчую свою „бесіду”, та дивлюсь, яке враження панує поміж товаришами. Товариш Найда питає:

„А чи відомо вам про те, що товариші Рогатинчук, Божик та інші,

що виїхали до України з комуною, будуть повертати до Канади?”

Це питання заскочило мене. Що ж їм відповісти? Рішив піти на відчай.

„Так, мені це відоме. Я відвідав їхню комуну та можу вам переказати те, що вони мені говорили. Тільки прошу вас затримати це в тайні. Нікому ані словечка про те, що я переповім”.

Це є одним з природних, неписаних, законів, що коли сказати людині затримати щось у тайні, то вона не витримає, а скаже. Мені ходило тут, щоб товариші думали, що я це тільки їм кажу, а ніколи не сказав би того прилюдно. Таким чином пуститься шептана поголоска будьто б я ненароком „виговорився”.

Товаришам особливо ходило про Рогатинчука та Божика, бо це були заїлі комуністи, що їх посилалось як організаторів по Канаді намовляти людей до комунізму. Для них „радянська Україна” була завершенням причини до буття. А тут нараз чують, що ці передові революціонери хотять утікати з раю.

Починаю оповідати цілу історію про те, як їх кинено в степ до повалених будинків розбитого двора, як вони гарували направляючи будинки, як мусіли йти до копалень марганцю, щоб заробити на кусок хліба, як весною запрягались до плуга, щоб виорати нивку землі, бо їхні трактори та все інше не було доставлено. Згодом як уже дещо отряслись із скрайної нужди, то мусіли віддавати державі майже весь плід своєї господарки, а до того мусіли давати хабарі партійним урядовцям, щоб дістати дозвіл купити необхідні товари. Комуна не розвивається, а навпаки, кожного року стає біднішою, бо трактори поламані й немає можливості направити їх. Тому вони рішили повертати до Канади заки зйдуть до скрайно злиденного рівня загального селянства.

„Отже я ще раз прошу вас товариші затримати це все в глибокій таємниці, бо це може привести до безладдя в наших робітничих товариствах”, — кажу.

Товариші почали задавати безліч питань. Я відповідав як міг, але вкінці сказав їм, що я тут представляю головну управу комапртії Канади, та що моїм завданням є посилити боротьбу проти переслідування наших провідників. Ми мусимо відповісти на це переслідування страйками та розрухами по цілій Канаді.

Товариші слухали, не кажучи ні слова. Не відчувалось ані найменшої іскорки якогось революційного запалу. Кожний мабуть відчув, що бути комуністом — це ярмо.

На другий день я мав зібрання з партійним ядром у Порт Артур. Було там п'ятнадцять чоловіків — чотирнадцять фінляндців та один

швед. На цьому зібранні обговорювали справу ув'язнення головної управи. Показують мені листа від Тима Бака, в якому він вимагає від Тандер Бей округи (Форт Виллям, Порт Артур, Вестфорт, Гуркетт, Нипигон, Каминистиквія, Форт Френсис і Рейні Ривер) грошевої допомоги в сумі десять тисяч доларів для втримання партії при життю. Товарш Бак каже, щоб компартія тієї округи оподаткувала свої „масові організації”. Місяць тому скликано було окружні наради парт'ядрів з метою розподілення оподаткування. Народи закінчились сваркою. Фінляндці настоювали на тому, щоб розподілити оподаткування на відділи „масових організацій”, українці настоювали на тому, що фінляндці є далеко заможнішими від українців, отже повинні взяти на себе багачко більшу пайку оподаткування. Цілий сук був у тому, що фінляндці мали лише один відділ своєї „масової організації”, який був у Порт Артур, але до нього належали члени цілої округи. Українці мали чотири відділи ТУРФДІМ, чотири відділи РЗТ, чотири відділи ТОДОВИРНАЗУ (Товариство Допомоги Визвольному Рухові На Західній Україні), чотири жінвідділи, та чотири відділи Секції Молоді. Отже на папері українці мали двадцять відділів, але в дійсності справа була в тому, одні та ті самі члени належали до п'ять „відділів”. Таке штучне твориво було зовсім згідним з московським комуністичним способом творення самооблуді та підстави для самохвальби, найголовнішими підпорами комунізму. Наші товариші, вже були привикли хвалитися „великою сіткою масових організацій” і таким чином створили враження поважної сили.

А тут нараз хвальба раптом стала колькою у боці. Фінляндці розкладають тих десять тисяч оподаткування на двадцять один відділів і це має означати, що українці мають дати поверх дев'ять і пів тисячі доларів, а фінляндці лише менше чим п'ять сотень доларів. Українці відразу почали дуже стогнати та бідкатись, що вони мають не двадцять, а властиво чотири відділи, бо члени, одні й ті самі теж творять усі інші відділи. Заледве вговкали фінляндців погодитись на чотири відділи, але тут знова заковика: розділюють десять тисяч доларів на п'ять відділів і виходить, що українці повинні зложити вісім тисяч доларів, а фінляндці лише дві тисячі доларів. Українці знова починають стогнати: кажуть, що фінляндці мають ряд торговельних співдіючих підприємств: мають велику молочарню, гуртівню споживчих товарів, кілька споживчих крамниць, три ідальні та склад опалу, а українці не мають ніякого підприємства. Обороти фінляндських підприємств сягають десятки тисяч доларів денно, отже фінляндці тоді повинні зложити вісім тисяч, а українці дві.

Фінляндці настоювали на тому, щоб я вплинув на українців, щоб

вони погодились прийняти на себе хоч половину оподаткування, цебто п'ять тисяч доларів. Я якось викрутився тим, що не маю ніякого доручення від головної управи компартії встрявати в грошові справи місцевих відділів. Моє завдання є перевідати про збройні сили Канади. Таким чином я хитро висмикнувся від тієї сварки, а рівночасно створив у фінляндців враження, що я, хоч українець, то помімо того маю доручення особливої ваги, далеко важніше чим якісь глупі місцеві грошові діла.

Другого дня вечором я був у домівці ТУРФДІМ у Форт Виллям і тут якраз відбувалася проба мандолінової оркестри. Пробу переводив товариш Дранута — вчитель дитячої школи. Він був не злим учителем, але не мав зеленого поняття про музику. Я попросив його дозволити мені перевести пробу. Було там двадцять четверо дітей, більшість з яких не эле грали. Для мене було великою приємністю зайнятися дітьми. Проба мала закінчитись у десятій годині, але діти хотіли продовжити ще годину часу, та просять мене, щоб я залишився тут та провадив їхньою оркестрою.

Приїжджаю до Вінніпегу та насамперед зголошуюсь до свого приятеля — керівника Служби Безпеки. Він погостив мене гарно. Кажу йому, що хотів би відвідати свою родину... Він радо погодився.

У Вінніпегу переполох у наслідку нагінки на компартію, а теж і зневіра серед українських членів партії. Головна управа оподаткувала їх на суму двадцять п'ять тисяч доларів, яку то суму вони мусять стягнути разом з жидівським ядром з українських та жидівських „масових організацій”. Жидівські товариші вхитрилися висмикнутись від рівного оподаткування, принявши на себе лише двадцять п'ять відсотків. Вони твердили, що їхні „масові організації” є далеко біднішими від українських, то нехай українці беруть на себе більший тягар. Почалася така сама сварка за гроші як у Тандер Бей.

Заходжу до домівки ТУРФДІМ відвідати там усіх керівників та редакторів. Усі раді бачити мене та випитати про те, як там було в Москві. Даю свої вироблені двозначні відповіді. Товариш Кобзей, писар головної управи ТУРФДІМ просить мене, щоб я загостив до його дому завтра вечором.

Приходжу до дому товариша Кобзея та застаю там товаришів Хоміцького — писаря РЗТ, Лобая — редактора Урвістів (Українських Робітничих Вістей) та Хвалибогу — управителя спілки матеріалів домашнього ogrівання. Це мене чомусь здивувало. Чому товариш Кобзей скликав зібрання? Вони всі добре знайомі мені з часів Вишого Освітнього Вишколу. Починають випитувати мене про Советських Союз. Питають, чи мав я нагоду бути в Україні. Я пробую давати

ухильні, двозначні, відповіді. Вони знова ставлять мені якісь скісні питання, а рівночасно й скісні закиди про те, що там воно не є так рожево, як нам проповідують. Кажуть, що як тільки почули про суд над Спілкою Визволення України, то товариші Хоміцький і Хвалібога поїхали до Москви переконатися про те, що там властиво діється. Хотіли поїхати до Києва та до Харкова, але їх не пустили. Тримали цілий час у Москві та тільки Іван Вірський давав їм „відомості” про процес СВУ. Просили Вірського, щоб поговорив з деким, щоб дати їм нагоду побачитись з Ірчаном та Сембаєм, але нічого з того не вийшло. Хотіли побачитись зі мною, але Вірський теж недопустив до того. Знають про те, що Рогатинчук, Божик та інші, що творили канадську комуну, мають повертати до Канади. Це ж були запеклі комуністи. Що за причина, що вони зрікаються „будувати соціалізм?”

Ооов! Бачу, що тут щось не теє. Тут снуються зародки якоїсь „крамоли”. Товариші замовкли та чекають що я скажу на це все. Я рішив піти на відчай. Що буде, то буде. Тоді починаю:

„Добре товариші! Буду говорити по ширості, але хочу вашого чесного слова про те, що затримаєте все це в глибокій тасмниці”.

„Гараз” — кажуть, — маєте наше чесне слово. Говоріть від серця”.

„Отже товариші; ваші сумніви є більш чим оправданими. Я відвідав багацько місцевостей в Україні та скрізь бачив поголовну нужду. Я мав нагоду побувати в околиці Архангельська, у таборах лісозаготівель, куди запроторено десятки, а може й сотні тисяч українських селян на невільничі роботи. Я був у комуні „Хлібороб” та бачився з Божиком, Рогатинчуком та іншими. Я дізнався від них, яке горе вони перенесли та далі переносять. Щасливі ті з них, що затримали свої канадські пашпорти, бо вони можуть повернути до Канади, а ті, що зреклися своїх пашпортів та прийняли советське підданство, засуджені там на неволю, якщо не на загибель десь на заслані”.

Розказав я їм про все, та чим більше говорив, тим бльше ставало мені легше на душі. Не сказав однак, що я співпрацюю зі Службою Безпеки. Тут я переконався на ділі, що моя діяльність є на правильному шляху в боротьбі за долю свого народу. Тут я знова відчув те близьке душевне споріднення, яке я відлчував був ще в Запоріжжі, коли прашався з моїм приятелем, що возив мене по степах.

Після довшої перемови товариші рішили виробити якийсь плян у відношенні до компартії Канади та найти способи, щоб вирватись з під її панування. Була вже пізна пора ночі, отже рішили знова зібратися слідуючого вечора.

Сходимося другого вечора та вже радимо над тим, якими то способами позбутись верховодства компартії. Ходить тут о те, щоб

приєднати до того кроку Навізівського, Поповича, Колісника, Карача, Пилипця, Шатувського, Присташа, Ленартовича, Клибановського та ще пару видніших українських членів компартії. Не буде то легкою справою, бо ті люди не мають характеру особистої незалежності, а є в основному вислужниками, от хоч би такий як „дядя Шатувський”: він згідний був би що дня лизати лапу москалеві — це така в'їдлива „баба Палажка”, яку нічим не переконаєш. Усі ті люди є на платних становищах у ТУРФДІМ чи РЗТ і не поважуються на те, щоб чимнебудь „заколихати човна”. Рішено, щоб як мога поменше прославляти „радянську Україну”, та світову революцію. Натомість старатися підвищувати рівень культурно-освітньої діяльності. Рішено теж перешкодити збірку оподаткування на компартію.

Бачу, що тут виразно твориться зародок розколу, а можливо навіть і повний переворот у ТУРФДІМ. Кажу товаришам, що мої сходини з ядрами українських членів компартії в Судбурі та Лейкгед виявили, що ті люди не дуже то радо тримаються партії, а особливо товариші в Лейкгед, які явно висловлювали сумнів щодо волі та добробуту в Україні. Те чимало потішило присутніх особливо Кобзея. Я тоді далі кажу, що я по змозі, буду старатися вводити розклад у ядрах компартії в Келгарі та оскільки можливим буде й в Летбридж. Товариш Кобзей дає мені приватну адресу для переписки з ним та каже, щоб я наняв собі поштову скриньку в Келгарі для особистої переписки з ним.

Другого дня зустрічаюся з керівником Служби Безпеки та розказую про те, що сталося черед два минулі вечори. Це було несподіванкою для нього. Пригадує мені, що добре то сталося, що я погодився далі співпрацювати з ними, бо від тепер я дійсно можу зробити багацько позиточного для зламання хребта комуністичним змовникам. Це немало підбадьорило мене, бо я відчув, що зможу пімститися на ворогах моїх поневолених братів та сестер в Україні. Кажу керівникові, що хочу відвідати свою родину хоч на тиждень часу. Він радо годиться на те.

Приїжджаю до родинного дому. Мати та брати втішились мною. Розпитують мене про мою подорож по світі. Мати теж тішиться тим, що я мав нагоду побачити світ, але не рада тим, що я пристав до безбожників. Я тоді рішив признатися їй як справа мається в дійсності, але перед тим строго застеріг її, щоб вона нікому не зрадила цього, навіть і дітям, бо це було б великою небезпекою для мене.

Жаліється мати, що в наслідку господарського застою, їм приходиться трудно „зводити кінці до купи”. Податки треба платити, одіж та інші необхідні речі треба купувати, а продавати чогонебудь є майже неможливим. Хотіла продати пару корів, але купці давали їй лише по п'ять доларів за корову.

„Нічого мамо, — кажу, я так і думав, що коло вас тут не гаразд. Воно так є по цілій Канаді та навіть і по цілому світі. Лихварі-шубравці стягнули гроші з обігу й таким чином створили застій. Я привіз зі собою дві тисячі доларів для вас. Купуйте що треба; я певний, що ви не змарнуєте їх”.

Втішилась бідолашня мати, обняла та обцілувала мене. Тоді кличе братів щоб дати їм добру новину. Брати теж урадувались. Уже будуть мати за що вбратися та наняти пару безробітних рубати ліс на матеріал та опал, бо це був ще одинокий товар, який можна було продати за будьяку ціну.

У дома на фермі приємно, затишно. Немає тут всяких змов, підозрінь, переслідувань та небезпек; немає тієї брехні та облуди. Хотілося би кинути те все та закачати рукави до тілесної праці; піти рубати великі дерева. Але це було б самолюбством. Мені треба йти та боротись за долю свого народу, ошуканого, замученого, що чекає допомоги від мене. Минув тиждень, так якби батогом лягнув. Пращаюсь з родиною та повертаю до Вінніпегу.

Ще раз зустрічаємось з товаришем Кобзеєм та іншими. Від тепер будемо старатися робити все, що тільки можливим, щоб перешкаджати компартії у використуванні нашого українського товариства. Товариш Кобзей каже, що буде старатися влаштувати мене знова вчителем у Летбридж. У Келгарі вчителює товариш Маланчук, який не є членом компартії, отже нехай там і останеться.

Виїжджаю на захід Канади та зупиняюсь у Ріджайні, столиці провінції Саскачевану. Місто має около п'ятдесят тисяч населення. Ніякого промислу тут немає. Населення бідне, бо роботи на доколичних фармах трудно дістати. Це провінція майже вся рільнича. У „добрі часи” великі фермери-землевласники нанимали багатько робітників, але в часі застою ці фермери обробляли лише частину своїх земельних обшарів та не наймають робітників. Є в Ріджайні бідний відділ ТУРФДІМ та маленьке ядро членів компартії. Члени компартії навіть не в силі оплачувати місячних вкладок, а тут їх оподаткували на п'ять тисяч на цілу провінцію. Є ще кілька жидівських членів партії крім українських. З інших народностей не було нікого крім Есселвайна, що виявився поручником Королівської Канадської Кінної Поліції. Товариші перелякані. Навіть і гадки не мають починати збирати гроші на оподаткування. Я ніяк не заохочую їх. Кажу, щоб сиділи тихо.

Стало мені ясним, що головна управа компартії Канади ніяк не збере тих шістьдесят тисяч доларів з того оподаткування. Головна управа примушена була зарядити це оподаткування тому, що величезні видатки на оборону вісьмох ув'язнених членів до шенту випорожнила

скарбницю. Помимо того, що головна управа дістала призначену пайку від Комінтерну, то видатки далеко перевищували доходи, отже треба було зарядити оподаткування „масових організацій”. Я не міг довідатись яким способом вдалося компартії вийти з тієї суматохи. Ходили чутки, що жидівські товариші таки мусіли виручити партію, але не було на це відповідних даних.

З Ріджайни приїжджаю до Летбридж, до старих знайомих. Боже! Що за радості! Кажуть, що проситимуть головну управу ТУРФДІМ, щоб призначила мене учителем у них. Тут ще не така біда, як деінде, бо копальні вугілля все ще сяк-так діють. Кажу їм, що я радо позістав би, але мене направили до Келгарі. Випитували про Советський Союз. Я давав їм двозначні відповіді розчислені на створення в них певних заключень. Мав засідання з українським ядром компартії. Зауважив, що серед членів теж панує переполох з приводу нагінки на головну управу. Тут так як і Лейкгед питають мене про Рогатинчука та Божика. Пускаюся тут теж на відчай та „втаємничую” їх про те, що сталося та кажу, що комунарі просили мене переказати їм, що як їм буде потрібною якась поміч, то щоб місцеві товариші ласкаво допомогли. Це зробило відповідний вплив та спричинило вирішення знехтувати (зігнорувати) збірку оподаткування для компартії.

Нарешті приїжджаю до Келгарі. Там Мурфі вже урядує так як і попередньо. Праці є доволі, але грошей чорт ма. Мурфі скаржиться, що оподаткування „масових організацій” закінчилось великим крахом, та що головна управа партії мусіла жєбрати в американців та в жидів для того, щоб рятуватись від повної загибелі. Москва не може побільшити пайки, бо мусить підтримувати сотки подібних чужоземних рухів. Він самий заледве має досить на харчі та помешкання. Каже, щоб я поговорив з управою відділу ТУРФДІМ, щоб примістити мене в когось на безплатне помешкання, а харчуватися буду в ідальні товариша Мойсюка на борг. Мені не потрібна була така жєброта, бо в мене було подостатком засобів на вигідний прожиток, але я мусів владати, те що находитесь „без цента”, бо так вимагало положення. Потинявся я так пару тижнів у Келгарі, аж тут приходиться розпорядження від головної управи компартії про те, що з огляду на брак засобів, не можуть тримати мене на платному становищі, та що я можу обняти посаду вчителя в Летбридж. У слід за тим отримую листа від головної управи ТУРФДІМ, в якому повідомляється мене про те, що мене призначено на посаду вчителя в Летбридж.

Приїжджаю до Летбридж та починаю провадити дальше таку працю з дітьми та старшими, як і попередньо. Відновив спільне читання українського письменства, почав знова концерти та вистави. Роблю все,

що тільки можу, щоб ядро компартії заниділо. До цього не треба було великих зусиль, бо комуна „Хлібороб” завдала їм болючий удар. Треба було дати доповідь про мої враження в Советському Союзі. Мені вдалося хитро вложити свою доповідь, щоб вона виглядала „по революційному”, але створила від’ємне враження в слухачів. Підчас питань виринула справа Рогатинчука, Божика та решту комунарів, всім тут добре знайомих. Сталося так як я припускав. „Втаємничення” членів ядра дало противні наслідки. Напевно чоловіки „втаємничили” своїх дружин, а ті, у свою чергу, „втаємничили” своїх кумів та сусідок, а куми та сусідки знова „втаємничили” своїх приятельок. Потім всі ті чесні жіночки „втаємничили” своїх чоловіків, так, що ціле місто зістало „дуже втаємничене” про комуну. Це вже такий неписаний закон тайни, що чим глибше щось втаємничується, тим більше воно просякає на зовні.

Ну що ж! Раз таємниця розповсюджена, то треба її висвітлити як слід.

Женячка Івана Вірського

Переполох серед товаришів, спричинений ув’язненням проводу компартії та засудженням їх на кілька літ в’язниці дещо уцух і другий шерег провідників почав потрохи діяти. Іван Вірський закінчив вишкіл у Москві, повернув до Вінніпегу та до своєї коханки, Галі. По якомусь часі забирають Мурфія з Келгарі та переносять його до Судбурі, де він мав би почати творення профспілки ніклевих гірняків. На його місце в Келгарі призначають Івана Вірського на провідника албертійського провінційального відділу компартії Канади. Іван прибув до Келгарі зі своєю Галею, найняли помешкання, Галя найшла працю як секретарка в якомусь бюро й в скорому часі все їм склалося як слід. Іван почав переписуватись зі мною окремо від урядових справ та заохочувати мене до жвавої революційної діяльності.

Одного разу пише мені Іван, що хоче приїхати до Летбридж відвідати мене та перевірити працю місцевих членів партії. За якийсь час Іван приїжджає та радо вітається зі мною. Розказує про Москву та про події в Україні. Я тоді мешкав у Сопків і там у них була вільна кімната. Вони радо погодилися взяти Івана до себе та ще й харчувати.

Я, принагідно, товаришував з одною дівчиною з оркестри та часами навіть заходив до дому її родичів. У тієї дівчини була молодша сестра, около вісімнадцяти літ, гарна, жвава дівчина. Одного вечора заходимо з Іваном до дому тих дівчат. Застасмо їх лише двох, бо батьки поїхали були кудись на фарми. Іванові „впала в око” та молодша

дівчина. Посиділи в хаті десь із годину часу, а тоді Іван каже, щоб піти трохи на прохід. Добре. Ідемо на прохід. Я йду попереду зі старшою сестрою, а Іван дещо позаді, з молодшою. Вийшли дорогою поза місто, де вже не було світла. Оглядаюся, а Івана та дівчини вже не видно, десь пропали. Думаю, що повернули до хати. Вертаємо й ми до хати. Приходимо, а Івана та сестри немає там. Ну, нічого.

Незабаром Іван та дівчина приходять до хати. Погугорили ще пару хвилин, а тоді Іван каже, що нам треба вертати на нічліг, бо вже пізна пора. Вертаємо. Іван скаржиться, що дурна дівчинисько не далась йому намовити до гріха. Що це за пролетарське виховання? Що з неї за комуністка буде, як вона ще захоче перестарілі пересуди про вільну любов.

„Ти, — каже Іван, — повинен уже давно був „попереїжджати” тих, маломістечкових туполобих теличок та перетворити їх на новочасних амазонок. Ти повинен скликати зібрання тих теличок, а я дам їм відчит, як повинна поводитися сучасна молодь. Нам треба вивітрити з них сморід церковщини”.

Я заледви втримався від того, щоб заїхати Іванові в морду, але пригадав собі, що він заводовий комуніст та не може інакше поводитись, як підлими тваринними інстинктами. Тоді кажу Іванові, що я самий не можу скликати молоді на якенебудь зібрання, бо це може зробити лише управа відділу.

„Добре, — каже Іван, — я піду на те засідання та пропонуватиму управі, скликати таке зібрання”.

На другий день я шепнув голові управи — товаришеві Бойді, про замір Івана та натякнув на те, щоб управа не погодилася на таке його пропозиція. Так і сталося.

Помимо того Іван всеж таки крутився біля тієї дівчини. Кажу її сестрі, щоб вона перестерегла молодшу сестру. Та каже мені, що її сестра не дурна та ще й кепкує з Івана як то він пробує „слинитись” коло неї. Далше довідаюся, що дівчина поставила справу рубом: якщо хочеш мати до діла зі мною; то ходімо та поберімося по закону.

Крутив Іван тижнів зо два з дівчиниською, але нічого не виходило: „як хочеш, то женися, інакше то „гудбай чарлі”.

За той час мій Іванисько таки на добре „влопався” в ту дівчинисько. Жаліється мені, що помимо своєї комуністичної витривалості, ніяк не може опанувати своїх пристрастей.

„Я, — каже — вже пішов так далеко, що знизився до буржуазної глупості та освідчився, що кохаю її та не можу жити без неї. Я вже навіть пропонував їй піти та жити зі мною на стало, а вона всеж таки торочить мені дурницю про женячку. Що ж мені тут робити?”

„Ну, то женися, — кажу, — але що тоді Галя скаже на те?”

„Ее, що там Галя. Вона комуністка та повинна розуміти свободу чоловіка”.

Мучився Іван своїми ревнощами та вкінці мусів піддатись. Одного гарного дня приходять Іван з тією дівчиною до домівки. Було це денною порою та нікого крім мене не було. Бачу, що в них усміхнені обличчя.

„Віншуй нам”, — каже Іван та показує грамоту подружжя.

Я остовпів. Я скоріше був би сподівався землетрусу, як подружжя, як то кажуть „з рушниці”. Не було іншого виходу як віншувати, але зараз же питаю дівчиниськи:

„А чи ти мала про це розмову з батьками?”

Іван поспішив відповісти:

„Вона не потребує дозволу батьків виходити заміж. Це є старим буржуазним звичаєм. Її минуло шістнадцять літ і в новочасному розумінні вона є свобідною, незалежною людиною”.

Я не знав що далі казати. Мені це виглядало якимсь диким, неземним, чужим. Я знаю її батьків. Вони ж порядні, чесні, люди. Це напевно буде не тільки встидом для них, але навіть і дуже боляче.

„Ми зараз же виїжджаємо до Келгарі, — каже Іван. — Підемо та зберемо речі заки немає нікого вдома. Автобус відходить до Келгарі в п'ятій пополудні, але ми не будемо чекати на нього на двірці в Летбридж, а візьмемо таксівку до Коугорст та там чекатимем. Я не хочу з ніким зустрічатися та не хочу жадних пращань, суперечок або й сварок”.

Посилає Іван свою новоспечену дружину до її дому зібрати там свої речі. а сам побіг до Сопків забрати звідтіля свої речі. Десь через пів години повертають до домівки. Іван пращається зі мною та каже:

„Ти є одиноким з ким я можу попрощатись, бо ти розумієш речі та знаєш що, коли та де сказати. Як будеш у Келгарі, то заходь до нас”.

Що, коли, та де, сказати — напевно був натяк на те, щоб я не „бовтав язиком” нікому про його особисте життя, про Галю Салигу, про жидівочку та його дитину в Москві, про його вибрики з іншими бабами в Москві та хто зна ще де. У Сооветському Союзі такий характер був ознакою правовірного комуніста, але в Канаді, де люди, хоч і комуністичної краси, все ще таки притримувались певних моральних засад, та уважали таке поведження як скрайну розпусту.

Іван з дівчиниською від'їхали, а я почав журитися про те, як мені вийти з того глупого положення. Я повинен сказати родичам, що властиво приключилося, але я відчуваю, що вони будуть обвинувачувати мене, підозріваючи, що я, як приятель Івана, мав щось до діла з тим ошуканством. На моє щастя дівчинисько втаємничило

свою старшу сестру про женячку. Як баткї повернули до дому та не застали дївчининьки, то почали питати, де вона є. Старша сестра тоді сказала батькам про те, що сталося. Батько мало з глузду не зійшов. Хотїв з мїсця поїхати до Келгарї та обмолотити обидвох у мотлох, але мати якось то стримала його. Батько негайно виступив з ядра компартїї та з відділу ТУРФДІМ.

* * * *

Кілька лїт пїзніше я, випадково зустрївся з Галею Салигою у Вінніпегу. Вона з початку поставилась до мене досить ворожо, але коли довідалась, що я покинув комуна то стала говорити по дружньому. Розказувала менї про ту пам'ятну нїч, коли відїйшла від Івана.

„Прийшла я вечором з праці, подивилась чи немає листа від Івана, бо вже через довший час не давав чутки про себе. Листа, як звичайно, не було. Я тоді сіла та прочитала дещо та положила ся спати біля десятої години ночї, але чомусь не могла заснути, бо обняли мене журливі, пригноблюючі думки. Десь через годину часу чую, що хтось відмикає дверї та думаю, що то напевно Іван. Не встану, щоб привїтати з поворотом, бо лиха на нього за те, що не давав чутки про себе. Чую, що Іван розмовляє з кимось. Засвітив світло та входить до спальнї з якоюсь дївчиною й каже:

„Слухай Галу. Оце є моя дружина. Ти вставай та постели собі постїль на канапі, а ми з дружиною спатимем у спальнї”.

„Я мало що не впала в розпуку та в крик на всі заставки, але якось втрималась. Не кажучи ні слова, встаю та йду до передпокою та розстелю канапу. Тодї прошу Івана, щоб пересунув мою комоду зі спальнї до передпокою. Положилась на канапі, але не спала, лише тихенько переплакала майже цілу нїч. У четвертїй годинї ранку рїшила встати, зібрати скільки мога своїх речей та втекти в світ за очї з того багна.

„Наповною двї великі валїзи, забрала що кращого, а решту мусила залишити. Виходжу потихенько з помешкання та йду пїшком до залїзнодорожного двїрця. Іду помалу та часто мушу відпочивати, бо валїзи тяжкі, але таки долїзла до двїрця в шостїй годинї ранку. Поїзд до Вінніпегу буде відходити в сьомїй. Купила квиток, сіла та чекаю на поїзд. Почулася страшенно осамїтненою, непотрїбною та попала в таку розпач, що думка про самогубство стає дуже милою та приємною менї. Думаю про те, що менї тепер робити. До батьків не пїду, бо вони ж говорили менї не мати нічого спільного з Іваном, але я не слухала їх. Що я скажу своїм приятелям? Скажу, що Іван викинув мене? Ні, теж

не можу зустрічатись з ними. Мушу позістати сама, осамітнена у заплаті за свої гріхи. Я тепер змінила своє назвисько та записалась до української парохії. Про ТУРФДІМ та компартію й чути не хочу, бо це банда дурихвітів. Ти самий переконався про це”.

Іванова поведінка мала дуже від’ємний (негативний) вплив на ядро компартії та на відділ ТУРФДІМ у Летбридж. Відношення до мене погіршилося мабуть через те, що я, так як Іван, були випускниками одного й того самого вишколу. Люди уважали нас за друзів та підозрівали, що я мав дещо до діла з Івановим парубоцтвом. Не було проби оркестри, щоб не було когось з членів відділу наглядати над молодю. Це мені ніяк не подобалось. Пишу довірочного листа до товариша Кобзея, в якому описую халепу спричинену Івановим парубоцтвом та її наслідки. Питаю, чи небуло б можливим перевести мене до якоїсь іншої місцевості, бо в наслідку тієї халепи проти мене існує негодування та недовіря.

Отримую відповідь від товариша Кобзея, де він пише, що я буду перенесений до Форт Виллям у найближчому часі. Це потішило мене дещо.

Через місяць часу отримую листа від головної управи ТУРФДІМ, у якому мене урядово повідомляється про те, що мене переносять до Форт Виллям, та що я маю опустити Летбридж так скоро як можливо та приїхати до Вінніпегу.

Через тиждень часу я потихенько від’їжджаю з Летбридж, навіть не прашаюсь з ніким. Пригадую собі ті початкові часи, коли мене вітали гей би якогось вельможу, а зараз воно закінчилось тим, що кожний тут легше віддихне, коли почує, що я вже втік. Може це й добре, бо воно буде властиво проти мене як комуніста.

Як народився „Русский Клуб” у Канаді

Не можу оминати одного чудодива, що створив його Іван Вірський. Мушу „влізти” в тяглість цієї повісті, бо вважаю, що це буде цікавим.

Як я був ще в Москві, та десь біля десяти днів після повороту з Архангельської області, навідується до мене Іван Вірський. Він у досить веселому настрою та навіть і в дещо бундючному. Випитав мене про подорож, а після того почав хвалитися про те, що йому доручено надзвичайно важливе завдання для поширення революційного руху в Канаді. Це мене чимало здивувало: „Якже ж це так — думаю — він же ж замішався в дуже неприємну халепу з молодю Тамарою, дружиною старого, але дуже визначного партійного вельможі, який мав настільки впливу, щоб запроторити Івана на Соловецькі Острови”. Але

нічого: послухаю яким чином він вислизнувся. Питаю Івана:

„А як пішло тобі діло з Тамарою?“

„З Тамарою?! Та справа вже зовсім закінчена. Льоня взяв з нею розвід, а партія вислала її на якесь дрібне становище в Тамбовському Обкомі“.

„А яким то ти чином зумів вислизнутись з тієї халепи?“ — питаю.

„Та сталось воно так: одної ночі я довго не міг заснути, думаючи про те, яка то судьба жде мене. Аж тут нараз упадає мені вельми щаслива думка. Піду в Комінтерн до товариша Мануїлського та представляю йому плян створення „русскої масової організації“ в Канаді та видавання часопису на „русском языке“. Комінтернові є відомим те, що в Канаді немає ніякої діяльної громади москалів, отже моя думка про створення такого руху повинна зацікавити їх. Скажу, що візьму не себе обов'язок заснувати такий рух“, — каже Іван.

Далі Іван розказав мені, як то він пішов до товариша Мануїлського з тим пляном. Товарш Мануїлський дуже врадувався тим та приобіцяв йому, що ту справу негайно обговориться з ким треба та призначиться Івана на переведення її в життя. Дальше Мануїлський сказав Іванові, що поговорить з товаришем Ждановим та попросить його, щоб він якось заглушив його халепу з Тамарою.

„Ну, алеж з кого ти пічнеш творити ту „русскую масову організацію, коли в Канаді москалів є стільки, що кіт наплакав?“ — питаю.

„Це зовсім просте діло: Комінтерн дасть наказ канадській компартії зробити все, що мені буде потрібним. Я тоді вимагатиму, щоб компартія дала наказ „масовим організаціям“ виділити зі своїх рядів тих членів, що походять зі східніх областей України, володіють „русским языком“ та заохотити їх вступати в члени „русскої масової організації“. Я вірю, що мені не трудно буде найти певне число таких товаришів в українських та жидівських „масових організаціях“. Їм скажеться, що це твориться підложжя для втягнення канадських Духоборів в революційний рух“.

(Канадські Духобори — це собі дивовижна богомільна парость (релігійна секта), яка має свого, притаманного, пророка, Піотра Верігіна, якого пророчий сан переходить з рода в рід. Вони не признають ніякої світської власті й тому не повинуються ніяким державним законам. Жують та поводяться лише по закону свого пророка. З народного положення — вони є скахлами (скацапшеними хахлами), які походять з околиць Вороніжчини та інших сумежних з Україною південних частин Московщини. Духобори настільки надоїли були царським властям, що власті, правдоподібно, за порадою та поміччю

графу Толстою, виселили їх у заморські країни, головню до Канади. У Канаді Духобори поселились на широких рільничих просторах провінції Саскачевану та назвали свою околицю Верігін. Пізніше розкололись на дві частини — звичайної та строго правовірної. Строго правовірні відтак поселились в провінції Бритиш Колюмбія, в околиці Нелсон. Саскачеванська частина Духоборів стала підчинятися законам Канади до певної міри, а британьшкoлюмбійська частина трималася законів пророка; відмовились посилати дітей до шкіл, відмовились платити будьякі податки, відмовились брати канадське громадянство. Канадські власті пробували заставити Духоборів до виконування бодай первинних громадських обов'язків, але Духобори підняли таку бучу, що заставили властей залишити їх у спокою. Духобори почали поголовно налітати на поблизькі міста та там уряджувати так звані „голі походи”, цебто чоловіки, жінки, хлопці, дівчата та діти розбиралися до нага та ходили походом вулицями міста. Їх в'язнили, але це нічим не помагало. Потім Духобори висаджували в повітря школи та інші державні будинки, пізніше стали палити власні доми та грозити, що прикажуть усім своїм поповнити поголовне самогубство. Не було іншого виходу, як повипускати усіх з в'язниць та оставити їх у спокою).

Я подумав хвилинку, а потім кажу Іванові:

„Я думаю, що з Духоборами справа ніяк не піде, бо це нарід, який є наскрізь душевно збоченим”.

Іван махнув рукою, усміхнувся та каже:

„Піде чи не піде, то це вже інше діло. Мені ходить тільки о те, щоб могли дати звіт про те, що такий рух створено. Якщо не буде успіхів, то вину за те завжди можна буде звалити на когось іншого”.

Ще трохи погугурили, а тоді Іван попрашався та відійшов.

Я став передумувати про замір створити таку, зловіщу, „руську масовую організацію”. Та це ж буде нічого іншого як суцільною шахрайською підрібною. Тут, попросту, заставиться наших, туполобих, дядьків кацапщити себе, співати різні „частушки” та „лінки-какалінки” замість чарівних українських пісень, заставляють поширювати остогидну московську культуру та засмороджувати нею вільні канадські чисті степи, заставлять наших, туполобих, дядьків заплатити своєю честю за Іванові вибрики.

Як Іван повернув до Канади, то вневдовзі канадські комуністичні часописи розписалися широко про те, що „руські робітники та фермері” рішили створити „руську культурно-освітню масову організацію” з осідком у Вінніпегу. Незадовго після того було подано звіт про те, що відбуто вже перші установчі збори, на яких рішено прийняти назву „Русский Клуб”, видавати тижневий часопис, який буде зватись

„Канадський Гудок”. Головою „Русского Клубу” буде товариш Ясний, член жидівського „Поале Сіону”, а писарем буде один, туполобий волиняк товариш Курбан, член ТУРФДІМ. Ці обидва товариші й редагуватимуть „Канадський Гудок”.

Сталось так, як я це й підозрівав. ТУРФДІМ приневолений був оголосити своїм членам, які походили зі східних частин України, щоб вони йшли та допомагали будувати „русский клуб”, але на щастя не робили цього з одушевленням. Мабуть тому, що в них ще жевріла якась маленька іскорка огиди до кацапів. До того „клубу” вписалося теж певне число жидів, туполобих білорусів та навіть і кілька поляків, що походили із Холмщини. Здається, що пізніше вдалося їм, якимсь чином, вишкрябати звідкілясь і кілька штук дійсних кацапів, бо по якомусь часі з’явилася була „балалаєчна тройка” на їхніх „концертах”.

І коли до того часу не чути було нічого про шось московське за винятком кількох цареславних божниць, у яких парохіянами були переважно скахли (скацапшені хахли), то тут раптом виросла „русская культура”, яку двигав на своїх невільничих плечах наш дядько, хахол; той самий, туполобий, затурканий хахол, якого предки-хакли теж сотнями літ двигали ту культуру на своїх похилих плечах.

Духоборів вони не втягнули та й навіть не збирались їх втягати. Таке діло вимагало надзвичайних здібностей, а того в них не було. Навіть не було в них здібностей самостійно редагувати часопис лише заповнювати його майже цілковито матеріялами присланими з Москви.

Так то народився та виріс той юридивий „клуб”, той суспільний виродок. Сталось це тільки тому, що доля чи недоля хотіла того, щоб Іван був у Москві. Рівнож сталося так, що доля чи недоля хотіла того, щоб красуня — Тамара — теж находилася в Москві в тому часі. Дальше доля чи не доля хотіла того, щоб Іван випадково познайомився з Тамарою та завів з нею ревне кохання. Доля чи недоля пхнула Івана рятуватися від загрози думкою про створення „русского клубу”. Виходить з того, що те кохання увінчалось народженням не дитяти, але якогось виродка.

Проводові того „русского клубу” вдалося приманити деяких скахлів з цареславних божниць. Це головно тому, що парохіяни тих божниць не мали ніяких культурних діяльностей, бо були малописьменними, або й зовсім неписьменними.

На передодні розколу ТУРФДІМ

Приїжджаю до Вінніпегу та заходжу до головної управи ТУРФДІМ. Товариш Кобзей урядово, але ввічливо прийняв мене.

Поговорили дещо про урядові справи, а тоді товариш Кобзей шепнув мені, щоб я прийшов до нього вечером на довірочні сходи. Перекинувся я словами з редакторами та іншими урядовцями, а потім подався до гостинниці. Звідти телефоную до керівника Служби Безпеки. Сходимося з ним та розказую йому про халепу з Іваном.

Приходжу вечером до товариша Кобзея. Там уже зійшлись товариші Хвалібога, Лобай, Хоміцький та Мойсюк, а теж Михайло Смит (Смик) той, що писав підвал до „Українських Робітничих Вістей” під заголовком „Колючки”, та підписувався під ним як „Синьооверголець”.

Товариш Кобзей починає зібрання кажучи, що прийшов час піти на рішучий крок у напрямі усунення з ТУРФДІМ ярма компартії. Читає листа, якого отримав від дружини Сембая з Чехословаччини, в якому вона пише про жахливі події, що тепер відбуваються в Україні. Пише, що ГПУ арештувало її чоловіка, Мирослава Ірчана та багацько визначних письменників та інших діячів та вивезло їх невідомо куди. Сама вона — громадянка Чехословаччини, мала чехословацький паспорт й таким чином вирвалася з Советського Союзу. Далше пише, що дотеперішній комісар України — товариш Микола Скрипник, бувший близький приятель Леніна — поповнив самогубство, а на його місце Сталін назначив свого швагра — Лазара Кагановича. Пише, що Москва рішила заставити силою українських селян вступати в колгоспи та для досягнення тієї мети, стягнула все зерно, живий товар, та огородину з України. Боїться, що це спричинить великий голод в Україні.

Каже Кобзей, що як тільки отримав того листа, то зараз скликав довірочні наради з Навізівським, Карачем, Ленартовичем, Присташем, Колісником та Білецьким. Прочитали та обговорили того листа та рішили вислати Навізівського до Советського Союзу, щоб він довідався там, чи дійсно йде посиленна нагінка на українців.

Кобзей далі говорить, що Навізівський поїхав був до Советського Союзу. Як повернув, то знова скликано наради тих же самих товаришів почути його звіт. Він зпочатку почав різні викрутаси, але вкінці мусів таки признатися, що не був в Україні, бо його нікуди не випускали з Москви. Він тільки міг переказати те чим його „нагодувало” ГПУ та ще й можливо, що загрозило йому, що „ти брат не ріпайся, бо інакше то будеш зліквідуваним”. Тоді Кобзееві прихильники поставили справу „рубом” — позбутися з місця зверхності компартії над ТУРФДІМ та його братніх товариств і з тією метою рішено скликати надзвичайний з’їзд ТУРФДІМ в осені, щєбто за пару місяців часу. На тому з’їзді представити справу всесторонно та хай з’їзд вирішить як поступити.

Мають повну надію на те, що з'їзд рішить позбутися компартії, та засудить совєтську владу, як новий засіб продовжування московського імперіялізму.

Тут назрівали великі події і я уважав, що про це повинен знати керівник Служби Безпеки. Зустрічаюся з ним та даю вичерпуючий звіт. Він згідний з тим, що це є велика подія, бо якщо б українці відпекались від компартії, то це сильно підірвало б їхню підвалину. Кажу мені, щоб я старався робити, що тільки можливим, щоб допомогти у створенні того розколу. Якщо треба буде на те особливих грошових засобів, то тільки дати йому знати про це. Кажу йому, що маю направлення до Форт Виллям, але хочу відвідати родину. Звичайно, що він погоджується.

Приїжджаю до дому знова на один тиждень. Мати й брати втішились. Обійшов та оглянув господарство. Все так як і колись було. Є що продавати, але немає кому, а як і навіть є кому, то той буде старатись купити щось за безцінь. Оставляю матері п'ятьсот доларів та вертаю до Вінніпегу, а звідти просто до Форт Виллям.

Приїжджаю до Форт Виллям. Товариші та молодь втішилася, що матимуть доброго вчителя. Приняли мене як слід. Я відразу взявся гарячкою до праці: треба було „підняти” мандолінову оркестру на вищий ступінь; треба було незаметно, „ліквідувати” всякий комуністичний та совєтський друкуваний хлам; треба було завести вечіркі спільного читання та підняти доброго читача; треба було основно змінити способи виховання дітей в диточій школі та зацікавити їх українськими традиціями; треба було підготовляти концерти та інші вистави.

У міжчасі прийшло мені на думку, що добре було б дати широкий розголос про листа Сембасвої дружини. Звичайно, що комуністичні часописи не згадають про нього, отже треба шукати інших часописів, які порушили б цю вельми важну справу. Рішив я тоді списати це все та якимсь способом передати до народних часописів. Напишу про комуну „Хлібороб”, про комунарів Рогатинчука, Божика та інших, про ув'язнення Ірчана, Сембая та безліч інших українських письменників та діячів, про суд над Спілкою Визволення України, про стягнення засобів живності з України, про заслання українських селян у невольничі табори. Ті відомості не будуть під моїм іменем, але під якимсь прибраним, що розчарувався комуністичною вірою. Списав я те все машинописом та переслав керівникові Служби Безпеки у Вінніпегу, щоб він якимсь способом передав те до редакцій українських народних часописів та запевнив їх, що відомості є вірогідними, та що їх подав один зневірений комуніст.

За пару тижнів українські народні й церковні часописи не тільки, що помістили весь той матеріал, але й понаписували великі редакційні статті. Я закупив скільки міг часописів та потайки підкидав їх членам відділу ТУРФДІМ. Звичайно, що члени ТУРФДІМ ставились з великим упередженням до „націоналістичних” часописів, але помимо того зерно сумніву було посіяне. Питають мене чи то правда, що товариш Навізівський поїхав до Москви, щоб довідатися про Ірчана, Сембая та взагалі про сучасне положення там. Кажу їм, що правда, бо писали мені про те мої товариші з Вінніпегу.

Кілька днів після мого приїзду до Форт Виллям загостив до мене товариш Мартин Парнега. Він мій старий знайомий з ленінського університету в Москві; його назначено керівником окружної управи компартії Тандер Бей. Його завдання є урухомити та збільшити ряди компартії тієї округи, що занепала була в наслідку ув'язнення головної управи. Після прємних згадок про Москву, товариш Парнега починає викладати мені свій плян діяльності. Накладає на мене обов'язок збільшити число членів українського партядра з бідної сімки до п'ятнадцяти, заснувати ядро комсомолу (Комуністичного Союзу Молоді), яка гуртується при відділах ТУРФДІМ у Форт Виллям, Вестфорт та Порт Артур, та придбати найменше зо два десятки передплатників для „Воркера”, тижневика, що є речником (органом) головної управи компартії Канади.

Згідно з правилами партійної бюрократії, всякі наложені рівнішим товаришем (а Парнега був рівнішим від мене в партійній драбині, бо він був керівником цілої округи, а я був лише рядовиком у партії помимо мого вишколу) приймається без застереження, але щодо виконання їх, то це вже інша справа. Приймаю всі обов'язки спокійно та без найменшого наміру виконувати їх.

Моя культурно-освітня праця йде як слід. Майже кожної неділі відбуваються концерти або інші вистави. Товариш Парнега кожного разу пробував просуватися зі своїми промовами на тих підприємствах. Старався говорити про „великі досягнення Советського Союзу”, про революційних рух, про компартію. Промовець нікудишний з нього; говорив мляво, але за те довго. Починав різно, але закінчував завсіди однаково. Присутні оплескували йому не за те, що говорив, але за те, що нарешті перестав. Управа відділу рішила тоді недопускати його до промов. Він тоді вчепився мене, кажучи, що я повинен переконати управу, щоб дозволяла йому промовляти на підприємствах. Я знова обіцяю, що буду старатися, знаючи добре, що управа ніяк не дозволить.

Статті в „націоналістичних” часописах таки зробили своє. На

черговому засіданні українського ядра компартії, товариш Ландяк заявив, що виступає з членства з причин невиразного положення в Україні. Товариш Парнега пробує переконати його, що то все брехня що пишуть „націоналістичні” часописи, але Ландяк має листа від Рогатинчука, в якому той просить його допомогти йому позикою, щоб видістатися з Советського Союзу. Каже Ландяк Парнегові хай той напише листа до Ірчана в Харкові та як отримає відповідь від нього, то він тоді повірить, що то була брехня, що Ірчана заслано в невідільничі табори. Ландяк таки виступив з партії, а за ним незадовго виступив і товариш Найда.

Управа відділу ТУРФДІМ отримує повідомлення про надзвичайний з'їзд ТУРФДІМ. Не пишеться в чому справа лише пишеться, що треба вирішити одне надзвичайно важливе питання. Відділ у Форт Виллям, спільно з відділами у Вестфорті та Порт Артур, мають вислати шість відпоручників (делегатів) на той з'їзд. Немає навіть і двох слів про те, що члени місцевого ядра компартії будуть „вибраними” на таких відпоручників, бо в котрих відділах є члени компартії, то вони, невідмінно, творять так званий „невидимий провід”. Тепер знова: всякі з'їзди ТУРФДІМ є під верховодством так званої „партійної фракції”, цебто під верховодством тих відпоручників, які є членами партії. Ця „партійна фракція” обговорює весь зміст з'їзду, робить всякі передрішення, які пізніше просувається на нарадах з'їзду, неначебто з'їзд робить те самочинно. Але навіть і „партійна фракція” не може робити свобідного рішення без перевірки, вказівок та згоди вищого партійного проводу. Це все зводиться до того, що остаточне керівництво спочиває в руках головного вождя.

Цей надзвичайний з'їзд ТУРФДІМ мусить вирішити чи товариство буде пітримувати ворожий українцям московський комуністичний світогляд, який служить лише для втримання московської імперії, чи зречеться такої підтримки. Якщо зречеться, то тоді відпадуть від компартії майже всі члени українці.

Головна управа компартії Канади „занюхала”, що тут щось непевного коїться. Стягає всю „тяжку артилерію” до Вінніпегу та давай обмивати мозги Навізівського, Поповича, Шатувельського та всіх інших українських партійних товаришів, за виімком товаришів Кобзея, Хвалібоги, Хоміцького, Лобая, Мойсюка та Смита. Невідомо що „вожді” казали Навізівському та іншим та чим їм грозили, але як розпочався з'їзд, то Кобзей та його товариші відразу зауважили, що Навізівський крутить. Недопускає Кобзея до слова, хоч Кобзей є головним писарем. Навізівський „з'ясовує” питання на яке з'їзд повинен винести рішення, але зовсім не в такий спосіб як треба. Помимо того

велика більшість відпоручників ознайомлені з суттю питання, хоч би навіть із „націоналістичних” часописів. Відпоручники вимагають від Навізівського дозволити Кобзеєві говорити. Навізівський нехтує вимоги відпоручників та проголошує тайне голосування над питанням. Роздали картки голосування та зібрали до обчислення. Числять голоси Навізівський і Шатувльський, той безхребетний баба-Палажка. Кобзея недопускають до обчислювання голосів. Навізівський проголошує, що ТУРФДІМ остається так як передтим за малою більшістю голосів.

Таке шахрайство Навізівського причинилось до того, що Кобзей, Лобай, Смит, Хоміцький, Хвалібога, Мойсюк та інші виступили з компартії та ТУРФДІМ. За ними виступило майже половина членів ТУРФДІМ. Вони тоді створили окреме робітниче товариство та почали видавати свій часопис. Я не приєднався до них, але потихо співдіяв з ними до тієї міри, що навіть постарався дістати тисячу долярів пожертви на видавання їхнього часопису.

Відійшло багачко діяльних людей від ТУРФДІМ, у тому числі більше десятка добрих учителів. Це, так би мовити сонце товариства почало хилитись вниз по небосклоні.

Страйк лісорубів в Тандер Бей

Розкол у ТУРФДІМ задав був болючого удару не тільки тому товариству, але й комуністичній партії Канади. У тому часі можна було дуже легко розбити те товариство, бо воно зістало було без поважного числа діяльного проводу. Відійшо поважне число діяльних членів. Якщо б був тоді у наших народовців добрий провід, то могли б були без великого труду перетягнути у свої ряди поважне число членів ТУРФДІМ. Але у той час „народовці” завзято сперечалися про те, хто краще молиться богіві — православні чи католики.

Потерпіла була б й компартія Канади, бо поважніші члени українських ядрів повідходили, а то й навіть цілі ядра пошезали. У компартії Канади осталися були тільки жиди та фінляндці. З українських партійців залишилися тільки вислужники, такі як Навізівський, Шатувльський, Вірський, Ленартович та інші, що були на платних становищах.

Компартії Канади конечно треба було розпочати якусь діяльність, щоб підняти свою гідність. Найкращим полем для того були безробітні в Канаді: мільйон або й більше. Біда була в тому, що компартія не хотіла поліпшувати положення безробітних лише пробувала закликати їх до повалення капіталістичного ладу. Іншим та труднішим полем до попису партії було організувати профспілки робітників. Компартія

рішила спробувати своїх сил в окрузі Тандер Бей; організувати неорганізованих лісорубів.

В окрузі Тандер Бей, цебто в Форт Виллям і Порт Артур, а зараз Лейкгед, є, майже безмірні, прекрасні соснові ліси. У тих лісах що зими працюють тисячі лісорубів. Грубіше дерево ріжуть на балани до розпилювання в трачках на будівельний матеріал, а тонше дерево ріжуть на короткі ковбани, які йдуть до виробнів паперу.

Із за „добрих часів” вправний лісоруб заробляв багацько більше за одну зиму чим звичайний робітник заробляв за один рік. Але як почався господарський застій, то заробітки лісорубів почали значно зменшуватися. Останніми часами дійшло було до того, що більшість лісорубів повертали весною з лісових робіт майже без сотика грошей, а деякі то навіть оставалися в боргах у підприємцям.

Біда була в тому, що підприємці занадто використовували лісорубів. Лісоруби працювали не на години або поденно, але поштучно, цебто платили їм від скількості виробів. Підприємці платили дуже мало від виробів, але за те числили їм високу ставку за харчі, помешкання в таборах та інші потреби. Лісоруби почали говорити про потребу створення профспілки.

Компартія Канади „занюхала” тут можливість пописатися. Товариш Парнега скликає засідання окружної управи партії для обговорення використати положення для „клясової боротьби”. Метою тієї боротьби буде, щоб створити профспілку та викликати страйк, але повести його так, щоб лісоруби програли його. Це тоді загострить ворожнечу лісорубів проти капіталістичного ладу.

Товариш Парнега пропонує видвигнути такі вимоги підприємцям, які вони не в силі прийняти. За той час проводити всякі демонстрації та розрухи, щоб таким чином заставити властей до насильного здушування страйкового руху, до побоїв та ув’язнювання страйкарів. Страйкарів буде кілька тисяч, а поліції є заледви пару соток, отже власті будуть змушені спровадити військо. Це витворить ненависть страйкарів до властей та до капіталістичного ладу, що його ці власті утримують. Таким чином ми можемо втягнути сотки людей в членство компартії та збудити в них „клясову свідомість”. Звичайно, що страйк заломиться і профспілка лісорубів втратить битву, але на румовищу розвалу зміцніє „клясова свідомість” та „революційний рух”, бо відгомін розбиття страйку властями викличе співчуття до страйкарів серед широких кіл працюючих по цілій Канаді.

В ніякому разі не видвигати таких вимог до підприємців, які вони були б у силі прийняти, бо це не дало б жадної користі компартії та реолуційному рухові взагалі. Ми, комуністи, є цілковито проти

поліпшування положення працюючих, бо це є нічим іншим як звичайним латанням існуючого капіталістичного ладу. Ми не хочемо латати цей лад та таким чином допомагати йому далі існувати. Це було б непрстимим гріхом для всякого правовірного комуніста. Якщо ми є за поваленням капіталістичного ладу, то ми мусимо його вже валити від сьогодні, а не чекати на прихід якогось месії. Ми є тими месіями. Хай працюючі терплять, голодують, та помирають, бо тільки тоді вони стануть до боротьби проти гнобителів, проти всесвітнього капіталізму”.

Товариш Парнега, як бачу, старанно опрацював свою доповідь після основних засад комуністичної програми. Якщо геніальний вождь — Сталін — почув би був цю доповідь, то напевно, що був би грімко оплескав її. Значить вишкіл Парнеги в Москві „не пішов у ліс”. Йому обміто мозги та створено в ньому душевне звихнення, цебто він утратив здібності здорового розсудку та живе й поводитьсь на так званій „вузькій доріжці думання”. Члени окружної управи компартії мабуть уперше почули дійсну істину комунізму. Як товариш Парнега закінчив доповідь, то ніхто з присутніх не оплескав її. Я підсвідомо відчував, що присутні були одушевленими пропозиціями про організування профспілки лісорубів та про страйк, уявляючи собі, що зроблять поважне діло допомагаючи лісорубам, а тут виходить, що вони повинні вживати лісорубів неначе якихось „морських свинок” для своїх підривних цілей.

Товариш Парнега торжественно закінчив читання своєї доповіді та глядить по присутніх, щоб хтось з них завдавав питання, або зголошувався до перемови, але всі сиділи неначе приголомшені. Товариш Парнега тоді відчиняє свою течку та витягає оберемок паперів та каже:

„Товариші! Я уважав доцільним дати ці вказівки на папері, для того, щоб ви ясно зрозуміли як наша партія провадитиме профспілкою та страйком. Я хочу, щоб ви це вивчили докладно та переговорили на засіданні кожного вашого ядра. Це не тільки служитиме вам як вказівки, але й для поглиблення вашого особистого знання революційної програми”.

Товариш Парнега почав роздавати примірники своєї доповіді. Роздав усім, а тоді каже:

„Сьогодні не будеться нічого вирішувати. Я даю вам наказ зібрати кожне ядро на засідання цього тижня, обговорити мої пропозиції та зійтись тут на другу неділю для вироблення ділових рішень”.

У понеділок рано сходжуся з відпоручником Служби Безпеки та показую йому примірник Парнегової доповіді. Він прочитав її та каже:

„Це є ділом занадто великої ваги. Я мушу зараз же потелефонувати до головного управителя Служби в Оттаві та спитати, як, та що нам тут робити. Я дам тобі знати ще сьогодні або завтра”.

Ми мали з ним умовлено, що як він кликатиме мене по телефону явитись на призначеному місці, то він питатиме за якоюсь мнимою особою, а я повинен відповісти, що він має неправильне число телефону та повісити трубку. Так і стається. Маю від нього телефон. Сходимось через годину. Він каже мені, що управитель приїде сюди з Оттави після завтра і він тоді покличе мене на наради.

Приїжджає управитель, сходимось та починаємо радитись над тим, як та що зробити. Поперше — узгіднюємо, що підприємці в хижій спосіб використовують нещасних лісорубів. Далше узгіднюємо, що профспілки та викликання загального страйку є зовсім на місці та є згідним з традицією відносин між робітниками та роботодавцями. Далше узгіднюємо, що хижачке використання робітників далеко більше причинюється до поширювання комунізму чим десяток комуністичних партій, та що ті хижачки-підприємці властиво творять комунізм і їх треба буде прикоськати. Страйк мусить відбутися, але треба буде повести його в такий спосіб, щоб його не використали комуністи.

Дійшли ми до рішення, що я повинен взяти головну участь у творенні профспілки та в оголошенні й провадженні загального страйку. Вони, у свою чергу, подбають про те, щоб не було перешкод зі сторони поліції та місцевих властей, але тільки під умовою, що профспілка теж подбає про те, щоб не було ніяких бешкетів та інших глупих, непотрібних, витівок. Підчас страйку профспілка повинна мати заgonи своїх впорядчиків, щоб тримали порядок та таким чином надавали поваги страйковому рухові. Це є вельми важним для з'єднання прихильності населення, бо страйкарам потрібна буде не лише моральна, але теж і матеріальна поміч.

Лісоруби склалися з фінляндців, шведів та слов'ян, головно українців та словаків, Кажу управі ТУРФДІМ у Форт Виллям, щоб скликали зібранні лісорубів у п'ятницю того ж таки тижня для створення профспілки. Управа радо погодилася. Оголошуємо прилюдні збори лісорубів-слов'ян (слов'яни-лісоруби гуртувалися в Форт Виллям, а фінляндці й шведи-лісоруби гуртувалися в Порт Артур). На збори явилось около шість сот народу — повнісінька зала. Я виступив з гострою промовою, засуджуючи підприємців за їхне хижачке використання лісорубів. Кажу, що будемо зараз же творити профспілку та оголосимо загальний страйк. Далі кажу, що відбудемо загальні збори лісорубів з фінляндцями та шведами в Порт Артур цієї

неділі, щоб охопити всіх. Під кінець питаю присутніх, чи вони бажають записуватися до профспілки та якщо так, то хай підіймуть руки. Ціла зала піднімає руки та голосять, що таки зараз хочуть вписуватись у профспілку. Я прошу о спокій та кажу, що я самий не можу нікого вписувати, бо мене ніхто не уповажив на це. Кажу, що насамперед треба вибрати управу, яка тоді займеться записами.

Тут оказується мала заковика: лісоруби не ознайомлені з технікою виборів, а по друге дуже мало, або й зовсім не знали один одного. Я тоді предкладаю, що я самий назначу десятеро людей до управи та піддам їх під загальне голосування.

Покликаю тих, яких я знав як менш-більше чесних українців та прошу їх прийти до мене на підвищення перед зібраних. Кажу, щоб кожний з них сказав своє ім'я та прізвище до зібраних. Потім питаю зібраних, чи вони згодні з тим, щоб ті люди творили управу профспілки. Всі одноголосно годяться. Питаю тоді зібраних кого вони бажають на голову управу. Усі кричать, щоб я був головою. Питаю чи хтось хоче когось іншого на голову. Нікого немає. Я стаю головою профспілки.

Проголошую, що зараз треба рішити справу з вкладками, бо так воно всюди водиться, що треба мати гріш у скарбниці на всякі видатки. Предкладаю, що вкладка повинна бути не менш одного доляра вступу, а опісля, мабуть, по закінченні страйку вирішиться про місячні вкладки. Всі годяться одноголосно.

Назначую одного члена управи писарем, а другого скарбником та кажу, щоб зараз же почали записувати людей в члени. Я припускав, що зайде таке положення, отже я вже заздалегідь придбав книжку карток поквітувань та інші потрібні книги. Більшість присутніх записалась з місця, а решту сказали, що запишуться завтра або після завтра.

У суботу рано їду до Порт Артур до фінляндців та кажу їм, що вже створено профспілку, та щоб вони скликали фінляндських та шведських лісорубів на загальне зібрання в своїй домівці, щоб записати їх до профспілки та поширити управу до двадцяти членів. Фінляндці в Порт Артур мали товариство та домівку, щось подібного як і українці і вони теж були під зверхністю компартії. Товариші фінляндці врадувались такою новиною та зараз же взялись оголошувати загальні збори на неділю пополудні.

В неділю пополудні зійшло більше чим тисяча людей та ще надходили. Комуністична домівка була зовсім за малою помістити їх, але зараз у сусідстві була інша фінляндська організація, що звалася „Промислові Робітники Світу”. Була це анархістичного роду організація та ставилася ворожо до комуністів, але мала домівку вдвоє більшу

від комуністичної. Я жив у незлих відносинах з провідником тих анархістів та рішив попросити його, щоб дозволив відбутися загальні збори в їхній домівці. Він погодився під умовою, що не буде проповідуватись комунізму на зборах, на що я дуже радо погодився.

Я не тільки що погодився не проповідувати комунізму на цих загальних зборах, але ще й предложив цьому провідникові, щоб він назначив п'ятьох людей з його лісорубів до поширеної управи. Я зробив це з двох міркувань: поперше, щоб мати якнайменше членів компартії в управі профспілки, а по друге, щоб мати вільний доступ до тієї величезної залі.

Переходимо до великої залі. Я відкриваю збори в англійській мові та насамперед кажу, що тут будеться обговорювати справи профспілки та загального страйку, та що тут не буде навіть і словечком споминатись про якусь політику. Виголошую палку промову проти хижаків-підприємців та закликаю лісорубів записуватись до профспілки, яку вже створено в Форт Виллям. Під кінець прошу подати мені імена десять лісорубів, щоб включити їх до управи профспілки. Пригадую теж присутнім, що обов'язком кожного з них є не тільки самому записатись до профспілки, але й старатися записувати всіх, щоб не було ані одного лісоруба, щоб не був членом профспілки, бо як виграємо страйк то одною з вимог від роботодавців буде не нанимати нікого, що не є членом профспілки.

Подали мені десятеро людей: анархісти п'ятеро, та комуністи п'ятеро. Із тих п'ятеро комуністів було лише двох, що були членами фінляндського ядра компартії і не дуже заїлі. З українців ніхто не був членом компартії, так що я мав лише двох комуністів в управі профспілки.

Протягом тижня часу записалося поперх дві тисячі лісорубів. Управа рішила тоді проголосити загальний страйк. Лісові роботи вже були почалися й багацько лісорубів були вже по різних лісових таборах. В околиці Тандер Бей було около п'ятдесят таких лісових таборів. Управа створила загони по двадцять п'ять чоловіків кожний та вислала ті загони до кожного лісового табору повідомити там лісорубів про загальний страйк та зігнати всіх до міста. За пару днів всі табори були опустошені, навіть забрали зі собою тих, що були на місячній платні. Залишили тільки сторожу таборів.

Управа профспілки зараз же взялася до впорядкування тисячів лісорубів в рухоме суцільне тіло. Для тих, які не мали місця на нічліги треба було знайти місця, де вони могли б переспати та помитися. Рівнож треба було закласти місця на харчування. Домівки ТУРФДІМ погодилися примістити та харчувати страйкарів. Фінляндські домівки

теж так зробили, але це не могло охопити всіх. Я тоді попросив Читальню Просвіти в Форт Виллям, щоб вони теж прийняли та харчували страйкарів і вони погодилися. Так само погодилися прийняти та харчувати страйкарів пару протестантських парохій. Тепер треба було вдатися до гуртівень та крамниць споживчих товарів за пожертвами поживи. Відпоручники профспілки говорили власникам, що це справа чисто господарського характеру; якщо страйкарі виграють, то матимуть за що купувати і це буде помічним їхнім підприємствам. Підприємці зрозуміли це та щедро відгукнулися пожертвами.

Управа профспілки розподілила страйкарів під керівництво сотникам, а сотники, у свою чергу розподілили свої сотні під керівництво десятникам. Управа дальше виготовила устав (статут) профспілки, а теж і подрібний правильник поведження членів підчас страйку та потім. Сотникам було строго наказано не робити нічого „на свою руку” без дозволу управи, а десятники теж не повинні нічого робити без згоди зверхників, цебто сотників. Зламання порядку грозило виключенням з профспілки.

При кожній дорозі з міст та при кожному залізничному двірці поставлено стежі пікетчиків, що чергувалися на три зміни. Ніхто не міг виїхати з міст без дозволу управи профспілки. Помимо того деякі люди висмикувались та йшли до лісових таборів на працю. Дійшла чутка, що в одному малому таборі назбиралось вже пару десятків таких висмикувачів. Управа вмить вислала туди сотню страйкарів, щоб вигнати їх звідтіля. У четвертій годині ранку наша сотня впадає до табору та дає тим висмикувачам десять хвилин зібратися, зібрати свої манатки та зараз вирушати до міста. Немає часу на снідання, бо треба покрити тридцять миль дороги. Страйкарі приїхали до табору грузовиками, але висмикувачів гнали до міста пішком.

Почались переговори з підприємцями лісозаготівель. Вони домагалися переговорювати з ними поодинокю, але профспілка вимагала переговорів з усіма разом.

Профспілка вимагала: а) признання профспілки підприємцями як представника лісорубів по таборах; б) збільшення платні від виробу, а теж і місячної на сто відсотків; в) зменшення оплат за харчування та прожиток на двадцять п'ять відсотків, без зменшення якості харчів та прожитку; г) приймати лісорубів на працю тільки через канцелярію профспілки; г) не приймати на працю нечленів профспілки; д) не звільнювати лісорубів з праці без згоди відпоручника профспілки в таборі; е) покрити всіх лісорубів та інших робітників під закон про відшкодування в разі випадку; є) стягати з платні лісорубів та інших

таборових робітників місячні вкладки до профспілки; ж) підписати умову правосильну на три роки.

Профспілка зобов'язується: дбати про те, щоб лісоруби виконували працю старанно та не марнували майна підприємців; б) допомагати підприємцям здавати своєчасно їхній виріб; в) позбавляти членства у профспілці всяких шкідників та видалювати їх з таборів; г) покривати кошти ушкоджень, спричинених членами-шкідниками.

Як тільки створилася спілка лісорубів та викликала загальний страйк, то товариш Парнега скликав всіх членів компартії в окрузі Тандер Бей на надзвичайні наради. На тих нарадах він накинувся дуже гостро на мене за те, що я не поступив згідно з його пляном про обернення страйку на революційний рух згідно з засадми компартії. Закинув мені, що я зовсім знехтував його наказ тим, що не створив управу профспілки, в якій переважали б члени компартії, не викликав пристрастей в страйкарів для того, щоб вони чинили розрухи проти властей, не висунув вимог підприємцям, які вони не схотіли б ніяк прийняти, не прилучив профспілку відразу до Воркерс Юніті Ліг. Одним словом каже, що я цілковито пішов на перекір компартії тоді, як вона мала тут золоту нагоду набагацько зміцнити своє становище.

Я оборонявся тим, що серед лісорубів майже немає членів компартії, отже не можна було пхати в управу людей, які цілковито не мають нічого до діла з лісорубами. Дальше я оборонявся тим, що я не міг вимагати від управи ставити неможливі вимоги до підприємців, бо члени управи не були б погодилися, а навіть як і були б погодилися, то загальне членство було б відкинуло їх. Товариш Парнега каже тоді, що треба з місяця оголосити, що профспілка створена компартією та мусить зараз приєднатися до ВЮЛ, а тоді ВЮЛ буде заступати профспілку у переговорах з підприємцями. Я відповідаю, що це трудно зробити без загального голосування рядового членства, але це зробиться після закінчення страйку, бо зараз не є на часі переводити таке голосування.

Товариш Парнега вертає до перегляду вимог профспілки до підприємців та каже, що підприємці приймуть їх без будьяких труднощів і на цьому буде кінець нашої революційної діяльності. Ще раз повторює те, що партія зовсім не ходить о те, щоби поліпшувати долю робітника, бо як у нього буде повне черево, то він не захоче слухати комуністичної намови (пропаганди). Компартія не є жадною добродійною установою; вона є тільки силою, що має повалити капіталістичний лад та завести диктатуру пролетаріату. Каже, що поліпшувати долю робітника є властиво допомогою капіталістам утримувати їхній лад.

„Що ми за революціонери, коли на щільний округ, де знаходиться сотні

тисяч робітників, ми маємо лише два десятки членів партії. Чи це є все, що ми змогли зробити за останніх п'ятнадцять літ? Товариші! Я, як керівник компартії тандербейської округи, даю наказ обернути страйк на революційну боротьбу шляхом уряджування щоденних демонстрацій, сутичок з поліцією. Узброїти страйкарів чим можна та зайняти будинки міських управ та поліцейні станиці обидвох міст. У цій окрузі немає військової залоги, отже п'ять тисяч страйкарів повинні зовсім легко дати собі раду з кількома сотнями поліції, навіть якби деяких страйкарів було вбито”.

„Товариш Парнега! Те, що ви кажете є мабуть добре в теорії, але не на ділі, особливо, коли воно відноситься до нашої профспілки. Яке зачєвнення можете дати нам, що розрухи та безладдя вийдуть нам на користь? Я є цілковито проти вашого пропозиція та наказу. Ми маємо лише трьох наших членів в управі профспілки. Якщо ми поставили б таке дурне пропозиція на засіданні управи, то нас не тільки щоб висміяли, але навіть і усунули б з управи”.

Виступ цього ділового фінляндця страшенно розгнівав товариша Парнегу й він почав гостру суперечку з ним. Для мене це було господнім післанням; цей добряга виручив мене. Решту фінляндців предналися до першого та вимагали голосування над Парнеговим наказом та не чекаючи чи Парнега дозволить на голосування, всі підняли руки проти наказу.

Я подумав, що мені тут слід було б сказати якийсь, примирююче слово.

„Товариші! Товариш Парнега правильно толкує засади компартії відносно революційного руху, але в нашому сьогоднішньому положенні було б небезпечним приміняти їх на ділі. Два десятки членів партії, розкинені по окрузі, ніяк не в силі надати революційного руху цьому страйкові. Ми робимо все, що тільки можливим дати робітникам до зрозуміння, що цей страйк стався за первопочатком (ініціативою) компартії й вони це розуміють. Товариш Парнега може сміло йти між членів профспілки та намовляти їх, щоб ставали членами компартії. Він же ж керівник та організатор, але від чого? Нас не потрібно організувати. Хай іде та організує тих, як він каже, селєпків-чорноробів. Я хотів би чути звіт товариша Парнеги про те, що він тут ділового довершив; скільки людей записав у члени компартії. Говорити то ми самі потрапимо, та ще й навіть можемо похвалитись деякими діловими здобутками. Я радо зречуся головство в профспілці, якщо товариш Парнега прийме те головство та правильно поведе профспілкою та страйком. Я згідний з присутніми тут товаришами, що нам зараз не слід, так би мовити, „коливати човном” відносно страйку.

Він іде в порядок”.

Присутні привітали мої слова грімкими оплесками. Настрій був такий, що чуть, чуть не вигнали товариша Парнегу із засідання, але якось втихомирилися. Засідання закінчено крахом плянів товариша Парнеги.

Страйк доходив уже майже до кінця третього тижня. Усім було відомо, що підприємці не витримають багато довше, інакше то втратять „сезон”. Уже відбулося пару переговорів між профспілкою та підприємцями, але я зауважив, підприємці не дуже то перелякані „втратою сезону”. Щось тут не теє. Лісоруби то можуть „посидіти” на страйку, бо харчів доволі, але чому то підприємці не спішаться закінчити страйк?

Я часто обговорював страйк з урядником Служби Безпеки. Він цілковито задоволений з того, що страйк іде в порядку, але одного дня сповіщає мені велику несподіванку, що її затівають підприємці для зламання страйку. Каже мені, що І. І. Джансон — найбільший підприємець приготує велику силу коней, саней та стягає потайки переїзних безробітних із залізнодорожних тягарових потягів, що безнастанно їздять „зайцем” по Канаді та такого то такого дня вирушить великим здвигом з міста Порт Артур, силою проломить пікетові стежі та подасться до своїх лісових таборів.

Менші підприємці теж підготовляють подібні загони в своїх конюшнях та мають вирушити в призначений час із Джансоновим здвигом. Керівник далі каже мені, що Джансон вимагав помочі Королівської Канадської Кінної Поліції, але та поліція відмовила давати якунебудь поміч оправдуючись тим, що то є ділом міської поліції.

Керівник далі каже, що той здвиг має вирушити за два дні в шостій годині ранку. Наперед вирушить Джансонів здвиг, а за ним здвиг з решту конюшень. Джансонові конюшні находились на краю Порт Артур, а поблизу них конюшні інших підприємців.

Ооо! Ось де собака закопана! Ось чому то підприємці так мляво ставилися до переговорів! Вони наміряли прикоськати нас, а тоді встругати нам несподіванку. Постривайте сватки! Ми встругемо вам ще більшу несподіванку.

Я, вмить, скликаю надзвичайне та довіроче засідання управи профспілки. Насамперед кажу управі, що будемо обговорювати вельми таємничі справи, отже ніхто не сміє писнути ні словом про те, що ми тут обговорили. Члени управи прирікають затримати все в глибокій таємниці. Починаю розказувати про те, що затіває Джансон та решту підприємців. Члени управи слухають із зачудованою увагою. Я тоді предкладаю плян для знівечення лихого наміру підприємців. Тут мені

дуже придалися виклади полковника Зільберта на Ленінському університеті про стратегію та тактику страйкової боротьби.

Предкладаю, щоб кожний член управи взяв під своє керівництво сотню страйкарів та дав наказ бути готовими до певного обов'язку в четвертій годині ранку в день наміреного здвигу. Зібрати всі сотні в призначеному місці поблизу конюшень, але ні словечком не натякнути про те, в чому діло. О пів до шостої години ранку обступити всі конюшні; десять сотень біля Джансонових конюшень, а решту по всіх інших. Тоді проголосити там, що зараз відбувається страйк лісорубів і ніхто не сміє зближатися до лісових таборів. Закликати людей повиходити з конюшень та прилучитися до страйкарів. Якщо наставники в конюшнях спробують вирушати в дорогу, то вмиють порозпрягати коней та розігнати їх „на чотири вітри”. не починати бійки хіба в самообороні. Зібрати всіх „страйколомів” та привести їх до домівки в Порт Артур.

У п'ятій годині того, пропам'ятного, ранку зібралось тисячі народу з профспілки лісорубів поблизу конюшень у Порт Артур. Пів до шостої даю наказ вирушати до конюшень. Наші страйкарі вже знають у чому діло й це підняло в них духа. Обступають Джансонові конюшні; там на подвір'ї вже сила запряжених коней. Викликаємо страйколомів вийти з конюшень та прилучитися до нас. Кажемо впорядчикам здвигу розпрягати коней та заводити їх назад до конюшень.

Впорядчики здвигу, очевидно, не слухають нас, бо дають розказ вирушати. Та як тільки якісь сані вирушать за ворота так вмиють коні розпряжені та нагнані а упряж поперемишувана. Впорядчики здвигу не вступають у бійку зі страйкарами, бо нас є десять на їх одного. Аж тут бачимо надходить провінційальна поліція (міська не хотіла мішатись у те діло) із п'ятнадцяти чоловіків. Страйкарі обступили перстеном подвір'я та не пускають туди поліції. Начальник поліції кричить та питає хто тут є провідником. Відповідають, що всі є провідниками. Начальник ловить якогось страйкара та хоче арештувати, але інший страйкар захватив десь бочку зі сміттям та всадив начальникові на голову. Інші страйкарі вмиють обступили решту поліції, щоб не допустити її зійтись до купи та витягнути зброю. Кажуть поліції не робити тут жадного бешкету, бо це є законне пікетування; отже нехай забираються звідси. За той час страйкарі таки влилися на подвір'я та зганяють страйколомів, перевертають сані, перемишують упряж, розганяють коней, та навіть і почали товкти впорядчиків. Це вже починалося розюшення юрби й треба було його приглумшити. Даю наказ зібрати всіх страйколомів та вести їх до домівки. Бідолахи забирають свої манатки та покійрно йдуть з нами. Впорядчикам твердо

наказано, що як ще раз поважуться на таку штучку, то не останеться в них однієї цілої кісточки.

У конюшнях інших підприємців справа була далеко простішою. Страйкарі просто позаходили до середини, сказали, що Жансонів здвиг розбитий вщерть, позабирали зі собою страйколомів та привели їх до домівки.

По дорозі страйколоми дуже жалілись, що підприємці обдурили їх. Вони як звичайно безробітні їздять „зайцем” тягаровими потягами від одного кінця Канади до другого у пошуках за працею. Напарники підприємців переймали їх на залізнодорожних зупинках ще далеко перед містом та обіцяли працю в лісах. Нічогосінько про страйк не казали. Привозили їх до міста, що ось, ось вийдуть на табори. Скаржились, що як були б знали про страйк, то не пішли були б на таку „ловушку”. Це потрохи втихомирило страйкарів, що ставились досить ворожо до цих бідолахів.

Домівка переповнена страйкарами та страйколомами. Радимось з управою щоб то зробити зі страйколомами. Доходимо до рішення, що найкраще буде відвести їх до залізничних доріг, повсаджувати на тягарові потяги та сказати, щоб не важилися повертати сюди та ще інших перестерегли про те, що тут відбувається страйк.

Оголошую це рішення присутнім та ще додаю, що страйколоми шасливі тим, що дістали добру зимову одіж завдяки хитрощам підприємців, як рівнож шасливі тим, що ми обійшлись з ними по людськи. А щоб знали наше добре серце, то ми ще дамо їм нагоду поїсти добре в наших харчівнях заки від'їдуть. Присутні прийняли це рішення із захопленням.

Ця знаменна перемога набагато підняла духа страйкуючих. Місцеві щоденні часописи широко описали розбиття здвигу, а теж і нашу заяву чому викликано страйк. Це з'єднало нам велику прихильність населення міст. Пішли листи до часописів, у яких люди гостро засуджували підприємців лісозаготівель. Поміч страйкарам збільшилася.

Підприємці просять нас на переговори. Приходимо та бачимо, що вони вже інакше ставляться до нас. Предкладають підвишки платні та поліпшення інших умов, але менші від наших вимог. Ми відкидаємо їхні пропозиції кажучи, що наші вимоги навіть можуть збільшитися якщо підприємці будуть отягатися. Опускаємо переговори.

Товариш Парнега бігає та кудкудакає, що ми споневірили золоту нагоду перетворити страйк на революційне забурення. Сварить нас, що не заохочуємо людей вступати в компартію. Мені вже було досить того. На одному партійному засіданні кажу йому, хай не висиджує діри в стільці, а йде та записує людей у партію. Він же ж організатор. Члени

підтримують мене. Парнега цілковито тратить повагу серед них. За те я став „королем дня”. Ніхто не міг виїхати навіть і автомашиною поза місто, без перепустки підписаної мною. Профспілка заволоділа обидвома містами.

Зустрічає мене післанець від підприємців та каже мені, що вони хочуть говорити зі мною. Приходжу до готелю; підприємці вітають мене улесно, хвалять за хист у провадженні профспілкою. Потім кажуть, що готові дати мені поважну нагороду, якщо я намовлю профспілку погодитися на їхні умови. Я вмить опускаю готель, навіть не прашаюся з ними.

Підприємці дають нам знати, що хочуть зійтися на переговори. Ми відповідаємо, що на переговори не прийдемо, а прийдемо тільки годі, як вони вже будуть приготувані підписати згоду на наші умови.

Через пару днів дають нам знати, що вже готові прийняти наші умови та підписати угоди. Ми мали вже виготовлені примірники до підписів. Визначили місце зустрічі в гостинниці. Приходимо туди, підприємці вітають нас та просять до залі. Там довгий стіл. По одній стороні стола засідають підприємці, а по другій стороні наша управа разом з нашими правниками. Тут не було вже перемов або суперечок, бо підприємці мали вже передтим зміст нашої угоди. Після деяких слів почалося підписування. Тривало це десь біля пів години. Закінчили підписування, потиснули руки по дружньому та кажуть далі сидіти при столах.

За пару хвилин бачимо, що прислуга гостинниці розкладає посуд на стіл та приносить їду та випивку. Підприємці хвалять нас за ділове ведення страйку та переговори. Джансон жартобливо зауважує, що ми спричинили йому шкоди на тисячі долярів розбиттям його наміреного здвигу. Я теж жартобливо відповідаю, що всяка підпільна діяльність носить у собі складники небезпеки. Тому Джансон, як досвідчений підприємець повинен був забезпечити свій здвиг асекураційним покриттям. Це мені так влучно вдалося, що серед присутніх счинився гомеричний регіт, а найбільше реготався самий Джансон. Поїли, попили та почалась звичайна гутірка. Джансон підходить до мене та питає мене, як то ми дізнались про його здвиг. Я відповідаю, що кожний, хто береться провадити чи то підприємство чи якесь товариство, мусить бути чуйним на всякі, непередбачені можливості. Погаторили ще трохи, розпрашались та розійшлись.

Вертаємо до домівки анархістів у Порт Артур та проголошуємо успішне закінчення страйку. Боже! Що за радості! Посилаємо людей стягати пікетові стежі. Репортери місцевих щоденників обильно списують усе для своїх часописів. Я даю заяву в імені управи, в якій

висловлюється вдячність підприємцям, парохіям, товариствам обидвох міст за їхню щедру поміч лісорубам. Скликаю ділове засідання управи, бо треба таки в тій хвилі винайняти приміщення на канцелярію профспілки та наняти службовця для помічі писареві, як рівнож треба назначити сталого платного писаря. Управа предкладає мені посаду писаря, але я відмовляюсь кажучи, що я вже маю платну посаду. Я тільки останусь головою профспілки до часу скликання першого з'їзду весною по закінченні „лісового сезону”. Писарем призначено товариша Легтінена, того самого фінляндця-комуніста, що „переїхав” Парнегу. Був він так би мовити, „паперовий комуніст”. Я пізніше порадив йому потайки зовсім „відсунутись” від компартії.

Треба було кинути якийнебудь огризок і товаришеві Парнегові. Підчас страйку я підібрав сімох паталахів — двох мадярів; двох словаків; двох фінляндців та одного нашого дядька та порадив їм записатися в члени компартії. Думаю — нехай там товариш Парнега мучить їх своїми революційними теоріями; вони й так ні в зуб не розберуть про що йому властиво ходить.

Відносини між мною та товаришем Парнегою закисли до тієї степені, що він не говорив до мене зовсім, хіба в урядових партійних справах. Я був більш чим певним, що він посилав злобні доноси на мене до головної управи компартії Канади. Він мав на те повну підставу згідно з комуністичними засадами. Хто ж як не я цілковито знівечив компартії золоту нагоду розбурхати пристрасті лісорубів та спричинити розрухи кровопролиття, ув'язнення та використати це на збільшення рядів компартії не тільки сімох чоловіків, але бодай на сто разів більше. Я ж провадив страйком на чисто буржуазно-капіталістичних засадах торгівлі поміж працюючими та працедавцями. Це вказує на те, що я ще ніяк не доріс бути дійсним комуністом. Це мене зовсім не турбувало. Я був невимовно радий тим, що мав нагоду допомогти працюючим, а тим самим „перекапустити процедуру” комуністам.

Одного гарного дня рознеслася чутка, що товариш Парнега попав у халепу. Кажуть, що він звів дівчину — дочку члена ТУРФДІМ. Батьки тієї дівчини попали в розпуку та хотіли судити товариша Парнегу, але їх якомось прикоськали тим, що компартія погодилася вислати дівчину до лікарні у Вінніпегу на свій кошт та винагородити її тисячею доларів за те, що потерпіла. Це страшно обурило членів ТУРФДІМ у Форт Виллям тому, що як „патіроті” довідаються про те, то знова показуватимуть пальцями на товаришів як розпусників. Товариші заледве очунали від халепа, що сталася пару літ тому між тодішнім учителем — товаришем Дранутою та дружиною одного з членів, а тут тобі знова халепа.

Я бачив тут добру нагоду відплатитись Парнегові за його плюгаве відношення до мене. Потайки пускаю поголоску поміж „патріотами” (товариством Читальні Просвіти) про ту халепу. Члени відділу ТУРФДІМ дивуються яким чином це рознеслося. Підозріння падало на батьків тієї дівчини.

Через деякий час головна управа компартії Канади переносить товариша Парнегу на захід Канади, до провінції Саскачеван, а на його місце присилають з Торонто товариша Мішу Немировського, молодого жида, брата Сема Карра, який пізніше показався звичайним московським шпигуном та втік з Канади напередодні арешту. Після доброго розсудку, то становище партійного керівника округи Тандер Бей повинно було припасти мені, але доноси товариша Парнеги та моє керівництво страйком лісорубів переконали головний провід компартії про те, що я зовсім не надаюся на таке становище. До того я ніколи не був вмішаний в якусь халепу з євиним родом, отже я не є справжнім комуністом.

Товариш Міша Немировський — молодий, красивий чоловік, мав прекрасний теноровий голос та любив всякого рода розвагові сходи. Там він співав українські пісні, знав прекрасно українську мову, бо родився в Україні. Був спритним керівником, але бракувало йому поваги провідника. Товариші любили його за його дружнє поведження, але не мали довір'я до нього й тому він ніяк не здолав урухомити членів компартії та заохотити їх до „клясової боротьби”.

Весною як тільки закінчилися лісові роботи, управа профспілки лісорубів скликає перший з'їзд. Маємо дані про те, що лісоруби мали „добрий сезон”. З'їхались відпоручники від усіх п'ятдесят лісових таборів. Вибрали нову управу. Конечно хотіли, щоб я прийняв головство профспілки, доказували мені, що я справжній лісоруб, бо маю досвід в тому ділі ще з малих літ, але я відмовився помимо того, що це була платна посада. Я бачив тут нагоду перестати бути так би мовити „двома особами” на співпраці зі Службою Прилюдної Безпеки. З'їзд лісорубів ухвалив дати мені винагороду в сумі п'ятьсот доларів, як признання за добру прислугу.

При цьому я закінчив діяльну співпрацю зі Службою Прилюдної Безпеки та пішов на відпочинок після п'ять років підпільної діяльності.

Є в нас пословиця, що каже: „один у полі не воїн”. Я мав щастя доказати, що інколи й один у полі воїн. Я мав щастя доказати те тихою діяльністю. Думаю, що багацько причинився я до підірвання комунізму в Канаді. Не знав я, що мені ще раз прийдеться стати до боротьби з комунізмом та ще раз задати йому болючого удару. Це сталося чотирнадцять літ пізніше.

I САТРАПА В МОРДУ ЗАТОПИВ

Можливо, що дехто із поважних письменників зауважить, що заголовок цієї другої частини моїх споминів є якось то нерзучним. Може й так, але він чомусь припав мені дуже до шодоби, отже хай зістається, а я далі продовжуватиму свою річ.

Після п'яти літ невпинної, але настирливої боротьби проти комуністичної зарази, я закінчив діяльну співпрацю з Товариством Прилюдної Безпеки та повернув до свого, улюбленого, будівельного ремесла. Перестав провадити загальну боротьбу проти комунізму, бо не було на те потреби. Комуністичний рух в Канаді був уже настільки підірваним, що не представляв собою якоїнебудь небезпеки. Членство компартії Канади скоротилося до старих, заязлених, душевно звихнених черепків.

Розкол у ТУРФДІМ таки зробив своє. До того ще й відомості про голод в Україні та винищення української інтелігенції, сильно обмежив нашим товаришам поле до попису. Різні „масові організації” ТУРФДІМ, жидівський ПОАЛЄ ЗІОН, скахлацький РУССКИЙ КЛУБ та фінляндське товариство, обмежили свою діяльність до мистецьких підприємств та до прилюдних забав для придбання грошей на втримування домівок. Тільки час від часу відправляля молебні з нагоди „урочистостей” першого травня або „жовтневої революції”.

Розкол у ТУРФДІМ відтягнув був з того товариства велике число людей здорового глузду, що не були цілковито душевно збоченими. Ті, що осталися були переважно малоосвіченими та наскрізь заскоружлими душевним збоченням.

Кобзей, Лобай, Хвалибога, Хоміцький, Божик, Михайлюк та інші бувші провідні товариші, які втішались необмеженою повагою та довір'ям всього членства ТУРФДІМ, вмить були нап'ятновані як зрадники, брехуни, шахраї, продажні тварини та безліч іншими п'ятнами запозиченими з московської культури скарбниці. „Дядя” Шатувський, отта „баба Палажка”, що редагував „Українські Робітничі Вісті”, мав необмежений хист плюгавити всяку чесну людину. Мені теж припала була частина „премудрості” оттого „дяді” Шатувського. Вкінці Шатувський прип'яє розкольникам з ТУРФДІМ п'ятно „лобаївців”.

Скільки то не силкувалися наші „лобаївці” доказувати своїм бувшим товаришам, які залишилися ще при ТУРФДІМ, що добробут та щасливе життя в Україні є суцільною брехнею, то це ніяк не доходило до глузду тим, нещасним, душевно збоченим товаришам. Я часто казав їм не тратити сил та засобів на спроби наvertати тих людей. В кінці вони послушали мене та прилучилися до народних товариств. Покійний Божик став провідником одного такого народного товариства, а покійний Лобай став редактором у православному видавництві.

Я не пробував наvertати заялених, душевно збочених товаришів-комуністів до здорового душевного стану. Я знав уже з наукової точки, що душевне збочення не можна направити навіть і найсильнішими розсудливими доводами. Душевне збочення можна тільки направити надзвичайним потрясанням (шак трітмент). Таке потрясання збуджує в збоченій людини свідомість дійсності, так як збудила була в комунарів „Хлібороб”.

Божик, Рогатинчук та решту комунарів з комуні „Хлібороб” підпали були під таке потрясання й те потрясання направило їхній душевний неперядок. Бувший комісар України — Микола Скрипник — був настільки потрясеним, що аж поповнив самогубство. Ірчан та Сембай напевно були потрясені тоді, як їх засудили москалі на вічне заслання в невільничі табори на соловецьких островах. Таке потрясання дістали були й ті сотні тисяч українських комуністів, які допомагали москалям поневолювати Україну. А після того, як їхні вислуги стали непотрібними, то їх було позасуджувано „за націоналістичні ухили” та зліквідовано (розплинено).

Зубожіла комуністична партія Канади пробувала „шарпатись” час від часу нападами на капіталістичний лад за спричинення величезного безробіття в Канаді. То не було якимсь одноцільним спрямуваним рухом для осягнення якоїсь певної мети, а було радше щось у роді „вибриків” для творення доброго враження в Москві, щоб тягти якнайбільші „пособія” з Комінтерну.

Господарський застій в Канаді чимраз погіршувався. Міжнародня мафія грошевих спекулянтів стягнула гроші з обігу й таким чином припинила товарообмін. Фармери мали незмірні гори поживи, але не могли ніяк продавати її, бо промислові робітники були безробітними та не мали грошей на купно тієї поживи. Промисловці та всякі торговці мали незмірні гори всяких виробів, але не могли продавати їх, бо люди не мали грошей. Створилося було, так би мовити, зачароване коло. Число безробітних у Канаді перейшло п'ятдесят відсотків, та не тільки в Канаді, але й в Америці та по цілому світі.

Деякі з провінційних урядів у Канаді примушені були заводити

табори для самотніх безробітних. Там ті безробітні працювали при будові нових доріг. Уряди давали їм харчі, житло, одіж та по п'ять доларів місячно на „дрібні видатки” (пізніше піднесли були до десяти доларів).

Комуністи пробували „організувати” безробітних у тих таборах у профспілку з метою викликання страйку, але не мали найменшого успіху. Безробітні раді були тим, що не мусіли вештатися „зайцем” по Канаді та зносити голод і нужду. Мали в таборах добру поживу, одіж та ще й „пару центів”, отже не було потреби „страйкувати”.

Певне число відділів ТУРФДІМ головно по фармах, зовсім порозпадалися, та навіть були там і погоріли їхні домівки, бо домівки не були власністю відділів, але були записані на головну управу. Я урадуваний був як почув, що домівка в Броукенгед, яку я збудував, теж згоріла.

На жаль, занепад комунізму обмежився лише до Канади. В Америці та по інших країнах комунізм не западав, а подекуди, то й навіть насмілювався пробувати захоплювати владу держави.

У 1936 році в Іспанії вибухнула громадянська війна. Сталося так, що соціялісти, комуністи та інші „істи” здолали вибрати більшість послів до сойму. Повстала небезпека, що ті темні сили перевернуть існуючий лад та заведуть комуністичний. Іспанські військові сили, під проводом генерала Францеска Франка вмить взялися за діло прочистити країну від тієї зарази. Комуністи та інші напарники мабуть сподіючись відсічі війська, мали вже заздалегідь приготовану, таємну „народну міліцію”, цебто загони озброєних сил, що стали передньою стежею у загонах „революційного пролетаріату”.

Громадянська війна в Іспанії негайно розлилася далеко поза межі країни. Комуністи по цілому світі почали „благоденствувати” та голосити, що це буде початком кінця світовому капіталізові. Московська комуністична імперія зараз же пішла з допомогою іспанським товаришам, насамперед доставляючи їм всякої зброї та інших воєнних припасів. Москва теж вислала в Іспанію тисячі „дорадників”, цебто військових офіцерів вищого стану. Рядових вояків не посилала Москва, мабуть боялися, що рядовики можуть поголовно втекти на сторону противника.

Москалі порадили іспанським товаришам передати весь запас золота з державної скарбниці на переховок до Москви для того, щоби те золото, боронь Боже, не попало в руки того проклятого фашиста — Франка. Іспанські товариші без надуми передали весь запас золото москалям. Було цього золота около кількох сотень мільярдів. Те золото й до сьогодні ще „зберігається” в Москві.

Москва дала наказ комуністичним партіям усіх країн світу вербувати охотників до збройних сил еспанської народної міліції й таким чином допомогти еспанським товаришам побідити фашизм. Пущено поголоски, що товариші, які вступають у ряди охотників, отримають дуже добрі матеріальні вигоди, будуть мати нагоду, або позістати в Іспанії, або виїхати до Советського Союзу, де теж чекатиме їх щасливе, вигідне життя. Звичайна річ, що москалі не забули пригадати товаришам про їхній „революційний обов'язок” боротися проти фашизму, де б він не був.

Усі компартії відразу відгукнулися на той заклик. Більші компартії, такі як німецька, французька, італійська, китайська виставили цілі полки таких охотників. Охотників з європейських країн пачковано було головню через Францію, а з Китаю та дальших країн Азії довозили москалі своїми пароплавами.

Канадська компартія теж почала вербувати охотників до Іспанії. Дано наказ „масовим організаціям” настирливо вербувати кого тільки можливо із свого членства. Приманювати охотників різними способами: кого можна приманити тільки закликком до революційного обов'язку, то й на тому кінчалось. У кого не було досить революційного почуття, то тому обіцяно великі почесті, як рівнож великі матеріальні вигоди чи то в Іспанії чи в Советському Союзі після блискучої побіди фашизму.

Вдалось канадській компартії назбирати кілька сотень таких охотників. Були вони головню перестарілими парубками. Найбільш було їх з українських „масових організацій”. За ними йшли скахли (скацапщені хахли) з „Русского Клубу”, потім фінляндці, жиди та інші. Дано їм назву „Мекензі-Папіноу Батальон”. Батальон перепачковано спершу до ЗДА, де їх прилучено було до американської „Бригади Линкольна” та все разом перевезено до Іспанії.

Звичайна річ, що як комуністи вербували охотників на свою сторону, то й фашисти собі не осталися по заді. Гітлер та Муссоліні кинули в Іспанію свої полки, головню панцерні та повітряні, як рівнож стали забезпечувати генерала Франка зброєю та воєнними припасами. Було це прекрасною нагодою випробувати зброю та іншу воєнну техніку.

Комуністи та їхні напарники програли війну. Чужинецькі охотники, що були найзавзятішими борцями, потерпіли страшенні втрати. З канадських охотників залишилася була тільки жменя й то половина з неї були каліки. Стало це поновним ударом по комунізмові в Канаді. Вони зовсім утратили будьякий вплив на канадське населення.

Як почалася „друга світова війна”, та коли Сталін і Гітлер

підписали угоду побратимства, то канадські власті негайно ув'язнили всіх провідних членів компартії, закрили їх часописи, та вивласнили (skonфіскували) все майно, не лише самої компартії, бо в неї було того майна як кіт наплакав, але головним чином вивласнили майно всіх „масових організацій”. ТУРФДІМ мало вже тоді майна на мільйони доларів. Усі домівки були „продані” українським народним товариством, головню товариству УНО (Українське Національне Об'єднання). Великі друкарські машини та все інше приладдя теж було продано властями товариству УНО. Недобитки комуністичного проводу почали видавати підпільні відозви до канадців не теліпатися в хвості Англії, але відтягнутися від війни, твердили, що комуністи та нацисти мають ту саму кінцеву мету щодо суспільного ладу в світі, але доходять своїми шляхами до тієї мети.

Через пару літ Гітлер посварився зі Сталіном та почали воювати один проти другого. Московська імперія тоді самочинно (автоматично) стає союзником Англії та Америки. Для наших товаришів Гітлер тоді стає найчорнішим лущипером з найглибших недрів пекла. Ліберальна Партія, під проводом Мекензі Кинга, яка тоді була при владі, стала славословити московську імперію, але на щастя не взяла відразу в обійми канадських товаришів. Все ж таки по якомусь часі товаришів звільнили з ув'язнення під умовою, що вони звернуть усі сили на допомогу Канаді успішно вести війну. Майна „масовим організаціям” покищо не було звернено.

Коли передтим ціла сіть загально-канадського друкованого слова та інших чинників у царині створювання прилюдних поглядів лаяли Сталіна та московську імперію за їхній союз з гітлерівським фашизмом, то зараз прийшлося сіті намов (пропаганди) направити просту канадську череду в зовсім противну сторону. Треба було негайно створити дух прихильності до московської імперії. Часописи, радіо та журнали почали хвалити москалів за їхні подвиги проти Гітлера. Звичайна річ, що простолюддя не має ані дару ані хисту до думання. Тому його можна направити куди кому вигідно.

Першою ознакою тієї прихильності до московської імперії було те, що як провідники компартії Канади вийшли з в'язниці та повернули до Торонта, то на залізничному двірці зустріло їх около десять тисяч народу, зовсім некомуністів. Було це великою несподіванкою провідникам компартії й вони вирішили використати це як тільки можливо. Через пару місяців відбувалися вибори до міської управи Торонта. Компартія висунула була кандидатуру Тима Бака на посади міста. І що ви думаєте!! Отримав Бак около сорок тисяч голосів, лише чотири тисячі менше від його суперника. Це захотило

наших товаришів погратися в політику. Повело їм до тієї міри, що в 1947 році мали вже шість радних та одного контрольного в торонтонській міській управі.

Комуністи були, до війни, завзятими ворогами Канади та її капіталістичного ладу. З початком війни хвалили Гітлера за його мудрий поступок заключення дружби з геніальним вождем — Сталіном. За те вони попали й до в'язниці, але як їх випустили з в'язниці, то вмить почали лаяти Гітлера. Стали великими та завзятими канадськими патріотами. Почали допомагати урядові у воєнних позиках; почали закликати молодь вступати до війська. Як було заведено в Канаді примусову військову службу, то багатько молоді почало ховатися, щоб таким чином схоронити себе від тієї служби. Товариші комуністи почали настирливо вишукувати таких хлопців та доносити про них військовим властям.

Таке раптове зміновіховство канадських комуністів було вже давно відомим серед свідомих кругів канадців та свідчило в тім, що комуністи не поведуться власним розумом, отже їх не треба уважати за поважних людей. Сьогодні вони великі патріоти Канади, а завтра можуть раптом стати її найлютішими ворогами. Комуністи ніколи, ніде не вчинили будькому якогонебудь, хочби найменшого добра. Комуністи є сповненими лиходіями та не можуть довго витримати, щоб не вчинити комусь якогось лиха. Повезло їм дещо завдяки прихильності канадського простолюддя до московської імперії, то вони давай пробувати плюгавити канадських українців. Один з провідників жидівського відділу компартії Канади на ім'я Ірвінг Реймонд (назвисько напевно прибране), написав книжку під заголовком „ЦЕ Є НАШОЮ ЗЕМЛЕЮ” в якій в поганій спосіб спалює українців. Називав їх гітлерівцями-фашистами та казав, що їх треба поголовно вигнати з Канади, бо Канада є нашою землею. На щастя той плюгавий напад на українців не спричинив ніякої шкоди українським народним товариствам, ані українцям взагалі. Автор цієї плюгавої книжки якось скоро та загадково загинув у автомобілевім випадку, тоді як я поскаржився на нього своїм приятелям зі Служби Безпеки.

„Союз” з москалями у війні проти Гітлера почав давати певні наслідки серед англосаксонського простолюддя. Почали славословити Сталіна та його „червону армію”. Підприємці та фахівці середнього та нижчого рівня почали творити „товариства дружби з Советським Союзом”; ті товариства почали напирати на уряд, щоб він признав московську імперію та обмінявся з нею посольствами (у тому часі Канада ще не признала була советську власть). Ставало майже неможливим доказувати, що комунізм — це сповнене шахрайство, а

Советський Союз — тільки перезва московської імперії з часів царату, що сама ж імперія є опанована останньою середньовічною московською азійською ордою, якої духовість є більш тваринною чим людською, а тим самим і основно відмінною від духовості західньої цивілізації. Але канадське мозгообмите простолюддя не розуміли того; у його поняттю москалі були „гуд бойс” (добрі хлопці) бо били Гітлера.

Я даліше втримував дружні зв'язки з моїми приятелями з Товариства Служби Прилюдної Безпеки. Мені приємно було зустрічатися з ними, бо це були люди високо освічені, глибокодумаючі та ознайомлені з засадами таємничої внутрішності (езотерики). Вони дивилися на війну та на поведження свого простолюддя з певним презирством (цинізмом). Коли передтим вони не виявляли мені таємниць засад рушійних сил так званої світової політики, то тепер почали це робити, мабуть переконалися, що можуть довіряти мені. Для них як і перша так і ця друга „світова війна” не були та не є ніякою боротьбою за якісь там ідеали людськості чи якісь людські права. Всякі війни, за винятком боротьби поневленого народу за свободу, є в основному лише збройним продовженням міжнародної політичної гри. Війни уряджуються позакулісовими темними силами світової мафії для того, щоби: 1) зменшувати приріст населення, щоб таким чином запобігти небезпеку перенаселення світу; 2) збити надмірні зиски з виробів зброї та інших воєнних потреб; 3) збити величезні капітали з лихви від позик воюючим державам; 4) зробити вигідні розподіли ринків для набуття сирівців та продажі вироблених товарів. Один визначний член Товариства Служби Прилюдної Безпеки написав був книжку зараз після закінчення „першої світової війни”, яку він був назвав „ТОРГОВЦІ СМЕРТЮ”. Він там викрив був ці засадничі причини воєн. Цю книжку було негайно знято з обігу, а авторові було посередньо, але строго наказано не писати більше чогось подібного. Мої приятелі мали один примірник тієї книжки й дали мені прочитати її. Та книжка мала 289 сторінок. Була написана 1921 року та видана самим автором.

Я прочитав ту книжку з великим зацікавленням. Автор показався мені якимсь ясновидцем, який так пронизливо пірнув у недра позакулісових змовників. Він доказав, що московську комуністичну владу створено та підтримується для того, щоб мати „заціпку” для наступної „світової війни”, та дуже можливо, що створиться ще одна така підступна заціпка, яка має довести до неминучості нової війни (автор тут передбачував „другу світову війну”).

Я вже з давна якось так підсвідомо відчував, що та так звана „світова політика”, була або скрайно глупою або хитро шахрайською.

Добре пам'ятаю як підчас тієї „першої світової війни” голосилося на всі заставки, що та війна ведеться для закінчення всіх будучих воєн, ведеться в обороні людських прав та волі народам. Я тоді вірив, що „сили імущих” допоможуть Україні звільнитися з московської неволі та стати самостійною державою. Того однак не сталося. Але тут мої приятелі вияснили мені ціле положення. Вони не говорили мені того ще перед кількома роками, мабуть з міркувань про обережність або попросту хотіли випробувати мене в тім як я вив'яжусь із свого завдання, проникнувши в недра московського комунізму. Тепер мабуть переконалися про те, що мені можна довір'яти, отже рішили втаємничити мене в ті засадничі речі.

„Бачите наш приятелю: ці самі таємні сили світової позакулісної мафії, що створили Гітлера та його нацизм, теж створили були московський комунізм. Маємо тут прекрасну підставу до затравлення простої череди та витворення в неї пристрасті до війни, до вбивства. Нащо здалися всі тії моральні заснови (постуляти) списані мудрцями в десятках тисяч томів філософських та Богознавчих (теологічних) книг. Ті книги лежать по книгозбірнях (бібліотеках) та наукових установах; мудрців, що написали ті книги, хвалять попід небеса за їхнє високознавство (ерудицію), але нікому навіть і не сниться запровадити справедливість на світі згідно з писанням тих мудрців. Глибоко богомільні (релігійні) жреці молять Бога про поміч „убивати ворогів”.

„Можна сміло припускати, що Гітлера та його нацизм розіб'ється, але оставлять Сталіна та його комунізм як зачіпку до будучих воєн як рівнож для виправдування видатків мільярдів грошей річно на „оборону”. Ще за дуже мало людей на світі, в яких панують праведні душі, та з яких можна б створити силу добра, яка поборолася б сили зла. Ось дивись хоч би й сьогодні. Ми з тобою не можемо виступити з висвітлюванням комунізму як суспільної язви, бо наше простолюддя з місця заклоувало б нас. Все ж таки боротися проти цього лиха є конечно, щоб зберегти зерна правди та Божого закону. Треба нам буде підшукувати людей, яких думки є співзвучними з нашими, бо тільки таким чином ми виправдаємо перед своїм Творцем причину нашого існування”.

Так говорили мені ті, духово розвинуті, так би мовити, надлюди.

Подібні розмови велися між нами кожних сходинок. У них я відчував духову велич моїх співбесідників. Між нами зайшли братерські відносини, які перевищали навіть і родинне братерство. Після таких бесід, я нераз думав про наш український нарід — цей простодушний, благородний нарід, який довіряє всякому та вірить, що „світ” зрозуміє його недолу та піде з вогненным мечем та вб'є хижого змія і його виродків та

очистить невинну землю України від зарази.

Мені жалко було дивитися на різні згуртування канадських українців та на їхню вроджену пристрасть вести завзяті мишобійки між собою за всяку дурницю. Сперечалися про те хто є кращим „патріотом”, сперечалися про те хто краще Богові служить; католики, православні, баптисти, протестанти чи інші. Часописи, що були речниками окремих згуртувань часто поміщували довжезні статті заїлих суперечок та навіть і досить низьких лайок. У жадному із згуртувань не було поважних, розумних людей, які зуміли б були навести порядок, навчити людей бути витриманими супроти інших. Я не брав ніякої участі в тих мишобійках.

Мишобійки в українському середовищу в Канаді були припинені підчас війни, коли прибув з Англії полковник Филлипс, скликав розсварених провідників нашого середовища на наради. По довгих нарадах йому вдалося погодити ворогуючих та створити всеканадський осередок усіх українських товариств. Той осередок названо Комітет Українців Канади. (в скорочені КУК). Заїснувало помалу загальне втихомирення бодай між провідними членами різних згуртувань. Це дало можливість нашому середовищу зосередити свої сили на відсіч тим напасникам, які залюбки плюгавили українців. Почалися вже спільні „протестаційні віча”, „академії”, висилання всяких „резолуцій” та „меморіалів” до урядів. Звичайна річ, що це нічого не давало, але це вже був початок спрямований на правильний шлях.

Війна кінчиться. Загал простолюддя одушевлений побідою над нацизмом спільними силами Америки, Англії та Советського Союзу величає московську імперію та її геніяльного вождя — Сталіна. По більших містах видніють советські прапори. Товариства дружби з Советським Союзом ростуть як гриби по дошевї. Навіть і поважні підприємці горнутья до тих товариств, мабуть з надією робити якунебудь торгівлю з москалями. Ліберальний уряд Мекензі Кинга признає Советський Союз та обмінюється посольствами. Америка дає москалям всякого майна на сотні мільярдів доларів під покришкою так званого „Ленд-Лїйз” (позика-винайм). Канада теж додає туди свою пайку, але не каже, що це є позикою-винаймом, а попросту подарок.

Не оминула чорна хмара й українського середовища: вінніпегський правник — Василь Свистун раптом оголошує себе великим прихильником „радянської України”. Це було неабияком потрясенням для українців. Василь Свистун був одним з головних провідників СУС (Союз Українців Самостійників), як рівнож головним основоположником Української Автокефальної Православної Церкви в Канаді. Католицька ієрархія навіть була нап’ятнувала церкву

„свистунівською”. Свистун захопився був тим, що Советський Союз доконав великого історичного чину, а це те, що об’єднав усі українські землі в одну соборну Україну. Він далі твердив, що на підставі „советської конституції”, Україна має повне право „виступити з союзу”, або принайменше дістати „обширну автономію”. Одним словом — хлоп здурів.

Я не пробував перемовляти Свистуна, бо то була б витрата часу; в нього зайшло душевне звихнення, а таку людину не можна ніяк переконати розсудком. Свистун почав скликати прилюдні віча та виголошувати промови по комуністичних домівках. Це давало людям нагоду виливати свої пристрасті. Донедавна люди виливали свої пристрасті одні на одних, а зараз усі спільно на Свистуна.

Московське посольство в столиці Канади — Оттаві негайно використало Свистуна, назначивши його своїм правним заступником у Канаді, а теж назначило його членом „Иннюрколегії” (Иностранном Юридическою Коллегии) у Москві, цебто товариства московських „правників”.

* * * *

Але не довго довелось канадським комуністам „благоденствувати”. При кінці 1946 року Ігор Гузенко, службовець советського посольства в Канаді, що працював при розшифровуванні таємних документів, втікає з посольства, захопивши зі собою майже дві сотні документів про подробиці цілої сітки московської розвідки в Канаді. На превелике щастя Гузенко не пішов відразу до міністерства закордонних справ, бо тут були б його з місця відставили назад у московське посольство, але пішов до редакції одної із щоденних часописів в Оттаві. Там зайнявся ним один із редакторів. Він вмить підшукав Гузенкові та його дружині відповідний сховок, а потім удався до головної команди Королівської Канадської Кінної Поліції (КККП) з проханням дати Гузенкам захист втікачів. Не маючи попереднього досвіду в такому положенні, КККП вдалася просто до самого прем’єра Канади — Мекензі Кінга. Той, не думаючи довго, звелів відставити Гузенків до московського посольства по мимо того, що в Гузенка були аж надто важливі для Канади документи. Очевидно був боягузом та не хотів счинити халепи (скандалу), щоб не образити москалів.

Але сталося зовсім інакше; коли редакція довідалася, що Мекензі Кінг наказав Команді КККП відправити Гузенка до московського посольства, то вона з місця широко описала всю цю підозрілу подію та рівночасно подала це у всі часописи Канади через пресову службу

та радіовисильні. Раптом ціла Канада була вкрита обширним звідомленням про викриття московської шпигунської сітки в Канаді та безглуздий чин Мекензі Кінга відправити Гузенків у московське посольство. Посипались дальнописи (телеграми) до Мекензі Кінга, засуджуючи його за таке глупе рішення та вимагаючи дати Гузенкам політичний захист (азиль). Не було іншої ради Мекензі Кінгові, як признати Гузенкам захист та зарядити, щоб КККП з місця накрило сітку московських шпигунів. Дехто з шпигунів успів втекти з Канади,, але певне число зловили. Між тими, що їх зловили був Фред Роуз (мабуть Розенштайн), який був послом до федерального союму (парляменту).

Халепа з викриттям московської шпіонажі в Канаді мала вельми потрясаючий вплив на населення. З початку це було виявом глибокого жалю, мовляв, „Ми ставилися до вас як до приятелів, як союзників у спільній дії, ми помагали вам, а ви ось що чините”.

Слідство над документами, які виніс Гузенко з московського посольства показало як глибоко та широко була розповсюджена сітка шпіонажі. Люди почали дивуватися як то москалі вспіли, за короткий час побуту в Канаді, створити таку велику сітку. Не знали канадці, що така сітка існувала в Канаді вже пару десятків літ під покришкою компартії та підрядних її „масових організацій”. Жаль канадців до москалів почав помалу перетворюватися в огиду, бо воно так все буває. Советські прапори зникли з прилюдних будинків, „товариства дружби з Советським Союзом” поховалися в нори, а вневдовзі зовсім шезли.

Для моїх приятелів зі Служби Прилюдної Безпеки подія Гузенка була дуже великою та милою несподіванкою. Ми підсвідомо відчували, що нам тепер пора діяти так, щоб задати якнайбільший удар по комунізму. Але як!?!

Мої приятелі кажуть, що зараз же порозуміються з членами товариства по цілій Канаді та порадять їм з'їхатися на наради. Через деякий час повідомляють мене, що члени поставилися дуже прихильно до предложення скликати наради, та що управа товариства рішила відбутися ті наради у Вінніпегу, в місяці лютому 1947 року. Сказали мені, що я запрошений на наради як гість з правом дорадчого голосу.

На наради з'їхалося сто дві особи: були там промислові та торговельні підприємці, професори університетів, визначні правники, судді та лікарі, видавці часописів та журналів, було кілька жінок, були це люди глибоко вчені, та люди високих ідеалів, що розуміли закони життя та таїнство (містику) Велиого Творця -- Дателя Буття). Для мене було загадкою чому вони назвали свій рух Товариством Охорони Прилюдної Безпеки. З початку я думав, що вони були якось посередньо

пов'язані з урядовими чинниками та пізніше переконався, що вони не мали таких зв'язків. Гроші на всякі видатки збирали поміж собою та можливо, що навіть і приймали пожертви. Я не допитувався про подробиці їхньої діяльності, бо це не було аж так важним для мене. Мені було досить того, що ці люди ненавиділи комунізм.

По довгих нарадах рішено було повести безупинний наступ на комунізм, послуговуючись головню друкованим словом (часописи, журнали, книжки), радіопередачами та доповіддями. Ходило тут о це, щоб доценту вбити той „дух братерства” з московською комуністичною імперією, який було штучно витворено в часі війни. Ходило теж о те, щоб вказати, що москалі мали вже розвинену сітку розвідки в Канаді ще далеко до „другої світової війни”, сітка, яку викрив Гузенко, не була якимсь віддільним вибриком московського посольства в Канаді, але була продовженням давно існуючої шпигунської діяльності.

Питання було як би то найкраще показати на ділі існування московської шпигунської сітки в Канаді ще далеко перед „другою світовою війною”. Слово бере мій вінніпегський приятель:

„Пані й панове: дозвольте пригадати вам, що маємо тут гостя, якого ми просунули були в середовище комуністів, та який мав шастя бути в найглибших недрах світового комунізму. Ви всі, або знаєте його, або знаєте про нього, бо ви складали пожертви на нього тоді, як він діяв серед комуністів. Я думаю, що якраз тепер є на часі, щоб наш приятель виявив прилюдно, що він був комуністом, був у Москві, де його та інших канадців учили як діяти проти своєї країни, як рівнож подати імена та назвиська тих людей, які вчилися разом з ним, та як зараз є членами нащих урядів. Це, на мою думку було би першорядним доказом того, що московська шпигунська сітка існувала в Канаді майже від початку комуністичної революції в московській імперії”.

Присутні гучно оплескали пропозиція мого приятеля. Предсідник тоді питає мене:

„Чи ви згодилися б на таке пропозиція та чи не думаєте, що воно було б для вас особистою небезпекою? Одне хочу сказати, що як би ви погодилися на це пропозиція, то ви допомогли б нам задати болючого удару комунізму в Канаді”.

Коли я дотепер сидів тихо, не забираючи слова в перемових попросту тому, що відчував себе нижчим від усіх решту присутніх, не так нижчим як молодшим, бо всі були поза середнім віком, то тепер я немов би виріс; матиму обов'язок виконати завдання, яке ніхто інший з них не в силі виконати. Підводжуся та кажу:

„Пане предсіднику та ви шановні зібрані: я дуже радо виконаю

всякий обов'язок у поборюванні комунізму. Я ніяк не буду боятися стати чолом до них та вказати пальцем на кого треба”.

Знова оплески та зараз і жваві перемови (дискусія). Підводиться старий пан МакЛейн, видавець найповажнішого журналу в Канаді, званого „МекЛейнсь Мегезин” та пару десятків інших журналів та каже:

„Мій журнал видається пару мільйоновим числом та є найбільш поширеним з усіх інших. Я буду дуже радий помістити матеріал нашого гостя, якщо зібрані тут погодяться на те. Я готовий заплатити йому по двадцять п'ять центів за слово (листовий аркуш паперу, з машинописом через другу стрічку числиться за триста слів), як рівнож дати йому десять відсотків „роялті” з прибутків, які отримається з передруків по інших виданнях та з перекладів на інші мови.”

Я ще не відчунав гаразд від першої несподіванки, а тут тобі, як грім з ясного неба, й друга, та ще й яка!! Тут є можливість затопити сатрапа в морду та ще й як! Нехай знає клятий, що в народі ще не перевівся козацький дух.

Наради переходять на подрібні перемови (детальні дискусії). Хтось піддає думку, що було б корисним, якби я дав кілька доповідей про комунізм. Каже, що люди радо прийшли б на такі доповіді з цікавості побачити автора споминів у журналі. Встають інші та предкладають, щоб зарядити поїздку з доповідями по цілій Канаді. Це можна зробити за посередництвом „Ессошейшин оф Кенейдіян Клобз” (Стоваришення Канадських Клюбів). Кажуть, що установа має за завдання заряджувати поїздки для визначних людей по всіх кльобах Канади, де вони виголошують доповіді на різні теми. Предложення поїздки з доповіддями приймається одногolosно. Рішено було теж, щоб я негайно покинув працю будівельного ремісника та взявся за писання. Товариство Прилдної Безпеки платитиме мені ті самі гроші, які я заробляв би при будові.

Я відразу взявся за писання; почав з дитинства, а закінчив тим, як стався страйк лісорубів у Лейкгед, яким я провадив. Вийшло мені аж 298 сторінок машинопису. Зміст був точно таким як перша частина моїх споминів, лише був у англійській мові. Було це при кінці місяця травня 1947 року. Беру свій рукопис та їду до Торонта, до МекЛейна. Старий МекЛейн увічливо приймає мене. Витягаю свій рукопис та подаю йому. Він взяв його та каже:

„Та це ж ціла книжка, а не журнальна розвідка. Ви мусите скоротити це щонайменше до однієї третини. Я зі своїм головним редактором переглянемо це та вкажемо вам де, та що, та як скоротити. Прийдіть через тиждень часу”.

Приходжу знова через тиждень часу, так як було умовлено. Старий МекЛейн знайомить мене з головним редактором журналу МекЛейнсь,,

званий він Ралф Еллен, досить здібний письменник. Еллен виготовив мені цілий плян скорочення; він включав, між іншими, змінити деякі події, місця та особливо людей. Порадив теж зовсім не споминати про те, що я діяв з рамені Товариства Служби Прилюдної Безпеки, а радше, що я був захопився комунізмом, але коли я побачив лад та життя в Союзі, то цілковито розчарувався комунізмом. Було в пляні ще багацько інших вказівок, як рівнож і те, щоб рукопис був не більше як сто сторінок машинопису.

Скорочування й оказалось багацько труднішою справою та забрало пару місяців настирливої праці. Все ж таки мені вдалося виготовити несогірший рукопис журнального порядку завдяки вказівкам Ралфа Еллена. Довго-предовго думав який би то заголовок дати. Вкінці рішив дати заголовок „МЕНЕ ВЧИЛИ ЗРАДИ”.

Спродую все своє майно, бо рішив переїхати з родиною до Торонта на сталий побут. Було в нас тоді троє малих діточок. Спішімо до Торонта, щоб там влаштуватися ще в часі шкільних вакацій й таким чином не перервати дітям шкільної науки.

У тодішні повоєнні часи тяжко було найти відповідне приміщення, але вдалось найти приміщення в домі одної вдови-шкотляндки, при вулиці Валмер Роуд, близько торонтонського університету. Це тільки тимчасово, заки найду та куплю відповідний дім.

В осені появляється перша частина моєї розвідки (розвідку було розподілено на чотири частини). Це стало таким же надзвичайним явищем як і Гузенкова подія, але мала зовсім інший вплив на канадців. Гузенкова подія поділила на канадський загаль як певного рода розчарування, мовляв: „ми мали вас за приятелів та союзників; ми помагали вам, а ви, москалі, чините злобні підступства проти нас”. Таке почуття образи не вспіло ще пригаснути, аж тут вам живий свідок про те, що москалі вже з давна давен старалися підривати суспільний устрій в Канаді. Це вже є чимось більшим від образи; тут вже підстава до огиди та ненависті.

У вдови, де ми замешкували з родиною був син-одинок, що вчашав на університет. Він приносить журнал до дому та показує матері. Тоді обидвоє приходять до мене та питають чи то я написав ту розвідку. Кажу, що я. Вдова запрошує нас на вечерю, при чому каже, що від сьогодні не буде брати з мене грошей за винайм приміщення.

Часописи цілої Канади подали це як новинки та поробили виписи з розвідки. Майже всі часописи написали теж і редакційні зауваги з цього приводу. Одним словом — розвідка наробила чимало шуму, а ще й тим паче, що там подані були імена та прізвиська комуністів, які були учнями в Міжнародному Ленінському університеті, а зараз є вибраними

членами міських та інших урядів.

Успіх мого викриття комуністичної діяльності перевершив усі сподівання моїх приятелів, а особливо старого МекЛейна. Попит за його журналом був таким великим, що йому довелося повторити кожне із чотирьох чисел. Старий МекЛейн задумав видати мою розвідку окремою брошурою, бо люди все ще питають за числами журналу в яких знаходиться моя розвідка. Окрім того він уже договориється з французьким видавництвом у Монтреалі про переклад розвідки на французьку мову та надрукування її в французькому журналі.

Головна управа Стоварищення Канадських Клубів вже почала підготовляти розклад моєї поїздки з доповідями. Знайомлять мене з різними подробицями поїздки: об'їду кожне місто й містечко Канади від Атлантийського до Тихого морів, будуть платити мені по тридцять п'ять доларів за кожен доповідь. До того ж оплачують всі видатки зв'язані з поїздкою — подорожні квитки, перебування в першорядних гостинницях, харчі, і т.п., доповіді по клубах повинні тривати не більше як тридцять п'ять хвилин, але час на питання необмежений, буду виголошувати доповіді в Кенейдіян Клабс, Ротарі, Кайвонис, Емпайр, Лайонс, Оптимист та інших. У кожній місцевості, де будуть жіночі клуби, в них теж буду давати доповіді. Рівнож даватиму доповіді в середніх та вищих школах, гімназіях та університетах. Буду мати не менше чим три доповіді на день, а то й чотири. Суботи й неділі матиму вільними хіба, що якесь товариство чи парохія запросить мене виступити на їхньому зібрані. Це вже буде залежати від мене. Питають, чи я в силі буду витримати таке обтяження. Кажу, що дам собі раду. Моя об'їздка пічнеться зараз після нашого Різдва. Мушу зараз же зіставити декілька начерків плянів доповідей.

Одного дня, син моєї господині каже мені, що ядро учеників-комуністів при університеті винайняло одну з більших заль університету та оголосило прилюдне віче на якому промовцем буде Тим Бак, провідник компартії Канади. Питає мене чи мав би я охоту бути на тому вічу та послухати, що він говоритиме. Я радо годжуся. Каже, що постарається якось незаметно просунути мене гей би ученика.

У призначений вечір приходимо до одної з обширних заль університету. Там уже повно молоді, напевно більш тисячі. Звичайна річ, що це не були комуністи, бо ядро комуністів-учеників складаося з небільше як півтора десятки штук учеників, майже всіх жидівського походження.

Находимо місце в шостому ряді від переду. Засідаємо та ждемо появи пророка диктатури пролетаріату в Канаді, добре мені знаного товариша Тима Бака. Десь через десять хвилин появляється товариш Бак у супроводі молодого, огрядного жидка. Бачу, що Бак убраний в

порядне убрання, гідне найбільшого капіталіста. Це означає, що в компартії завелись достатки.

Молодий жидок представляє себе та каже, що буде президентом сьогоднішнього віча. Потім починає представляти товариша Бака як провідника поступових працюючих робітників та фермерів Канади, які борються за повалення капіталістичного ладу в Канаді та запровадження советського ладу диктатури пролетаріату. Каже, що товариш Бак присвятив усе своє життя для цієї боротьби і не побоявся навіть відсидіти два рази у в'язниці у боротьбі за права працюючих. Просить товариша Бака до слова.

Встає товариш Бак та починає говорити. Промовець з нього не кепський, але тема промови нікудишня; одна й та сама вистріпана, перестаріла шарманка, яку можна почути по всіх закутинах світу, де тільки знаходяться комуністи. Лаяв „капіталістичну систему”, хвалив Советський Союз попід небеса. Закликав молодь „вступати в ряди революційного руху”, щоб здобути кращу долю для працюючих, і т. п. Говорив десь около години часу.

Предсідник дякує товаришеві Бакові за його щирі слова та проголошує, що тепер піchnуться питання й відповіді.

Встає один та задає питання, потім другий, а за ним третій, але встає четвертий та питає:

„А чи пан промовець читав розвідку — „Мене вчили зради” — в журналі та чи знає автора, пана Івана Гладуна?”

„Оо так — відповідає Бак зневажливо. — „Я читав ту підлу плутанину. Я чув про нього. Це був молодий, напівписьменний фермерський син, який вмів грати на мандоліні. Його були прийняли до ТУРФДІМ вчити дітей грати на мандолінах. Пізніше вислали його до Советського Союзу, щоб там підвищити його знання музики, але після двох тижнів у Москві відіслали його назад до Канади, бо переконалися, що в нього брак здібностей до музики. Те, що він написав, або хтось написав за нього в цьому журналі, є буйною фантазією та не меншою брехнею...”

Бак мабуть ще далі був би плів теревені про мене, але я встаю та голосно перебиваю йому:

„Постривайте товариш Бак! Ви говорите про мене й те, що ви говорите є наскрізь брехнею. Ось тут при мені є канадський пашпорт, а на ньому є советська віза яка вказує, що я був у Советському Союзі майже рік часу, а не два тижні, так як ви говорите. Ось тут у мене є університетська виказка Міжнародного Ленінського університету, мене не вислав був до Москви ніякий ТУРФДІМ, але ви мене вислали особисто...”

На залі зчинився гамір та свист. Коли молодь дотепер сиділа та слухала напівсонно, то раптом пробудилася. Тут нараз виринула драма, а молодь любить щось драматичного, несподіваного. Бакове жовтаве обличчя побіліло. Предсідник товче молотком об стіл та просить про спокій. Але куди там!! Заля далі шумить. За хвилину хтось гука: „Хай Гладун говорить!” Заля підхоплює це та спільним голосом повторює: „Хай Гладун говорить» Хай Гладун говорить!” Чимраз голосніше.

Не було іншої ради предсідникові як дати мені слово, бо інакше було б напевно дійшло до бучі. Предсідник, мабуть, думав, що я буду говорити з місця де сиджу, але я швидко подаюся до переду, щоб говорити з того місця звідкіль Бака говорив. Роблю це швидко, щоб не дати нагоди предсідникові прийти до себе. Я був свідомим того, що за „першим вистрілом” треба вмить давати другий, третій, четвертий, щоб не дати противникові очунятись.

Серед гамору чути голоси:

„Бака є крутієм, брехуном! Вигнать його із залі!”

Далі посипались інші вигуки проти Бака, навіть досить грубі та образливі. Бака мабуть зрозумів, що тут тобі не переливки, що заворушена молодь може навіть і потовкти йому ребра. Швиденько встає та опускає залю враз із своїм предсідником. Я вже стою за столом; заля загула оплесками. Підношу руки вгору та прошу про спокій. Заля помалу втихомирюється. На щастя я чомусь захопив був зі собою не лише свій канадський пашпорт, але кілька інших документів. Стає тихо на залі. Тоді я починаю говорити. Говорив може з годину часу. Геть чисто „розробив” товариша Бака та його комуністичну партію. Ввесь час почувався неначе б то я здорово сатрапа в морду затопив.

Після промови йдуть жваві питання. Ученики-комуністи не задають питань, мабуть тому, що їхній пророк здорово пробрехався. Відчуваю, що з’єднав прихильність присутніх.

Питання помалу вичерпуються. Предкладаю закінчити віче відспіванням канадського славня. Усі встають та торжественно відспівують славень. Виходимо зі залі; ученики обступають мене та хочять потиснути руку. Хтось запрошує піти „на каву”. Йдемо на каву великою гурмою. Геть чисто заповнили кав’ярню. Приходжу додому вже після дванадцятої по півночі.

Щоденний часопис торонтонського університету присвятив аж чотири повних сторінки описові „украденого віча”. Трактують цю подію як небувалу річ, коли зарядчики віча втікають з нього та залишають його на поталу противникові. Широко описують зміст моєї промови. За ним усі три торнтонські щоденники подають звіт про „украдене віче”.

Через пару днів мої приятелі зі Служби Безпеки просять мене прийти до Йорк клубу (найповажніший приватний клуб у Торонті). Приходжу туди та застаю там близько сотні людей, визначних власників та керівників великих підприємств, Зійшлись вони на трапезу з нагоди моєї „побіди” над Баком. Мої приятелі не могли зійти з дива як то мені вдалося осоромити товариша Бака. Та це й неабиякий поличник комуністам тоді, коли вони ще донедавна були майже недоторканими. Кажу жартом, що в мене є таємничий перстень, який я дістав у спадщину від своїх пращурів з карпатських гір, де він допомагав їм розбивати татарські орди.

Коли члени клубу довідалися, що в мене немає ще власного дому так вмиль рішили допомогти мені купити якийсь пристійний дім та всяке внутрішнє урядження, щоб моя родина була відповідно уряджена заки я виїду в дорогу.

Я вже кількакратно споминав про різні клуби, тому слід було б вияснити, що ці клуби представляють собою. Клуби діляться на три роди: „прайвейт клубс” (приватні клуби); „сервис клуб” (клуби обслуг) та „сошіял клубс” (товариські клуби). „Ротарі”, „Кайвонис”, „Лайонс”, „Емпайр”, „Оптимист” та інші — це так звані „сервис клуб” (клуби обслуг). До тих клубів належать визначні люди та професіоналісти, які спільно чи поодиначо віддають час та гроші на всякі громадські обслуги. Іншими словами — це люди, які діють для добра громади без будьякої винагороди. Приватні клуби не беруть ніякої участі в громадському житті. Це клуби заможних людей з обмеженим числом членів, де вони можуть прийти та погуторити з іншими, пограти в біліярд, у карти, з’їсти обід чи вечерю, та навіть і переночувати в разі якоїсь колотнечі з дружиною. Вступне та річні вкладки у приватних клубах є дуже високі (від десяти тисяч у гору), отже вони силою того є обмежені до найзаможніших. „Сошіял Клубс” (товариські клуби) такі як „Кенейдіан” та переважно жіночі сходяться на всякі перемови (дискусії), а теж часто запрошують доповідачів давати в них доповіді з різних ділянок життя.

Кожного року в місяці січні, по всіх містах, містечках та сільських громадах провінції Онтаріо відбуваються загальні перевибори до управ. Ото ж і того року відбувалися такі перевибори. У міській управі Торонта, як я вже попередньо згадав було шістьох радних-комуністів та один контрольер (щось у роді міністра). Того ж року всі шість радних-комуністів перепали wraz і з контролерем. Дістали дуже мало голосів. Перепали всі інші радні по інших місцевостях провінції Онтаріо.

Викриття Гузенком сітки московської шпіонажі в Канаді, а теж мое

викриття того, що всі комуністичні провідники в Канаді були учнями Міжнародного Ленінського університету в Москві таки зробили своє; пробудили зачумлених канадців та заставили їх подивитися над комунізм з інших сторін.

З початком січня, 1948 року починається мої поїздка з доповіддями, але починається таки із самого міста Торонта. Маю дати дванадцять доповідей по клюбах обслуг, та інших, включаючи жіночі, лікарські (Параселсус Клуб), масонська льожа, Колегія св. Михайла (католицька), середня та вища школа. Буду мати по дві, а то й три доповіді щодня. У шістьох клюбах обслуг будуть так звані обідні доповіді. Члени такого клубу сходяться на обід у якійсь порядній гостинниці, та поївши, слухають доповіді на різні теми. Такий клуб матиме від п'ятдесят до пару сотень членів. Кожний член може привести зі собою гостя. Управа клубу та доповідач сидять за головним столом. Доповідь має тривати 30-35 хвилин. У решту місця доповіді будуть перед полуднем (по школах), або після полудня (жіночі клуби). Мав одну вечірню доповідь, а це було в клубі лікарів. Почав із дванадцяти доповідей, а закінчив п'ятнадцятьма, бо деякі менші товариства просили загостити до них з доповідями.

Я не був ще гаразд ознайомлений з містом Торонто, але я знав, що там жило певне число українців. У мене не було часу шукати за ними, а вони теж не шукали за мною помимо того, що місцеві щоденні часописи та радіо часто говорили про мою діяльність та підкреслювали, що я українець. Мене це не турбувало, але стається щось милого та зовсім несподіваного мені: Даю доповідь у середній школі; на залі є около шість сотень учнів; на підвищенні засіли настоятель школи та учителі; настоятель представляє мене як українця народженого в Канаді, що чинить велике діло захищаючи свою батьківщину-Канаду від зазіхань темних ворожих сил; він повинен бути приміром доброго громадянина для кожної молодої людини, і т. п. Потім кличе мене до слова. Я люблю говорити до дітей та молодих людей та маю дещо хисту захопити та тримати їхню увагу. Кінчаю доповідь. Настоятель встає, дякує мені та каже:

„Ми маємо в нашій школі учнів, які є українського походження. Я прошу тих учнів прийти до моєї канцелярії та говорити з нашим дорогим гостем по українськи. Я хочу чути ту мову.”

І що ви думаєте?! Пару десятків дітей біжать одне поперед другого, спереचाючись завзято:

„Ти не вмієш говорити добре по українськи; я можу краще за тебе говорити.”

„Ти дурний! Я вмію краще за тебе.”

Деякі говорять досить поправно; деякі трохи калічать; інші таки добре калічать, але всі стараються говорити по-українськи. Перевів я з ними надзвичайно жваву півгодинну розмову в канцелярії начальника. Говорили весь час по українськи. На пращання потиснув усім руки та казав не забувати хто вони, чиїх батьків та шанувати своє.

Ця подія піддала мені цікаву думку: як говоритиму в яїсь школі де можна сподіватися, що є українці-учні, то проситиму начальника, щоб дозволив зустрітись з ними та поговорити по-українськи. Маю наочний досвід з того, що коли дітям показати щось додатнього в їхньому народі, то вони тоді пошанують себе як рівновартними з іншими. Може таким чином здолаю одушевити хоч кільканадцять загублених дітей.

На кожній доповіді представляли мене як українця народженого в Канаді, а я, у свою чергу, не оминав нагоди видвигати справу українського народу під чоботом московської орди; влучно вплітував переслідування українців, великий голод в Україні в 1932-33 роках, концентраційні табори, вказуючи на те, що Гітлер взорував свої концтабори на московських.

Закінчивши доповіді в місті Торонто, я подався до доколичних міст південного Онтарію. Було їх аж тридцять одне. Не буду подавати назв усіх тих міст, як рівнож не буду переповідати кожний виступ, бо їх було сотні. Всюди було майже одне й те саме: один або два клуби обслуг, школи, жіночі клуби, радіостанції. Часто у суботи та неділі був запрошений виголошувати прилюдні доповіді, уряджувані ветеранськими товариствами, церквами та навіть і профспілками. Тільки дві доповіді в день було великою рідкістю; три доповіді денно було звичайною річчю, але часто треба було дати й чотири. Мене це зовсім не мучило, а навпаки, додавало мені якоїсь таємничої бодрости. Ніколи не чув себе змученим, виснаженим; чим більш говорив — тим краще чув себе, бо те що я чинив, сповняло мою душу, і я діяв неначе б то був одержим. Я був свідком того, що кожний мій виступ є тим муравлем, що підточує коріння московського комунізму та творить корм мойому нещасному народові. Буду говорити скільки можливо, бо хто зна чи ще колись трапиться така нагода мені або кому іншому з українців.

Підчас питань неминуче запитували мене чи я не боюся того, що комуністи можуть зробити замах на моє життя, та чи в мене є якась особиста охорона. Я відповідав, що жадної охорони не маю, та що й страху в мене немає. Мені тоді доводилось пояснювати духовість москаля, як сповненого боягуза, як покруча (гібрида) що одідижив протиставні властивості (атрибути) угро-фінів, татар, та ще деяких

азійських племен, що знижує його до рівня підлої тварини, яка чує силу лише в юрбі, але особисто є нікчемною.

Знаючи москаля як дикуна по природі, я знав, що найкращою безпекою проти замаху на мене — це вдарити по ньому щосили із самого початку та наробити йому шкоди. Раз щось такого станеться, то він тоді підсвідомо відчує, що ви вже ушкодили його вповні, та що вже гірше не пошкодите. Отже тоді немає т'ями (сенсу) мстити та тим самим наражувати себе на непередбачені неприємності. Якщо б я був почав якось частинно, то тоді можливо, що комуністи були б пробували чогось, щоб затушкувати мене, але тепер, коли я вже „вистріляв усі набой”, то, якийнебудь замах на мене був би корисним тільки мені, бо в очах людей я був би мучеником. Одиноке, що комуністи могли зробити тепер, то пробувати знеславити мене, вбити характер всякими нечесними способами. Компартія та її напарники — „масові організації” розписалися в своїх часописах, що канадські капіталісти купили мене за величезні гроші, що я дію проти працюючих робітників та фермерів, проти профспілок, що те, що я писав про Советський Союз є цілковитою брехнею. Одним словом — мало що не почепили мені роги.

Часописи по містах, де я давав доповіді подавали обширні звіти про них. Не подавалося звітів про доповіді в клубах обслуг. У мене призбиралося два великі альбоми, повні витинків тих звітів. Управа державного архіву Канади вже давніше просила передати ті альбоми та інші матеріали з моєї діяльності до архіву, але я ще не рішився на те, бо надіюсь, що все ж таки українці спроможуться створити всеканадський український музей із сучасних дрібних музейчиків різних наших згуртувань.

Діяльність у кожній місцевості не була значно відмінною від попередньої, але траплялися випадки, які вносили щось цікавого, несподіваного. Мені завжди було цікаво та приємно зустрічатися з українськими учнями по школах та спостерігати в них відродження самопошани. Я догадувався, що між тими дітьми знаходяться й діти, яких батьки належали або належать до комуністичних товариств, але якщо такі були, то вони поводитися так само як усі решту — намагалися говорити своєю мовою як мога найкраще. Не буду споминати всіх місцевостей, де я давав доповіді, бо було їх сотні, хіба розкажу про деякі, де траплялось щось надзвичайного.

З провінції Онтаріо їду на схід Канади до провінції Квебек, до Монреалу. Монреал — найбільше місто в Канаді, заселене переважно французами. Поважну меншість населення становили англосаксонці, італійці, жиди та прерізні інші люди. Місто промислове, пристаневе,

положене на острові заливу Ст. Лоренс. Маю дати тут десять доповідей, але сподіюся, що будуть ще додаткові. Маю тут три вільних днів, але пізніше оказалось, що ті вільні дні не були ніяк вільними.

Доповіді відбувалися як звичайно; клуби обслуг начислюють сотні членів; на обідніх доповідях по чотириста, а то й більше людей; жіночі клуби теж великі числом; жінки розумні та кмітливі, що можна пізнати по питаннях та по перемовах (дискусіях).

Але маю дати доповідь у клубі учеників французького університету. Думаю, яким би то способом з'єднати собі прихильність французької молоді. Знаю, що французи ненавидять англосаксонців, а тим самим і їхньої мови. Я не знаю французької мови, отже мушу говорити в англійській мові. Доповідь відбувається вечором; велика зала вщерть заповнена — напевно буде близько дві тисячі осіб. На підвищені засідає управа клубу, а я по середині між ними. Голова представляє мене та просить до слова. Стаю перед стільницею на якій стоїть малозвук (мікрофон) та починаю:

„Пане предсіднику, всечесні отці, шановна президіє та ви шановні пані й панове:

„Я надзвичайно вдячний вам за те, що запросили мене на це велике зібрання, але заки я пічну свою річ то вважаю, що нам треба буде прийти до якогось порозуміння. На превеликий жаль я не знаю французької мови; я українець, роджений на заході Канади, де не вчать французької мови. Я теж більше чим певний, що ви не знаєте української мови, отже вважаю, що нам немає ніякого іншого виходу як порозуміватися при допомозі англійської мови”.

В ту мить на залі загриміли гучні оплески. У мене майнула думка про те, що ученики прийняли це за віддання честі їхній мові. Те, що я думав мало бути так би мовити вступним жартом, вийшло зовсім на щось іншого. Канадські французи майже всі є бретонського походження, цебто виходців кельтського племені, яке помандрувало на захід Європи із земель сучасної України у сірій давнині. Вони ненавидять англосаксонців за те, що ці вперто стараються винародовити їх, нівечити їхню культуру й мову. Ото ж їм напевно приємно було почути, що тут неанглосаксонець поставив їхню мову на належне місце. Я відразу відчув теплоту між собою та присутніми — теплоту про яку мріє всякий промовець. Цілий вечір перейшов в дуже піднесеному настрою. По закінченні ученики гостили мене до пізньої ночі.

Другого дня ранком приходять до мене відпоручники монтреальського університету (французького) та питають чи в мене був би час відвідати університет у місті Квебек (столичне місто провінції Квебек). Я не мав направлення на те місто, бо це суцільно французьке

місто й провідні люди того міста не мають ніяких зв'язків з англосаксонськими клубами обслуг. Урядова мова в цьому місті є французька; англійської мови не признають, хоч і розуміють її. Станете говорити англійською мовою хоч і в найбіднішій харчівні, то прислуга відвернеться від вас та не обслужить. По цілому місті не видно ані однісінької написі англійською мовою. Це нічого дивного, бо провінція Квебек майже суцільно заселена французами. Під цю пору французи намагаються відірватись від решти Канади.

Я вже давніше чув про таке ставлення французів до англосаксонців. Розказували як один українець із західньої Канади рішив подорожувати автом по східній Канаді аж до Атлантийського моря. Переїхав провінцію Онтаріо без труднощів та вступив у провінцію Квебек. Заїхав до Монреалю без клопотів, а тоді подався до столичного міста Квебек. Нараз попав у клопоти: приїде бува до якоїсь малої місцевості, вступає до харчівні на перекуску, а там ніхто не звертає уваги на нього. Їде далі та вступає до іншої місцевості, а тут те ж саме. Хочє купити горючого (газоліни) — не продають. Що за лихо! Немає іншого виходу як вступити на поліцейську станицю та спитати як йому бути. Вступає на станицю а тут теж те саме. На щастя якийсь добряга-поліцай почав розпитувати його звідкіль він їде. Як довідався, що він українець, то тоді сів та виписав йому картку великими буквами:

Я українець із західньої Канади.

На жаль не знаю французької мови.

Прошу ласкаво допомогти мені.

Наш подорожний вступає тоді до харчівні або купує горюче, та коли покаже ту картку, то зараз же його ввічливо обслужать та навіть будуть говорити англійською мовою, хоч і дуже ломаною. Картка стала йому шось у роді чарівної палички, яка відкривала йому двері по цілій провіції Квебек.

Я не мав клопотів у місті Квебек, бо зі мною був провідник, а він всюди представляв мене як українця.

На доповіді у Квебекському університеті я знова повторив перепросьбу про те, що, хоч не хоч, а мусимо порозуміватися при помочі англійської мови. Це, само собою, поставило англійську мову неначе якийсь другорядний предмет для вжитку.

Як звичайно, доповідь удалася знаменито. Це було перед полуднем. Зараз після того маю виголосити доповідь на обіді торговельної палати міста. Тут теж усе пішло знаменито; дістав навіть сто доларів нагороди. Після того до вищої школи на третю годину, а вечором доповідь у духовному семінарі.

З міста Квебек повертаю до Монреалю, бо завтра буду мати

доповідь у Ротарі клубі. Це найповажніший клуб, бо тут гуртується сама верхівка визначних людей. Доповідь удалася як звичайно. Після доповіді підходить до мене один з членів та представляється: він є президентом канадської телефонічної фірми — Белл. Запрошує мене до свого дому. По дорозі скаржиться, що його син-одинак чомусь захопився комунізмом, й він невсилі переконати його про те, що комунізм — це скрайна облуда.

„Добре — кажу — попробую поговорити з хлопцем”.

Приїжджаємо до його дому в гарній дільниці званій Вестмаунт. Дім розкішний хоч куди. Знайомить мене з дружиною та сином. Засідаємо та починаємо розмову. Син досить бистроумний та говіркий. Пішло йому вже на двадцятий рік; ходить у МикГилл університет (окремий від Монреал університету).

Я відразу зрозумів, що той молодий чоловік переходить ту пору молодості, коли в нього розвивається буйна уява про світ, та життя взагалі. Він тоді бачить всякі непорядки, недотягнення та навіть глупі і нерозумні лихі вчинки та мріє про перебудову суспільного ладу на свій порядок. Такі люди не трапляються дуже часто й коли така людина не звихнеться духово в наслідку якогось словоблудства (демагогії), то вона, невідмінно виб'ється у вищі суспільні верстви. Бачу, що мій хлопець виробив собі певну уяву про справедливий суспільний лад, але на жаль пробує прилатати свою уяву до московської комуністичної тачанки.

У такому положенні ніколи не слід ставати проти та засуджувати його думок, бо вони є його „святая святих” і він буде завзято боронити своєї святині. Не казати, що його думки дурні та мильні так як це робить його батько, бо це тільки викликає в нього більший спротив. Я, наперед, вислухав його уважно та похвалив його за те, що він самостійно взявся розпізнавати життя, тоді кажу:

„Я теж із замолоду почав цікавитися життям; читав, роздумував, випитував та робив висновки лише тоді, коли геть основно доценту перевірів якусь справу. У мене був нахил до особистості (індивідуальності), цебто, я ніколи не бігав за якимнебудь візком та старався припасувати до нього свої погляди. Я теж бачив та ще бачу суспільні кривди, облуду та несправедливість та мріяв стати борцем за правду.

„Комунізм виглядав мені як щось надійного. Ото ж я рішив піти в те середовище, щоб наскрізь перевірити чи воно є дійсно чимсь, що може бути надією на справедливий суспільний лад. Я докладно перечитав твори всіх визначних пророків комунізму — Карла Маркса, Фрідріха Енгельса, Фаєрбаха, Ля Салля, Леніна, Бухаріна, Богданова

та менших. На жаль, не найшов там нічого додатнього, ділового. Найшов тільки велику силу великих слів, десятки мільйонів тих слів, якими вони лаяли капіталістичний лад та „буржуазну ідеологію”, але не найшов там нічого про те як мав би виглядати той новий лад, та диктатура пролетаріату. Пророки комунізму залишили за собою сотні питань без ніяких відповідей. Це мене поважно занепокоїло. На щастя я мав нагоду бути в Советському Союзі й то в самій верхівці пролетарської диктатури. Там я побачив дійсність комунізму, там я побачив, що пророки писали велику силу великих слів, з наміром накинати вірним слова замість фактів.

Я швидко переконався, що диктатура пролетаріату є лише найвищою формою державного капіталізму; капіталізму о тисячу разів більш жорстокого чим наш так званий капіталізм. Диктує там не пролетаріат, а диктує одиниця-сатрап. Немає там жадного правопорядку, якихось засад, якихось правил, а управляється за примхами більших та менших сатрапів-москалів. Коли я їв розкішні, смачні потрави, то мені перед очима ставали зубожілі українські селяни, з яких диктатура пролетаріату здирала послідне зерно, перед очима ставали голодні робітники, яких заробітна платня в місяць вистарчала їм на тиждень прожитку, ставали перед очима десятки тисяч безпритульних діточок, яких батьків було або вбито або заслано в концтабори. Сатрапи стали пролетаріатом, а дійсний пролетаріат, цебто працюючі робітники й селяни стали „ворогами народу”.

„Тому я вирішив покинути той рух, бо він показався мені найогиднішою облудою, яка колинебудь існувала в історії людства. Але я не покинув шукати нових здорових ідей для запровадження справедливого суспільного ладу, ладу в якому людина буде в пошанівку та не буде вважатися лише як живий товар”.

Ходило мені головню о те, щоб кинути зерно сумніву та при тому не викликати якоїсь протидії. Це мені не зле вдалося. Хлопець задавав мені безліч питань, але вони не були протидією; я збудив у ньому сумнів, а це є вже добрим початком для безпеки від душевного збочення.

(Кілька літ пізніше я мав нагоду зустрітись з цим молодим чоловіком. Він був уже жонатим, мав посаду головного інженера в поважному підприємстві. Признався мені, що він, так як і я, перевірів писанину комуністичних пророків та не знайшовши там нічого путнього, перестав цікавитися комунізмом. Щобільше, він широко ознайомився з чорними ділами москалів та став непримиримим ворогом московської імперії).

Об’їхав я всі важніші міста провінцій Квебек, принс Едвард Айленд, Нью Бронзвік, та Нова Скошія. Не сталося там нічого особливого.

Звичайно, що приймали мене дуже гостинно; доповіді відбувалися в піднесеному настрою, не оминав я шкіл, університетів, жіночих клубів та навіть і деяких церковних товариств. Часто приходилося виголошувати по чотири доповіді в день. Три доповіді було звичайною річчю, а дві доповіді в день, то була рідкість.

По деяких місцевостях, де не було українців, люди мали нагоду вперше побачити українця в моїй особі. Ті люди чули про українців; але не так як треба; їхні відомості про українців походили головним чином від московських та жидівських джерел, а річ ясна, що москалі та жиди ненавидять українців. На підставі таких брехливих відомостей, у деяких людей виробилося поняття, що українці — це в основному москалі, які стараються творити окрему провінцію звану Україною, та ще інші підлі, брехливі, відомості. По таких місцевостях я старався вияснити різницю між москалями та українцями; старався показати, що москалі, як сумішка угрофінів, татарів, північних в'ятичів та інших диких племен, з малою домішкою слов'ян, є в дійсності азіятами, а українці є європейцями та основним джерелом європейських народів, їхньої мови та культури. Азійський характер москалів яскраво виявляється в їхньому комунізмові — безбожному та жорстокому.

Закінчивши східню частину Канади, я тоді переїхав у західню частину провінції Онтаріо, аж до міста Лейкгед (колишні два міста — Форт Виллям та Порт Артур). Лейкгед положений на західньому кінці озера Супіріор; місцевість віддалена на вісімсот миль на захід від Торонта. Місто промислове й пристаневе. Звідсіль вивозять пшеницю до Європи; є кілька величезних житниць (по службовому елеваторів), до яких звозиться пшеницю з провінцій Манітоби й Саскачевану (пшениця з провінції Алберти звозиться до ванкуверського порту над Тихим морем), є тут вирібні паперу та лісових виробів, є теж копальні залізної руди поблизу міста. Це теж місцевість, де я провадив страйком лісорубів чотирнадцять літ тому.

Приїжджаю до Лейкгед. Тут мене зустрічають величаво. Маю виголосити ряд доповідей по клубах, по школах, а теж і прилюдних. Маю теж дати промову по радіо. По клубах зустрічаюся з власниками лісозаготівель проти яких я колись провадив страйком лісорубів; вони ввічливо вітають мене та признаються, що були дійсно затривожені тим страйком. По школах зустрічаюся з учнями-українцями.

Маю пару годин вільного часу; рішив відвідати деяких знайомих членів ТУРФДІМ, з якими я жив колись у дуже добрих відносинах. Відвідавши трьох з них, я перестав відвідувати інших, бо тих трьох поставилися до мене навіть досить ворожо. Довідаюся від інших людей, що діяльність у домівці ТУРФДІМ дуже підупала, вже не провадять

рідної школи; немає мандолінової оркестри: ще клигає „аматорський гурток”, який, час від часу, ставить „революційні п’єси”. П’єс драматурга товариша Мирослава Ірчана, колишнього світила українського комуністичного письменства, не ставлять, бо москалі „зліквідували” його як „ворога народу” та ворога диктатури пролетаріату. Утримують домівку тим, що справляють „бенкети” та забави.

Рішив зустрітися з паном Олійником — власником української книгарні та провідником місцевого середовища „петлюрівців та жовтоблакитників”, як їх колись називали товариші з ТУРФДІМ. Пан Олійник радо привітав мене. Він знав про мій приїзд до Лейкгед, бо вже пару днів передтим місцеві щоденники та радіо сповіщали про це. Знали про те й решту українців в Лейкгед.

Питаю пана Олійника як маєтсья справа в українському середовищі. Я знав, що тоді як я був тут чотирнадцять літ тому, то в українському середовищі велася завзята українська традиційна мишобійка між католиками та православними про те хто з них є кращими богослужителями. Каже пан Олійник, що справа не дуже то потішна; старші не є такими діяльними як колись були, а молодих є мало. Далі каже, що, помимо заведення „перемир’я” між православними та католиками від тоді як повстав Комітет Українців Канади (КУК), то все ж таки чуєтсья ще та невидима течія неприязні між католиками та православними. Попи обидвох церков не шанують один одного. Вороги українців кинули кістку незгоди між нас на тлі набоженства, а теж хитро використали нашу пристрасть до мишобійок. Не було в нас розумних людей, які зуміли б знівечити ту кістку роздорів.

У мене майнула досить цікава думка: попробую зважитися (заризикувати) на смілий крок. Попрошу пана Олійника, щоб скликав усіх попів та навіть і проповідників баптистів та протестантів, а теж усіх провідних людей з їхніх парохій, щоб прийшли послухати що маю оповісти їм. Не робити з цього загального прилюдного віча, лише вибраних людей. Я був певним, що всі вони охоче прийдуть подивитися та послухати того, про якого англійські часописи так широко розписалися. Вони напевно подумають, що це вже не якийсь там „Пилип з конопель”, але важна особа, коли англійці так хвалять його. Тоді я вчитаю їм „патер ностер” про те як вони повинні любити себе як діти одного народу, бути витривалими та виrozumілими (толерантними) один проти другого.

Предкладаю панові Олійникові скликати такі „наради”. Він одушевлено годитьсья. Це йому не буде трудно, бо він є головою місцевого відділу КУК. Не кажу йому що маю на думці говорити.

Було це в п'ятницю. Маю ще одну доповідь ввечері, а суботу й неділю маю вільними. Кажу панові Олійникові скликати таке зібрання на суботу ввечері.

Сходина мають починатися в восьмій годині ввечері. Пан Олійник, я та ще дехто з управи КУК приходимо пів години раніше. Незадовго почав і нарід сходитися: знайомимось, гуторимо. Каже пан Олійник, що прийшли всі престолослужителі та проповідники, яких він запросив.

У восьмій годині пан Олійник відкриває зібрання. На залі около п'ятдесят осіб. Бачу, що попи посідали подалі один від одного, а біля них скупчені мабуть їхні парохіяни. Пан Олійник представляє мене та кличе до слова. Починаю:

„Пане предсіднику, всечесні отці та ви пані й панове:

„Я вірю, що всі ви читали або чули заповіт Тараса Шевченка, а особливо його пророчі слова: „Обніміте милі браття найменшого брата, нехай мати усміхнеться, заплакана мати”. Мені здається, що в нас є виразний нахил (тенденція) відчутти певне зворушення з приводу цих слів пророка, а рівночасно й виразний нахил робити підсвідомий висновок, що ці слова заповіту відносяться не до нас, а до когось іншого. Нехай там хтось інший обнімає „найменшого брата”, а ми стримаємось від обнімання навіть і рівного нам брата. За наочними примірами такого нахилу не треба йти кудись у далекі сторони; я побачив його тут серед вас цього ввечері. Наші отці парохии зволили ласкаво загостити сьогодні на це зібрання, але я зауважив, що вони не привіталися та не розцілювалися один з одним, не обнялися як рівні брати однієї матері, заплаканої матері. Позасідали собі оподалік один від одного, ну а з ними й їхні парохіяни, бо „куди пастир — туди й стадо”. Вам може здаватися, що тут немає нічого надзвичайного, але воно справляє на мене інше враження. На моїх доповідях серед англійців я часто бачу священників різних віроісповідань; вони приходять, вітаються один з одним, часто розцілюються, а опісля засідають один біля другого. Вони поважають та є вирозумілими один проти одного; вони розуміють, що кожний з них провадить своїх вірних до однієї мети, але різними шляхами та різними способами. У нас воно чомусь виходить інакше: нехай хтось інший обнімається, а ми є занадто поважними на такі речі.

„Я бував у московській комуністичній імперії, бував у концтаборах та бачив як живуть ті Богу духа винні „вороги народу”(?). Можемо дуже сміло припускати, що серед тих, нещасних, ворогів народу є також і священники. Я не бачив їх, але знаю з оповідань інших, що тисячі священників та навіть і вищих духовних санів запроторили в концтабори. Є там православні, католики, баптисти та інші. Можна сміло

припускати, що православний священик не сидить у одному кінці куріня (бараку), а католицький в другому кінці та не признають себе взаємно, а широ по братерськи обнялися та оплакують гірку долю свого народу. Чи ж треба нам аж дикого сатрапи, щоб примусив нас „обняти найменшого брата”?

„Я хочу бачити, що як закінчиться це зібрання, щоб наші отці парохи широ обнялися та розцілувалися. Коли я це побачу, то я усміхнуся й напевно усміхнеться наша заплакана мати”.

„Наш пророк — Тарас Шевченко казав: „Як би ми вчилися так як треба, то й мудрість була б своя”. Шановна громадо: я часто виступаю по середніх та вищих школах перед зібраними учнів. Я завжди питаю настоятелів чи є в них українці. Якщо каже, що є то я тоді предкладаю йому зібрати їх усіх до своєї канцелярії. Я там говоритиму по українськи й він матиме нагоду почути українську мову. Це надзвичайно захоплює та підносить дітей духово; вони чуються чимось важним; стараються як мога говорити до мене рідною мовою. Можливо, що я таким чином одушевив деяких дітей, але цього зовсім за мало. Ми тратимо нашу потужність (енергію) на всякі дурненькі мишобійки сперечаючись про те хто є кращим „патріотом”, або кращим богомільцем. Я та багатько добрих людей тут народжених, не приєднувалися до ніякого українського згуртування просто через тую мишобійку. Як би ми були подумали над тим як нам зберегти нашу молодь від винародовлення, то в нас сьогодні вечором було б більшість молодих лиць чим старших. Якщо б я мав силу, то я заставив би наш КУК скликати надзвичайне засідання та засідати без перерви день і ніч доки не найдуть способів виховувати молодь на шануючих себе українців. Ми набудували сотки величавих храмів, домівок не задумавшись про те хто їх заповнить як нас не стане. Наші рідні школи в Канаді є відписом старокраєвих шкіл, у яких вчать читати, писати та історії, але не вчать дітей чому вони повинні знати та шанувати й любити свою мову, культуру й традиції”.

Я дальше говорив, що московські шашелі пробують підірвати та знищити людську душу не лише в українців, але в цілому світі, отже нам не слід тратити час на маленькі, глупенькі суперечки між собою, а зібрати всі свої сили на боротьбу проти московської зарази. Обняти брат брата та спільними силами затопити сатрапа в морду, щоб мати усміхнулася, заплакана мати.

Почалися питання. З початку люди хотіли знати чи я дійсно був переконаним комуністом, але побачивши Советський Союз, я розчарувався та став „патріотом”.

Було це досить підхопне питання; я не міг сказати отверто, що я був, так би мовити „підпільником”, бо таке виявлення ще не було на

часі. Треба було однак дати якийсь натяк на те, що я не був душевно звихненим загорілцем, але тримався при здоровому глузді. Я хотів особисто перевідати чи життя в Советському Союзі є дійсно таким, як це говорять комуністи та їхні напарники. Вияснивши це я попросив, щоб присутні встали та висловлювали свої думки про речі, які я зачепив у своїй промові.

Присутним це подобалося, що могли висказати свої думки й повести досить розумні перемови. Зібрання закінчилося в піднесеному настроєві, який ще більше піднісся, коли попи прийшли один до одного, привіталися та навіть і розцілувалися.

Зібрання властиво закінчилося, але стається щось несподіваного. Хтось встає та пропонує скликати прилюдне віче завтра вечором. Каже, що це можна без труду зробити. Хай парохі своїх церков проголосять таке віче підчас Богослужбів, а решту нас тут присутніх закличе своїх знайомих. Присутні радо вітають пропозицію.

У неділю вечором заля Читальні Просвіти битком набита. Зауважую, що є навіть і пару „товаришів”. Маю вже виготовлений начерк промови, який не дуже то відрізняється від того, що я вчора говорив: на підвищенні засіли члени КУК та всі попи. Пан Олійник шепче мені, що це перший раз в історії цієї місцевості, що попи позасідали разом. Тоді представляє мене та просить до слова. Я починаю:

„Пане передсіднику, всечесні отці й ви пані й панове”:

„Я дуже радий тим, що ви були ласкаві прийти та зустрітись зі мною. Можливо, що деякі з вас мають ще певні упередження до мене, мовляв „був комуністом, а тепер зробився великим патріотом”. Це правда, що я був серед комуністів, але я був там у пошукуванні істини. Мені пощастило пролізти в самі недра комунізму та там глянути на істину. Я там побачив страшну істину, куди страшнішу від того, що вам описують ваші часописи. Там убивають людей не тільки тілесно (фізично), але й душевно. Комунізм є ніщо інше як людовбивство (геноцид). Це душегубство досягло навіть і певне число людей поза межами московської імперії та тут таки між нами. Деяке число наших, добрих людей вивихнули душевно, а це є першим ступенем до знищення людини. Маємо тут у нашому середовищу людей, які вірять у те, що в так званій „радянській Україні” буйно розвивається наша мова та культура, та що наш нарід живе там „щасливим та вільним життям”. Лихо в тому, що ці наші душевно звихнені товариші вірять у химеру, яка витворилася в їхній уяві в наслідку наскрізь підступної та брехливої намови (пропаганди) московських комуністів. Культурний розвиток та щасливе життя в Україні існує лише в їхній уяві, а не на ділі.

Це є якраз тим душевним непорядком, щоб поробив з них суспільних калік. Їх треба жаліти так, як жаліється всяку хвору людину”.

У дальшому тягу промови я закликав людей залишити всякі внутрішні мишобійки та зосередити свої сили у боротьбі за збереження нашої будучности в Канаді. Ми тут маємо свободу таку, якої не мали та й тепер не мають наші брати в Україні. Закликав почати широкі перемови (дискусії) в справі виховування молоді; закликав цікавитися життям цієї країни та брати з нього те, що є додатним, але відкладати те, що є від’ємним.

Після промови відбулися жваві перемови. Товариші з ТУРФДІМ не ставили питань, ані не брали участі в перемовах. Не знаю, яке враження я зробив на них, бо не мав нагоди розмовляти з ними.

У понеділок рано від’їжджаю до Вінніпегу. Тут маю дати, можливо, лише дві доповіді та зараз же поїхати на захід Канади. Решту доповідей призначені на час, як буду повертати із заходу. Навіть не матиму часу відвідати свою рідню на фермах.

Доповіді по містах у степових провінціях Канади — Манітоби, Саскачевану й Алберти відбувалися як звичайно: школа перед полуднем, клуб обслуг у полудні, жіночий клуб пополудні, а часто ще й вечором хтось запрошував. Нічого особливого не сталося. Найцікавішим було мені говорити в школах до дітей, а опісля зустрічатися з українськими учнями в канцеляріях настоятелів.

У південній частині тих трьох провінцій більші міста й містечка траплялися дуже рідко. На захід від Вінніпегу в провінції Манітоби було лише двоє таких міст — Портедж ля Прейрі та Брендон. У провінції Саскачеван було теж лише два міста — Ріджайна і Муз Джа. В Алберті було теж двоє — Медисин Гет і Летбридж. Між усіма тими містами було багацько містечок та сіл у продовж залізної дороги — Кенейдіян Песифик Рейлвей. Щоб звідати їх усіх, то треба було не шість місяців, але пару літ часу. Були це містечка й села, які служили головним чином як торговельні осередки для дооколичних фермерів. Північна частина тих трьох провінцій теж покрита більшими та меншими містами, містечками й селами у продовж іншої залізної дороги — Кенейдіян Нешіонал Рейлвей. Я буду вступати по тих містах та містечках як вертатиму із західнього кінця Канади.

Я змінював побудову доповідей, а часами навіть дещо й змісту відповідно до рівня свідомости слухачів. Я завжди старався перекинутися кількома словами з людьми перед доповіддю для того, щоб пізнати менш-більше їхній рівень. Були випадки подекуди, де треба було входити дещо в філософський розклад (аналізу) комунізму. Це траплялося по професійних клубах або по університетах. До дітей треба

було застосовувати образкового способу (метафорів та алегорій) більше чим розсудків (логіки).

З міста Келгарі, де я колись учителював у домівці ТУРФДІМ та провадив там дитячу мандолінову оркестру, як рівнож працював у канцелярії провінційальної управи компартії Канади, я нарешті виїду до провінції Бритиш Колумбія. Та провінція вкрита величезними казковими скелистими горами. Поміж тими горами є кілька обширних видолів та полонин, заселених головно ренчарами та садівниками. В одному з тих видолів, що зветься Оканаган Веллей вирощують десятки тоннів дуже добрих овочів, особливо яблук званих „Делишіюс” (солодкі). Якість овочів тут не перевершена навіть американськими каліфорнійськими чи іншими. На полонинах ренчарі випасають стада худоби. У цій провінції є теж незмірні природні багатства та копальні. В Оканаган Веллей чотири міст середнього розміру — Кемлупс, Вернон, Келовна й Пентиктон. У кожному з них маю дати по кілька доповідей.

Населення Оканаган Веллей надзвичайно гостинне; зложене воно з різних народів, у тому числі й українців. Найбільша громада українців находилася в Вернон; мали там парохію та народну домівку. Не маю вільної хвилини, бо завжди маю запрошення гостювати в когось із провідних громадян. Знова по чотири доповіді в день. Попало так, що маю бути у Вернон через суботу й неділю. Приїжджаю до Вернон у четвер вечором та зараз лягаю відпочивати, бо завтра маю виголосити чотири доповіді — середня школа, клуб обслуг, жіночий клуб, та ще один клуб вечором.

На тому не стало, бо вже маю запрошення виголосити дві доповіді в суботу, а це перед товариством учителів, а другу перед товариством поліцаїв та вогневих сторожів. Не відмовляюсь хоч і рад би відпочити. Не чуюсь перемученим, бо це не так як тілесна праця — це праця, яка додає, а не віднімає бодрості.

Неділя теж не „порожною”, один пастир протестантської церкви запросив мене прибути на його богослужбу та дати доповідь замість його проповіді. Просив оповісти про переслідування церкви в московській імперії. Добре! Даю доповідь про знищення Української Автокефальної Православної Церкви та її великомученика — Митрополита Липківського. Дальше говорю про переслідування вірних та про обернення тисячі церков на „антирелігійні музеї”, або попросту на склади збіжжя та інших товарів. Доповідь удалася дуже добре. Пополудні маю виголосити доповідь на загальному вічу в домівці місцевої української громади.

З Оканаган Веллей їду просто до Ванкувер. Ванкувер — велике пристаневе та промислове місто. Є там два університети та досить

поважна українська громада. Ванкувер не є столичним містом провінції Бритиш Колумбія. Столичним містом є Вікторія, яке знаходиться на великому острові, званому Ванкувер, та який є частиною провінції Бритиш Колумбія. У місті Ванкувер маю спинитися около місяця часу, бо звідтіль маю об'їхати не менше одинадцять міст на суходолі та на острові. Було це вже в місяці квітні; чудові краєвиди починали вже зеленіти.

У Ванкувері люди надзвичайно гостинні; привітали мене неначе якогось витязя. Влаштували мене в найкращій гостинниці, званій „Готел Ванкувер”. Там уже була замовлена для мене ціла „сюїта”, цебто три кімнати — вітальня та дві спальні. Це для того, що як би були в мене якісь гості, то я мав би місце дати їм нічліг. В обширній вітальні великий стіл та інші розкішні прибори, включно з великою шафою, повною всяких напйтків. Усе це, як звичайно, оплачуване кльобами. Кажуть мені не йти на діл до їдальні на обіди, а замовляти, щоб доставляли їх до мене в мої „покої”. У ті часи було вельми тяжко найти покій у гостинниці; треба було замовляти пару тижнів наперед, а тут мені аж три кімнати. Ну, нічого! „всякоє даєніє благо”.

Того дня, як я приїхав до Ванкувер не було заряджено жадних доповідей. Сиджу в своїх розкішних кімнатах та відпочиваю. Згодом чую, що хтось стукає в двері. Відчиняю, аж тут пан Підручний, якого я зустрів був ще у Верноні. Він жеж був там цілим провідником української громади.

„Добрий день пане Підручний! Що ви тут робите?” — питаю.

„Та маю трохи часу, отже рішив приїхати до Ванкувер. Тут має приїхати наш Владика — Мстислав, отже хочу побачитися з ним та можливо намовити його, щоб відвідав Оканаган Веллей. А в міжчасі рішив відвідати вас та попробувати зарядити для вас якесь зібрання української громади. Маю тут багацько знайомих”.

„Це дуже гарно з вашої сторони, пане Підручний, але я ледви чи матиму хвилину вільного часу. Ось погляньте на розклад моїх поїздок: буду їздити автами, поїздами, пароплавами та літаками. Я теж більше певним, що як буде якийсь вільний час, то англійці вмиль використають його на додаткові доповіді по якихсь товариствах. Отже прошу не будувати великих надій на мою зустріч з місцевими українцями. Воно може й краще використувувати час на зустрічі з іншими”.

„А, так! Маєте рацію. Ну все ж таки я побуду тут цілий місяць і якщо буде якась щілина у вашій програмі, то я напевно використаю її,” — каже.

Перекинулись ще кількома словами, а потім пан Підручний каже:

„Я зараз хочу відвідати о. Симчича, пароха православної церкви.

Я просив би вас поїхати зі мною”.

„Спасибі пане Підручний. Я завжди люблю зустрічатися з людьми, але чи о. Симсич рад буде прийняти мене?”

„Про це не журіться. Я зараз же дзвоню до нього та скажу, що ми приїжджаємо, і що ми вже в дорозі”.

Підручний дзвонить; бачу по його вигляді та розмові, що о. Симсич буде радий гостити нас.

Виходимо на двір. Пан Підручний хоче брати таксівку, але я кажу, що мені призначено безплатну таксівку, цебто я підписую квиток вожатому, а клуб заплатить.

Приїжджаємо додому о. Симсича. Вітаємось. О. Симсич та паніматка — дуже гарні, ввічливі люди. Було це якраз перед вечером. Паніматка напекла голубців, наварила борщу та ще дечого, гей би сподівалася мати гостей. Просить засідати за стіл. Було це приємною несподіванкою для мене, бо вже довгий час не їв своїх страв.

Вечеряємо та гуторимо. Отець Симсич жаліється, що завтра приїжджає владика Мстислав, а тут не має де його відповідно примістити. Немає в домах парохіян вільних місць, гідних примістити владика. Я довго не думав та кажу:

„Якщо ласка, то можете примістити владика зі мною. У мене в гостинниці є вільна кімната із власною умивальною (в обидвох моїх спальних кімнатах були повні умивальки). Владика може спокійно перебувати в мене навіть і цілий місяць, та не тільки перебувати, але й харчуватися. Мені дозволено мати необмежене число гостей та й харчувати їх як треба.”

Бачу, що лице в о. Симсича відразу неначе проясніло, а тут ще й пан Підручний додає:

„Там дійсно було б приміщення гідне князя”.

Значить справа з приміщенням для владика розв’язана. Посиділи до пізньої ночі. Пан Підручний перебуватиме в о. Симсича; я беру таксівку та вертаюся до своєї гостинниці.

На другий день я мав чотири доповіді: вища школа перед полуднем; доповідь на обіді в клубі обслуг, середня школа пополудні та доповідь на вечері в іншому клубі обслуг. Повертаю до гостинниці десь біля дев’ятої години вечора та зараз дзвоню до о. Симсича, що владика може приїжджати.

Через якихнебудь хвилин із двадцять увіходять владика Мстислав, а з ним о. Симсич та пан Підручний. Вітаю владика як слід, а потім засідаємо до розмов. Владика вже ознайомлений з моєю діяльністю. Провели ми в розмовах годин зо дві. Отець Симсич та пан Підручний відходять, а ми з владикою збираємось відпочивати. Кажу владичі, що

маю в шафі різні вина та люблю випити чашу перед сном. Питаю, чи владика теж зволив би випити чашу.

„А яке вино маєте? — питає владика.

„Є всякі, але я люблю або Гарві Гантінг або Бон Санте” — кажу.

„Бон Санте — це гарне вино. Прошу подати мені чашу”, — каже владика.

На другий день маю лише три доповіді. Ранком стрічаюсь з головою клубу обслуг та кажу йому, що в мене гостює архієпископ української православної церкви, та що я прийняв його до себе, бо трудно було йому дістати кімнату в добрій гостинниці та питаю чи клуб дозволить йому побути зі мною кілька днів для полагодження його церковних діл.

„Дуже прошу! Хай буде з вами так довго як бажає та хай користується усіми пільгами (привілеями) включно харчуванням та таксівами. Це для нас є великою честью гостити достойника вашої церкви. Перекажіть владиці, що ми просимо його бути нашим почесним гостем на сьогоднішньому нашому обідньому зібранні.”

„Добре, пане голово — кажу. — Але біда в тому, що наш достойник тільки що прибув з Європи та не знає англійської мови, але є один чоловік, який може послужити йому як перекладач”.

„Тоді хай і той чоловік буде нашим гостем на сьогоднішньому обіді, а теж коли треба, то хай буде при вашому достойникові”.

Вертаю до гостинниці та питаю владика чи мав би охоту бути почесним гостем на обідньому зібранні в Ротарі клубі, де я даватиму доповідь. Кажу, що той клуб складається із самих передових людей промислу, торгівлі та професій. Владика відповідає, що рад був би скористати з такої, небувалої нагоди та на жаль не зможе порозуміватися там з людьми.

„Нічого владико — кажу. — Ми це передбачили та рішили запросити пана Підручного бути перекладачем вам”.

Дзвонимо до пана Підручного та просимо прийти до гостинниці. Кажемо, в чому діло. Пан Підручний дуже втішений. Він ніколи не був на зібраннях у таких клубах, а тут матиме нагоду бути на зібранні найповажнішого із клубів та ще й почути як я вив'язуюсь з доповіддями.

На обіді в Ротарі клубі посадили владика та пана Підручного за головним столом. Після моєї доповіді попросили владика до слова на п'ять хвилин. Владика вмiло намалював нещастя української православної церкви під московським комуністичним чоботом. По закінченні зібрання багатьох членів клубу ще довго осталися та розпитували мене й владика про московський комунізм.

Маю від'їжджати на Острів Ванкувер найменше на один тиждень. На острові немає великих гір; він увесь покритий величезними пралісами. Стометрові ялиці (Даглес фир) покрили північно-західню частину острова. Там є кілька лісопилних підприємств-велетнів скупчених в околиці Порт Алберні. Є там теж і фарми та садівництво; одним словом — казковий край з лагідним підсонням. При кінці південної частини острова знаходиться місто — Вікторія — столиця провінції. Тут дають мені список виступів; буду мати по чотири виступи на день. У суботу й неділю не матиму „урядових” виступів хіба, що погоджуся прийняти запрошення від якогось товариства чи церкви. У суботу одне з великих лісопилних підприємств зголосилося повозити мене по лісах, де рубається ті великани-ялиці, а теж і вирібні (фабрики) лісоматеріалу. У тих вирібнях є теж відділи, де йдуть грубі балани. Там їх стружать на тоненьку плівку, потім зліплюється плівки вздовж та поперек на так звану „дикту”. Було там чотири таких вирібні; усі куди кращі від тих, які я колись бачив у Архангельську.

Нарід на острові теж не менш гостинний від того, що на суходолі. Треба було мені мила до голення. Заходжу до крамниці, беру мило та ще деякі малі речі, ставлю перед касиркою, а вона відмовляється брати з мене гроші. Каже, що на цьому острові ніхто ніколи не бере грошей від гостей. Ну! Хай буде так.

Хоч субота та неділя мали бути вільними днями, то всеж таки не обійшлося без доповідей. В суботу, після оглядин лісів та вирібнів маю запрошення на вечерю-сходини учителів, а в неділю маю говорити в одній церкві.

Закінчив об'їздку острова Ванкувер, повертаю на материк та до гостинниці. Застаю там владика та пана Підручного. Владика Мстислав безтурботно урядує собі так, як то пристало достойникові. На жаль мусить від'їхати до Торонта, бо тут уже покінчив свої діла. Широ прашається зі мною та від'їжджає.

Я далі пірнув у вир доповідей, а їх чимраз більшає. Через пару днів приходять до мене воєнні ветерани, ученики британсько-американського університету та кажуть мені, що гурток учеників-комуністів найняли велику залу університету та проголосили там прилюдне віче, на якому промовлятиме товариш Тим Бак, писар, а властиво цілий диктатор комуністичної партії Канади. Питають мене, як та щоб то зробити, щоб перешкодити або й зовсім зірвати те віче. Кажуть, що комуністичний гурток не має більше чим двадцять членів, головню жидівського походження. Кажуть теж, що є певне число учеників, які не є комуністами, але співчувають їм. Віче має відбутися за три дні та пічнеться в другій годині пополудні.

Раджу гостям, щоб вони негайно, але потихо кинулись „між своїх” та постаралися заповнити залю вщерть своїми людьми ще на пів години перед початком віча. Тоді як прийдуть комуністи та їхні напарники, то не буде їм місця в залі. Тоді приїхати по мене.

Я з місця взявся відкладати виступи призначені на той день та просив перекласти їх на інший. Нетерпеливо чекаю того, що станеться в той день, але маю передчуття, що все піде добре. У день того віча дзвоню рано до всіх часописів та радіостанцій та повідомляю їх про віче та про те, що буде поважна сутичка між мною та Тим Баком. Для часописів — це манна, бо буде про що писати. Прошу, щоб не розносили того всюди, лише щоб потихо прислали своїх репортерів на віче. Повідомив ще провідників клубів про те, що затівається на університеті та чому я просив відложити всі доповіді на той день. Відчуваю якесь дивне напруження та думаю чи пощастить мені погромити товариша Бака так, як я погромив його на торонтонському університеті.

Кілька хвилин перед другою пополудні ветерани-ученики приїжджають по мене. Всі в піднесеному настрою. Кажуть, що зала так заповнена, що навіть немає де голці впасти. Значить, що хлопці попрацювали та заповнили залю „своїми людьми”. Слава тобі Господи! Може буде діло.

Приїжджаємо до університету. Там перед входом сотні народу пробують увійти до середини. Впорядчики не пускають, бо зала вже заповнена. Впорядчиками були не ученики-комуністи, але прислуга університету. просуваємося до входових дверей. Прислуга впускає нас, бо вже передтим хлопці були порозумілися з прислугою. Входимо до залі; там повнісінько народу. Кажу, щоб перевели мене перед самий кін. Бачу на коні товариша Бака, але не чую його промови, бо на залі свист та гамір. Кажуть нам, що хтось жбурнув здохлого kota в товариша Бака. Просуваємось до переду переступаючи навіть сидячих на коридорі людей. Нарешті досунулись уже та стали перед самісіньким коном. Я не кажу нічого, лише пильно дивлюся на товариша Бака. Бачу, що він цілковито змішався, пробує говорити в малозвук (мікрофон), але ніхто не слухає його. Я тільки стою та дивлюся на нього. Відчуваю повну перевагу над ним, а він напевно десь пригадав собі як то минулої осені він програв битву зі мною на торонтонському університеті.

Нарешті товариш Бак кричить у малозвук:

„Якщо ви не даєте мені демократичного права висловити свої думки, то я тоді не маю іншого виходу як закрити це віче”.

В ту мить я вискакую на кін, хватаю від нього малозвук та проголошую:

„Ні, товариш Бак, віче не закривається, бо як ти не хочеш говорити, то тоді я говоритиму”.

Заля загула оглушливими оплесками. Репортери часописів пильно роблять знімки з кожної хвилини дій. На кін вискакує якийсь молодий ученик-комуніст та хоче відібрати малозвук від мене. Я штовхнув його в груди так сильно, що він полетів на діл на сидячих перед коном людей. Підношу руку в гору на знак просьби про спокій. Заля помалу втихомирюється. Бачу, що товариш Бак та його прибічники збираюься опустати залю; звертаюься до них та кажу:

„Товариш Бак! Не тікайте звідси. Прошу сідати та слухати того, що я буду казати про комунізм та про вас”.

Але товариш Бак очевидно не хотів чути того, що я казатиму. Опускає кін задними дверми. Тоді я починаю говорити.

Говорив я около півтора години. Якось надзвичайно легко говорилося мені. Ввесь час відчував якусь одність з присутніми. Присутні пильно слухали та часто оплескували кожне твердження в промові. Закінчую промову та прошу всіх встати до відспівання канадського державного славня — „О, Кенеді”. Хотів подивитися на того нещасного здохлого кота, що хтось жбурнув його в товариша Бака, але його вже не було.

Виходимо на двір; сотні молоді обступають мене та подають руки на привітання. Всі гуторять у піднесеному настрою. Аж тут підходить до мене якийсь молодий ученик-жидок та вимагає від мене стоп'ятдесят доларів. Каже, що його гурток заплатив цю суму за винайм залі, а я перебрав віче, отже я повинен понести видаток. В ту мить хтось затопив його в морду так, що він впа в горілиць на хідник та не піднімається. Цілий гурт молоді, може близько дві сотні, відпроваджують мене до гостинниці, та до моїх кімнат. Заповнюють там кожну щілину. Я відкриваю шафу з напитками й тут вмить роздається грімке Урааа. Прошу гостей до пиру. Пляшки з напитками поволі порожніють. Телефоную до управи гостинниці за свіжими напитками, шклянками та перекускою на сотню й більше осіб. Незабаром прислуга приносить пачки напитоків та гори закусок. З'являються провідні члени клубів прислуг, що чули по радію що сталося в університеті, та теж прилучуються до торжества „блискучої побіди” над „післанцем злих духів”.

Десь під вечірню пору молодь почала розходитися, але за те почали сходитися члени клубів обслуг. Вечірні щоденники видали так зване „Екстра” число своїх часописів, де ціла перша сторінка була заповнена описом подробиць на університеті. В моїх кімнатах стає зовсім тісно, бо щоразу приходять нові члени та навіть із своїми жінками. Рішили перейти на діл до забавової залі. Тут уже пару сотень людей — чоловіків та жінок. Десь з'являються й музиканти; люди починають танцювати.

Так забавлялися до пізної ночі.

У наслідку тієї події на університеті посипалися запрошення давати доповіді по різних церквах та товариствах з менших місцевостей західної частини провінції. На жаль я не міг відвідати навіть і половину з них з огляду на обмежений час, але все ж таки успів відвідати багацько з них тим, що давав по чотири доповіді денно включаючи суботу й неділю.

Але нарешті прийшов час опускати Ванкувер. Маю відлетіти ранком на далеку північ, до міста Принц Руперт. Там маю дати чотири доповіді. Нічого особливого там не було. Звичайна річ, що прийняли мене вельми гостинно; чули про подію на університеті у Ванкувер. Дивувалися, що я мав відвагу відібрати віче від комуніста. Кажу їм, що комуністи а аж не такі страшні як їх малюють; вони страшні там, де мають цілковиту владу так як у московській імперії, але де не мають влади, то вони є сповненими боягузами.

З Принц Руперт їду на схід до Принц Джордж. Це наскрізь промислове мале місто. Є тут незмірні поклади вугілля, так званого антрациту. Його не добувається промислово, бо за дуже далеко треба було б доставляти його до Ванкувер або до Едмонтону в провінції Алберті, Тут знова те саме, що й в Принц Руперт; мають мене за якогось витязя; гостять аж до пересадки. Тут прийшлося дати аж вісім доповідей, бо попав на суботу та неділю.

З Принц Джордж маю їхати ще далше на північ аж до Даусон Крік. Це вже буде останнє містечко в провінції Бритиш Колумбія і звідси я вже переїду до північної частини провінції Алберті. Містечко це невелике й служить як торговельний осередок великої околиці замешкалої людьми, які займаються плеканням худоби, полюванням на хутроносних звірят, риболовством, малою лісозаготівлею та вимиванням порошоків золота з річищ. Це так звані казкові люди півночі, недалеко від північного рівника, де літом сонце заходить лише на пару годин, а зимою воно показується лише на пару годин. Тут я мав дві доповіді — в школі та клубі та дві промови на прилюдних вічах, на які прибули люди з місцевостей віддалених на десятки миль. Дав теж дві промови по місцевій радіопередачі.

З Даусон Крік переїжджаю до Північної Алберті, у величезну околицю звану Піс Ривер. Тут маю відвідати чотири місцевості: міста та містечка — Піс Ривер, Фейрвю, Гренд Прейрі та Гай Прейрі. Ця околиця теж на далекій півночі. Земля там вельми родюча, але літо коротке, отже пшениці не можна виростати лише овесь та ячмінь. Овес тут виростає дуже високої якості та йде до млинів на виріб дуже смачної та поживної вівсяної каші, а ячмінь теж високоякісний та йде на виріб

кращого роду пива, як рівнож ячмінної каші. Люди тут уже трішки іншої вдачі; вдачі благородних землеробів. Є тут теж великі „ренчари”, які випасають тисячі штук худоби.

Заїжджаю насамперед до міста Піс Ривер. Маю виголосити тут чотири доповіді в одному дні: середня школа перед обідом, клуб обслуг у обідню пору, жіночий клуб пополудні, а вечором прилюдне віче. Я вже „вправлений мистець” та не маю труднощів говорити безнастанно хоч би й цілий день. Зауважую, що на кожній доповіді є присутнім один молодий чоловік, вищого росту, гарний на вигляд. Був навіть і на доповіді в жіночому клубі. У вечорі по закінченні прилюдного віча, підходить цей чоловік до мене та питає, де буду давати наступні доповіді. Кажу йому, що маю бути у Фейрвю, Гренд Прейрі та Гай Прейрі. Він тоді каже:

„У мене є літак і я займаюся перевоженням людей по різних місцевостях. Я радо повозив би вас безплатно по всіх трьох місцевостях, якщо ви згодні давати нові відомості у ваших доповідях. Я дуже цікавлюся тим питанням”.

Для мене це не було ніякою перепорою, бо я й так змінював зміст або побудову доповідей ради себе самого, щоб уникати одноманітності. Кажу йому:

„Добре, буду міняти доповіді. У мене є так багацько матеріялу, що й на десять доповідей стало б”.

„Отже завтра рано я приїду по вас. Куди маєте їхати?” — питає.

„До Фейрвю” — відповідаю.

По дорозі до Фейрвю мій візник задає мені сотні питань. Він чоловік освічений та має нестримний тяг до знання.

У Фейрвю знова чотири доповіді. З Фейрвю їдемо до Гренд Прейрі. Там розклад доповідей трохи інакший: перед полуднем жіночий клуб, в обідню пору чоловічий, пополудні середня школа, а вечором прилюдне віче.

Доповіді в жіночому та чоловічому клубі відбувалися як звичайно хіба з тією різницею, що я рішив примінити досить влучний спосіб побудови доповідей: описую дуже докладно якусь частину життя під московським комунізмом, а тоді пояснюю якими шляхами москалі діпняли того — діпняли не лише в своїй імперії, але й хочять заразити своєю хворобою весь світ, у тому числі й Канаду. Показалось, що такий спосіб був влучним та зрозумілим, як рівнож вельми задовільним для мого візника.

У пів до третьої години пополудні маю промовляти до учнів середньої школи. Тому, що в тій школі не було окремої великої залі на всякі зібрання учнів, то всіх учнів забрали до місцевого кінотеатру.

Було їх около шість сотень.

Я завжди любив говорити до дітей та мав дещо хисту тримати їхню увагу. Звичайно, що до дітей не можна говорити довше як тридцять хвилин, а то навіть і багацько коротше. Цим разом відчуваю, що не мучу їх, отже тягну до тридцяти хвилин. Настоятель школи та вчителі всі сидять на підвищенні та теж слухають.

Як я закінчив, то встає настоятель та одушевлено дякує мені за доповідь. Тоді каже учням, що як хто з них має якенебудь питання, то хай підніме руку. В тій же хвилі показалося з десяток рук. Настоятель відбирає питання, а я відповідаю. Не чувся я як проминула друга пів година, а питання сипляться; розумні, поважні питання. Раджуся з настоятелем що маємо робити: чи закінчити зібрання, так би мовити „серед дороги”, чи дати перерву та продовжати питання аж поки не вичерпаються. Кажу, що я згідний стояти тут скільки треба буде. Настоятель рішає дати перерву а опісля дальше продовжувати питання.

Після павзи питання жваво продовжуються. Велика більшість з питань є поважні та розсудливі (логічні). Не можу з дива зійти звідкіль то набралося в дітей стільки тямовитості. Даю вичерпуючі відповіді та часто підсипаю їх дотепами. Кожна відповідь відчиняє двері новим питанням. Найбільш питали про життя безпритульних (безпрізорних) дітей. Треба було оповісти про голод в Україні в 1932-33 про насильне гонення людей в невірничі колгоспи, про те як московські комуністи хотіли вигубити тих безпритульних дітей тим, що заманювали їх великими гурмами на дрантиві пароплави, вивозили на Чорне море та там топили враз з пароплавом. Серед учнів виявилось неабияке обурення проти такого людобивства. Треба було пояснювати що московські комуністи, так як і всякі інші комуністи — це хижаци-людотварини, що уважають людство за тварин, що уважають, що корова є далеко ціннішою за людину, бо коров не вбивають залюбки. Корова дає молоко та теж можна зарізати її та мати м'ясо, а людина ані молока не дає, ані на м'ясо не годиться. Учні так захопилися перемовами, що не встиг відповіді на одне питання, а вже знова п'ятеро рук у горі з новими питаннями.

Настоятель та вчителі нічого не кажуть тільки спостерігають. Мій фірман теж сидить з учителями. Доходить четверта година. По закону наука в школі повинна кінчатися, але питання не вгавають. Радимося з настоятелем що нам робити. Рішаємо проголосити, що шкільний день є закінченим та ті, які хочуть іти домів, то можуть іти; а ті, які хочуть продовжувати питання можуть остатися, та після короткої перерви продовжувати перемови.

І що ви думаєте! може тільки штук з десяток менших

хлопчиськів-ховшнів та дівчурів, що мабуть не мали поняття в чому справа, відходять домів, а все решту вертає до залі та продовжують жваві питання. Я відповідаю, та помимо того, що стою на ногах уже третю годину, то не відчуваю втоми. Мене підбадьорює те одушелення, що панує серед дітей і це перемагає всяку тілесну втому. На залі начебто панує якийсь чарівний дух, який тісно в'яже мене з дітьми. Там напевно й були українські діти, але я не мав нагоди зустрітись з ними. Нічого. Ті діти напевно є свідомі того, що доповідач є „одним з них” та мабуть і горді з того.

Доходить уже до п'ятої години. Бачу, що треба буде, якимсь чином, закінчити це небувале, прекрасне, явище. Пару хвилин перед п'ятою проголошую, що я рад би побути з ними навіть і до пізної ночі, але вкінці кінців всякі гарні речі мусять дійти до кінця. Кажу, що їхні родичі десь напевно журяться про те що то сталося, що немає ще дітей в дома. На кінець кажу дітям, що як їм подобалася сьогоднішня зустріч то хай також попросять своїх родичів, щоб пішли на прилюдне віче, яке відбудеться сьогодні вечером в місцевій протестантській церкві.

Діти помалу та якось неохоче починають розходитися. Я тисну руки настоятелям та учителям та хвалю їх за те, що дали дітям гарне виховання. Настоятель та вчителі самі не можуть зійти з дива з того, що тут сталося.

Маю три години на відпочинок та на вечерю. Це для мене зовсім вистарчає. Я вже добре заправлений до такого надмірного обов'язку.

Приходимо у восьмій годині до церкви, де має відбутися віче. Церква велика. Входимо до середини, а там уже повнісінько народу: сидять, стоять, є на переді й п'яніно й на ньому люди сидять, попросту немає де ногою вступити. Для мене залишено місце може на один квадратний метер. Помимо того відчуваю якийсь одушелений настрій.

Говорив я може з годину часу. Як закінчив так і посипались питання. Питання тривали теж може з годину часу. Підчас питань хтось скаржиться:

„Що то ви вдіяли дітям, що вони, попросту, силою вигнали нас з хати та казали йти на віче?”

Я тоді розказав людям про те, що було в театрі. Похвалив родичів та вчителів за добре виховання дітей та побажав їм щастя та здоров'я.

Як закінчилось віче, то люди ще довго не розходилися, бо здається, що кожний хотів привітатися зі мною та перекинутися пару словами. Хоч година пізна була, то я не чув втоми, але все ж таки треба було колись піти відпочивати, бо завтра рано відлітаю до Гай Прейрі.

Другого дня ранком летимо до Гай Прейрі. Мій летун признається, що те, що він побачив вчора одиноке, що більше чим виправдало його

поїздки зі мною. Він не мав заміру одружитися, бо не цікавився дітьми, та зрештою боявся подружніх клопотів. Вчора він подобав собі дітей та бажав би мати хоч сина та доню таку, як ті діти. Він самий шкотляндець. Я тоді жартом кажу, що ми є „далекими кузинами”, бо шкотляндці є частиною кельтського племені, яке мало свої початки та жило тисячами літ на просторах сучасної України. Це дуже зацікавило його. Каже, що постарается познайомитися з древньою історією свого народу, як рівнож і з древньою історією України.

Прилітаємо до Гай Прейрі; воно є найменшим містом з усіх чотирьох у Піс Ривер околиці, має тільки пару тисяч населення. Дооколичні простори заселені фермерами. Голова місцевого клубу обслуг — лікар середнього віку, свідомий українець, народжений в Канаді. Весело здивувався, коли почув, який договір є між мною та летуном. Хвалить летуна за його жертвенність, але летун відповідає, що він багацько більше скористав чив втратив, бо це внесло навіть і деякі зміни в його життя. Летун далі каже, що він ще відвезе мене аж до Едмонтону (столичне місто провінції Алберти), але лікар каже, що в нього теж є літак, та що він самий відвезе мене до Едмонтону. Лікар просить летуна бути гостем на обіді в клубі. Після обіду летун може вертатися до дому.

Доповідь у клубі вдалася знаменито. Був це невеликий, але гарний маломістечковий клуб, що складався з місцевих підприємців, професіоналістів та ремісників. Доповідь та перемови тривали около півтора години.

Сердечно прашаюся з летуном, а тоді лікар бере мене до своєї канцелярії. Там каже медсестрі не приймати нікого, хіба в якомусь наглому випадку. Бере мене до свого дому, знайомить з дружиною, дуже милою жінкою, та засідаємо до розмови.

Лікар приносить жмут часописів та кладе їх передімною. Переглядаю їх; це знайомі мені „Українські Робітничі Вісті”, „Робітниця”, „Фармерське Життя”, „Канадський Гудок”. — У них довжезні-предовжезні статті-ковбаси проти мене. Паплюжать мене на чому світ стоїть, п'ятнують як зрадника працюючих робітників та фермерів, висувають виразні натяки на те, що я впав до низького морального рівня, що я запродався визискувачам-капіталістам за великі гроші — одним словом, що я став нікчемною твариною-галапасом, що живиться людською кров'ю. Це був перший раз, що я побачив ті часописи відколи виїхав з Торонта. Мене вони не здивували, бо я прекрасно знав способи комуністів, якими вони стараються вбивати характер противників. Я був остільки занятим, що не мав нагоди бачити, що пишуть комуністи про мене. Я навіть дуже рідко коли бачив

звіти з моїх доповідей по англійських часописах, але я мав договір з клубами про те, що вони збирали витинки з часописів та пересилали їх до мене в Торонті. Попросив лікаря дозволити мені повитинати ті шпальти; він радо згодився.

Каже мені лікар, що тутешні українці мають малу парохію Української Автокефальної Православної Церкви, але є тут теж і діяльний відділ ТУРФДІМ і тяжко приходить боротися проти замотиличених товаришів. Вони є малописьменними людьми не читають нічого крім своїх комуністичних часописів, нічим не цікавляться, вічно нарікають на „капіталістичну систему”. Тому він скликав сьогоднішнє віче в надії, що може властяться „отворити очі” декому з товаришів, як теж дати нагоду іншим людям послухати чогось іншого від комуністичної намови. Каже, що товариші нахвалялися прийти на віче та „витягнути Гладуна за хвіст та насонце”. Іншими словами оплюгавити мене. Питає мене, чи я часами не почуваюся в страху перед такою можливістю. Я тоді кажу:

„Пане доктор! Жадного страху в мене немає. Я люблю добру боротьбу. Не знаю чи відомо вам про те, що сталося на університеті у Ванкувер. Комуністи скликали були там прилюдне віче, на якому мав промовляти Тим Бак, провідник усіх канадських комуністів. Кількох хлопців та я пішли на те віче, прогнали Бака з кону й я промовляв там майже дві години. Я вірю, що зумію дати собі раду тут сьогодні вечором”.

Лікар вельми зацікавився подією на ванкуверському університеті, бо він не чув про це. Його дружина просить розказати в подробицях як то воно було там. Треба було оповісти цілу історію. Дружина лікаря тоді каже:

„Я почуваю, що вам удасться переконати декого з „товаришів”.

„Заледве пані, — відповідаю. — Це є душевно звихнені люди, що втратили дар розсудку. Іншими словами — ці люди — це безтолковий, пришелепуватий нарід, у мозгах яких зродився привид-мареву чогось чарівно-неіснуючого і вони повірили в те мареву до тієї міри, що ніяк не допустять чогонєбудь іншого до свого глузду. Вони є хворими людьми й їх не вилікується ніякими розсудливими доводами. Їх можна вилікувати тільки сильним потрясенням, таким, що деколи примінюється до умово хворих”.

Лікар видимо вельми зацікавився таким поясненням та каже:

„Я бачу, що ви неабиякий душезнавець (психолог). Це дійсно є чимсь новим для мене. Я ніколи не припускав, що це є душевний непорядок. Я уважав це просто за політичну заїлість. Але якого рода потрясення треба примінювати, щоб їх лікувати?”

Я тоді оповів їм широко про „товаришів”, бувших заїлих комуністів, які створили були „Комуну Хлібороб”. Лікар та його дружина дуже зацікавилися тим. Відчуваю з розмови дружини, що в неї зроджується запал до боротьби за кращу долю свого народу. Відчуваю теж, що лікар уже переборов побоювання про те, що може статися на вічу сьогодні вечором. Він чимраз то більш одушевлений.

„Пане доктор, — кажу, — сьогоднішнє віче вийде нам на велику користь. Користь буде та, що ми зміцнимо духа ваших парохіян та приголомшимо комуністів. Я піду сильним наступом на них, бо це є одинокий спосіб приголомшити їх. Я не буду старатися переконувати їх якиминьбудь доводами, бо це була б даремна витрата часу. Їх треба відразу обезсилити й таким чином позбавити відваги”.

Дальше наші розмови ставали щораз більш жвавими та не вгавали навіть підчас вечері. Але вже доходить восьма година та пора йти до домівки.

Приходимо до домівки; там уже повно народу. Засідаємо на підвищенні, лікар шепче мені, що „товариші” прийшли тут „повною силою”. Відчуваю, що в лікаря начебто зроджується якийсь підсвідомий страх.

„Нічого, пане докторе, — кажу. — Добре, що прийшли. Яюсь дамо собі раду. Я знаю дуже добре чого вони прийшли сюди”.

Бідолаха лікар все ще сумнівається про те, що все піде гладко. Відкриває віче та яюсь мляво представляє мене та просить до слова. Я встаю помалу, оглядаю присутніх та починаю:

„Пане предсіднику й ви шановні зібрані”:

„Я радий тим, що мене запросили приїхати сюди та поговорити до вас. Я є свідомий того, що деякі з вас цікавляться тим, що я говоритиму, а знова деякі з вас зовсім не будуть цікавитися, а будуть старатися знівечити це зібрання та оплюгавити мене. Мені відомо, що серед вас сидять ваші сусіди та співжителі, які є членами відділу ТУРФДім і ми раді вітати їх як українців, як сусідів. Я теж знаю, що ці члени ТУРФДім будуть старатися обвинувачити мене в тому, що я, буцімто, „запродався” капіталістам та дію на шкоду робітникам і фермерам, що я є зрадником працюючих. Тому я зараз же й відповім на такі закиди: я є одним із заводових (професійних) доповідачів у Канаді. Маю таку саму платню як і всі інші доповідачі, чебто тридцять п'ять долярів за доповідь та покриття видатків подорожі та прожитку. Платня походить від сотень різних клубів та товариств всякого рода громадян Канади, а не з кишень якихсь таємних капіталістів. Я рівнож є будівничим ремісником і те, що я заробляю цією поїздкою менш-більше рівняється мойому заробіткови при будові.

„Але я не пішов на цю поїздку ради заробітків, але для того, щоб поділитися з громадянами цієї країни своїм досвідом про комунізм, як рівнож поділитися знанням про те, як той комунізм виглядає в московській імперії. Я перейшов повний вишкіл у комуністичному русі: від початкових ступенів таких, в яких зараз знаходяться наші сусіди — члени ТУРФДІМ аж до найвищого ступня, що закінчується в Москві та в самому Кремлі. Отже ніхто не може сказати, що я не знаю комунізму. Я знаю його вздовж, упоперек, зверху й зі споду, із внутрота із зовні. Усе те, що я пізнав та бачив є опертим на суцільній брехні та облуді. Той казковий та чарівний Советський Союз є нічим іншим, як величезною катівнею працюючого народу, над яким верховодять аристократи-комуністи, які звать себе пролетаріятот, а весь нарід зовуть ворогами диктатури пролетаріятут. Тих „ворогів диктатури пролетаріятут” комуністи-вельможі нищать безпощадно так, як знищили голодом сім мільйонів українських селян у 1932-33 роках, та безнастанно винищують інші мільйони по невірничих таборах. Це може здаватися вам майже невірним, але воно так є; я там був та бачив усю ту жадливу дійсність”.

„Але московська комуністична диктатура ширить по світі цілковито протівні відомості про життя в їхній імперії. Малюють казочні, чарівні, але мнимі образи щасливого життя й добробуту, образи райської благодаті, але ані словечка про якінебудь хоч би найменші неладки чи нестачі”.

„Таке безнастанне товкмачення про чарівний, казковий рай на землі, підсилене гострим засуджуванням „капіталістичного пекла” має певний вплив на людей, менш здорового глузду. У наслідку того в цих добрих та чесних людей повстає душевне збочення. Це означає, що в такої людини починає зароджуватися чудодивний (екзотичний) привид-маревот й людина починає обожати та вірити в той привид помимо того, що цей привид-маревот немає нічого спільного з дійсністю. Той привид не допускає людину до свідомого, розсудливого думання та звужує її до того, що в англійській мові зветься „Фикст Айдія”, щось такого, як це бачимо в так званих „свідків єгови”, або інших біблійних чудаків. Це є певного рода умовим непорядком і на це хворіють люди збочені комуністичною намовою. Старайтеся довести їм щонебудь найкращими доказами; вони їх не вчують, не побачать, не зрозуміють, бо їхній глузд заслонений отим казковим привидом-маревот”.

„Таку душевно збочену людину не вилікується розсудком; її можна вилікувати лише сильним потрясенням. Я бачив на власні очі, як таке потрясення вилікувало тих вуглекопів з Летбридж, які були такими заїлими комуністами, що таких комуністів як ви оце маєте в Гай Прейрі

ті вуглекопи мали б були на закуску. Отже що вони роблять; спорудують все своє майно, творять комуну та просять советський уряд прийняти їх до України та відпустити їм землю під їхню комуну. І дійсно, поїхали туди, побули кілька літ, дістали доброго прочухана від диктатури пролетаріату та повернули й поцілували канадську землю. Я не маю часу розказувати вам про свою стрічу з тими комунарками як я був в Україні, але я радив би вам запросити товаришів Божика або Рогатинчука й вони розказали б вам як їх вилікувано”.

„Я не бажаю понижувати вас, товариші. Те, що я сказав про душевне збочення є науковим предметом. Я розглядаю це явище в такий спосіб: кожна людина здорового глузду мусить вірити в щось, вірити в якусь святість, у щось чарівне, чисте, справедливе, іншими словами в якесь божество, що дає людині надію та причину буття. Те, в що людина вірить є чимось невидимим, ненамацальним, а є лише мрією, що заставляє людину обожувати її. Як людина не вірить в Бога, то тоді в неї повстає духовна порожнеча, яку треба заповнити якоюнебудь вірою та створити святиню для обожування. У випадку комуністів такою святинею стає той чародійний привид-маревко советського раю. У них він не може бути інакшим, як медом та молоком текчим вирієм, де немає ніякої злости ні журби, де соловейки вічно щебечуть. Цю святиню, цей привид-маревко товариші боронитимуть від „всякого врага й супостата”. Те, що вони прийшли сьогодні вечером на це зібрання, то вони не прийшли щоб толково переговорити справу; вони прийшли для того, щоб охоронити свою „святая-святих”, щоб, боронь Боже, хтось не кинув каменем та вибив вікно в їхній святині.”

„Мені жалко вас, товариші, бо я знаю, що вас грубо обдурюють. Я не хочу переконувати вас, але одне, що я радив би вам, то самим перевірити як мається комуністична дійсність. Ви є добрими та чесними господарями і я є більш чим певний того, що як ви купуєте щонебудь, то ви не робите це наосліп. Ви той товар переглянете, перевірите, аж тоді купуєте. Чому ж тоді ви не застосували такого правила з комуністичним товаром? Ви купили його на осліп, на слово, на брехливе слово товариша „дяді” Шатувльського, редактора ваших часописів”.

Я дальше продовжував розкривання комунізму як суспільного лиха. Я вже відчув, що я вдарив товаришів у несподівне місце й таким чином геть чисто збив їх з пантелику. Хай пробують боронитись від закиду, що вони є душевно звихнені! Я, так би мовити, не пішов на їхнє поле бою, але заставив їх прийти на моє поле. Я навіть вказав як вони будуть тут поводитися. Я вже менш-більше припускав, що товариші не ставатимуть питань або пробувати забирати слово в перемовах.

Так і сталося. Як прийшла пора на питання, то „товариші” „сиділи

маком''. Ніхто з них ані чи-чирк. Як люди подавали якійсь в'їдливі питання, розчислені на обиду товаришів, то я тоді звертав увагу питаючому на те, що особиста образа не дає нікому жадної користи та просив злагіднити питання.

Не знаю яке враження зробив я на товаришів, мабуть пригноблююче. Все ж таки я дав їм дещо до думання. Віче закінчено відспіванням українського народного славня. Товариші теж повставали підчас співу, але я не знаю чи співали.

Буду ночувати в домі лікаря. Лікар та його дружина не можуть зійти з дива як то мені пощастило „роззброїти товаришів''. Сиділи та гуторили до пізньої години. Дружина лікаря призналася, що дотепер вона не дуже то цікавилася такими справами, але від тепер вона радо кинеться у вир боротьби за долю свого народу.

На другий день рано лікар відвозить мене своїм літаком до Едмонтону.

Місто Едмонтон — столиця провінції Алберти є трохи менше від Вінніпегу. Живе там велике число українців. Є кілька послів-українців до провінційального уряду, є теж споре число українців у підприємствах, — лікарів та правників. Тут маю призначено дати не менше чим десять доповідей. Дехто з визначних українців належить до клубів обслуг. Зупинився я в гостинниці МекДоналд. Того вечора загостили до мене пару українців лікарів. Кажуть, що читали в часописах про те, що сталося на ванкуверському університеті. Дивуються, що мені вдалося щось подібного зробити. Поговорили пару годин. Спитали чи маю якінебудь „прогалини'', цебто вільні дні. Кажу, що маю суботу й неділю. Добре! постараються зарядити доповіді в поблизьких містечках — Мундейр і Вегревилл.

Доповіді йдуть як звичайно — школи, університет, клуби обслуг, жіночі клуби. По школах зустрічаюся з українськими дітьми. Коли маю вільні вечори то запрошують мене до українських домівок. Нічого особливого не стається. В суботу маю доповідь у Вегревилл; там зустрів я старенького Петра Зварича, визначного діяча Союзу Українців Самостійників. У Мундейр маю доповідь у монастирі оо. Василян. Тут я запізнався звизначним Василянином — о. Шевчуком.

З Едмонтону маю їхати на схід у провінцію Саскачеван. Там маю зупинитися насамперед у Норт Беттлфорд, потім у Саскатуні, де знаходиться саскачеванський університет, потім до Принц Алберт, а з Принц Алберт до Йорктону.

У Норт Беттлфорд не було нічого особливого; це є мале місто, але визначається тим в історії Канади, що тут започатковано було канадську державну кінну поліцію. Спершу називали її Роял Нортвест

Мавнтед Полійс, а пізніше перезвали її на Роял Кенейдіян Мавнтед Полійс. Ця поліція була одним із чинників, які допомогли приєднати провінції Алберту та Бритиш Колумбію до канадської конфедерації.

З Норт Бетгьлфорд їду до Саскатуну. Тут є саскачеванський університет; тут теж є поважна українська громада. Є тут „бурса” для українських учеників університету чи вищих шкіл, яка зветься Інститут ім. Петра Могили. Там провадиться вишкіл української мови та письменства. Настоятелем тієї бурси був тоді пан Павло Юзик (тепер сенатор Канади).

Маю виголосити ряд доповідей як звичайно. Спинився я в Бессборо гостинниці; відвідали тут мене поважніші українці — пп. Стечишин і Шклянка; д-р Кость Андрусичин, д-р Гнатишин, пан Павло Юзик та інші. Між іншим пан Юзик спитав мене чи я мав би час поговорити до питомців Інституту ім. Петра Могили. Я погодився, бо мав бути в Саскатуні через суботу й неділю. Пан Юзик далі питає мене, чи я був би згідним промовляти в неділю вечором на прилюдному вічу в Народному Домі. Я теж радо погодився.

У неділю вечором приходимо до Народного Дому; там уже повно народу. Кажуть, що прийшли й „товариші” з місцевого відділу ТУРФДім зі своїм учителем товаришем Олексієвичем. Кажуть, що їх буде около двадцятаро. Я знав товариша Олексієвича ще з давна, коли він та я були учениками на Вищому Освітньому Вишколі ТУРФДім у Вінніпегу. Бояться що „товариші” будуть пробувати чинити якесь замішання. Пан Павло Юзик буде предсідником віча. Я пробую заспокоювати людей та запевняти, що все буде в порядку.

Виходимо на кін. Пан Юзик просить присутних про спокій, а тоді представляє мене та просить до слова.

Я рішив говорити так як я говорив на прилюдному вічу в Гай Прейрі, цебто насамперед „розробити” товаришів, а тоді повною силою напасти на їхню „віру”, цебто комунізм та Советський Союз. Розробити їх та показати, що вони є душевно збоченими каліками, яких треба жаліти. Говорив я більш години часу. На залі панувала тишина й був спокій. Закінчую говорити та кажу, що як хтось має питання, то я радо відповім.

Присутні дають досить розумні питання, але бачу, що встає товариш Олексієвич та починає „давати питання”.

Я тут дозволю собі вияснити одну із хитрих штук товаришів. Вони йдуть на буржуазні віча не з наміром довідатися чогонебудь, але з наміром розбивати, нівечити або бодай використовувати їх для своїх цілей, якщо неможливим є розбити або іншим способом знівечити віче. Вони тоді приготавляють „промову”, яку треба виголосити на

буржуазному вічу. Звичайно, що ніхто не дасть їм нагоди виголошувати їхніх промов, отже вони розділюють свою промову на частини; кожний товариш бере певну частину. Ця частина промови є від трьох до п'яти хвилин. Вони не кажуть, що хочуть промовляти; просять дозволу давати питання й коли їм дозволиться, то вони тоді починають свої частини промови. Кінчає один, а тоді доповідач щось відповідь. Зараз встає другий задавати питання, але в дійсності хоче виголосити свою частину промови. Якщо предсідник віча та доповідач не є настільки бистроумними, щоб пізнати такий підступ, то товариші використають віче таким чином.

Це вже досить утертий підступ і його вже досить рідко примінюється, але бачу, що товариш Олексієвич хоче примінити його проти мене. Ой дурень ти, Олексієвичу. Та ж ти ще колись на Вищому Освітньому Вишколі заледве переліз іспити. Постривай брате! Я навчу тебе, як треба „свистати на високій долині”.

„Почекайте товаришу Олексієвичу, — кажу. — Ви не задаєте питання; ви хочете виголосити якусь частину промови”.

„То що? Ви забороняєте мені висловитися?” — каже товариш Олексієвич.

„Зовсім ні, товаришу Олексієвич, — кажу. — Але в нас так водиться, що як хтось хоче промовляти до людей, то йому дається нагоду прийти до переду, стати на підвищення та говорити. Отже якщо ви хочете дати промову, то я прошу вас сюди на підвищення. Ви в нас є гостем. Прошу підходьте!”

Бачу, що бідолаха Олексієвич зловився на мою вудку, бо йде до переду. У міжчвісі пан Юзик шепче мені з затривоженням:

„Що ви робите, пане Гладун? Даєте комуністові нагоду промовляти на нашому вічу?”

„Нічого Павле, — кажу. — Дуже добре, що він погодився вийти на кін. Ви зараз побачите що станеться”.

Воно то так водиться, що говорити десь з тилу або зпоміж загалу є куди легше чим з підвищення та лицем до збору, особливо тоді, коли збір є неприхильним. Товариш Олексієвич був за тупоумним зрозуміти цю істину. Починає говорити, але йому ніяк не в'яжеться слово зі словом. Голос у нього млявий та чимраз то більш храпливий. Поговорив хвилин із п'ять про щасливе життя та добробут у „радянській Україні”, про те, що „радянський союз” заволодів західньо-українськими землями й таким чином приєднав їх до „соборної України”, (улюблена тема згаданого попередньо вінніпегського правника — Василя Свистуна), подякував присутним та зійшов з кону.

Звичайна річ, що я тоді встаю та „справляю поминки” по бідному

Олексієвичеві. Я міг зовсім свobodно „змішати його з болотом”, але я цього не зробив. Я лише „розкрив” їхній замірений підступ та в тому часі питав інших товаришів чи вони хочуть виголошувати свої частини приготованої промови. Ніхто з них не зголосився.

„Бачите пані й панове, — кажу. — ось маєте серед вас добрих чесних людей, що їм брехлива московська намова (пропаганда) попустила їхній, колись здоровий, глузд. Я був би радий з того, якби ці бідолахи побачили советський рай на власні очі, але москалі не покажуть їм того раю лише заставлять їх вірити в голі слова”.

Бачу, що мій предсідник віча, пан Юзик, набрав веселого вигляду, коли переконався, що виступ товариша Олексієвича вийшов товаришам на цілковитий крах. По закінченні віча пан Юзик та всі визначніші українці прийшли зі мною до гостинниці, щоб ще поговорити та попрашатися зі мною, бо завтра ранком від'їжджаю до Принц Алберт.

Місто Принц Алберт лежить майже на самому північному краю провінції Саскачевану, майже на тому самому рівникові що й албертійський Піс Ривер. Землі тут родючі, але літо є короткотривалим. Тут вирощують овес та ячмінь, а теж плакають худобу. У місті та в околицях живуть українці. У місті є церква та народний дім. Маю дати тут п'ять доповідейб, як звичайно по чоловічих та жіночих ключах, по школах, та у молодечому клубі при протестантській церкві.

Приняли мене дуже гостинно. Місцеві українці теж гостили мене та просили дати доповідь у народному домі, якщо матиму час.

На доповіді в клубі обслуг був присутнім визначний місцевий правник, Дост. Джан Дж. Діфенбейкер, який був теж тоді послом до канадського сойму (пізніше він був прем'єром Канади через довгі роки). Після доповіді Дост. Дж. Діфенбейкер запросив мене прибути вечором до його дому. Казав, що він цікавий довідатися дещо більше про комунізм та про Советський Союз.

Около п'ятої години того вечора пан Діфенбейкер приїжджає до гостинниці та забирає мене до свого дому. Тут знайомить мене зі своєю дружиною, дуже милою та тямовитою жінкою (дітей у них не було). Пан Діфенбейкер починає випитувати мене про всякі речі відносно комунізму та Советського Союзу. Я даю йому обширні відповіді. Мало-помало перемови перейшли в царину України. Тут я мав уже нагоду „пописатися”. Пояснюю йому історію України, а найпаче різницю між москалями та українцями. Для того треба було дати вичерпуючий огляд історії московщини, походження Москвинів як покручів (мішанини) угрофінів, татар та інших азіятів з деякими північними слов'янськими племенами. Пояснив йому, що духовість Москвинів є в основному азійська, а не європейська, що комунізм неначе б то був створеним

відповідником духовості Москвинів, але є цілковито противним духовості українців, за виїмком тих, які вже духово збанкрутовані та втратили всі прикмети моральних чеснот і людськості.

Наші перемови затяглися аж до третьої години по півночі. Пан Діфенбейкер відвіз мене до гостинниці та широко попрашався зі мною.

(Як Дост. Дж. Діфенбейкер став прем'єром Канади, то показав себе твердим противником комунізму та московської імперії. Він рівнож був великим прихильником українців, проживши все своє життя серед них. Можливо, що й моя розмова з ним у дечому причинилася до того).

Найшовся в мене й час на виступ перед українською громадою. Люди так були зацікавилися моїм оповіданням про Україну, як теж і моєю поїздкою з доповідями по Канаді, що тяжко було розстатися з ними. Все ж таки треба було розставатися, бо завтра маю від'їжджати до Йорктону.

Містечко Йорктон знаходиться в східній частині провінції Саскачевану. Воно є головно торговельним осередком дооколичних фермерів. У самому містечку знаходиться мала громада українців, а в околиці є велике число українських фермерів. Недалеко від Йорктону знаходяться містечка Меллвилл, Кемсак і Канора. У тих місцевостях є поселення фермерів-Духоборів (богомільна секта скахлів (скацапшених хахлів), яких московський цар вигнав зі своєї імперії в минулому столітті). У Йорктоні є українська богословська семінарія оо. Василіян. Є тут лише один клуб обслуг.

Приїжджаю до Йорктону десь о третій годині по полудні та зголошуюся до управи клубу. Голова клубу, місцевий правник, каже мені, що завтра перед полуднем маю виступ у вищій школі, в обідню пору в клубі, а після обіду в жіночому клубі. Запрошує мене на вечерю. При вечері знайомить мене зі своїм приятелем, власником асекураційного представництва в Кемсак, одного із поблизьких містечок. Той приятель незвичайно рухливий та говіркий; питає мене чи був би в мене час приїхати до Кемсак та виступити з промовою на прилюдному вічу. Каже, що якби я мав час та погодився приїхати до Кемсак, то він протягом пару днів скликав би таке віче. Містечко Кемсак невелике, а дооколичні місцевості густо заселені фермерами, отже не треба багацько часу на проголошення віча; за день-два містечко й ціла околиця були б повідомлені.

Якраз так сталося, що в мене було кілька вільних днів перед виступом у Вінніпегу, який вже буде останнім у цій поїздки, отже я годжуся зачекати пару днів. Матиму нагоду поїздити по околицях та подивитися на саскачеванські степи. Кажу тому чоловікові, що може проголосувати віче.

Наш приятель вважався та каже, що зараз же подзвонить до своєї канцелярії в Кемсак та зарядить проголошення віча. Каже, що віче відбудеться в спортивній арені, а він є головою тієї арени.

Того вечора я мав доповідь на вечері йорктонського клубу обслуг. Клуб невеликий; зложений з правників, лікарів та торговців. Після доповіді розвинулася жвава перемога. Присутнім був теж і настоятель місцевої вищої школи, та запросив мене виступити завтра в школі перед полуднем. Того ж таки дня я теж маю запрошення до семінара оо. Василян, щоб там промовити до семінаристів.

На другий день подаюся до Кемсак. Приїжджаю туди та заходжу до канцелярії мого приятеля. Там працює кількох людей. Його не було, але сказали мені, що він прийде незадовго. І дійсно хвилини через двадцять приходить та голосно вітає мене, представляє своїм працівникам, каже, що віче проголошено на завтра вечером. Потому забирає мене та возить по містечку, знайомить з крамарами, привозить до спортивної арени, а тоді везе мене до свого дому на вечерю. Питає чи я не хотів би переночувати в його домі. Я відмовляюся, кажучи, що я краще буду чутися в гостинниці.

На другий день прибігає мій приятель до гостинниці збентежений аж засапався. Показує мені листівку п. н. „ХТО ТАКИЙ ГЛАДУН?“, яку видали та широко розповсюдили місцеві комуністи. П'ятнують мене як запроданця, капіталістичного собаку та закликають до знівечення віча. Летючка незграбно написана та помножена мімеографом. Каже мій приятель, що прийдеться відкликати віче. Я подивився на нього та питаю:

„А скільки налічується у вас комуністів?“

„Я не знаю докладно, але припускаю, що буде зо двадцять“, — відповідає.

„А скільки менш-більш сподіється людей на вічу?“ — питаю.

„Не знаю, але може бути від тисячі до півтора“, — відповідає.

„Тоді ніяк не можемо відкликати віча. Якби ми виглядали перед народом, якби дали себе налякати кільком комуністам. Та ж вони тоді розтрубили б по цілій Канаді про те, як то вони розгромили збіговисько капіталістів-буржуїв та їхніх вислужників. Ні, ми ніяк не сміємо відкликати віча. Комуністи самі не будуть чинити якогось бешкету на вічу; вони закликають інших це робити. Комуністи завжди стараються робити брудну роботу не своїми, а чужими руками. Комуністи пустили блахман (блеф) у надії, що ми налякаємось та втечемо. Я є більш чим певним, що бучі на вічу не буде, зрештою чейже у вас тут є якась поліція.“

Заледве трохи „вговкав“ свого перестрашеного приятеля. Раджу

йому, щоб підібрав з десятків своїх приятелів, щоб творили „президію” з ним, як предсідником. Утішився бідолаха та каже, що зараз згуртує таку „президію”. Умовляємось зустрітись в арені п’ятнадцять хвилин перед восьмою вечором, тоді коли буде починатися віче.

У призначений час, щезто п’ятнадцять перед восьмою приходжу до арени. Перед входом гурми людей. Як тільки побачили мене, так зараз піднявся свист та грубіянські вигуки. Я не звертаю на те уваги та простую до входу. Кричать та лають мене, але не заступають дороги. Заходжу до середини; там уже сидить більш тисячі народу. Денеді зпоміж сидячих проривається крик або свист, але вже не такий як був на дворі. Мого приятеля та його президії ще немає. Нічого, почекаємо.

Виходжу на підвищення та починаю наводити порядок. Висуваю стіл до переду, кладу шестеро крісел коло стола, бо сподіюся, що мій предсідник матиме бодай шість осіб у президії для моральної підтримки. Але ж доходить уже до восьмої години, а президії як немає так і немає. Що за лихо! Нічого, ще почекаю. Витягаю деякі папери з течки, переглядаю їх, нібито приготавляюся. Вже десять по восьмій, а мого предсідника та його президії ще немає. Приходить мені на думку, що мій приятель таки перелякався, коли не міг намовити інших засісти з ним за столом. Перелякався та мабуть шез кудись як та руда миш. Прийдеться самому бути й президією та промовцем. Мене огортає якась підсвідома лють:

„Ти, безхребетний, нікчемнику, — думаю. — Ти пустив мене на грань. Якщо я якось вив’яжуся, то ти тоді будеш хвалитися тим, що зарядив удар по комуністах. Почекай чортів сину: я провчу тебе так, що не зчуєшся до нових вінників”.

П’ятнадцять хвилин по восьмій, встаю поважно за столом та починаю:

„Шановні зібрані! Маю честь представити вам президію сьогоднішнього віча. Ось тут на цьому стільці сидить пан той і той; він буде предсідником сьогоднішнього віча. Але він зробив себе невидими при допомозі чарівного зілля, яке росте он там за виходками. На решту стільцях сидять його приятелі, яких він теж зробив невидимим. Наш пан предсідник дякує вам за участь у цьому вічу та просить мене починати мою річ. Прошу всіх привітати предсідника та його президію оплесками”.

Серед присутніх счинився гомеричний регіт, а тоді люди почали бити в долоні. Це, очевидно заскочило „товаришів”, бо не було свисту та вигуків. Це було тією хвилиною, яку треба було вмить використати на сильний удар по „товаришам”.

„Шановні зібрані! Деякі люди в Йорктоні радили мені не їхати до Кемсак бо казали, що тут знаходиться певне число дуже простих, напівдиких людей, які люблять чинити бешкети де б то не було, чи на забавах, чи на весіллях, чи на прилюдних зібраннях. Боялися, що ці, напівдики, люди можуть ушкодити мене. Я не вірив, щоб щось такого могло бути, й дійсно, як бачу, то це було неправдою. Ви люди такі як усі інші. Ніхто тут не пробував ушкодити мене й я не думаю, що хтонебудь має такий намір. Щоправда є у вас тут малий гурток людей, які звать себе комуністами. Ці товариші розповсюдили оцю летючку (показую летючку), закликаючи вас розбити це віче. Це означає, що вони самі не хочуть розбивати цього віча, але хочуть, щоб ви це за них зробили. Називають себе комуністами, але вони не є ніякими комуністами. Справжні комуністи ніколи не поважилися б розповсюджувати такої летючки та йти на віче, щоб там тільки висвистувати та вигукувати. Я промовляв на кількох вічах, де були справжні комуністи; вони слухали мене, задавали питання, а часом я навіть допускав їх виголошувати промови. Ото ж порядок буде такий: я скажу те, що маю сказати. Як закінчу, то будуть питання, як рівнож і буде нагода комунебудь вийти сюди на підвищення та виголосити свою промову. Отже товариші, сидіть тихо та слухайте. Будете мати повне право виступити тут на переді та сказати своє слово. Я вірю, що наш тут пан передсідник погодиться на такий порядок. Чи так пане передсіднику?”

Серед зібраних знова сміх та оплески.

Тут виправдалася одна з істинів-істин (аксіомів), що наступ є найкращим способом оборони. Я знав, що мені треба було йти на відчай — або пан або пропав. Чин „товаришів” був розчисленим, свідомо чи несвідомо, на застрашення мене. Отже, коли я не злякався, то наступним кроком у них не було нічого іншого як силою розбити віче. Вони цього не зробили, бо не хотіли показувати себе „простими напівдикими”.

Раз я почав наступ, то треба було далі наступати. Треба було висвітлити душевне звихнення; треба було описати гірку дійсність у московській імперії. Серед присутніх панував спокій, хіба, що часами були оплески. Закінчую промову та рішаю ще раз „переїхатися” по передсідникові та його президії.

Бачите пане передсіднику! Ваші люди тут ніяк не є простими та напівдикими, отже ви не мали ніякої причини боятися та робитися невидимим. Але можливо що ви поробилися невидимими просто тому, що ви, як підприємці, мабуть ошукували цих добрих людей і тому боялися показувати свої лица. На мою думку ви є бідними, нікчемними

людьми. Тому я не хочу знати вас, або чути про вас. Я самий переводитиму справу питань та перемов.

Серед присутніх знова оплески та регіт. Оголошую, чи хто має яке питання, або хоче сказати щонебудь. Було пару питань, але ніхто не зголошувався до промов. Закінчую віче та сходжу з підвищення просто серед людей. Люди обступають мене, та просять іти „на каву”.

Я провадив це віче та промовляв англійською мовою, але як зійшов на діл між людей по закінченні, то зустрів різні народності. Найбільше було українців. Були теж німці, англійці та навіть і Духобори. „На каву” йде около сотні людей; всі кепкують з того як то я осмішив предсідника та „президію”. Заходимо до якоїсь харчівні; заповнили її по береги. Кожний тиснеться, щоб перекинутись зі мною пару словами. просиділи там до півночі.

Другого дня рано від’їжджаю до Йорктону, а з Йорктону поїду просто до Вінніпегу. Не знаю як чувся мій „предсідник” у Кемсак, коли довідався, що віче випало знаменито, та що я геть чисто осмішив його. В розгарі подій того вечора, я попросту занедбав записати собі пару імен та адрес людей, які були б дали мені відомості про відгуки після віча.

У Вінніпегу матиму останній виступ моєї поїздки. Як закінчу тут виступи, то вертаюсь до Торонта, бо вже минає п’ятий місяць, як я не бачив своєї родини. Нічого особливого не сталося у Вінніпегу: звичайні доповіді по клюбах, школах та навіть і в „Читальні Просвіти”.

Цей особливий збіг обставин дав мені нагоду ще раз ударити по московському комунізмові. Я відчував це гейби я здорово сатрапа в морду затопив. Що мене найбільше тішило, то те, що я міг сказати сотням тисяч людей про недолю України, про різницю між москалями й українцями, як теж те, що я мав нагоду зустріти тисячі українських шкільних дітей та підняти їм духа тим, що „один з них” виступає як поважна особа. Не знаю докладно скільки виступів я мав, але напевно було не менше шістьох-сімох сотень. З початку я підчислявав їх, але пізніше загубив рахубу. Маю сотні витинків з часописів, де подається звіти з моїх виступів, але це є менш-більше звіти про прилюдні виступи. Про виступи по клюбах школах та університетах звітів не подавано.

Кінчаючи мої спомини, я вважаю, що я був одиноким українцем, який мав нагоду вкрити майже всі канадські згуртування своїми виступами; одиноким українцем, що здобув доступ до дуже поважних канадських клюбів, до яких допускалося тільки головів урядів або деяких інших визначніших осіб. Я мабуть і остануся одиноким канадським українцем, якому через такий особливий збіг обставин, припала честь сповнити свій народний обов’язок. При кінці 1948 року Головна Управа

Канадської Торговельної Палати (Кенейдіян Чеймбер оф Комерс), з осідком у Монтреалі, запросила мене на так званий щорічний торжественний обід, на якому наіменували мене „чоловіком року” (мен оф да ір). Це є в них прийнятий звичай відзначувати якусь особу, яка визначилася чимнебудь протягом року.

Чин Ігоря Гузенка був здивиною (сензацією), яка потрясла Канаду до самих основ, але чин мав характер розкриття діяльності злочинців і таким чином уважався як всяке інше викриття уголовного злочину. Хоч Гузенко не зле володів англійською мовою, то його ніхто не запрошував на прилюдні виступи по клюбах обслуг, жіночих клюбах, школах та інших установах. Канадський уряд призначив Гузенкові не злу місячну пенсію та правдоподібно використовували його в різних ділах канадської протирозвідки. Я часто зустрічався з ним, але ніколи не випитував його про ці справи. Крім пенсії, Гузенкові заплачено було велику суму грошей за вироблення в Галлівуді звукового фільму про його втечу з московської амбасад в Канаді. Були слухи, що він отримав поверх пів мільйона доларів за той фільм. На жаль був він кепським господарем; витрачав майно на ліво та на право. Нарешті задумав створити підприємство для виробу звукових фільмів про всякі види життя в московській імперії. Набрал був сотні тисяч доларів, головню серед українців. Те підприємство не вдалось йому й канадський уряд примушений був звернути людям гроші, які Гузенко понабирав. В кінці Гузенка дали під опікуна, який видавав йому та його дружині тільки такі гроші, яких їм треба було на особисті потреби.

Я часто зустрічався з Гузенком та його дружиною; вона сама родом з Донбасу, але чулася більш малороскою чим україною. Гузенко родився в одному із сіл під Москвою, що були заселені утікачами з України. Гузенки не знали української мови. Гузенко теж намовляв мене вкласти гроші в його фільмове підприємство, але я відмовлявся тому, що поперше в мене не було зайвих грошей, а по друге, що я не вірив в успіх такого діла.

Я радив Гузенкові написати спомини свого життя як енкаведиста (НКВД), бо так як він оповідав мені, то всякий службовець московського уряду, якого висилають за межі імперії походить з рядів московської державної поліції (тепер званої КГБ), але за деякий час може бути знова перезва). Я казав йому, що така річ була б дуже цікавою. З початку він був захопився тією думкою, але за деякий час чомусь охолов. Можна припускати, що він мав за багатько невинної людської крові на своїх руках, і тому не хотів виявляти того перед світом, бо кожний московський державний поліцай може вибитися на верх тільки по крові та костях невинних жертв.

Гузенко завжди відхилявся від розмов про його минуле. Я не настоював на те, щоб він оповідав мені про те, бо я підсвідомо відчував, що його минуле мабуть один пекельний жах.

* * * *

ЗМІСТ:

Про видавця й видавництво	7
РОЗДІЛ І	
ІНКОЛИ Й ОДИН У ПОЛІ ВОЇН	
Починається моя доля	11
Школа та родинне нещастя	14
Ні з дітьми, ні з дорослими	17
Записуюсь до Народного Дому	17
Опановую будівельне ремесло	20
Несподіваний поворот долі	24
Буду „товкти” комуністичні пророцтва	31
Починатиму „революційну” діяльність	33
Будуємо „робітничо-фермерський дім”	36
Торжественно відкриваємо домівку	41
Вищий Освітний Вишкіл	44
Починаються виклади	46
Клопоти викладачів	48
Вправи в провадженні хорів, мандолінових оркестрів та наукою дитячих шкіл	52
Стаю членом Комуністичної Партії Канади	54
Здаю іспит з відзначенням та буду учителювати в Кенорі	58
Переходжу на ширше поле діяльності	64
Наступ компартії на вуглекопів	71
Розвиваю культурно-освітню діяльність у Летбридж	77
Переносять мене до Келгарі	78
Мурфі розвиває революційну діяльність	83
Дістаю велике нове призначення	89
Зустрічаю провід Комуністичної Партії Канади	94
Вирушаю в далеку путь	95
Нарешті їдемо до комуністичного „раю”	100
Нарешті я вже в Москві	102
Починаються виклади	109
Клопіт з куфром	111
Включаюсь в комуністичну торгівлю	112
Шкідництво в Ярославі	115
Будні та блудні викладів	118
Здушення „Контрреволюції Басмачів”	121
Суд над Спілкою Визволення України	124
Перше травня в Кривому Розі	126
Комуна „Хлібороб”	134

Поїду на Архангельські лісозаготівлі	147
Останні дні викладів	157
Подорож в Україну	160
Приїжджаю до Києва	165
Повертаю до Канади	190
Женячка Івана Вірського	202
Як народився „Русский Клуб” у Канаді	206
На передодні розколу ТУРФДІМ	209
Страйк лісорубів в Тандер Бей	214
РОЗДІЛ II	
I САТРАПА В МОРДУ ЗАТОПИВ	229
Зміст	287

